

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ
ΣΠΟΥΔΩΝ

Ειδικευση: Διεθνές Δίκαιο και Διπλωματικές Σπουδές

Επιβλέπων Καθηγητής: καθ. Στ. Περράκης

Φοιτήτρια: Σπυροπούλου Μαρία

Θέμα Διπλωματικής Εργασίας:
Η Φτώχεια ως Παραβίαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Αθήνα
Σεπτέμβριος 2009

MET

STY

Περιεχόμενα

Εισαγωγή: Γενικές Προσεγγίσεις

A Μέρος: Η Φτώχεια και τα Δικαιώματα του Ανθρώπουσελ. 1

A Κεφάλαιο: Η Φτώχεια ως παραβίαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: Θεωρητικές Προσεγγίσεις.....σελ. 5

- 1.1. Από την εισοδηματική φτώχεια στον κοινωνικό αποκλεισμό.....σελ. 5
- 1.2. Προσέγγιση της φτώχειας ως παραβίασης των δικαιωμάτων του ανθρώπου με βάση την προσέγγιση της φτώχειας ως στέρησης δυνατοτήτων: Μια οικονομική προσέγγιση.....σελ. 8
- 1.2.1. Διεθνείς Πολιτικές Εξάλειψης της Φτώχειας και Δικαιώματα του Ανθρώπουσελ. 12
- 1.3. Η φτώχεια ως παραβίαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου υπό το φως της εμπειρικής προσέγγισης του πατέρα Ρεζίνσκι: ο «φαύλος κύκλος» της φτώχειας
- 1.3.1. Οι Φτωχοί και «οι άλλοι»σελ. 17
- 1.3.2. Ανελευθερία και Έλλειψη Δύναμηςσελ. 26

Β Κεφάλαιο: Η Φτώχεια και τα Διεθνώς Αναγνωρισμένα Δικαιώματα του Ανθρώπουσελ. 29

- 1. Η Σχέση της Φτώχειας και των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: Οικουμενικό Νομικό Κανονιστικό Πλαίσιο.....σελ. 29
- 1.1. Από τη φτώχεια ως Παραβίαση της Ανθρώπινης Αξιοπρέπειας...στην φτώχεια ως παραβίαση όλων των δικαιωμάτωνσελ. 33
- 1.2. Διεθνή Κείμενασελ. 34
- 1.3. Η Φτώχεια καταδεικνύει το αδιαίρετο και την αλληλεξάρτηση των δικαιωμάτων του ανθρώπουσελ. 36
- 1.4. Βασικές Αρχές και Δικαιώματα του Ανθρώπου, τα οποία συνιστούν το πλαίσιο για την φτώχεια ως ζήτημα δικαιωμάτων του ανθρώπου.....σελ. 39
- 1.4.1. Η αρχή της ισότητας και της απαγόρευσης των διακρίσεων.....σελ. 40
- 1.4.2. Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματασελ. 41
- 1.4.3. Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματασελ. 43
- 1.4.4.Αναλυτικότερα.....σελ. 44
- 1.4.4.1. Το δικαίωμα σε ένα ανεκτό βιοτικό επίπεδοσελ. 44
- 1.4.4.2. Το δικαίωμα στην επαρκή τροφήσελ. 45
- 1.4.4.3. Το δικαίωμα στην επαρκή στέγασησελ. 46
- 1.4.4.4. Το δικαίωμα στη ζωή.....σελ. 46
- 1.4.4.5. Το δικαίωμα ίσης πρόσβασης στη δικαιοσύνη.....σελ. 47
- 1.4.4.6. Το δικαίωμα συμμετοχής στην πολιτική ζωή.....σελ. 48
- 1.4.4.7. Το δικαίωμα του συνέρχεσθαισελ. 49
- 1.4.4.8. Το δικαίωμα στην αναγνώριση νομικής προσωπικότητας, ονόματος και εθνικότηταςσελ. 49
- 1.4.4.9. Το δικαίωμα της ιδιοκτησίαςσελ. 49
- 1.4.4.9.1 Το δικαίωμα της ιδιοκτησίας γης.....σελ. 50
- 1.4.4.10. Το δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλισησελ. 51

1.4.4.11. Το δικαίωμα στη μόρφωση.....	σελ. 51
1.4.4.12. Το δικαίωμα στην πολιτιστική ζωή	σελ. 52
1.4.4.13. Το δικαίωμα στην αξιοπρεπή εργασία.....	σελ. 52
1.4.4.14. Το δικαίωμα προστασίας της οικογένειας	σελ. 53
1.4.4.15. Το δικαίωμα προστασίας της υγείας και πρόσβασης στην ιατρική περίθαλψη.....	σελ. 53
1.4.4.16. Το δικαίωμα πρόσβασης στην επιστημονική πρόοδο και στις εφαρμογές της	σελ. 54
1.4.4.17. Το δικαίωμα στο νερό.....	σελ. 55
1.4.4.18. Το δικαίωμα σε ένα υγιές και αρμονικό περιβάλλον.....	σελ. 56
1.4.4.19. Το δικαίωμα στην ανάπτυξη.....	σελ. 56

Β' Μέρος: Αντιμετώπιση και Δράσεις της Διεθνούς Κοινότητας

Α' Κεφάλαιο: Υποχρεώσεις	σελ. 61
---------------------------------------	----------------

1. Χάρτης των Η.Ε. και κρατικές υποχρεώσεις σεβασμού και προώθησης των δικαιωμάτων του ανθρώπου	σελ. 62
2. Τα Διεθνή Σύμφωνα και οι κρατικές υποχρεώσεις.....	σελ. 63
2.1.Οι υποχρεώσεις των κρατών κατά το Διεθνές Σύμφωνο για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα	σελ. 64
2.1.1 Ερμηνευτική συμβολή της νομολογίας για τις υποχρεώσεις των Κρατών, αναφορικά με τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα.....	σελ. 65
2.1.1.1 Θετική « υποχρέωση σεβασμού» των δικαιωμάτων του ανθρώπου	σελ. 65
2.1.1.2. Θετικές υποχρεώσεις απορρέουσες από τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα.....	σελ. 67
2.2 Οι υποχρεώσεις των κρατών κατά το Διεθνές Σύμφωνο για τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα	σελ. 68
2.2.1 Προοδευτική άσκηση των υποχρεώσεων	σελ. 68
2.2.2. «Ελάχιστος πυρήνας υποχρεώσεων»	σελ. 71
2.2.3. Τριμερής Τυπολογία Υποχρεώσεων – Αρνητικές και Θετικές Υποχρεώσεις.....	σελ. 72
2.2.4. Εθνική νομολογία και Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα	σελ. 77
2.2.4.1. Νομολογία του Ανώτατου Δικαστηρίου της Νοτίου Αφρικής.....	σελ. 79
2.2.4.2. . Η Τριμερής Τυπολογία Υποχρεώσεων στην Εθνική Νομολογία	σελ. 83
2.2.4.3..Θετικές Υποχρεώσεις και Οικονομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα Απορρέουν από το Δικαίωμα στη Ζωή.....	σελ. 84
2.2.5. Προσέγγιση με βάση τις παραβιάσεις.....	σελ. 87
2.2.6. Περιφερειακό Επίπεδο	σελ. 89
2.2.7. Διεθνείς και Περιφερειακοί Μηχανισμοί Εποπτείας και Ελέγχου των Υποχρεώσεων των Κρατών	σελ. 91
3. Διεθνείς Υποχρεώσεις	σελ. 94
4. Υποχρεώσεις Μη Κρατικών Δρώντων έναντι των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και της Καταπολέμησης της Φτώχειας: Ιδιωτικοποίηση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου;.....	σελ. 98
4.1.Υποχρεώσεις των Διεθνών Οργανισμών	σελ. 99
4.2.Υποχρεώσεις των Υπερεθνικών Επιχειρήσεων	σελ. 101

4.3.Υποχρεώσεις της Διεθνούς Κοινότητας ως Σύνολο	σελ. 104
---	----------

‘Β Κεφάλαιο: Ορισμός της φτώχειας ως παραβίασης δικαιωμάτων

του ανθρώπου	σελ. 109
1. Το δικαίωμα της ελευθερίας από τη φτώχεια.....	σελ. 109
2. Η Ακραία Φτώχεια ως Στέρηση Εισοδήματος, στέρηση δυνατοτήτων και κοινωνικός αποκλεισμός.....	σελ. 112
3. Η Φτώχεια ως Παραβίαση του Δικαιώματος στην Ανάπτυξη.....	σελ. 113
4. Η Φτώχεια ως αιτία ή συνέπεια της άρνησης (ή παραβίασης) των δικαιωμάτων του ανθρώπου	σελ. 114

‘Γ Κεφάλαιο: Επιμέρους Δράσεις

1. Ιστορική αναδρομή του φαινομένου της υπανάπτυξης του Τρίτου Κόσμου και η ανάδυση της Νέας Διεθνούς Οικονομική Τάξης.....	σελ. 119
2. Προσπάθειες Αντιμετώπισης από τη Διεθνή Κοινότητα: Από την αναπτυξιακή βοήθεια και την αναπτυξιακή συνεργασία, στην προσπάθεια μείωσης και εξάλειψης της φτώχειας.	σελ. 122
3. Η <i>άδικη</i> δομή του διεθνούς συστήματος: Δράσεις Διεθνών Οργανισμών και Επιχειρήσεων που παραβιάζουν τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα του ανθρώπου	σελ. 124
4. Ενσωματώνοντας τα δικαιώματα του Ανθρώπου στις αναπτυξιακές πολιτικές και πολιτικές καταπολέμησης της φτώχειας.	σελ. 124
5. Case Studies.....	σελ. 132
5.1.Η.Ε.: Η Ακραία Φτώχεια Ως Παραβίαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου	σελ. 132
5.2.UNESCO: Η Φτώχεια ως Παραβίαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου	σελ. 140
5.3.Ο Ανεξάρτητος Εμπειρογνώμονας της Υποεπιτροπής των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και την Ακραία Φτώχεια.	σελ. 146
5.4.Η Δι-Αμερικανική Αναπτυξιακή Τράπεζα: Κοινωνικό Κεφάλαιο, Ηθική και Ανάπτυξη	σελ. 151
Επίλογος.....	σελ. 154
Βιβλιογραφία	σελ. 157
Παραρτήματα	

*«Όποτε οι άνθρωποι καταδικάζονται να ζουν στην ακραία φτώχεια, τα
δικαιώματα του ανθρώπου παραβιάζονται»
πατέρας Τζόζεφ Ρεζίνσκι*

‘Α Μέρος: Φτώχεια και Δικαιώματα του Ανθρώπου

Η φτώχεια, ακόμα και σήμερα, αντιμετωπίζεται ως **οικονομικό φαινόμενο**. Η οικονομική υστέρηση – η έλλειψη εισοδήματος – αποτελεί κοινή αναφορά στους περισσότερους ορισμούς της φτώχειας. Όμως η φτώχεια είναι πολλά περισσότερα από έλλειψη εισοδήματος. Πρόκειται για ένα πολυδιάστατο παγκόσμιο φαινόμενο, κοινωνικό, πολιτιστικό και πολιτικό, που δεν παρατηρείται μόνο στις υποανάπτυκτες χώρες, αλλά και στις αναπτυγμένες.

- Η φτώχεια είναι «κοινωνικός αποκλεισμός».
- Η φτώχεια είναι έλλειψη βασικής ασφάλειας.
- Η φτώχεια είναι στέρηση δυνατοτήτων .
- Η φτώχεια είναι παραβίαση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας.
- **Η φτώχεια είναι συστηματική παραβίαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου¹.**

Σήμερα, βιώνουμε μια αντιφατική εικόνα σε πλανητικό επίπεδο. Από τη μία πλευρά, υπάρχει η **τεράστια τεχνολογική πρόοδος**, η **επανάσταση της πληροφορίας**, τα **επιτεύγματα της ιατρικής**, η **ευημερία**, η **«κοινωνία της αφθονίας»** και της υπερκατανάλωσης αγαθών, που απολαμβάνει ένα μικρό μέρος του παγκόσμιου πληθυσμού. Από την άλλη πλευρά, σχεδόν ο μισός πληθυσμός των αναπτυσσόμενων χωρών , το 48 % , περίπου τρία δισεκατομμύρια ανθρώπων, ζει με λιγότερο από δύο δολάρια την ημέρα, ². Υπάρχει ακόμα ένα τέταρτο του παγκόσμιου πληθυσμού, που εντοπίζεται κυρίως στις υποανάπτυκτες χώρες, και ζει σε συνθήκες

¹ Η ρητορική των δικαιωμάτων του ανθρώπου παρέχει έναν μηχανισμό ανάλυσης και αλλαγής της ονομασίας των «προβλημάτων» σε «παραβιάσεις», με άλλα λόγια, σε κάτι που δεν χρειάζεται και δεν πρέπει να γίνεται ανεκτό. Η προσέγγιση με βάση τα δικαιώματα καθιστά σαφές ότι οι παραβιάσεις δεν είναι ούτε αναπόφευκτες ούτε φυσικές, αλλά προκύπτουν από προσεχτικά σχεδιασμένες αποφάσεις και πολιτικές. Τα δικαιώματα του ανθρώπου, επιζητώντας εξηγήσεις και λογοδοσία, αποκαλύπτουν τις κρυφές προτεραιότητες και τις δομές που κρύβονται πίσω από τις παραβιάσεις. Αποτελούν το κριτικό βήμα προς την αντιμετώπιση των συνθηκών που δημιουργούν και ανέχονται την φτώχεια. (Jochnick C., The Human Rights Challenge to Global Poverty, στο Van Genugten W., Perez- Bustillo C., The Poverty of Rights, Human Rights and the Eradication of Poverty, σελ.159 – 182:161-162).

²World Bank, Global Monitoring Report 2009: A Development Emergency,σελ. viii και 2.

επικίνδυνες για την επιβίωση και την υγεία, **χωρίς τροφή, χωρίς νερό, χωρίς αξιοπρέπεια**, κάτω από το όριο της φτώχειας, με εισόδημα λιγότερο από 1.25 δολάρια την ημέρα³. Τα στατιστικά στοιχεία είναι συγκλονιστικά: ένα δισεκατομμύριο άνθρωποι υποφέρουν από έλλειψη νερού, 1.6 δισεκατομμύρια άνθρωποι δεν έχουν ηλεκτρικό και τρία δισεκατομμύρια υποφέρουν από την έλλειψη επαρκών συνθηκών υγιεινής⁴, ενώ ένας στους έξι δεν έχει πρόσβαση σε καθαρό πόσιμο νερό, και δέκα εκατομμύρια παιδιά, κάτω των πέντε ετών, πεθαίνουν κάθε χρόνο από ασθένειες που μπορούν να προβλεφθούν και να θεραπευθούν⁵. Ένα τρίτο όλων των θανάτων παγκοσμίως - περίπου 18 εκατομμύρια άνθρωποι το χρόνο ή 50,000 άνθρωποι κάθε μέρα – συμβαίνουν λόγω αιτίων που συνδέονται με τη φτώχεια. Συνολικά, 270 εκατομμύρια άνθρωποι, οι περισσότεροι από αυτούς γυναίκες και παιδιά, πέθαναν λόγω φτώχειας, από το 1990 ως σήμερα. Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας, **«η φτώχεια αποτελεί τον χειρότερο παγκόσμιο δολοφόνο. Η φτώχεια ασκεί την καταστροφική επιρροή της σε κάθε στάδιο της ανθρώπινης ζωής, από τη στιγμή της σύλληψης ως τον τάφο. Συνωμοτεί με τις πιο θανατηφόρες ασθένειες και επίπονες ασθένειες για να επιφέρει μια αξιοθρήνητη ύπαρξη σε όλους όσους υποφέρουν από αυτή»**⁶

Η συγκεκριμένη κατάσταση είναι ασύμβατη με το διεθνές δίκαιο των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του οφειλόμενου σεβασμού της ανθρώπινης

³ Η φτώχεια διαχωρίζεται από την Παγκόσμια Τράπεζα σε απόλυτη φτώχεια, που είναι η κατάσταση, στην οποία, ένα ποσοστό του πληθυσμού που ζει με λιγότερο από 1.25 δολάρια την ημέρα. Ιδανικό ποσοστό απόλυτης φτώχειας είναι το 0%. Και σε σχετική φτώχεια, που είναι το ποσοστό των ατόμων σε μια χώρα που ζουν με εισόδημα κατώτερο ενός συγκεκριμένου ποσοστού του διάμεσου εισοδήματος (συνήθως 50%) στην χώρα. Δηλαδή αν το ποσοστό είναι 50% και το διάμεσο εισόδημα 10.000 δολάρια, ο δείκτης φτώχειας είναι ο αριθμός ατόμων που ζουν με λιγότερο από 5000 δολάρια ετησίως, διαιρεμένος δια τον συνολικό πληθυσμό. Ο ορισμός του ποσοστού του διάμεσου εισοδήματος διαφέρει από χώρα σε χώρα. Η ακραία φτώχεια ισοδυναμεί με την απόλυτη φτώχεια, για τους σκοπούς της συγκεκριμένης εργασίας. Η απόλυτη ή ακραία φτώχεια, υπολογίζεται με βάση την αγοραστική του αξία στις Η.Π.Α. και όχι με βάση την αγοραστική αξία του στην εκάστοτε χώρα. Το γεγονός αυτό θέτει προβληματισμούς για την εγκυρότητα των στατιστικών στοιχείων, ειδικά για τον υπολογισμό της ακραίας φτώχειας στις αναπτυσσόμενες χώρες. Για παράδειγμα, σύμφωνα με τον συγκεκριμένο ορισμό της ακραίας φτώχειας, ένας άνθρωπος που ζει με 200 ευρώ το μήνα δεν θεωρείται ακραία φτωχός !. για τους προβληματισμούς σχετικά με αυτό τον ορισμό και την «ιδεολογική χροιά του», βλ. Γεώργιος Δ.Κ., σελ. 44- 57

⁴ World Development Report 2010:Development and Climate Change, 2010, The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2009,σελ. viii, 2 και 5.

⁵ Όπως παρ., σελ. viii.

⁶ Farmer Paul, Pathologies of Power, University of California Press, 2003, σελ.50.

αξιοπρέπειας των φτωχών ανθρώπων⁷. Οι στερήσεις που σχετίζονται με τη φτώχεια συνιστούν **κατάφορη παραβίαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου**⁸.

Ωστόσο, το παράδοξο είναι, ότι το φαινόμενο **της ακραίας φτώχειας** δεν παρατηρείται μόνο στις υποανάπτυκτες χώρες, αλλά και στις αναπτυγμένες. Στις μεγάλες πόλεις της Ευρώπης και τις Αμερικής υπάρχει ένα ποσοστό ανθρώπων **άνεργων, άστεγων**, που ζουν στους δρόμους ή σε παραγκουπόλεις, κάτω από άθλιες συνθήκες. Οι φτωχοί άνθρωποι στις πλούσιες χώρες συνήθως ανήκουν σε ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, όπως **μετανάστες, πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο, άτομα με αναπηρίες, γυναίκες, παιδιά και ηλικιωμένοι, αυτόχθονες πληθυσμοί**. Οι συγκεκριμένοι άνθρωποι ζουν και υπάρχουν δίπλα μας και ανάμεσά μας. Πώς εξηγείται το συγκεκριμένο φαινόμενο;

Η επικρατούσα αντίληψη είναι ότι η **ύπαρξη της φτώχειας και της ακραίας φτώχειας είναι μια αποτυχία του κοινωνικοοικονομικού συστήματος**, που είναι **φυσική και αναμενόμενη, τυχαία ή μοιραία**, με άλλα λόγια, **αναπόφευκτη**.

Αλλά, κάποιοι άνθρωποι, οι φτωχοί, έχουν περιορισμένες ικανότητες, πνευματικές και νοητικές, που δεν τους επιτρέπουν να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις της σημερινής πολύπλοκης κοινωνίας, οπότε και αδυνατούν να εξασφαλίσουν τα απαραίτητα οικονομικά μέσα για μια αξιοπρεπή διαβίωση. Ακόμα, επικρατεί η αντίληψη ότι οι άνθρωποι που ζουν στη φτώχεια δεν υποφέρουν πραγματικά από την κατάστασή τους και αποδέχονται τη ζωή τους όπως είναι. Με άλλα λόγια, οι **φτωχότεροι άνθρωποι θεωρούνται απόλυτα υπεύθυνοι για την κατάσταση της ζωής τους**⁹.

Όμως, η παραπάνω αντίληψη προσπαθεί να εξηγήσει μόνο την οικονομική διάσταση της φτώχειας, και ορίζει τη φτώχεια ως έλλειψη εισοδήματος. Η έλλειψη εισοδήματος, όμως, και η απόδοση της ευθύνης στους ίδιους τους φτωχούς, δεν εξηγεί το γεγονός των τεράστιων **κοινωνικών ανισοτήτων** που παρατηρούνται στις

⁷Spanish Society for the Advancement of International Human Rights Law (SSIHRL), The Eradication of extreme poverty as a condition to the full and effective enjoyment of the human right to peace, Paper submitted to the Human Rights Council, 7th session, Geneva, March 2008, σελ. 2.

⁸ Σύμφωνα με την Επιτροπή των Η.Ε. για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα: «ενώ οι στατιστικές δεν παρέχουν ολοκληρωμένη αντίληψη της φτώχειας, ..οι σοκαριστικοί αριθμοί δηλώνουν μαζικές και συστηματικές παραβιάσεις της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των δύο Διεθνών Συμφώνων, καθώς και της Σύμβασης για την Εξάλειψη Όλων των Μορφών Διακρίσεων κατά των Γυναικών, της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού και άλλων διεθνών κειμένων δικαιωμάτων του ανθρώπου», UN CESCR, Statement on Poverty, par.4.

⁹ Quentin Wodon/ World Bank, Attacking Extreme Poverty: Learning from the Experience of the International Movement ATD Fourth World, World Bank Technical Paper No.502, May 2001, σελ. 67-68.

αναπτυγμένες κοινωνίες, ούτε τον **επίμονο** και **χρόνιο** χαρακτήρα του φαινομένου της ακραίας φτώχειας, που μεταδίδεται από γενιά σε γενιά, παρ' όλο που αποτελεί μια βασική πτυχή του. Εάν το εισόδημα αποτελούσε το κύριο ζήτημα, τότε, στη σημερινή κοινωνία, με την αφθονία των πόρων, δεν θα έπρεπε να υπάρχει ακραία φτώχεια, ούτε σε παγκόσμιο επίπεδο, πόσο μάλλον στο εσωτερικό των αναπτυγμένων κρατών. Η περίσσεια οικονομικών πόρων θα μπορούσε να καλύψει τις ανάγκες των φτωχών, και, κάποια στιγμή, η φτώχεια θα έπαυε να υπάρχει.

Τα αίτια της επίμονης και χρόνιας φτώχειας είναι πιο περίπλοκα και προκύπτουν μέσα από τις δομές του κοινωνικοοικονομικού συστήματος.

Α Κεφάλαιο: Η Φτώχεια ως παραβίαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: Θεωρητικές Προσεγγίσεις

1.1. Από την οικονομική φτώχεια στον κοινωνικό αποκλεισμό

Μεταπολεμικά, θεωρούνταν ότι η επίτευξη ραγδαίων ρυθμών οικονομικής ανάπτυξης, σε συνδυασμό με την ανάπτυξη του κοινωνικού κράτους, θα εξάλειφαν τη φτώχεια¹⁰.

Η φτώχεια ήταν αντιληπτή ως ένα στατικό φαινόμενο, που είχε να κάνει με τη στέρηση ενός συνήθους ή κοινωνικά αποδεκτού εισοδήματος ή την αδυναμία κατοχής ενός αποδεκτού κοινωνικά ελάχιστου επιπέδου υλικών αναγκών¹¹. Με άλλα λόγια, οριζόταν με βάση το κοινωνικό αποδεκτό επίπεδο διαβίωσης της εκάστοτε κοινωνίας¹². Αυτό οδήγησε στην αντίληψη ότι η εξάλειψη της φτώχειας βρίσκεται στον πυρήνα των οικονομικών της ανάπτυξης.

Από το 1970 και μετά αλλάζει τόσο ο λόγος περί φτώχειας, όσο και η δομή της ίδιας της φτώχειας.

Το κοινωνικό κράτος, από τη μία πλευρά, θεωρείται ότι δημιουργεί την «εξάρτηση» των φτωχών, μέσα από τις κοινωνικές παροχές και θεωρείται ότι ο ρόλος του θα πρέπει να μειωθεί. Η διεθνής συζήτηση επικεντρωνόταν σε ζητήματα «συμπεριφοράς των φτωχών», «εξάρτησης», «παγίδες φτώχειας», μελέτη της «κουλτούρας των φτωχών» και των «δημογραφικών χαρακτηριστικών» τους. Η ευθύνη της κατάστασης του φτωχού ατόμου μετατέθηκε από το κράτος, στο ίδιο το άτομο¹³.

¹⁰ Γεώργιος Δ.Κ., σελ.57. Η κρατική κοινωνική πολιτική, σε σχέση με τη φτώχεια, έχει ως στόχο την αντιμετώπιση των κινδύνων που αναδύονται όταν η μισθωτή εργασία καθίσταται ο μοναδικός εισοδηματικός πόρος των ατόμων και η κοινωνική αλληλεγγύη, η οποία εκφράζεται με τις προνομιακές παροχές, και γενικότερα με την αναδιανομή του εισοδήματος μέσα από ασφαλιστικές αλλά και μέσα από μη ανταποδοτικές παροχές. Το σκεπτικό ήταν ότι, η συνεχής ανάπτυξη θα δημιουργούσε ροή πόρων προς τα κατώτερα στρώματα της φτώχειας, σε συνδυασμό με την επίτευξη πλήρους απασχόλησης για όλους, θα εξάλειφε το πρόβλημα της φτώχειας.

¹¹ Βλ. Kanbour R., Squire L., The Evolution of Thinking about Poverty: Exploring the Interactions, Program "Poverty and Inequality Development", Cornell University Ithaca, N.Y., 1999, σελ.3, και Raveaud G., Salais R., Fighting against Social Exclusion in a European Knowledge – based Society: What Principles of Action?, στο Mayes G.D., Berghman J., Salais R., Social Exclusion and European Policy, Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham (hb) – Northampton, 2001, σελ. 5

¹² Γεώργιος Δ.Κ., σελ.60.

¹³ (Γεώργιος, σελ.61 -62).

Ταυτόχρονα, εμφανίζεται το φαινόμενο της ραγδαίας αύξησης των κοινωνικών ανισοτήτων, που αναγκάζει τη διεθνή κοινότητα να επανεξετάσει το ζήτημα της φτώχειας.

Ως απάντηση στο ζήτημα των τρομακτικών κοινωνικών ανισοτήτων, τη δεκαετία του '80, ο ορισμός της φτώχειας διευρύνεται και στη συζήτηση εισάγονται πλέον ζητήματα όπως η μακροβιότητα, η υγεία, ο αναλφαριθμητισμός, η πολιτική συμμετοχή και η άσκηση δικαιωμάτων¹⁴.

Ταυτόχρονα, αναδύεται το φαινόμενο της σύγχρονης οικονομικής παγκοσμιοποίησης, η οποία, παρουσιάζεται από τους οικονομολόγους ως μια κατάσταση αναπόφευκτη. Η διαδικασία της οικονομικής παγκοσμιοποίησης, «μια πολύπλοκη και πολυδιάστατη διαδικασία [...] μέσω της οποίας επέρχεται η ολοκλήρωση των εθνικών αγορών σε μια παγκόσμια αγορά»¹⁵, με κυριότερα χαρακτηριστικά την απελευθέρωση του διεθνούς εμπορίου, την επέκταση των επενδύσεων, την ανάδυση των μαζικών διασυνοριακών χρηματοοικονομικών ροών και την αύξηση του ανταγωνισμού¹⁶, επιζητά τη μείωση του ρόλου του κράτους στη ρύθμιση των αγορών, εφόσον θεωρείται, ότι οι αγορές αυτορυθμίζονται. Οπότε, για άλλη μια φορά, ο ρόλος του κράτους περιορίζεται. Κοινωνικές υπηρεσίες, όπως, η παροχή νερού και ιατρικής περίθαλψης, σε ορισμένες χώρες του κόσμου, παρέχονται, πλέον, από ιδιωτικές επιχειρήσεις. Με άλλα λόγια, **εμφανίζεται η τάση ιδιωτικοποίησης της παροχής κοινωνικών υπηρεσιών.**

Η επικρατούσα αντίληψη της εποχής είναι ότι το άνοιγμα των αγορών, μέσω της άρσης του προστατευτισμού που επιβάλλουν οι κρατικές επιδοτήσεις ευαίσθητων προϊόντων, όπως τα αγροτικά προϊόντα, θα ενισχύσει το διεθνές εμπόριο. Στη συνέχεια, το διεθνές εμπόριο θα αυξήσει τα εθνικά εισοδήματα των αναπτυσσόμενων χωρών, μέσα από την ροή των κεφαλαίων, οπότε, θα επιτευχθεί μείωση της (οικονομικής) φτώχειας.

Ωστόσο, οι κοινωνικές ανισότητες σε εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο, συνέχισαν να διευρύνονται δραματικά, γεγονός που οδήγησε στην ανάδυση του κινήματος κατά της παγκοσμιοποίησης - ως της κύριας αιτίας δημιουργίας των

¹⁴ (βλ. Abrahamson P., Comparing Poverty and Social Exclusion in Europe, στο Beck W., Van der Maesen, Walker (eds.), The Social Quality of Europe, Kluwer Law International, The Hague, 1997 και Saraceno C., The Importance of the Concept of Social Exclusion, στο Beck W., Van der Maesen, Walker (eds.), The Social Quality of Europe, Kluwer Law International, The Hague, 1997.

¹⁵ Ghose K.A., Jobs and Incomes in a Globalising World, International Labour Office (ILO), 2003, σελ.5.

¹⁶ Γεώργιας Δ.Κ., ...σελ.28

παγκόσμιων οικονομικών ανισοτήτων – με κύριο αίτημα, τον εκδημοκρατισμό της λειτουργίας του διεθνούς συστήματος διακυβέρνησης¹⁷.

Την ίδια περίοδο, αναδύεται και η ανάγκη αντιμετώπισης του ζητήματος της φτώχειας, στην παγκόσμια διάστασή της, στα πλαίσια των διεθνών οικονομικών οργανισμών.

Τη δεκαετία του '90, ως αποτέλεσμα της αποτυχίας όλων των προηγούμενων προσεγγίσεων, λαμβάνει χώρα η επικράτηση του όρου «κοινωνικός αποκλεισμός», ως ισότιμου της φτώχειας, αν και αρκετοί μελετητές θεωρούν ότι η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός αποτελούν δύο διαφορετικά αν και αλληλοεπηρεαζόμενα φαινόμενα¹⁸.

Συνοπτικά, οι μεταστροφές που συντελέστηκαν στην αναδιατύπωση του ζητήματος της φτώχειας, οπότε, είναι: από την μονοδιάστατη αντίληψη των στερήσεων – εισοδηματική έλλειψη- στην πολυδιάστατη αντίληψή τους, από τη στατική ανάλυση της φτώχειας, στη δυναμική ανάλυσή της και στους τρόπους με τους οποίους οι άνθρωποι περνούν το κατώφλι του κοινωνικού αποκλεισμού και, τέλος, από την εστίαση στους πόρους του ατόμου και του νοικοκυριού, στην περιίληψη, πλέον, και των πόρων της κοινότητας¹⁹.

Οπότε, στα συμβατικά ζητήματα, όπως η οικονομική φτώχεια και η στέγαση σε άθλιες συνθήκες, προστίθενται μια σειρά καινούργιων, όπως η έλλειψη δεξιοτήτων, η κακή υγεία, η εκπαιδευτική αποτυχία, η αδυναμία άσκησης των θεμελιωδών κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων, καθώς και η αδυναμία πρόσβασης σε βασικές υπηρεσίες, όπως οι συγκοινωνίες.

Εν κατακλείδι, δηλαδή, **ο κοινωνικός αποκλεισμός αναφέρεται στην αδυναμία κάποιου – ή μιας συγκεκριμένης ομάδας ατόμων - να εξασκήσει τα πολιτικά και κοινωνικά του δικαιώματα**²⁰.

¹⁷ Το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης, όμως, δεν περιορίζεται μόνο στην οικονομική παγκοσμιοποίηση. Τα τεχνολογικά επιτεύγματα, η επανάσταση της πληροφορίας, Ο ρόλος του κράτους μειώνεται και σε επίπεδο διεθνούς πολιτικής, με την ανάδυση των διεθνών οργανισμών, που ασχολούνται τόσο με οικονομικά, όσο και με κοινωνικά ζητήματα.

Οι διεθνείς οργανισμοί δύνανται να αντιμετωπίσουν ζητήματα που αφορούν ολόκληρη την ανθρωπότητα, και έχουν αναδυθεί στον σημερινό αλληλεξαρτώμενο κόσμο, που επέφερε η ραγδαία αύξηση της τεχνολογίας και των μέσων επικοινωνίας, δημιουργούν έναν κόσμο, όλο και πιο αλληλεξαρτώμενο και αλληλεπιδρώμενο. Στην πραγματικότητα, οι διεθνείς οργανισμοί είναι οι μόνοι, ίσως, που μπορούν να συμβάλλουν στην εκρίζωση της φτώχειας, στην παγκόσμια διάστασή της.

¹⁸βλ., για παράδειγμα, Atkison A.B., Hills J. (eds.), *Exclusion, Employment and Opportunity*, CASE (Centre for Analysis of Social Exclusion), Paper 4, London School of Economics, 1998.

¹⁹ (Γεώργιας Δ.Κ., σελ.62 – 63).

²⁰ (Γεώργιας Δ.Κ., σελ. 63).

Ο αριθμός των ατόμων που ζουν σε συνθήκες ακραίας φτώχειας στον αναπτυσσόμενο και υποανάπτυκτο κόσμο, κατά τη δεκαετία του '90, μειώθηκε από το 30 τοις εκατό στο 23 τοις εκατό²¹. Ωστόσο, η μείωσή του οφείλεται κυρίως, στην μείωση της ακραίας φτώχειας στην Κίνα και την Ινδία, δύο από τις πιο πολυπληθείς χώρες του κόσμου, ενώ, στις σαράντα επτά χώρες της υποσαχάριας Αφρικής, στις χώρες της Λατινικής Αμερικής, της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης και της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, και στα αραβικά κράτη, ο αριθμός των ακραία φτωχών αυξήθηκε.

Η συνεχιζόμενη αποτυχία των πολιτικών αντιμετώπισης της παγκόσμιας φτώχειας, οδήγησε, στα τέλη της δεκαετίας του '90, σε μια αυξανόμενη αναγνώριση του ζητήματος της φτώχειας, ως ζήτημα δικαιωμάτων του ανθρώπου και σε μια προσπάθεια καθιέρωσής της, ως μιας μορφής παραβίασής τους, στα πλαίσια, κυρίως, των Η.Ε.

Καθώς οι οικονομικές ανισότητες μεταξύ πλούσιων και φτωχών, σε ατομικό και διακρατικό επίπεδο συνεχίζουν να αυξάνονται, ακόμα και σήμερα - χαρακτηριστικά, το 2002, η περιουσία των τριών πλουσιότερων ανθρώπων του κόσμου ξεπερνούσε το ΑΕΠ των σαράντα τριών φτωχότερων χωρών και των 600 εκατομμυρίων κατοίκων τους²² - και η κατάσταση των ακραία φτωχών επιδεινώνεται ακόμα περισσότερο, λόγω των συνεπειών της διεθνούς οικονομικής κρίσης, η καθιέρωση του ζητήματος της φτώχειας ως ζήτημα δικαιωμάτων του ανθρώπου, θα πρέπει να προχωρήσει με γρηγορότερους ρυθμούς.

1.2 Προσέγγιση της φτώχειας ως παραβίασης των δικαιωμάτων του ανθρώπου με βάση την προσέγγιση της φτώχειας ως στέρησης δυνατοτήτων: Μια οικονομική προσέγγιση

Η προσέγγιση της φτώχειας ως στέρησης δυνατοτήτων αποτελεί μια **οικονομική προσέγγιση**, την «**προσέγγιση των δυνατοτήτων**», την οποία ανέπτυξε ο ινδός οικονομολόγος **Αμάρτυα Σεν** (Amartya Sen) και αποτελεί τη νοητική γέφυρα μεταξύ της φτώχειας, της ανάπτυξης, και των δικαιωμάτων του ανθρώπου²³. Η συγκεκριμένη θεωρητική προσέγγιση, προσφέρει έναν ορισμό της ανάπτυξης και

²¹ UNDP, Human Development Report 2003, Oxford University Press, 2003, σελ.37.

²² (παραπομπή, Γεώργιος Δ.Κ., ..., σελ.43, υποσ.3: βλ. «η μισή γη ζει με λιγότερο από 1 δολάριο την ημέρα», Μακεδονικό Πρακτορείο Ειδήσεων, Θεσσαλονίκη 10 Μαΐου, 2002.

²³ UN OHCHR, Human Rights and Poverty Reduction: A Conceptual Framework, σελ.3.

της φτώχειας, διαφορετικό από τους ορισμούς που επικρατούσαν τις προηγούμενες δεκαετίες.

Η ανάπτυξη, από οικονομική σκοπιά, ορίζεται, μεταξύ άλλων, ως: α) οικονομική μεγέθυνση του ΑΕΠ (ακαθάριστο εγχώριο προϊόν), β) αυτοδυναμία ή μέσο υπέρβασης της εξάρτησης, γ) ικανοποίηση των βασικών αναγκών, δ) αειφόρος ή βιώσιμη ανάπτυξη ή διαρκής ανάπτυξη²⁴ και ε) ανθρώπινη ανάπτυξη²⁵.

Η προσέγγιση της ανάπτυξης ως οικονομική μεγέθυνση του ΑΕΠ και ως ικανοποίηση των βασικών αναγκών, επικεντρώνεται στην καθαρά οικονομική διάσταση της ανάπτυξης και, στην ουσία, αναφέρεται στην αύξηση των εισοδημάτων των ατόμων, ως μέσο επίτευξης οικονομικής ευημερίας και ικανοποίησης των αναγκών τους. Η φτώχεια, σύμφωνα με τις προαναφερθείσες προσεγγίσεις, ορίζεται, αντίστοιχα, περιοριστικά, με βάση μόνο την οικονομική της διάσταση. Με άλλα λόγια, η φτώχεια, στα πλαίσια μιας αυστηρά οικονομικής προσέγγισης, ορίζεται ως **εισοδηματική φτώχεια** και αποτελεί **τη στέρηση ενός ελάχιστου επιπέδου εισοδήματος, απαραίτητου για την επιβίωση ή την κάλυψη των βασικών ανθρωπίνων αναγκών**. Οπότε, η ανάπτυξη στοχεύει στην καταπολέμηση της φτώχειας.

Η θεωρία του Σεν, πάνω στην οποία βασίζεται και η έννοια της ανάπτυξης, ως ανθρώπινης ανάπτυξης, παρέχει μια διευρυμένη αντίληψη της ανάπτυξης και συνδέει τα δικαιώματα του ανθρώπου με την ανάπτυξη, σε αντίθεση με τις προγενέστερες θεωρήσεις της ανάπτυξης, που εκλάμβαναν την εκπλήρωση των πολιτικών και άλλων δικαιωμάτων του ανθρώπου ως ανασταλτικό παράγοντα της ταχείας οικονομικής ανάπτυξης.

Ο Σεν, αντιμετωπίζει τα δικαιώματα του ανθρώπου με όρους ελευθεριών και δυνατοτήτων. Υποστηρίζει ότι μπορούμε να αντιμετωπίσουμε την ανάπτυξη ως **ελευθερία**, ως διαδικασία προαγωγής της ελευθερίας, δηλαδή, ως διαδικασία

²⁴ Γρηγορίου Π., Σαμιώτης Γ., Τσάλτας Γ., η έννοια συνεχής ή αειφόρος ανάπτυξη είναι ατυχής και πρέπει να αντικατασταθεί από τον όρο διαρκής ανάπτυξη. (σελ.86) Η συγκεκριμένη έννοια αφορά την περιβαλλοντική ανάπτυξη, θέτει ως πρωταρχικό παράγοντα τον άνθρωπο, στον οποίο αναγνωρίζει το συλλογικό δικαίωμα σε ένα περιβάλλον υγιές και παραγωγικό, σε πλήρη αρμονία με τη φύση. η διαρκής ανάπτυξη αποτελεί την πρώτη βασική αρχή της Διακήρυξης του Ρίο, του 1992. Σύμφωνα με τη δεύτερη της Διακήρυξης του Ρίο, τα Κράτη έχουν κοινή ευθύνη για τη περιβαλλοντική διαχείριση, ενώ η αλληλοεξάρτηση και η παγκόσμια συνεργασία για την ανάπτυξη και το περιβάλλον, αποτελεί την τρίτη αρχή της Διακήρυξης του Ρίο, καθώς, και η εκρίζωση της φτώχειας, που είναι ένα παγκόσμιο πρόβλημα και απασχολεί το σύνολο των λαών της ανθρωπότητας, είναι, επίσης, από τους πρωταρχικούς παράγοντες της διαρκούς ανάπτυξης. (σελ. 86- 91).

²⁵ Μια ανάλυση των διαφορετικών οικονομικών προσεγγίσεων της ανάπτυξης θα ήταν πολύ ενδιαφέρουσα, αλλά, το αντικείμενο και η έκταση της συγκεκριμένης εργασίας δεν το επιτρέπει.

επέκτασης των πραγματικών ελευθεριών ή δυνατοτήτων²⁶ τις οποίες απολαμβάνουν οι άνθρωποι²⁷. Υπό αυτό το πρίσμα, **η φτώχεια είναι μια μορφή ανελευθερίας**, εφόσον αποτελεί την « αποτυχία εκπλήρωσης βασικών ανθρώπινων δυνατοτήτων και ελευθεριών, όπως η ελευθερία από την πείνα, τις αρρώστιες και τον αναλφαριθμισμό, με άλλα λόγια ως στέρηση δυνατοτήτων των ατόμων να διάγουν το είδος της ζωής που εκτιμούν, και έχουν λόγους να εκτιμούν»²⁸. Με άλλα λόγια, η φτώχεια αποτελεί μια ακραία μορφή στέρησης δυνατοτήτων ή ελευθεριών²⁹.

Η συγκεκριμένη θεώρηση αποτελεί διεύρυνση του παραδοσιακού, μονοδιάστατου ορισμού της φτώχειας, ως χαμηλό εισοδηματικό επίπεδο ή ως ανικανότητα απόκτησης αγαθών και υπηρεσιών απαραίτητων για μια αξιοπρεπή διαβίωση. Η προσέγγιση της φτώχειας με βάση το εισόδημα επικεντρώνεται στα **μέσα**, ενώ η προσέγγιση με βάση τις δυνατότητες επικεντρώνεται στο **σκοπό**. Το εισόδημα δεν είναι τίποτα άλλο από το **μέσο επίτευξης των δυνατοτήτων**³⁰. Διαφορετικοί άνθρωποι με το ίδιο εισόδημα μπορεί να καταλήξουν να απολαμβάνουν διαφορετικά επίπεδα δυνατοτήτων για πολλούς και διαφορετικούς λόγους, προσωπικούς και κοινωνικούς. Για παράδειγμα, άνθρωποι με διαφορετικά βιολογικά

²⁶ Η «δυνατότητα» κατά τον Σεν είναι «η ευκαιρία επίτευξης πολύτιμων συνδυασμών ανθρώπινων λειτουργιών – αυτό που ένα άτομο είναι ικανό να πράξει ή να είναι...Μια λειτουργία (για παράδειγμα, το να έχει κανείς καλή υγεία ή να τρέφεται καλά) δεν μπορεί να ειπωθεί ως ελευθερία ή η ελευθερία της δυνατότητας. Μάλλον, η δυνατότητα επικεντρώνεται στην ευκαιρία να είναι κανείς ικανός να έχει συνδυασμούς λειτουργιών..., και το άτομο να είναι ελεύθερο να κάνει χρήση αυτής της ελευθερίας ή όχι. Μια δυνατότητα αντανακλά τις εναλλακτικές επιλογές των λειτουργιών, από τις οποίες το άτομο μπορεί να επιλέξει έναν συνδυασμό. Δεν προτείνεται, επομένως, καθόλου ότι το να τρέφεται κάποιος καλά πρέπει να ειπωθεί ως ελευθερία. Ο όρος ελευθερία, στη μορφή μιας δυνατότητας, χρησιμοποιείται στο βαθμό που το άτομο είναι ελεύθερο να επιλέξει συγκεκριμένα επίπεδα λειτουργιών και αυτό δεν είναι το ίδιο πράγμα με το τι τελικά το άτομο αποφασίζει να επιλέξει» Αυτό μας επιτρέπει να διαχωρίσουμε μεταξύ 1) αυτό που το άτομο επιθυμεί να πράττει ή να είναι και 2) τα μέσα με τα οποία θα πρέπει να επιτύχει αυτές τις αξίες/επιθυμίες. Sen, Human Rights and Capabilities, Journal of Human Development, Vol.6, Issue 2, July 2005, σελ.151 – 166:153, 154 και 155. Αυτά τα μέσα δεν είναι απλά το εισόδημα, αλλά και άλλες μεταβλητές που σχετίζονται με τους θεσμικές και τεχνολογικές συμφωνίες επίσης, και, ακόμα, τις μεθόδους χρήσης αυτών των σκοπών για την πραγματοποίηση των στόχων. Με άλλα λόγια, η προσέγγιση με βάση τις δυνατότητες καλύπτει τόσο την αναγνώριση των στόχων των σημαντικών μεταβλητών που αντανακλούν την ελευθερία των ατόμων να είναι ή να πράττουν ότι επιθυμούν, όσο και τις μεθόδους επίτευξης αυτών των στόχων, και την επιλογή των κατάλληλων μέσων επίτευξης των συγκεκριμένων στόχων. (Sengupta A., A Rights-Based Approach to Removing Poverty: Eradicating Poverty as Realizing Human Rights, Indian Journal of Human Development, Vol.1, No.1, 2007, σελ.55 – 68:61

²⁷ (Σεν Α. (Αστερίου Σ. μτφρ.), Η Ανάπτυξη ως Ελευθερία, Σειρά Αναστοχασμός, εκδ. Καστανιώτη, 2006(1999), σελ.49

²⁸ Σεν Α. (Αστερίου Σ. μτφρ.), Η Ανάπτυξη ως Ελευθερία, Σειρά Αναστοχασμός, εκδ. Καστανιώτη, 2006(1999), σελ. 55.

²⁹ Sen A., Inequality Re-examined, Cambridge, Harvard University Press, 1992, σελ.109

³⁰ Βλ., Σεν, Η Ανάπτυξη ως Ελευθερία, σελ.131, 133.

χαρακτηριστικά έχουν ανάγκη από διαφορετικές ποσότητες τροφής, ώστε να απολαμβάνουν τον ίδιο βαθμό ελευθερίας να ζουν μια υγιή ζωή³¹.

Η στέρηση των δυνατοτήτων μπορεί να αντανάκλαται στον **πρόωρο θάνατο**, στον **σημαντικό υποσιτισμό** (κυρίως των παιδιών), στην **εμμένουσα υψηλή νοσηρότητα**, στο **διαδεδομένο αναλφαβητισμό** και σε άλλες αποτυχίες³².

Οι παραπάνω βασικές στερήσεις δυνατοτήτων ή ελευθεριών που αποτελούν τη φτώχεια, όμως, έχουν αναγνωρισθεί διεθνώς ως δικαιώματα του ανθρώπου, οπότε, **η φτώχεια, αποτελεί, ταυτόχρονα, και την αποτυχία εκπλήρωσης βασικών δικαιωμάτων του ανθρώπου**³³.

Η διαφορά μεταξύ πραγματικής και εν δυνάμει δυνατότητας ικανοποίησης των ατομικών αναγκών και ελευθεριών, στο πλαίσιο των δικαιωμάτων του ανθρώπου, αντιστοιχεί με τη διαφορά μεταξύ *de facto* και *de jure* εκπλήρωσής τους, δεδομένου ότι τα δικαιώματα εκπληρώνονται όταν τα άτομα απολαμβάνουν τις ελευθερίες, οι οποίες καλύπτονται από αυτά.

Η έννοια των δυνατοτήτων δίνει αξία τόσο στις **αρνητικές ελευθερίες**, όσο και στις **θετικές**. Η ίδια η έννοια των δυνατοτήτων, η δυνατότητα κάποιου να είναι ή να πράττει τα πράγματα στα οποία δίνει αξία/εκτιμά, αποτελεί θετική ελευθερία.

³¹ Osmani S.R., Poverty and Human Rights: Building on the Capability Approach, Journal of Human Development, Vol.6, No.2, July 2005, σελ.205 – 219:208.

³² Σεν,2006, σελ.128- 154.

³³ Σύμφωνα με τον ίδιο τον Σεν, «οι δύο έννοιες – τα δικαιώματα του ανθρώπου και οι δυνατότητες - ταιριάζουν μεταξύ τους, όσο δεν προσπαθούμε να εντάξουμε καμία από τις δύο έννοιες μέσα στην περιοχή της άλλης. Υπάρχουν πολλά δικαιώματα του ανθρώπου που μπορούν να ειδικωθούν ως δικαιώματα σε συγκεκριμένες ελευθερίες. Ωστόσο, δικαιώματα του ανθρώπου σε σημαντικές διαδικαστικές ελευθερίες δεν μπορούν να αναλυθούν επαρκώς στο πλαίσιο των δυνατοτήτων» (Sen, Human Rights and Capabilities, Journal of Human Development, Vol.6, Issue 2, July 2005, σελ.151 – 166:163). Ο κοινός τόπος των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των δυνατοτήτων είναι η ελευθερία, αλλά, ωστόσο, διαφέρουν με πολλούς ξεχωριστούς τρόπους (σελ.152, Σεν). Ο Σεν υποστηρίζει ότι οι δυνατότητες συγκλίνουν στην έννοια της ελευθερίας του να είναι κανείς ελεύθερος να πράξει κάτι, που είναι σημαντικό μέρος του νοήματος των θεμελιωδών ελευθεριών, αλλά τα δικαιώματα του ανθρώπου, συμπεριλαμβάνουν και την αρχή της ισότητας και της μη- διάκρισης, που αναφέρονται στη διαδικασία πραγματοποίησης αυτής της ελευθερίας, η οποία, με βάση τα δικαιώματα του ανθρώπου θα πρέπει να πραγματοποιείται σύμφωνα με τις αρχές της ισότητας και της μη – διάκρισης. Η ιδέα των δυνατοτήτων προσφέρει στην ευκαιρία του να είναι κανείς ελεύθερος να πράξει, δεν προσφέρει στη διαδικασία άσκησης της ελευθερίας, «εφόσον οι δυνατότητες αναφέρονται στα χαρακτηριστικά ατομικών πλεονεκτημάτων και δεν μας λένε τίποτα σχετικά με την δικαιοσύνη ή την ισότητα των διαδικασιών που εμπλέκονται, ή σχετικά με την ελευθερία των πολιτών να επικαλούνται και να χρησιμοποιούν διαδικασίες που είναι ορθονομικές. ...Οι δυνατότητες και η πλευρά της ευκαιρίας της ελευθερίας, όσο σημαντικές και αν είναι, θα πρέπει να συμπληρώνονται από ζητήματα δικαίων διαδικασιών και την έλλειψη παραβίασης του δικαιώματος των ατόμων να επικαλούνται και να τις χρησιμοποιούν [τις δικαίες αυτές διαδικασίες]» (Sen, σελ.156 και 157). Επίσης, βλ. και (Osmani S.R., Poverty and Human Rights: Building on the Capability Approach, Journal of Human Development, Vol.6, No.2, July 2005, σελ.205 – 219:207

Ωστόσο, η αρνητική ελευθερία είναι απαραίτητη για την επίτευξη της θετικής ελευθερίας

Η ελευθερία είναι ο κοινός παρονομαστής που συνδέει τις δυνατότητες με τα δικαιώματα του ανθρώπου³⁴.

Η Νούσμπουμ (Nussbaum Martha, συνεργάτης του Σεν)³⁵ δημιούργησε μια λίστα με τις πιο κεντρικές δυνατότητες, τις οποίες χρειάζεται το άτομο για να ζει μια **αξιοπρεπή ζωή**, η οποία συμβάλει στην αποσαφήνιση της σχέσης των δικαιωμάτων του ανθρώπου με τις δυνατότητες ή της ελευθερίες³⁶. Στη λίστα της Νούσμπουμ, διακρίνουμε τις **πολιτικές ελευθερίες**, την **ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι**, την **ελεύθερη επιλογή εργασίας**, την **ελευθερία του λόγου**, την **ελευθερία της συνείδησης** και μια **ποικιλία οικονομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων**³⁷

1.2.1 Διεθνείς Πολιτικές Εξάλειψης της Φτώχειας και Δικαιώματα του Ανθρώπου

Όσον αφορά τη σχέση μεταξύ δικαιωμάτων και ανάπτυξης, σύμφωνα με τον Σεν, συστατικό στοιχείο της ελευθερίας, άρα και της ανάπτυξης είναι η **ικανότητα**

³⁴ Βλ. και Osmani S.R., Poverty and Human Rights: Building on the Capability Approach, Journal of Human Development, Vol.6, No.2, July 2005, σελ.205 – 219:212 - 213.

³⁵ Οικονομολόγος και συνεργάτης του Σεν επί χρόνια

³⁶ 1. Ζωή. Το να είναι κανείς ικανός να χει στο έπακρο μια ανθρώπινη ζωή φυσιολογικής διάρκειας. 2. Σωματική υγεία. Το να είναι κανείς ικανός να έχει καλή υγεία (αναπαραγωγή, διατροφή, κατάλυμα). 3. Σωματική ακεραιότητα. Το να είναι κανείς ικανός να μετακινείται ελεύθερα από μέρος σε μέρος, ασφαλής απέναντι σε κάθε είδους επιθέσεις. 4. Αισθήσεις, φαντασία, και σκέψη. Το να είναι κανείς ικανός να χρησιμοποιεί τις αισθήσεις του, τη φαντασία του, και τη σκέψη του. 5. Αισθήματα. Το να είναι κανείς ικανός να συνδέεται με πράγματα και ανθρώπους έξω από τον εαυτό του. 6. Πρακτική λογική. Το να είναι κανείς ικανός να διαμορφώνει αντίληψη του τι είναι καλό, ελευθερία της συνείδησης και της θρησκείας. 7. Δεσμοί. Φιλία: το να είναι κανείς ικανός να ζει για και με τους άλλους. 8. Άλλα είδη. Το να μπορεί κανείς να ζει με φροντίδα για και σε σχέση με τα ζώα, τα φυτά, και τον φυσικό κόσμο. 9. Παιχνίδι. Το να είναι κανείς ικανός να γελάει, να παίζει, και να απολαμβάνει τις ψυχαγωγικές δραστηριότητες. 10. Έλεγχος του περιβάλλοντος κάποιου. Πολιτικά: το να είναι κανείς ικανός να συμμετέχει αποτελεσματικά στις πολιτικές επιλογές που κυβερνούν τη ζωή του. Υλικά: το να είναι κανείς ικανός να διατηρεί ιδιοκτησία και εργασία³⁶. Βλ. Nussbaum Martha, Capabilities and Human Rights, Fordham Law Review, Vol.66, σελ.273-300, σελ.287-8.

Ο Σεν, ωστόσο, αποφεύγει να διαμορφώσει μια λίστα με τις βασικές δυνατότητες των δυνατοτήτων ή των ελευθεριών, η οποία θα διασαφήνιζε ακόμα περισσότερο τη σχέση της φτώχειας, ως στέρησης δυνατοτήτων, με τα δικαιώματα του ανθρώπου, εφόσον, όπως υποστηρίζει, το περιεχόμενο τόσο των δυνατοτήτων όσο και των δικαιωμάτων του ανθρώπου, αναδιαμορφώνεται διαρκώς, μέσα από τη δυναμική της κοινωνίας

Όμως, σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο, τα βασικά διεθνώς αναγνωρισμένα δικαιώματα, τα οποία αναγνωρίζονται από την Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο, μέσα από τη συνεχή επιβεβαίωση της δέσμευσης των Κρατών, αποτελούν, πλέον, εθνικό δίκαιο, όπως θα αναλυθεί και σε επόμενο σημείο της παρούσας εργασίας.

³⁷ βλ. Nussbaum M.C., Capabilities as Fundamental Entitlements: Sen and Social Justice, Forthcoming, Feminist Economics, σελ. 5, 12 και 15.

υλοποίησης των δικαιωμάτων του ανθρώπου, τόσο των πολιτικών και ατομικών, όσο και των οικονομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, με τη μορφή ελευθεριών - από την πείνα, την ένδεια, τους λοιμούς και τις επιπτώσεις φυσικών και άλλων καταστροφών - ή τη μορφή εκπλήρωσης δυνατοτήτων, όπως μη αποκλεισμού λόγω αναλφαριθμητισμού, μη αποκλεισμού στην άσκηση δικαιωμάτων και συμμετοχής στην πρόοδο της κοινωνίας³⁸, ενώ η φτώχεια αποτελεί το στάδιο μεταξύ της de facto και de jure εκπλήρωσής τους³⁹.

Όπως αναφέρεται και στην Έκθεση για την Ανθρώπινη Ανάπτυξη του 2000, του Προγράμματος των Ηνωμένων Εθνών για την Ανάπτυξη(UNDP), η προώθηση της ανάπτυξης ως ελευθερίας και η εκπλήρωση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, μοιράζονται έναν **κοινό στόχο: την προώθηση και διασφάλιση των ελευθεριών, της ευημερίας και της αξιοπρέπειας των ατόμων σε όλες τις κοινωνίες.** Η ανθρώπινη ανάπτυξη είναι μια διαδικασία επέκτασης των ανθρώπινων δυνατοτήτων, ενώ τα δικαιώματα του ανθρώπου διασφαλίζουν την ελευθερία του ατόμου να διάγει μια αξιοπρεπή ζωή. Με άλλα λόγια, αποτελεί μια **διαδικασία μεγέθυνσης των επιλογών των ατόμων, μέσω της διεύρυνσης των ανθρώπινων λειτουργιών και δυνατοτήτων.** Οι τρεις βασικές δυνατότητες που συνδέονται με την ανάπτυξη είναι η **δυνατότητα διεξαγωγής μιας ζωής μακρόχρονης και υγιούς, να έχει κανείς γνώσεις και να έχει πρόσβαση στους απαραίτητους πόρους για ένα αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης⁴⁰.**

³⁸ Ωστόσο, η αποτυχία υλοποίησης βασικών δυνατοτήτων που συνιστούν τη φτώχεια, με βάση την ορολογία του Σεν, λαμβάνει χώρα μόνο όταν ο ανεπαρκής έλεγχος των οικονομικών πόρων αποτελεί αιτιώδη παράγοντα, που οδηγεί στη συγκεκριμένη αποτυχία. Ο έλεγχος των οικονομικών πόρων είναι μια ευρεία έννοια που περιλαμβάνει όχι μόνο το ατομικό εισόδημα, αλλά και άλλες πηγές πόρων, όπως η πρόσβαση στα δημόσια αγαθά και υπηρεσίες και η πρόσβαση στους κοινοτικούς πόρους. Όταν η πρόσβαση στην ιατρική περίθαλψη δεν επιτρέπεται σε ένα άτομο, λόγω φυλετικών ή άλλων διακρίσεων, τότε αυτό αποτελεί περίπτωση αποτυχίας των δυνατοτήτων, οπότε και άρνηση ενός δικαιώματος του ανθρώπου, λόγω της έλλειψης πρόσβασης σε πόρους.(Osmani S.R., Poverty and Human Rights: Building on the Capability Approach, Journal of Human Development, Vol.6, No.2, July 2005, σελ.205 – 219:214 - 216). Για παράδειγμα, εάν ένα άτομο (χ) έχει λόγους να εκτιμά μια ζωή χωρίς πείνα και θα διάλεγε μια τέτοια ζωή, τότε η δυνατότητα του συγκεκριμένου ατόμου να επιτύχει επαρκή διατροφή σχετίζεται άμεσα με την ικανότητά του να προωθήσει τους στόχους του και να επεκτείνει την ελευθερία του. Αντίστροφα, η στέρηση της δυνατότητας να επιτύχει επαρκή διατροφή περιορίζει της πραγματικές ευκαιρίες του (χ) να προωθήσει τους στόχους του, και γίνεται αποδεκτή ως «περιορισμός της ελευθερίας». Σύμφωνα με τη συγκεκριμένη συλλογιστική, «οι ελάχιστες απαιτήσεις της ευημερίας (στη μορφή βασικών λειτουργιών, όπως, για παράδειγμα, το να μην πεινάει κάποιος), και της ευημερίας της ελευθερίας (στη μορφή βασικών δυνατοτήτων, για παράδειγμα,, το να διαθέτει κανείς τα μέσα ώστε να αποφεύγει την πείνα) μπορούν να γίνουν αντιληπτά ως δικαιώματα που «επιβάλλουν προσοχή και καλούν για υποστήριξη» (Σεν, 1992, σελ.66 – 68.

³⁹ (Σεν Α. (Αστερίου Σ. μτφρ.), Η Ανάπτυξη ως Ελευθερία, Σειρά Αναστοχασμός, εκδ. Καστανιώτη, 2006(1999), σελ. 52 .

⁴⁰ UNDP, Human Rights and Human Development, Human Development Report 2000, 2000, σελ.2 και σελ. 17.

Η εξίσωση της ανάπτυξης με τα δικαιώματα του ανθρώπου σημαίνει, από τη σκοπιά των δικαιωμάτων του ανθρώπου, την αντίληψη της ανάπτυξης ως προοδευτικής πραγματοποίησης των δικαιωμάτων του ανθρώπου, και, από τη σκοπιά της ανάπτυξης, αντιλαμβανόμαστε τα δικαιώματα του ανθρώπου, ως επίπεδα που πρέπει να επιτευχθούν μέσω τις αναπτυξιακής διαδικασίας. Κατά συνέπεια, η ανάπτυξη και τα δικαιώματα του ανθρώπου αποτελούν δύο πλευρές του ίδιου νομίσματος⁴¹.

Όσον αφορά τη σχέση της φτώχειας με την ανάπτυξη, υπό το φως της προσέγγισης με βάση τις ανθρώπινες δυνατότητες ή ελευθερίες, οι πολιτικές εξάλειψης της φτώχειας - στα πλαίσια των αναπτυξιακών πολιτικών – εκλαμβάνονται ως πολιτικές που επεκτείνουν τις δυνατότητες ή τις ελευθερίες των ατόμων. Η συγκεκριμένη περιγραφή των αντικειμενικών στόχων της ανάπτυξης, ως υλοποίηση δικαιωμάτων του ανθρώπου, εφόσον, όταν οι ελευθερίες αναγνωρίζονται ως αξιώσεις των ατόμων, γίνονται δικαιώματα του ανθρώπου, χωρίς τις οποίες τα άτομα θα υποφέρουν από το χειρότερο **έλλειμμα αξιοπρέπειας και ανάπτυξης**⁴². Τα διεθνώς αναγνωρισμένα δικαιώματα του ανθρώπου, όμως, **ενέχουν – νομικά δεσμευτικές -υποχρεώσεις των Κρατών, των μη – κρατικών δρώντων και της διεθνούς κοινότητας ως σύνολο**. Εάν υπάρχει η δυνατότητα εφαρμογής προσιτών πολιτικών και προγραμμάτων εξάλειψης της φτώχειας, και οι αρμόδιες αρχές και άλλοι φορείς, υπεύθυνοι για την παροχή αυτών των δικαιωμάτων, δεν προβαίνουν στην υλοποίησή τους και υπάρχει φτώχεια, **τότε η φτώχεια μπορεί να χαρακτηριστεί ως παραβίαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου**.

Η **προστιθέμενη αξία** της ενσωμάτωσης των δικαιωμάτων του ανθρώπου σε ένα διεθνές πρόγραμμα εξάλειψης της φτώχειας είναι εμφανής: **ανυψώνει το επίπεδο της αναπτυξιακής πολιτικής, που αναγνωρίζεται ως ικανή για την εξάλειψη της φτώχειας, σε ένα πλάνο δράσης του οποίου η υλοποίηση αποτελεί νομική υποχρέωση, τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο**⁴³.

⁴¹ Zalaquette J., The Relationship Between Development and Human Rights, στο Eide A., Eide W.B., Goonatilake S., Gussow L. And Omawale, Food as a Human Right, The United Nations University, 1984, σελ.141 – 151:150.

⁴² Sengupta A., A Rights-Based Approach to Removing Poverty: Eradicating Poverty as Realizing Human Rights, Indian Journal of Human Development, Vol.1, No.1, 2007, σελ.55 – 68:61 - 62.

⁴³ Βλ., Sengupta A., A Rights-Based Approach to Removing Poverty: Eradicating Poverty as Realizing Human Rights, Indian Journal of Human Development, Vol.1, No.1, 2007, σελ.55 – 68:67.

1.3 Η φτώχεια ως παραβίαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου υπό το φως της εμπειρικής προσέγγισης του πατέρα Ρεζίνσκι: ο «φαύλος κύκλος» της φτώχειας

Ο πατέρας Τζόζεφ Ρεζίνσκι (Joseph Wresinski)⁴⁴, καθολικός ιερέας και ιδρυτής του κινήματος ATD Fourth World⁴⁵, ύστερα από προσωπική ενασχόληση και επαφή με τους πολύ φτωχούς, τόσο σε αναπτυσσόμενες όσο και σε ανεπτυγμένες χώρες, υποστηρίζει ότι η φτώχεια δεν είναι ένα αναπόφευκτο μοιραίο ή τυχαίο γεγονός, ούτε οφείλεται στην ιδιαίτερη, διαφορετική φύση των φτωχών ανθρώπων, που, απλά, επιλέγουν τον συγκεκριμένο τρόπο ζωής.

Στην πραγματικότητα, έχει παρατηρηθεί ότι οι οικογένειες που ζουν στην ακραία φτώχεια, προέρχονται, γενικά, από φτωχούς πληθυσμούς.

Σύμφωνα με τον πατέρα Ρεζίνσκι, η φτώχεια είναι ένα φαινόμενο δημιουργημένο από τον άνθρωπο και επισημαίνει ότι «*εάν ο Τέταρτος Κόσμος*⁴⁶ *μεταδίδεται από τους γονείς στα παιδιά, οφείλεται στο ότι ο κόσμος που τον περιβάλλει αναπαράγει από γενιά σε γενιά την ίδια απόρριψη και έλλειψη κατανόησης*»⁴⁷ και, τονίζει ότι «*παίρνει πολύ καιρό να δημιουργήσεις ένα ακραία φτωχό πληθυσμό, εφόσον δεν είναι τόσο εύκολο να σύρεις τους ανθρώπους στην άβυσσο εθελοντικά*»⁴⁸.

Η συγκεκριμένη προσέγγιση δείχνει ότι στο σημερινό κοινωνικοοικονομικό σύστημα δημιουργείται μια συσσωρευτική διαδικασία επισφαλών παραγόντων που διαπλέκονται και ενδυναμώνονται αμοιβαία: οι φτωχές συνθήκες διαβίωσης, ένα ανθυγιεινό περιβάλλον, η ανεργία, η υποβαθμισμένη υγεία, η έλλειψη

⁴⁴Ο πατέρας Τζόζεφ Ρεζίνσκι βίωσε την ακραία φτώχεια ως παιδί γεννημένο στη Γαλλία από γονείς μετανάστες. Αργότερα, όταν ήταν ιερέας, έζησε για δέκα χρόνια σε μια παραγκούπολη κοντά στο Παρίσι, μέχρι που σε όλους προσφέρθηκαν καινούργιες κατοικίες. Με τους κατοίκους αυτής της παραγκούπολης ίδρυσε το κίνημα του Τέταρτου Κόσμου. Η δράση του Πατέρας Ρεζίνσκι ξεκίνησε το 1954.

⁴⁵Η μη-κυβερνητική οργάνωση ADT Fourth World ιδρύθηκε το 1950 και γρήγορα αναπτύχθηκε σε κίνημα, με κεντρικό ζήτημα τη συμβολή στην εξάλειψη της ακραίας φτώχειας, μέσα από την άμεση επαφή με τους ανθρώπους που ζουν σε συνθήκες ακραίας φτώχειας. Η προώθηση της συμμετοχής των φτωχών ανθρώπων και της ενδυνάμωσής τους είναι το κύριο έργο του κινήματος.

⁴⁶Το όνομα «Τέταρτος Κόσμος» είναι το όνομα που χρησιμοποίησαν οι φτωχοί άνθρωποι, που έχει συναντήσει ο πατέρας Ρεζίνσκι ανά τον κόσμο, για περιγράψουν τους εαυτούς τους «εκτός όλων των κόσμων που οι άλλοι έχουν διαμορφώσει για τους εαυτούς τους». Όπως παρ., σελ.95.

⁴⁷παραπομπή, στο Ugarte Ochoa M.A., Poverty and Human Rights in the Light of the Philosophy and Contributions of Father Joseph Wresinski, στο Van Genugten W., Perez- Bustillo C., The Poverty of Rights, Human Rights and the Eradication of Poverty, σελ.51 – 61:57

⁴⁸Όπως παρ., σελ.51 – 61:56.

εκπαίδευσης, η στέρηση. Όλα αυτά τα στοιχεία συνιστούν έναν *«οριζόντιο φαύλο κύκλο»* της φτώχειας⁴⁹.

Επιπλέον, η τάση της φτώχειας να διαιωνίζει τον εαυτό της, σχηματίζει έναν *«κάθετο φαύλο κύκλο»*.

Όμως, ο οριζόντιος και ο κάθετος φαύλος κύκλος της φτώχειας λειτουργούν ως ένας *«ελικοειδής μηχανισμός»* από τον οποίο η διαφυγή καθίσταται εξαιρετικά δύσκολη, και στερεί από τα άτομα κάθε πραγματική και αποτελεσματική προοπτική άσκησης των δικαιωμάτων του ανθρώπου και της ανάληψης των ευθυνών τους.

Ο **κοινωνικός αποκλεισμός** είναι άλλη μία από τις περισσότερο έντονες συνέπειες της φτώχειας, που συχνά συνοδεύεται από το στιγματισμό όσων υποφέρουν από τη φτώχεια. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Ντεσπούι (Leandro Despouy)⁵⁰, *«εάν ο αποκλεισμός οδηγεί κάποιες φορές στη φτώχεια, τότε η φτώχεια σχεδόν πάντα οδηγεί στον αποκλεισμό»*⁵¹.

Ο περίπλοκος μηχανισμός του φαύλου κύκλου της φτώχειας είναι δύσκολο να γίνει αντιληπτός και κατανοητός από κάποιον που δεν τον βιώνει. Οι απόψεις των φτωχών για τις καταστάσεις που βιώνουν και για το πώς η κοινωνία θα μπορούσε να τους βοηθήσει, δεν λαμβάνονται υπόψη από τους δημόσιους φορείς, λόγω των κοινωνικών προκαταλήψεων που τους συνοδεύουν, γεγονός που καθιστά αδύνατη την κατανόηση του αντίκτυπου που έχει κάθε μία από τις στέρσεις στην πιθανή επιδείνωση άλλων αναγκών, και, συνεπώς, στην εμφάνιση της ακραίας φτώχειας⁵².

Με άλλα λόγια, η φτώχεια απορρέει από, και αποτελείται από, την **έλλειψη βασικών ασφαλειών** που συμπεριλαμβάνουν όχι μόνο τους οικονομικούς πόρους, αλλά, και, την εκπαίδευση, την εργασία, την κατοικία, τις παροχές υγείας, καθώς και, σε κάποιες περιπτώσεις, ατομικά και πολιτικά δικαιώματα. Πέρα από κάποιο όριο, η ανασφάλεια που υπομένουν οι φτωχοί είναι τέτοια, που η έλλειψη βασικών ασφαλειών έχει αμοιβαία ενισχυόμενο αντίκτυπο. Όταν οι συνέπειες της ανασφάλειας είναι σοβαρές, οδηγούν σε στέρσεις από νέους τομείς της ζωής. Οι φτωχοί τότε

⁴⁹ Quentin Wodon/ World Bank, *Attacking Extreme Poverty: Learning from the Experience of the International Movement ATD Fourth World*, World Bank Technical Paper No.502, May 2001, σελ.131.

⁵⁰ Πρώην Ειδικός Εντεταλμένος των Η.Ε. για την Ακραία Φτώχεια και τα Δικαιώματα του Ανθρώπου.

⁵¹ Quentin Wodon/ World Bank, *Attacking Extreme Poverty: Learning from the Experience of the International Movement ATD Fourth World*, World Bank Technical Paper No.502, May 2001, σελ.132.

⁵² Όπως παρ. ,σελ.132.

φυλακίζονται σε έναν φαύλο κύκλο. Χωρίς βασική ασφάλεια αδυνατούν να βγουν από τη χρόνια φτώχεια μόνοι τους⁵³.

Εκτός από τον αρνητικό αντίκτυπο που έχουν οι διαφορετικές στερήσεις η μια στην άλλη, καθώς αυτές αυξάνονται και εντείνονται, ο αποκλεισμός επιδεινώνεται, η ανασφάλεια αυξάνεται, υπάρχει μια επιτάχυνση στις δυνατότητες πραγματικής άσκησης των δικαιωμάτων του ανθρώπου συνολικά, ενώ οι δυσκολίες για ανάληψη ευθυνών εκτείνονται. Όταν αυτές οι ανασφάλειες γίνονται έντονες και διαιωνίζονται με το χρόνο, με τέτοιο τρόπο που ολόκληρη η ύπαρξη του ατόμου ελέγχεται από την πολλαπλότητα των ελλείψεων και των θανάτων, αντικρίζουμε το «ανελέητο πρόσωπο της φτώχειας»⁵⁴. Εν τέλει, το άθροισμα των ελλείψεων και των ατελειών στην υγεία, την παιδεία, το περιβάλλον, τη συμμετοχή, η επιμονή των οποίων καταστρέφει τις ζωές όλων αυτών που υποφέρουν από τη φτώχεια, είναι η **άρνηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου στην πράξη.**

Ωστόσο, το ερώτημα του ποιος ακριβώς είναι ο τρόπος της αμοιβαίας διαπλοκής και ενδυνάμωσης των βασικών ανασφαλειών, που οδηγεί στη φτώχεια και, τελικά, στην **de facto** άρνηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου μπορεί να απαντηθεί μόνο μέσα από μια αναλυτικότερη παρουσίαση, βασισμένη στις μαρτυρίες των ίδιων των φτωχών, των «ειδικών» για τη φτώχεια.

1.3.1.Οι Φτωχοί και «οι άλλοι»

Η άσχημη και απεριποίητη εμφάνιση, η έλλειψη ευχέρειας λόγου, ο διαφορετικός τρόπος ζωής τους, ξεχωρίζει τους φτωχούς από τους υπόλοιπους ανθρώπους. Σε συνδυασμό με τις αντιλήψεις που θέλουν τους φτωχούς να αποδέχονται τη ζωή τους όπως είναι ή να είναι οι κύριοι υπεύθυνοι για τις άθλιες συνθήκες διαβίωσής τους, οδηγεί την υπόλοιπη κοινωνία να τους θεωρεί «**διαφορετικούς**». Όταν οι φτωχοί βρίσκονται σε μια κατάσταση στην οποία οι πιθανότητες στο προσεχές μέλλον να αναλάβουν ξανά τα καθήκοντά τους είναι ισχνές, συχνά κατηγορούνται για την έλλειψη συμμετοχής τους και τις άθλιες συνθήκες ζωής τους, γεγονός που οδηγεί σε περαιτέρω περιθωριοποίησή τους. Καθώς οι διάφορες ανασφάλειες που αντιμετωπίζουν εντατικοποιούνται και

⁵³Όπως παρ.,σελ.17.

⁵⁴όπως ,σελ.132.

συσσωρεύονται, ο αποκλεισμός και η περιφρόνηση των φτωχότερων χειροτερεύει, ενισχύοντας το κενό ανάμεσα σε αυτούς και την υπόλοιπη κοινωνία. Καθώς οι πιο φτωχοί αποκλείονται από τη συμμετοχή και τη λήψη αποφάσεων, και γενικότερα, από την δημόσια, την κοινωνική και πολιτιστική ζωή, συχνά θεωρούνται αδαείς και ανίκανοι να σκεφτούν, εφόσον **δεν έχουν την ευκαιρία να αναπτύξουν επικοινωνιακές δεξιότητες μέσω της εκπαίδευσης**⁵⁵. Η κοινωνία πραγματοποιεί διακρίσεις, τους αντιμετωπίζει με χλευασμό, τους μεταχειρίζεται άσχημα, τους ταπεινώνει και τους εξουθενώνει, σε όλες τις βαθμίδες του κοινωνικού βίου: στον εργασιακό χώρο, στην εκπαίδευση, στις δημόσιες υπηρεσίες, στην πολιτική και πολιτιστική ζωή. Οι πολύ φτωχοί άνθρωποι ακούνε συχνά εκφράσεις όπως *«Σώπασε. Πώς περιμένεις να σε πάρει κάποιος σοβαρά, με τον τρόπο που ζεις;»*⁵⁶.

Με άλλα λόγια, **ο κοινωνικός αποκλεισμός αποτελεί μια από τις αιτίες διαίωνισης της φτώχειας.**

Οι διακρίσεις και οι προκαταλήψεις στον εργασιακό χώρο μπορούν εύκολα να οδηγήσουν στην ανεργία.

Μια μέρα στη δουλειά, μια σερβιτόρα κατήγόρησε τη **Ματίλντα** - μια νέα κοπέλα που επιβιώνει σε μια παραγκούπολη στη Γουατεμάλα – άδικο, ό, τι έκλεψε χρήματα. Η Ματίλντα, βαθειά ταπεινωμένη, προτίμησε να παραιτηθεί: *« αυτό που με έκανε να υποφέρω περισσότερο ήταν η ταπείνωση. Οι άνθρωποι πιστεύουν ότι, επειδή είμαστε φτωχοί, κλέβουμε»*⁵⁷.

Οι διακρίσεις στην εκπαίδευση, δυσκολεύουν τους γονείς και τα παιδιά να ανταπεξέλθουν στις υποχρεώσεις τους. Οι γονείς, πολλές φορές, αποφεύγουν να στείλουν τα παιδιά τους στο σχολείο: *« δεν θέλω να πάνε στο σχολείο με άδεια στομάχια, τι θα πει ο κόσμος για μας πάλι»* μια μητέρα εξηγεί⁵⁸. Η παρακολούθηση του σχολείου είναι δύσκολη για ένα παιδί που είναι φτωχό. Όταν ζει σε μια παράγκα, χωρίς ηλεκτρικό, χωρίς έπιπλα, ή μέρος να ανοίξει τα βιβλία του για να διαβάσει και όταν οι συμμαθητές του το φωνάζουν «ζητιάνο», κάνοντάς το να νιώθει απόρριψη⁵⁹. Στη Λετονία *«τα παιδιά που λαμβάνουν δωρεάν γεύματα σερβίρονται σε διαφορετικό τραπέζι, λαμβάνουν φαγητό κατώτερης ποιότητας, και αισθάνονται*

⁵⁵ ATD Fourth World, Participatory Approaches to Attacking Extreme Poverty: Cases Studies Led by the International Movement ATD Fourth World, σελ.3.

⁵⁶ Quentin Wodon/ World Bank, Attacking Extreme Poverty: Learning from the Experience of the International Movement ATD Fourth World, World Bank Technical Paper No.502, May 2001, σελ. 96.

⁵⁷ Όπως παρ., σελ. 3.

⁵⁸ Όπως παρ., σελ. 64.

⁵⁹ Όπως παρ., σελ. 4.

ταπεινωμένα όταν άλλα παιδιά ισχυρίζονται ό, τι τρώνε με χρήματα άλλων ανθρώπων...»⁶⁰

Ως παιδιά, οι φτωχοί άνθρωποι στιγματίζονται από τις εμπειρίες τους στην **πρωτοβάθμια εκπαίδευση**, με αποτέλεσμα, οι περισσότεροι από αυτούς να μην ολοκληρώνουν την εκπαίδευσή τους και να χάνουν την ευκαιρία να αποκτήσουν ακόμα και τις πιο βασικές δεξιότητες, πόσο μάλλον τις νέες δεξιότητες που απαιτούνται από τον σημερινό κόσμο.

Οι φτωχοί άνθρωποι αναφέρουν, ότι οι επαφές τους με τους κρατικούς εκπροσώπους συμπίπτουν με αγένεια, ταπείνωση, παρενόχληση και κατηγορίες. Σε ένα νοσοκομείο στην Τανζανία, οι φτωχοί άνθρωποι ανέφεραν ότι τους φέρονταν σαν ζώα, *«χειρότερα από σκυλιά»*, ότι *«πριν καν αναφέρουν τα συμπτώματά τους, τους φώναζαν, τους έλεγαν ότι μύριζαν άσχημα ...»⁶¹*. Όπως αναφέρει ένας φτωχός από την Τανζανία *«οι αρχές δεν φαίνεται να βλέπουν τους φτωχούς ανθρώπους. Ό, τι αφορά τους φτωχούς είναι απεχθές, και πάνω απ' όλα, η φτώχεια είναι απεχθής»⁶²*.

Οι φτωχοί άνθρωποι έρχονται συχνά σε επαφή με τις κοινωνικές κρατικές υπηρεσίες και κοινωνικά σωματεία, τα οποία τους προσφέρουν υλική ή χρηματική βοήθεια, που έχουν ως στόχο να τους βοηθήσουν. Ωστόσο, οι επαφές τους είναι *«σαν να κοιτάνε σε έναν καθρέφτη, στον οποίο δεν μπορούν να δουν τους εαυτούς τους»*. Η κατάσταση τους και η αποτυχία που βιώνουν δεν συζητιέται ποτέ από τις κοινωνικές υπηρεσίες, τουλάχιστον όχι με τρόπο που να ανταποκρίνεται στις προσωπικές τους ανάγκες, εφόσον *«όταν σε βοηθάνε, σου φέρονται σαν ζητιάνο»*, όπως υποστηρίζει μια φτωχή γυναίκα από τη Βραζιλία⁶³. Κάθε προσπάθεια που κάνουν να έρθουν σε επαφή με το θεσμό, καταλήγει σε αποτυχία, εφόσον, λόγω της έλλειψης μόρφωσης, δυσκολεύονται να επικοινωνήσουν, δεν γίνονται κατανοητοί από τις αρμόδιες αρχές και τα επιχειρήματά τους θεωρούνται ότι στερούνται νοήματος. Καταλήγουν να αμφισβητούν την ίδια τους την ικανότητα να γίνονται κατανοητοί, και αυτό τους αποκλείει ακόμα περισσότερο. Στερημένοι από την ευκαιρία να εμπλακούν σε μια συζήτηση για αυτή την κατάρρευση, χάνουν τη δυνατότητα χρησιμοποίησης της γλώσσας, δεν βρίσκουν τα λόγια. Δεν μπορούν να εκφράσουν τον πόνο τους, πόσο μάλλον τις διεκδικήσεις τους. Καθώς κάθε τέτοια

⁶⁰ World Bank, Voices of the Poor, Vol.1, Can anyone Hear Us?, σελ. 31.

⁶¹ Όπως παρ, σελ. 76

⁶² Όπως παρ, σελ. 198.

⁶³ World Bank, Voices of the Poor, Crying Out for Change, Vol. 2, σελ.2

προσπάθεια αποτυγχάνει και οδηγεί στον πόνο, ολόκληρες πληθυσμιακές ομάδες κρύβονται, για να επιβιώσουν, γίνονται αόρατες⁶⁴ και επιβιώνουν με μια αίσθηση ήττας. Σύμφωνα με τους Rosenfeld⁶⁵ και Tardieu⁶⁶, ο αποκλεισμός των φτωχών από τους κοινωνικούς θεσμούς, οι οποίοι θα έπρεπε να υπηρετούν όλους τους ανθρώπους, είναι μια στάσιμη κατάσταση, μια στείρα «μη-σχέση» που αποτελεί τον κανόνα και δεν οδηγεί πουθενά.⁶⁷

Οι αρνητικές εμπειρίες των φτωχών από την επαφή τους με τις δημόσιες υπηρεσίες δυσκολεύουν τη ζωή τους, τους αποθαρρύνουν από την διεκδίκηση των δικαιωμάτων τους, τους απομονώνουν, τους προκαλούν έλλειψη εμπιστοσύνης απέναντι στους υπόλοιπους ανθρώπους, στην κοινωνία και στο Κράτος, εντείνουν, βαθαίνουν, ενισχύουν και διαιώνίζουν την απομόνωση και τον κοινωνικό αποκλεισμό τους. Η κοινωνική βοήθεια που βασίζεται στη **φιλανθρωπική προσφορά**, εντείνει τα αισθήματα ανασφάλειας και απαξίας που νιώθουν οι φτωχοί, υπενθυμίζοντάς τους την αποτυχία τους να ζουν όπως όλοι οι υπόλοιποι: **«η φτώχεια είναι ταπείνωση, η αίσθηση του να εξαρτάσαι από αυτούς, και να αναγκάζεσαι να δεχτείς την αγένεια, τις προσβολές, και την αδιαφορία όταν ζητάμε βοήθεια»**, αναφέρει ένας φτωχός από τη Λάτβια⁶⁸.

Τελικά, η φτώχεια είναι ένα **φαινόμενο απεχθές** για την υπόλοιπη κοινωνία, οι φτωχοί άνθρωποι υπάρχουν δίπλα μας καθημερινά, αλλά τους προσπερνάμε με αδιαφορία⁶⁹. Στην ουσία, δεν τους «βλέπουμε» και τους αφήνουμε στη μοίρα τους: **«εμείς οι φτωχοί είμαστε αόρατοι στους άλλους- όπως οι τυφλοί άνθρωποι δεν μπορούν να δουν, έτσι [οι άλλοι] δεν μπορούν να δουν εμάς»** αναφέρει ένας φτωχός από το Πακιστάν⁷⁰, ενώ μια τυφλή γυναίκα από τη Μολδαβία αναφέρει ότι **«...είμαστε [εμείς**

⁶⁴ Quentin Wodon/ World Bank, *Attacking Extreme Poverty: Learning from the Experience of the International Movement ATD Fourth World*, World Bank Technical Paper No.502, May 2001, σελ.65.

⁶⁵ Η Jona Rosenfield Καθηγήτρια στο Gordon Brown και πρώην Διευθύντρια του Paul Baerwald School of Social Work, Hebrew University της Ιερουσαλήμ και Senior Advisor, στο JDC – Brookdale Center for Children and Youth and JDC του Ισραήλ.

⁶⁶ Ο Bruno Tradieu είναι Συν – Διευθυντής του τμήματος των Η.Π.Α. του κινήματος ATD Fourth World.

⁶⁷ Quentin Wodon/ World Bank, *Attacking Extreme Poverty: Learning from the Experience of the International Movement ATD Fourth World*, World Bank Technical Paper No.502, May 2001, σελ. 64.

⁶⁸ World Bank, *Voices of the Poor*, Vol.1, *Can anyone Hear Us?*, σελ. 26.

⁶⁹ « οι πλούσιοι» έγραψε ο Τσαρλς Μπουθ, ιδρυτής του Στρατού της Σωτηρίας τον τελευταίο αιώνα, « κρύβουν τους φτωχούς πίσω από μια κουρτίνα, και πάνω από αυτή την κουρτίνα, ζωγράφισαν τέρατα». Αυτό εξηγεί γιατί ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού νιώθει τρομαγμένο και περιφρονεί τους φτωχούς. Οι φτωχοί θεωρούνται συχνά υπεύθυνοι για την κατάστασή τους και θεωρούνται λιγότερο ικανοί και ανίκανοι να γίνουν πιο επιδέξιοι. Αποτελεί πεποίθηση ό, τι οι φτωχοί άνθρωποι είναι καταδικασμένοι (και είναι αυτή η πεποίθηση που στην πραγματικότητα τους παγιδεύει) να ζουν στη φτώχεια, σαν να ήταν σκόπιμη επιλογή τους να πέσουν στη φτώχεια ή να παραμείνουν φτωχοί.

⁷⁰ World Bank, *Voices of the Poor*, Vol.1, *Can anyone Hear Us?*, σελ. 12.

οι φτωχοί/ σαν τα σκουπίδια που όλοι θέλουν να ξεφορτωθούν...», τυφλή γυναίκα από τη Μολδαβία ⁷¹.

Πράγματι, οι φτωχοί άνθρωποι υποφέρουν από την αδιαφορία και την περιθωριοποίηση της κοινωνίας. Οι διακρίσεις και οι ταπεινώσεις που υφίστανται πλήττουν την αυτοεκτίμησή τους, τους δημιουργούν αμφιβολίες για τις ικανότητές τους. Οι φτωχοί δείχνουν να εσωτερικοποιούν το γεγονός αυτό με τέτοιο τρόπο, που παρ' όλη την έλλειψη πόρων, τις ανάγκες τους και τον πόνο, δεν περιμένουν πλέον τίποτα, ούτε διεκδικούν τίποτα από τους θεσμούς. Καταλήγουν να σκέφτονται ό, τι κάτι πάει λάθος, ό, τι είναι δικό τους λάθος και αρνούνται να συμμετάσχουν στην κοινωνία, δυσκολεύονται να αναλάβουν τις υποχρεώσεις τους: Η **Ματίλντα** αναφέρει ότι όταν έμεινε άνεργη, έμενε στο σπίτι με τα παιδιά και δεν ήθελε να βγει έξω: *«εκείνη την περίοδο παγιδεύτηκα στην ακραία φτώχεια. Δεν άνοιγα την πόρτα μου πια. Τα άπλυτα συσσωρεύτηκαν σε μια γωνιά. Δεν είχα αρκετά χρήματα για να πληρώσω για νερό ή σαπούνι. Ετοιμάζα μόνο ένα γεύμα την ημέρα. Τα παιδιά μου πήγαιναν στο κρεβάτι χωρίς να έχουν φάει. Μόλις είχαν κοιμηθεί, ξέσπαγα σε κλάματα, με ραγισμένη την καρδιά που τα έβλεπα σε αυτή την κατάσταση»* ⁷².

Ο θεσμός που πλήττεται περισσότερο από την αδυναμία ανάληψης των υποχρεώσεων είναι η **οικογένεια**, η ενότητα της οποίας απειλείται ⁷³. Όταν οι φτωχοί δεν μπορούν να προσφέρουν τροφή στα παιδιά τους, νιώθουν ανήμποροι. Ένας πατέρας που είχε εγκαταλείψει την οικογένειά του, δήλωσε: *«αγαπάω την οικογένειά μου. Κάθε μέρα έφευγα από το σπίτι για να ψάξω για δουλειά και να φέρω πίσω κάτι για να φάει η γυναίκα και τα παιδιά μου, αλλά δεν μπορούσα να βρω τίποτα. Όταν έπεφτε η νύχτα γύριζα σπίτι μου. Δεν ήξερα αν η γυναίκα μου θα κατάφερνε να βρει κάτι να μαγειρέψει, αλλά δεν μπορούσα να φάω, το φαγητό μου καθόταν στο λαιμό. Ένιωθα άχρηστος, και η παρουσία μου απλά σήμαινε ένα παραπάνω στόμα που έπρεπε να τραφεί. Ήμουν βάρος γι' αυτούς, αυτό ήταν που με οδήγησε να φύγω»* ⁷⁴.

⁷¹ World Bank, Voices of the Poor, Vol.1, Can anyone Hear Us?, σελ. 52.

⁷² Quentin Wodon/ World Bank, Attacking Extreme Poverty: Learning from the Experience of the International Movement ATD Fourth World, World Bank Technical Paper No.502, May 2001, σελ. 3.

⁷³ Όπως παρ, σελ. 33.

⁷⁴ παραπομπή στο Ugarte Ochoa M.A., Poverty and Human Rights in the Light of the Philosophy and Contributions of Father Joseph Wresinski, στο Van Genugten W., Perez- Bustillo C., The Poverty of Rights, Human Rights and the Eradication of Poverty, σελ.51 – 61:55.

Οι άνδρες, ανήμποροι να προσαρμοστούν στην αποτυχία τους να κερδίσουν επαρκή εισοδήματα, δυσκολεύονται να αποδεχθούν ότι οι γυναίκες γίνονται το κύριο στήριγμα της οικογένειας και ότι αυτό προϋποθέτει μια αναδιανομή της δύναμης στο νοικοκυριό. Το αποτέλεσμα είναι συχνά ο αλκοολισμός και η οικογενειακή βία από την πλευρά των ανδρών, και η διάλυση της οικογένειας. Οι γυναίκες, από την άλλη πλευρά, τείνουν να καταπίνουν την υπερηφάνεια τους και να απασχολούνται σε υποτιμητικές εργασίες, να κάνουν τα πάντα για να θρέψουν την οικογένεια⁷⁵.

Η **ακραία φτώχεια** αναγκάζει τις οικογένειες να βάζουν τα παιδιά να δουλεύουν σκληρά. Η **Ματίλντα** αναφέρει: « *δούλευα από πολύ μικρή ηλικία: πήγαινα να μαζέψω νερό για τις αγελάδες. Οδηγούσα τα γουρούνια στο λιβάδι, έβγαζα έξω τις κατσίκες. Βοηθούσα τον πατέρα μου να βάζει λίπασμα στα χωράφια ή να κόβει καλαμπόκι, καρπούζια και πεπόνια. Ποτέ δεν σταματούσαμε. Μόλις είχε αρχίσει να τα βγάζει πέρα, δεν είχε να προσλάβει κάποιον για βοήθεια*», μην αφήνοντάς τους χρόνο να πάνε στο σχολείο⁷⁶. Η Ματίλντα σχολιάζει εκείνη την περίοδο: « *δεν είχα τη δυνατότητα να αναπτύξω το μυαλό μου. Δεν είχα την ελευθερία να σκεφτώ. Πάντα είχα δουλειά να κάνω. Εάν προσπαθούσα τώρα να μάθω ένα επάγγελμα, θα αντιμετώπιζα δυσκολίες, γιατί ως παιδί δεν είχα την ευκαιρία να αναπτύξω το μυαλό μου*». Και ο πατέρας της δεν είχε παρακολουθήσει το σχολείο.

Παιδιά που ζουν στο δρόμο, κινδυνεύουν να «μπλέξουν». Οι αβέβαιες συνθήκες ζωής και ο διαρκής αγώνας για επιβίωση, εμποδίζουν τους γονείς να φροντίσουν τα παιδιά τους όπως θα ήθελαν. Τα παιδιά δεν έχουν αρκετή επίβλεψη: « *δεν γνωρίζω πον είναι ο Santiago. Φεύγει το πρωί και γυρίζει πίσω το απόγευμα. Γυρίζει στο δρόμο. Ανησυχώ, δεν μου αρέσει όταν το κάνει αυτό. Τι πρέπει να κάνω; Πρέπει να είμαι εδώ όλη μέρα και να πλένω ρούχα, διαφορετικά δεν θα έχουμε τίποτα να φάμε στο σπίτι*» λέει η Ματίλντα⁷⁷.

Οι περισσότεροι πολύ φτωχοί άνθρωποι ζουν σε επικίνδυνες και ανεπαρκείς φυσικές συνθήκες, σε **μολυσμένο περιβάλλον**, ευάλωτοι στις καιρικές συνθήκες, συνωστισμένοι ή απομονωμένοι, σε σπίτια ή καταλύματα χωρίς την απαραίτητη υποδομή και επισφαλή για την υγεία τους και τη φυσική τους κατάσταση, χωρίς

⁷⁵ World Bank, Voices of the Poor, Vol.1, Can anyone Hear Us?, σελ. 7

⁷⁶ Quentin Wodon/ World Bank, Attacking Extreme Poverty: Learning from the Experience of the International Movement ATD Fourth World, World Bank Technical Paper No.502, May 2001, σελ. 4.

⁷⁷ Όπως παρ, σελ. 43.

πρόσβαση σε καθαρό και πόσιμο νερό. Συνθήκες, οι οποίες τους στιγματίζουν και τους στερούν την αίσθηση προσωπικής ασφάλειας.

Η φτώχεια μπορεί να οδηγήσει στον **υποσιτισμό**, ο οποίος, με τη σειρά του, οδηγεί σε περαιτέρω εμβάθυνση της φτώχειας⁷⁸. Η πείνα και ο υποσιτισμός καθιστούν επισφαλή την ανθρώπινη επιβίωση, ενώ μειώνουν τις ανθρώπινες δυνατότητες εφ' όρου ζωής: **η νοητική και σωματική ανάπτυξη σταματάει**. Τα παιδιά αδυνατούν να παρακολουθήσουν επαρκώς την εκπαίδευση, λόγω αδυναμίας συγκέντρωσης, όπως και οι εργάτες να αποδώσουν επαρκώς στην εργασία τους, με αποτέλεσμα να μειώνεται η εργασιακή παραγωγικότητα.

Η **κακή υγεία** αποτελεί αιτία και συνέπεια της φτώχειας. Οι ασθενείς άνθρωποι οδηγούνται πιο εύκολα στη φτώχεια, ενώ οι άνθρωποι που ζουν στη φτώχεια είναι πιο ευάλωτοι στην ασθένεια.

Ως αποτέλεσμα των παραπάνω δύσκολων συνθηκών που αντιμετωπίζουν, οι φτωχοί άνθρωποι στρέφονται προς εύρεση **δύσκολων επαγγελμάτων**, όπως η εργασία σε εργοστάσια και ορυχεία, η μερική απασχόληση και η πώληση αγαθών στο δρόμο. Οι διακρίσεις εις βάρος τους λειτουργούν μεγεθυντικά στις ήδη δύσκολες συνθήκες που αντιμετωπίζουν, οδηγώντας τους σε επικίνδυνα, αντικοινωνικά, ακόμα και παράνομα επαγγέλματα, όπως η πορνεία, **η παιδική εργασία**, οι **σύγχρονες μορφές εργασιακής δουλείας** και άλλες μορφές που πλησιάζουν τη δουλεία, τα οποία, συνήθως, τους παγιδεύουν και τους καθιστούν ευάλωτους στα κυκλώματα παράνομης εμπορίας και διακίνησης ανθρώπων, ειδικότερα τις γυναίκες και τα παιδιά. Η εκπαίδευση, η οποία θα μπορούσε να τους παρέχει τα εφόδια για ένα καλύτερο μέλλον, παραμελείται, παγιδεύοντάς τους στον φαύλο κύκλο της φτώχειας και της ανασφάλειας: «συμπεριφέρονται άσχημα στα παιδιά μου στο σχολείο, τα προσβάλουν και τα αφήνουν εκτός στις σχολικές εκδρομές, γιατί δεν έχουμε να πληρώσουμε για αυτές. Βρίσκονται πάντα στον πάτο της τάξης. Τα παιδιά μου έχουν σημαδευτεί για μια ζωή από αυτή την εμπειρία»⁷⁹.

Οι φτωχοί, ακόμα, **δεν συμμετέχουν στη διαδικασία λήψης αποφάσεων** και των πολιτικών σχεδιασμών, ακόμα και αν αφορούν ειδικά τους φτωχούς ανθρώπους. Οι απόψεις τους, όμως, θα έπρεπε να αποτελούν αναγκαία συνθήκη, καθώς, οι πολύπλοκοι μηχανισμοί του φαύλου κύκλου των στερήσεων που οδηγεί στη φτώχεια

⁷⁸ UN OHCHR, Human Rights and Poverty Reduction: A Conceptual Framework, United Nations, New York and Geneva, 2004, , σελ. 27-30.

⁷⁹ Μαρτυρία που παρατίθεται στην Έκθεση Despouy, παρ. 136.

είναι δύσκολο να γίνουν κατανοητές από κάποιον που δεν τις βιώνει. Το αποτέλεσμα είναι ότι ο αντίκτυπος των στερήσεων που δύναται να οδηγήσουν στη φτώχεια, και, στην ακραία φτώχεια, **παραμένει αόρατος** για την υπόλοιπη κοινωνία και διακινδυνεύει τις λανθασμένες αντιλήψεις των υπόλοιπων ανθρώπων, που οδηγούν στις διακρίσεις και τη ρατσιστική συμπεριφορά.

Ωστόσο, οι άνθρωποι που ζουν σε συνθήκες φτώχειας και ακραίας φτώχειας δεν διαφέρουν σε κάτι από τους υπόλοιπους. Είναι άνθρωποι που έχουν, επίσης, **συναίσθημα, ευαισθησίες, αίσθηση του χιούμορ, φιλοδοξίες** και το δικό τους τρόπο να βλέπουν τον κόσμο, άνθρωποι, που **διεξάγουν καθημερινό αγώνα επιβίωσης**. Σύμφωνα με την εμπειρική γνώση του πατέρα Ρεζίνσκι *«οι φτωχοί είναι οι πρώτοι που αντιστέκονται στον αποκλεισμό τους και καταλαβαίνουν τις συνθήκες κάτω από τις οποίες αυτός μπορεί να αντιστραφεί»⁸⁰*. Η αδιαφορία μας απέναντι στους φτωχούς, καθιστά εμπόδιο στην αντίληψη του συνεχούς αγώνα των φτωχών. Ο πατέρας Ρεζίνσκι διερωτάται: «αντιλαμβανόμαστε πόσο κουράγιο χρειάζεται για να υπομένει κανείς τις επιθεωρήσεις και τις ατέλειωτες ερωτήσεις για την προσωπική και οικογενειακή ζωή, που ενέχει η εξάρτηση από την κοινωνική πρόνοια; Ποιος, μεταξύ των πιο φτωχών, δεν έχει νιώσει ό, τι κανένας δεν τον πιστεύει; Ποιος άνδρας στην πιο βαθιά φτώχεια δεν έχει κατηγορηθεί για υποκρισία, ποια γυναίκα δεν έχει κατηγορηθεί ό, τι σκαρφίζεται ιστορίες όταν υποβάλλεται στην αναπόφευκτη διοικητική διαδικασία για να λάβει βοήθεια; Ποιοι γονείς δεν έχουν ποτέ θεωρηθεί ύποπτοι για απώτερα κίνητρα όταν δεν στέλνουν τα παιδιά τους στο σχολείο, όταν, στην πραγματικότητα, δεν μπορούσαν να τους δώσουν το πρωινό που χρειάζονταν για να περπατήσουν τα τέσσερα χιλιόμετρα ως το σχολείο, στερημένα από την παροχή σχολικών λεωφορείων; Ποια παιδιά από τον τέταρτο κόσμο δεν έχουν ειπωθεί ψεύτες επειδή είπαν στο δάσκαλο ό, τι έπρεπε να μείνουν στο σπίτι για να προσέχουν τα μικρότερα παιδιά, επειδή η μητέρα τους ήταν άρρωστη; Ποια παιδιά που ζουν στη φτώχεια δεν έχουν ποτέ καταλειφθεί από την ντροπή, επειδή ένας δάσκαλος πήρε την πρωτοβουλία να τους δώσει καθαρά ρούχα μπροστά στους συμμαθητές τους;»⁸¹.

Η σκληρή καθημερινότητα των φτωχών τους αναγκάζει να ζουν στο παρόν, τους στερεί τη δυνατότητα να κάνουν όνειρα για το μέλλον, τους απογοητεύει και

⁸⁰ Quentin Wodon/ World Bank, *Attacking Extreme Poverty: Learning from the Experience of the International Movement ATD Fourth World*, World Bank Technical Paper No.502, May 2001, σελ.99.

⁸¹ Όπως παρ., σελ.100.

τους οδηγεί σε επικίνδυνους τρόπους ζωής, στο κοινωνικό περιθώριο. Οι φτωχοί άνθρωποι, παρ' όλες τις δυσκολίες, επιζητούν την καλυτέρευση της ζωής τους, αν όχι για τους ίδιους, τουλάχιστον για τα παιδιά τους: *«θέλω τα παιδιά μου να μάθουν να διαβάζουν και να γράφουν, να αποκτήσουν επαγγελματικές δεξιότητες. Διαφορετικά θα καταλήξουν σαν εμένα, μην γνωρίζοντας να κάνουν τίποτα»*⁸² δηλώνει μία φτωχή γυναίκα, και μία άλλη τονίζει ότι *«στερούμαστε την τροφή..για να βρούμε χρήματα να πληρώσουμε για την εκπαίδευση των παιδιών»*, *«τα παιδιά μου είναι τόσο πεινασμένα που δεν μπορούν να μάθουν στο σχολείο»*, μια μητέρα από το Βιετνάμ»⁸³.

Οι φτωχοί άνθρωποι παραπονιούνται για τη **στέρηση της ελευθερίας συμμετοχής τους στην κοινωνία** και στις διαδικασίες ανάπτυξής της, και για την έλλειψη κατανόησης που έχουν για τον τρόπο με τον οποίο λειτουργούν οι θεσμοί που κυβερνούν τις ζωές τους⁸⁴. Ένας φτωχός από την Γκάνα αναφέρει ότι *«θα θέλαμε να έχουμε μεγαλύτερο έλεγχο της κυβέρνησης και των ΜΚΟ»*⁸⁵. Οι φτωχοί άνθρωποι γνωρίζουν καλά ότι η έλλειψη εκπροσώπησής τους, εξουσίας και ανεξαρτησίας, τους καθιστά ευάλωτους στην εκμετάλλευση, την ταπείνωση, την απάνθρωπη συμπεριφορά τόσο από τον ιδιωτικό όσο και από το δημόσιο τομέα⁸⁶ και επιθυμούν την αλλαγή του συστήματος, καθώς *«ένα άτομο δεν έχει τη δύναμη ή την εξουσία να αλλάξει τίποτα, αλλά αν το συνολικό σύστημα άλλαζε, τότε τα πράγματα θα ήταν καλύτερα»*⁸⁷. Οι φτωχοί άνθρωποι, ερχόμενοι αντιμέτωποι με τον αποκλεισμό, φωνάζουν: *«Δεν είναι δίκαιο. Δεν είμαστε σκυλιά, στο κάτω – κάτω. Είμαστε και εμείς άνθρωποι»*⁸⁸.

Οι ανασφάλειες και οι στερήσεις που ενέχει η φτώχεια, στην ουσία αποτελούν **επίθεση στην ανθρώπινη αξιοπρέπειά τους και στην ελευθερία τους**. Μια φτωχή γυναίκα από τη Μόλδοβα, χαρακτηριστικά αναφέρει: *«η φτώχεια είναι πόνος, την αισθάνεσαι ως ασθένεια. Επιτίθεται σε ένα άτομο όχι μόνο υλικά, αλλά, επίσης, ηθικά.*

⁸² Wresinski Report, σελ.37

⁸³ World Bank, Voices of the Poor, Crying Out for Change, σελ.256

⁸⁴ Wresinski Report, σελ.38.

⁸⁵ World Bank, Voices of the Poor, Crying Out for Change, σελ.2

⁸⁶ World Bank, Voices of the Poor, Vol.1, Can anyone Hear Us?, σελ. 26

⁸⁷ φτωχός άνθρωπος, από το Σαράγιεβο, Βοσνία ((Voices of the Poor, Crying Out for Change, σελ.266.

⁸⁸ Quentin Wodon/ World Bank, Attacking Extreme Poverty: Learning from the Experience of the International Movement ATD Fourth World, World Bank Technical Paper No.502, May 2001, σελ.118.

Κατατρώει την αξιοπρέπεια και οδηγεί κάποιον στην απόλυτη απελπισία», μια φτωχή γυναίκα από τη Μόλδοβα⁸⁹.

1.3.2. Ανελευθερία και Έλλειψη Δύναμης

Η ακραία φτώχεια αποτελεί μια σύγχρονη φυλακή, μια σύγχρονη μορφή ανελευθερίας: *«η φτώχεια είναι σαν να βρίσκεσαι στη φυλακή, να ζεις με δεσμά περιμένοντας να ελευθερωθείς»*, όπως αναφέρει μια νεαρή γυναίκα από τη Τζαμάικα⁹⁰.

Η εκπαίδευση, η εργασία, η ζωή σε ένα περιβάλλον καθαρό και υγιεινό επιτρέπουν στους ανθρώπους να αναπτυχθούν ελεύθερα, να δημιουργούν, να κάνουν όνειρα και να σχεδιάζουν το μέλλον τους, να ελπίζουν. Η Ματίλντα, η φτωχή κοπέλα από τη Γουατεμάλα, αναφέρει ότι την περίοδο που είχε την ευκαιρία, για κάποια χρόνια, να πάει στο σχολείο ανακάλυψε την ελευθερία, ελευθερία της σκέψης και ελευθερία της κίνησης: *« δεν έχασα ούτε μια χρονιά. Πραγματικά ήθελα να μάθω και συγκράτησα τα πάντα...Το μυαλό μου ήταν ελεύθερο επιτέλους να αναπτυχθεί»⁹¹.*

Η φτώχεια, ακόμα, αποτελεί έλλειψη δύναμης και έλλειψη ελέγχου των συνθηκών που κυβερνούν τη ζωή των φτωχών. Μια γυναίκα από τη Βραζιλία αναφέρει ότι *«ένας πλούσιος είναι κάποιος που λέει «θα το κάνω» και το κάνει»*. Οι φτωχοί, αντίθετα, δεν εκπληρώνουν τις επιθυμίες τους ούτε αναπτύσσουν τις ικανότητές τους⁹².

Όπως είπε μια γυναίκα: *«οι φτωχοί πρέπει να δουλεύουν χωρίς ειδικευση ή τεχνικές ικανότητες. Και ζουν μόνο επειδή δεν θέλουν να πεθάνουν. Αλλά αυτό δεν είναι πραγματικά να ζεις μια ζωή, γιατί η ζωή δεν είναι έτσι... Ζωή είναι να μην χρειάζεσαι ποτέ να ζητιανέψεις, να σε σέβονται και να σε αντιμετωπίζουν με αξιοπρέπεια. Όταν το αφεντικό μου με προσβάλλει, δεν λέω τίποτα. Απλά θυμίζω στον εαυτό μου ό, τι το χέρι που δίνει είναι πάντα πάνω από το χέρι που λαμβάνει. Παραμένω σιωπηλή για χάρη των παιδιών μου....»*.

Ο πατέρας Ρεζίνσκι αναφέρει ότι οι φτωχοί είναι άνθρωποι στους οποίους όχι μόνο τους στερούν τα δικαιώματα του ανθρώπου, αλλά **το δικαίωμα του να**

⁸⁹ World Bank, Voices of the Poor, Vol.1, Can anyone Hear Us?, σελ. 6.

⁹⁰ World Bank, Voices of the Poor, Crying Out for Change, σελ.236.

⁹¹ Quentin Wodon/ World Bank, Attacking Extreme Poverty: Learning from the Experience of the International Movement ATD Fourth World, World Bank Technical Paper No.502, May 2001, σελ. 35.

⁹² World Bank, Voices of the Poor, Crying Out for Change, σελ.28.

κατοικούν τη γη: «οι φτωχοί πάντα μου φαίνονταν να είναι οικογένειες- ένας ολόκληρος λαός- στους οποίους ήταν απαγορευμένο να κατοικούν στον κόσμο των άλλων, να κατοικούν στις πόλεις, σε ολόκληρη τη γη»⁹³.

Όσο φτωχότεροι είναι οι άνθρωποι, τόσο μικρότερες είναι οι καλύβες τους, τόσο πιο εύθραυστα τα καταφύγια τους, τόσο πιο στριμωγμένες και ανθυγιεινές οι παραγκουπόλεις τους, τόσο πιο μακριά βρίσκονται από κάθε πηγή νερού, όσο λιμνάζουσα και μολυσμένη και αν είναι, τόσο χαμηλότερα πρέπει να σκύψουν, ώστε να μπουν στο γεμάτο ζωτικό χώρο, στον οποίο ο υπερπληθυσμός αποκλείει κάθε πιθανότητα μιας αρμονικής συνύπαρξης. Οι ανασφαλείς συνθήκες επιβίωσης παράγουν ασταθείς σχέσεις και φιλίες μεταξύ των γειτόνων, των παιδιών και των γονιών. Οι ταραχές και η βία αναδύονται κάτω από αυτές τις συνθήκες και, σιγά – σιγά, μέσα από τη μιζέρια τους, αυτές οι οικογένειες γίνονται ανεπιθύμητες, μια πηγή αποστροφής και φόβου για την κοινωνία που τις περιβάλλει⁹⁴.

Ο τρόπος με τον οποίο οι ανασφάλειες που δημιουργούν οι σημερινές κοινωνικοοικονομικές δομές, οδηγούν στη φτώχεια και στην άρνηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, συνοψίζονται στον ορισμό της φτώχειας από τον πατέρα Ρεζίνσκι:

«η έλλειψη βασικής ασφάλειας είναι η απουσία ενός ή περισσότερων παραγόντων που καθιστούν ικανά τα άτομα και τις οικογένειες να αναλάβουν τις βασικές τους υποχρεώσεις και να απολαύσουν τα βασικά τους δικαιώματα. Μια τέτοια κατάσταση μπορεί να επεκταθεί και να οδηγήσει σε ακόμα πιο σοβαρές και μόνιμες συνέπειες. Η χρόνια φτώχεια δημιουργείται, όταν η έλλειψη βασικής ασφάλειας επηρεάζει ταυτόχρονα αρκετούς τομείς της ζωής των ανθρώπων, όταν επιμηκύνεται, και όταν συμβιβάζει σοβαρά τις ευκαιρίες των ανθρώπων να επανακτήσουν τα δικαιώματά τους και να αναλάβουν ξανά τις υποχρεώσεις τους στο προσεχές μέλλον»⁹⁵.

Η προσέγγιση της φτώχειας κατά τον πατέρα Ρεζίνσκι, αναδεικνύει τον πολυδιάστατο χαρακτήρα της φτώχειας και αναλύει τα κοινωνικοοικονομικά αίτια της. Παράλληλα, επιβεβαιώνει το συνεχές μεταξύ της ακραίας φτώχειας και της φτώχειας γενικότερα, συνδέει τα δικαιώματα του ανθρώπου με τη φτώχεια και αναδεικνύει το αδιαίρετο των δικαιωμάτων του ανθρώπου, την δυναμική

⁹³ Quentin Wodon/ World Bank, *Attacking Extreme Poverty: Learning from the Experience of the International Movement ATD Fourth World*, World Bank Technical Paper No.502, May 2001, σελ. 96.

⁹⁴ Όπως παρ., σελ. 98.

⁹⁵ Wresinski Report, σελ.2-3.

αλληλεπίδραση και την αλληλεξάρτησή τους. Ταυτόχρονα, αποδεικνύει ότι η φτώχεια δεν αποτελεί απλή παραβίαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, αλλά μια **συστηματική, δομική παραβίαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου**, οφειλόμενη στην αποτυχία του συστήματος να προσφέρει βασική ασφάλεια και στερεί την ευκαιρία άσκησης των δικαιωμάτων του ανθρώπου στους πιο ευάλωτους ανθρώπους, τους φτωχούς.

Η προσέγγιση της φτώχειας ως στέρησης δυνατοτήτων και η προσέγγιση της φτώχειας ως αποτέλεσμα έλλειψης βασικής ασφάλειας, συγκλίνουν και αλληλοσυμπληρώνονται σε αρκετά σημεία. Το σύμπλεγμα των στερήσεων που ορίζουν την ακραία φτώχεια θα μπορούσε να διαβαστεί ως μια λίστα δυνατοτήτων που πρέπει να αναπτυχθούν, ώστε οι άνθρωποι να έχουν την ευκαιρία να είναι ή να πράττουν όπως τους αξίζει ⁹⁶.

⁹⁶ Quentin Wodon/ World Bank, *Attacking Extreme Poverty: Learning from the Experience of the International Movement ATD Fourth World*, World Bank Technical Paper No.502, May 2001, σελ. 124.

Β' Κεφάλαιο: Η Φτώχεια και τα Διεθνώς Αναγνωρισμένα Δικαιώματα του Ανθρώπου

1. Η Σχέση της Φτώχειας και των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: Οικουμενικό Νομικό Κανονιστικό Πλαίσιο.

Δικαίωμα είναι η εξουσία που απονέμει το δίκαιο σε ένα φυσικό ή νομικό πρόσωπο για να προβαίνει σε πράξη ή παράλειψη ή για να απαιτεί πράξη ή παράλειψη από άλλα φυσικά ή νομικά πρόσωπα (όπως είναι και το κράτος), με σκοπό την ικανοποίηση ορισμένου (έννομου) συμφέροντός του⁹⁷. Στην τελευταία περίπτωση γίνεται λόγος για *αξίωση* (το δικαίωμα να απαιτήσει κάποιος πράξη ή παράλειψη από άλλον)⁹⁸.

Ανθρώπινα δικαιώματα ή θεμελιώδη δικαιώματα του ανθρώπου είναι όσα αναφέρονται στο *συνταγματικό δίκαιο* ως ατομικά, πολιτικά και κοινωνικά δικαιώματα (ατομικές ή συνταγματικές ελευθερίες)⁹⁹.

Η δήλωση ότι η «*φτώχεια (αυτή καθαυτή) αποτελεί παραβίαση δικαιωμάτων του ανθρώπου*», εκφράζει την ηθική συνειδητοποίηση ότι, σε έναν κόσμο πλούσιο σε πόρους και με συσσωρευμένη ανθρώπινη γνώση, τα βασικά μέσα για μια αξιοπρεπή ζωή θα έπρεπε να είναι εγγυημένα για κάθε άνθρωπο, άρα οι άνθρωποι που την στερούνται είναι θύματα μιας *θεμελιώδους αδικίας*¹⁰⁰. Επίσης, εκφράζει τη συνειδητοποίηση ότι «το επίπεδο του πλούτου στις ανεπτυγμένες κοινωνίες και ευρύτερα, στη διεθνή κοινότητα, είναι παραπάνω από αρκετό για να εξαλείψει τη φτώχεια από το πρόσωπο της γης»¹⁰¹.

Όπως υποστηρίζει ο Νέλσον Μαντέλα (Nelson Mandela), στην ομιλία του στη Παγκόσμια Συνδιάσκεψη της Κοπεγχάγης,

⁹⁷ βλ. Ρούκουνας Ε., Διεθνής Προστασία των Δικαιωμάτων των Δικαιωμάτων του ανθρώπου, 1995, σελ.2.

⁹⁸ Βλ. Σατλάνης Χ.Ν., Εισαγωγή στο δίκαιο της διεθνούς προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, εκδ.Σάκκουλα, Αθήνα, 2003, σελ.19.

⁹⁹ Σατλάνης, σελ.19

¹⁰⁰ BEETHAM, D. What Future for Economic and Social Rights?. Political Studies Association, Sheffield v. XLIII, σελ. 41-60, 1995, σελ. 44.

¹⁰¹ Sengupta Arjoun, Poverty Eradication and Human Rights, στο Pogge Thomas, Freedom from Poverty as a Human Right, σελ. 325. και UN OHCHR, Principles and Guidelines..., σελ. ιι: «η φτώχεια σε αυτή την κλίμακα δεν είναι ατύχημα της μοίρας» και «το τέλος της φτώχειας είναι ένας πραγματοποιήσιμος στόχος», United Nations Millennium Project, Investing in Development: A Practical Plan to Achieve the Millennium Development Goals, London and Sterling, VA, Earthscan, 2005.

«Η φτώχεια είναι το νέο πρόσωπο του απαρτχάιντ και της δουλείας...η μαζική φτώχεια και η ανήθικη ανισότητα είναι τρομερές πληγές των καιρών μας-καιροί κατά τους οποίους ο κόσμος καυχείται για συναρπαστικές προόδους στην επιστήμη, την τεχνολογία, τη βιομηχανία και τη συσσώρευση του πλούτου, που θα πρέπει να στοιχηθεί δίπλα στη δουλειά και το απαρτχάιντ ως κοινωνικά κακά. Όπως η δουλειά και το απαρτχάιντ, *η φτώχεια δεν είναι φυσική*. Έχει δημιουργηθεί από τον άνθρωπο και μπορεί να ξεπεραστεί και να εξαλειφθεί από τον άνθρωπο».

Αντίστοιχα, ο **Πιερ Σανέ** (Pierre Sané)¹⁰² υποστηρίζει ότι «η φτώχεια πρέπει να ειπωθεί ως *αδικία*, όπως το απαρτχάιντ και η δουλειά, με την έννοια ότι **μπορεί να εξαλειφθεί άμεσα**: οι οικονομικοί πόροι υπάρχουν, η τεχνογνωσία υπάρχει, μόνο η πολιτική βούληση [λείπει]... η φτώχεια [*μαζική και συστηματική παραβίαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου*]...προκαλεί περισσότερους θανάτους από οτιδήποτε άλλο στον πλανήτη σήμερα. Κάθε δεκαπέντε λεπτά το αντίστοιχο ενός jumbo jet γεμάτο με παιδιά συντρίβεται: αυτό κάνει η φτώχεια.....»¹⁰³ και «όταν μιλάμε για αδικίες, μιλάμε για παραβιάσεις...δεν θα πρέπει να μιλάμε για *ανακούφιση* ή *μείωση* της φτώχειας...[αλλά] για *κατάργηση* της φτώχειας, όπως ακριβώς πρέπει να καταργήσουμε τα βασανιστήρια, την θανατική ποινή, το απαρτχάιντ και την ενδοοικογενειακή βία...με το να την καταστήσουμε *παράνομη*»¹⁰⁴.

Σύμφωνα με τον **Ντεσπούι**, η μόνη διαφορά της φτώχειας από το απαρτχάιντ και τη δουλειά είναι ότι «η δουλειά *αμφισβητήθηκε σοβαρά ακόμα και κατά τη διάρκεια της θεσμοποίησής της. Το απαρτχάιντ αποκηρύχτηκε και πολεμήθηκε με σχεδόν όλους τους μηχανισμούς της παγκόσμιας κοινότητας που είχαν αναπτυχθεί ως τότε. Αλλά η φτώχεια μπορεί να τριγυρίζει άνετα δεδομένης της γενικής αδιαφορίας*»¹⁰⁵

¹⁰² Πρώην Γ.Γ. της Διεθνούς Αμνηστίας, και Διευθυντής του Τομέα Κοινωνικών Επιστημών της UNESCO.

¹⁰³ Sané P., Public Debate: Is poverty a human rights issue, στο UNESCO Small Grants Programme on Poverty Eradication Building national capacities for research and policy analysis Summary of the findings and recommendations of the selected research projects, February 2008, σελ. 27.

¹⁰⁴ Όπως παρ., σελ. 27-28.

¹⁰⁵ (όπως παρ., σελ. 133). Ο Ντεσπούι διερωτάται: «πώς κάποιος μπορεί να περιγράψει με ειλικρίνεια/πιστά τις μίζερες συνθήκες ζωής, τον πόνο και, πάνω απ' όλα, την υποβίβαση που προκαλεί η φτώχεια στα άτομα χωρίς να καταφύγει σε μοιρολατρικά μηνύματα, με την έννοια ό, τι αυτοί οι άνθρωποι που έχουν πτωχύνει δεν θα μπορέσουν ποτέ να ξεφύγουν από τη φτώχεια, ή ακόμα χειρότερα, ότι αυτή η εξαθλίωση είναι τέτοια που αυτά τα άτομα έχουν χάσει ήδη το status τους ως άνθρωποι, χωρίς άθελά του να συνεισφέρει σε ρατσιστικές ή ξενοφοβικές προκαταλήψεις; Πώς μπορεί κάποιος να παρουσιάσει τις τρομερές όψεις της φτώχειας χωρίς να παίζει το χαρτί αυτών που έχουν μία αντίληψη των φτωχών με βάση τις διακρίσεις;». Για παράδειγμα, το απαρτχάιντ. Τι έκανε η κυβέρνηση της Αφρικής για να δικαιολογήσει τον εαυτό της και να συνεχίσει την πολιτική κοινωνικού

Από τη σκοπιά των δικαιωμάτων του ανθρώπου, ωστόσο, η δήλωση ότι η φτώχεια αποτελεί παραβίαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, δημιουργεί ερωτήματα, σχετικά με το αν αποτελεί ρητορική δήλωση έκφρασης ηθικής καταδίκης ή εγείρει νομικές αξιώσεις. Εάν εγείρει νομικές αξιώσεις, ποιοί θα είναι οι φορείς τους και ποιές οι νομικές συνέπειες; **Υπάρχει ένα συγκεκριμένο αναγνωρισμένο δικαίωμα που να εγείρει νομικά δεσμευτική υποχρέωση εξάλειψης της φτώχειας;** Εάν όχι, ποια διεθνώς αναγνωρισμένα δικαιώματα παραβιάζει η φτώχεια; Εάν παραβιάζει ορισμένα διεθνώς αναγνωρισμένα δικαιώματα του ανθρώπου, υπάρχει δυνατότητα συμμόρφωσης με τις απορρέουσες υποχρεώσεις, είναι μερικά από τα ερωτήματα που τίθενται¹⁰⁶.

Σύμφωνα με την εμπειρική προσέγγιση του Ρεζίνσκι και την οικονομική προσέγγιση του Σεν, η φτώχεια αποτελεί μία μορφή παραβίασης των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Ωστόσο, όπως παρατηρεί ο Άλστον, όταν οι υπεύθυνοι φορείς των υποχρεώσεων – που απορρέουν από τα δικαιώματα του ανθρώπου – τα Κράτη, οι μη κρατικοί δρώντες και η διεθνής κοινότητα ως σύνολο - δεν τηρούν τις νομικά δεσμευτικές υποχρεώσεις τους.

Ωστόσο, μόνο τα διεθνώς αναγνωρισμένα δικαιώματα του ανθρώπου, τα οποία και αντλούν τη νομική κατοχύρωσή τους από την αναφορά τους στις διεθνείς συμβάσεις ή άλλα διεθνή κείμενα δικαιωμάτων του ανθρώπου, που αναγνωρίζονται

αποκλεισμού και ανεξέλεγκτης εκμετάλλευσης των μαύρων; Ο μηχανισμός που χρησιμοποίησε δεν ήταν άλλος από την εσκεμμένη άρνηση των οικονομικών, κοινωνικών, ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων, του μαύρου πληθυσμού. κάτι παρόμοιο συνέβη και με τη δουλεία. Πέρα από τα κοινωνικοοικονομικά και πραγματιστικά κίνητρα και των δύο συστημάτων, η ιδεολογική βάση ήταν παρόμοια: οι σκλάβοι δεν εκλαμβάνονταν ως ανθρώπινα πλάσματα και, ως συνέπεια, δεν είχαν δικαιώματα».

¹⁰⁶ Sengupta Arjoun, Poverty Eradication and Human Rights, Draft Paper presented in a philosophy seminar in the context of the UNESCO project “Ethical and Human Rights Dimensions of Poverty: towards a New Paradigm in the Fight against Poverty”, India, New Delhi, September 2003, σελ. 4. Η ρητορική των δικαιωμάτων του ανθρώπου παρέχει έναν μηχανισμό ανάλυσης και αλλαγής της ονομασίας των «προβλημάτων» σε «παραβιάσεις», με άλλα λόγια, σε κάτι που δεν χρειάζεται και δεν πρέπει να γίνεται ανεκτό. Η προσέγγιση με βάση τα δικαιώματα καθιστά σαφές ότι οι παραβιάσεις δεν είναι ούτε αναπόφευκτες ούτε φυσικές, αλλά προκύπτουν από προσεχτικά σχεδιασμένες αποφάσεις και πολιτικές. Τα δικαιώματα του ανθρώπου, επιζητώντας εξηγήσεις και λογοδοσία, αποκαλύπτουν τις κρυφές προτεραιότητες και τις δομές που κρύβονται πίσω από τις παραβιάσεις. Αποτελούν το κριτικό βήμα προς την αντιμετώπιση των συνθηκών που δημιουργούν και ανέχονται την φτώχεια. (Jochnick C., The Human Rights Challenge to Global Poverty, στο Van Genugten W., Perez- Bustillo C., The Poverty of Rights, Human Rights and the Eradication of Poverty, σελ.159 – 182:161-162).

ως νομικώς δεσμευτικά, επιβάλλουν, αντίστοιχες, νομικά δεσμευτικές, υποχρεώσεις¹⁰⁷.

Αλλά, δεν υπάρχει ένα συγκεκριμένο, συμβατικά κατοχυρωμένο δικαίωμα, που να υποχρεώνει τα κράτη να εξαλείψουν τη φτώχεια. Μάλιστα, ο όρος «φτώχεια» δεν αναφέρεται ρητά στα διεθνή συμβατικά κείμενα, εκτός ορισμένων Συμβάσεων της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας. Αναφέρεται μόνο σε *soft – law* κείμενα., και

¹⁰⁷ Σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο δικαιωμάτων του ανθρώπου, για να είναι νομικά δεσμευτικό ένα διεθνές πρότυπο, θα πρέπει να προέρχεται από τις τρεις βασικές πηγές διεθνούς δικαίου που προσδιορίζονται στο Άρθρο 38(1) του Καταστατικού του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης, τις διεθνείς συνθήκες, το διεθνές εθιμικό δίκαιο και τις γενικές αρχές του δικαίου. Η νομολογία των διεθνών, περιφερειακών και εθνικών δικαστηρίων, επιπλέον, ως επικουρική πηγή, συμβάλλει αποφασιστικά στην επιβεβαίωση των κανόνων του διεθνούς δικαίου και τη σταθεροποίησή τους Ρούκουνας (2004), σελ. 90).

Το Άρθρο 38 (1) του Καταστατικού του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης, το οποίο θεωρείται η κύρια αναφορά έως σήμερα ως προς τις πηγές του διεθνούς δικαίου:

« 1. Το Δικαστήριο, που έργο του έχει να εκδικάζει σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο τις υποθέσεις που υποβάλλονται σε αυτό θα εφαρμόζει:

α. τις διεθνείς συνθήκες, ειδικές ή γενικές, που θέτουν κανόνες, οι οποίοι αναγνωρίζονται ρητά από τα αντίδικα κράτη, β. το διεθνές έθιμο, ως απόδειξη γενικής πρακτικής που γίνεται δεκτή ως κανόνας διεθνούς, γ. τις γενικές αρχές του δικαίου που αναγνωρίζονται από τα πολιτισμένα έθνη, δ. με την επιφύλαξη της διατάξεως του άρθρου 59 (περί της ισχύος των αποφάσεων του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης μεταξύ των διαδίκων), τις δικαστικές αποφάσεις και τα διδάγματα των πιο διακεκριμένων δημοσιολόγων των διαφόρων εθνών, ως βοηθητικά μέσα για τον καθορισμό των κανόνων του δικαίου».

Οι Διεθνείς Συμβάσεις είναι μια γραπτή συμφωνία που εκφράζει τη συναίνεση (ή την κοινή βούληση) μεταξύ δύο ή περισσότερων κρατών ή μεταξύ κρατών και διεθνών οργανισμών που έχουν δικαιοπρακτική ικανότητα ή μεταξύ διεθνών οργανισμών με δικαιοπρακτική ικανότητα (σύμφωνα με τη Σύμβαση του 1989) να δεσμεύονται νομικά από ορισμένους κανόνες. σύμφωνα με το δίκαιο των συνθηκών, Η διεθνής συνθήκη αποκτά δεσμευτικότητα για ένα κράτος με την επικύρωσή της, ενώ δύναται να εκφέρει επιφυλάξεις για ορισμένες διατάξεις της, απαλλάσσοντάς το από τη πλήρη ή μερική νομική υποχρέωση εφαρμογής τους, εφόσον βέβαια δεν αποτελούν βασικές διατάξεις της συνθήκης. Το Διεθνές Έθιμο αποτελεί προφορική δέσμευση « γενικής πρακτικής, που γίνεται δεκτή ως κανόνας δικαίου».

Οι Διεθνείς Συμβάσεις και το Διεθνές Έθιμο εκλαμβάνονται γενικά ως οι κύριες ή τυπικές πηγές του διεθνούς δικαίου, ενώ οι Γενικές Αρχές Δικαίου, ως επικουρικά στοιχεία (βλ. Ρούκουνας Εμμανουήλ, Διεθνές Δίκαιο, Τεύχος Ι: Σχέσεις διεθνούς και εσωτερικού δικαίου. Τρόποι παραγωγής του διεθνούς δικαίου, Τρίτη έκδοση, εκδ.Αντ.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2004, σελ. 88).

Ωστόσο, η πληρότητα του άρθρου 38 (1) του καταστατικού αμφισβητείται σήμερα. Οι Γενικές Αρχές Δικαίου, παραδοσιακά θεωρούνται ως βασικές αρχές απορρέουσες από τα βαθύτερα δημοτικά νομικά συστήματα των «πολιτισμένων» κρατών. Θεωρητικοί, όμως, όπως ο Άλστον και ο Sima (1996 [1992], σελ. 23 και Simma B. And Alston, 1989, σελ. 102) υποστηρίζουν ότι, στη σύγχρονη εποχή, δεν υπάρχει λόγος περιορισμού της έννοιας των γενικών αρχών στο εθνικό πλαίσιο, εφόσον υπάρχει πλέον μεγάλος αριθμός διεθνών οργανισμών , μέσω των οποίων μπορεί να επιτευχθεί συναίνεση (και δημιουργία γενικών αρχών) σε διεθνές επίπεδο (βλ. υποσημείωση 1, σελ.142, Polly Vizard (2006). Πράγματι, οι διεθνείς οργανισμοί, με πρώτο τα Η.Ε., έχουν συμβάλει αποτελεσματικά, μέσα από διαδικασίες μη δεσμευτικού χαρακτήρα, ειδικά μέσα από τα ψηφίσματα της Γενικής Συνέλευσης, και, όσον αφορά τα δικαιώματα του ανθρώπου, από τα ψηφίσματα της Επιτροπής/Συμβουλίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των γενικών σχολίων των Επιτροπών για την παρακολούθηση εφαρμογής των διεθνών συμβάσεων, στη διαμόρφωση, προαγωγή και τροποποίηση σημαντικών κανόνων του διεθνούς δικαίου (βλ. σελ.89, Ρούκουνας (2004).

όχι ως παραβίαση ή δικαίωμα *per se*, αλλά ως άρνηση ή μη εκπλήρωση των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Μόνο ο Αναθεωρημένος Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης του 1996 καθιερώνει το **«δικαίωμα προστασίας από τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό»**. (άρθρο 30). Συγκεκριμένα, το άρθρο 30, δηλώνει ότι: **«κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα σε προστασία από τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό»**.

Άρα, για να μπορεί η ύπαρξη της φτώχειας ή της ακραίας φτώχειας να εγείρει νομικές υποχρεώσεις, θα πρέπει να ορισθεί ως παραβίαση ενός συνόλου δικαιωμάτων του ανθρώπου, ήδη αναγνωρισμένων στα πλαίσια του οικουμενικού κανονιστικού πλαισίου των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

1.1. Από την Παραβίαση της Ανθρώπινης Αξιοπρέπειας...στην φτώχεια ως παραβίαση όλων των δικαιωμάτων

Ποια διεθνώς αναγνωρισμένα δικαιώματα παραβιάζει η φτώχεια; Παραβιάζει όλα τα δικαιώματα του ανθρώπου ή μερικά;

Όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, η φτώχεια μπορεί να ορισθεί ως παραβίαση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, σύμφωνα τόσο με την προσέγγιση των δυνατοτήτων, όσο και με την προσέγγιση της φτώχειας ως έλλειψης βασικών ασφαλειών που οδηγούν στη φτώχεια.

Δεδομένου ότι η ανθρώπινη αξιοπρέπεια αποτελεί το θεμέλιο των δικαιωμάτων του ανθρώπου, η φτώχεια ή η ακραία φτώχεια αποτελεί **άρνηση ή παραβίαση όλων των δικαιωμάτων του ανθρώπου**¹⁰⁸. Όπως δήλωσε η Μαίρη

¹⁰⁸ Τα δικαιώματα του ανθρώπου πηγάζουν από την έμφυτη αξιοπρέπεια του ατόμου. (ΔΣΑΠΔ και ΔΣΟΚΠΔ, προοίμιο). Η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου επιβεβαιώνει ό, τι «η αναγνώριση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και των ίσων και αναφαίρετων δικαιωμάτων για όλα τα μέλη της ανθρώπινης οικογένειας αποτελεί το θεμέλιο της ελευθερίας, της δικαιοσύνης και της ειρήνης στον κόσμο».(προοίμιο, παρ.1.).

Διακήρυξη της Βιέννης

Η Διακήρυξη της Βιέννης διακήρυξε ό, τι «τα δικαιώματα του ανθρώπου πηγάζουν από την αξιοπρέπεια και την αξία που ενυπάρχουν στο πρόσωπο ενός ανθρώπου, και ότι το πρόσωπο του ανθρώπου αποτελεί το κεντρικό υποκείμενο των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών, και συνεπώς το πρόσωπο του ανθρώπου θα πρέπει να είναι ο κύριος δικαιούχος και θα πρέπει να συμμετέχει ενεργά στην υλοποίηση αυτών των δικαιωμάτων και ελευθεριών»(προοίμιο, παρ.2, Διακήρυξη της Βιέννης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και Πρόγραμμα Δράσης, Βιέννη, 25 Ιουνίου 1993, Η.Ε., στο Περράκης Ε.Σ., Διεθνής Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, σελ. 877 – 918).

Ρόμπινσον (Mary Robinson, πρώην Υπατος Αρμοστής των Η.Ε. για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου):

«η ακραία φτώχεια για μένα αποτελεί την μεγαλύτερη άρνηση της άσκησης των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Οι απόψεις σου δεν λαμβάνονται υπόψη, δεν έχεις φαγητό, δεν έχεις καταφύγιο, τα παιδιά σου πεθαίνουν από αρρώστιες που μπορούν να προληφθούν –δεν έχεις ούτε το δικαίωμα σε καθαρό νερό. Αποτελεί άρνηση της αξιοπρέπειας και της αξίας κάθε ατόμου, που είναι αυτό που η οικουμενική διακήρυξη προκηρύσσει»¹⁰⁹ και «η πιο σοβαρή από όλες τις παραβιάσεις των δικαιωμάτων του ανθρώπου σήμερα...[είναι] η ακραία φτώχεια».

Η φτώχεια, αποτελεί ταυτόχρονα αιτία και αποτέλεσμα της ολικής ή μερικής άρνησης των δικαιωμάτων του ανθρώπου¹¹⁰. Η φτώχεια «παραβιάζει πάντα τα κοινωνικά δικαιώματα, γενικά τα οικονομικά δικαιώματα, συχνά τα πολιτιστικά δικαιώματα, κάποιες φορές τα πολιτικά δικαιώματα ή ακόμα και τα ατομικά. Αμοιβαία, η συστηματική παραβίαση κάποιου από αυτά τα δικαιώματα, εκφυλίζεται γρήγορα σε φτώχεια»¹¹¹.

Συνεπώς, η φτώχεια, για τον Sané, είναι –από τη φύση της¹¹²-η μαζική, συστηματική παραβίαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, και συνεπώς της ανθρώπινης αξιοπρέπειας ως σύνολο¹¹³, μια άρνηση της δικαιοσύνης, που πρέπει να καταργηθεί, όπως το απαρτχάιντ και η δουλεία¹¹⁴».

1.2. Διεθνή Κείμενα

Το διεθνές Σύμφωνο Ατομικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων αρχικά θεωρήθηκε ότι δεν μπορεί να συμβάλλει ουσιαστικά στην καταπολέμηση της φτώχειας, μόνο στο βαθμό ενίσχυσης του κοινωνικού ρόλου των ατομικών

¹⁰⁹ Robinson, M., BBC NEWS, Thursday, 21 Nov. 2002. Διαθέσιμο στον ιστότοπο: http://news.bbc.co.uk/2/low/talking_point/forum/1673034.stm.

¹¹⁰ Pierre Sané, 2005, σελ. 3

¹¹¹ Όπως παρ., σελ. 4.

¹¹² Όπως παρ., σελ. 1.

¹¹³ Όπως παρ., σελ. 4.

¹¹⁴ Όπως είχε υποστηρίξει και ο Nelson Mandela, στην ομιλία του στη Παγκόσμια Συνδιάσκεψη της Κοπεγχάγης, «Η φτώχεια είναι το νέο πρόσωπο του απαρτχάιντ και της δουλείας...η μαζική φτώχεια και η ανήθικη ανισότητα είναι τρομερές πληγές των καιρών μας-καιροί κατά τους οποίους ο κόσμος καυχείται για συναρπαστικές προόδους στην επιστήμη, την τεχνολογία, τη βιομηχανία και τη συσσώρευση του πλούτου, που θα πρέπει να στοιχηθεί δίπλα στη δουλεία και το απαρτχάιντ ως κοινωνικά κακά. Όπως η δουλεία και το απαρτχάιντ, η φτώχεια δεν είναι φυσική. Έχει δημιουργηθεί από τον άνθρωπο και μπορεί να ξεπεραστεί και να εξαλειφθεί από τον άνθρωπο».

δικαιωμάτων, εφόσον κωδικοποιεί μόνο τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα¹¹⁵. Το διεθνές Σύμφωνο Οικονομικών Κοινωνικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων, οπότε, θεωρήθηκε ότι αποτελεί το μοναδικό διεθνές συμβατικό νομικό μηχανισμό όσον αφορά την παγκόσμια φτώχεια και τα δικαιώματα του ανθρώπου¹¹⁶.

Σύμφωνα με την Επιτροπή των Η.Ε. για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και περιλαμβάνει *όλο το φάσμα των ατομικών, πολιτιστικών, οικονομικών, πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, καθώς και το δικαίωμα στην ανάπτυξη*¹¹⁷. Συγκεκριμένα, «ενώ οι στατιστικές δεν παρέχουν ολοκληρωμένη αντίληψη της φτώχειας, ..οι σοκαριστικοί αριθμοί δηλώνουν μαζικές και συστηματικές παραβιάσεις της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των δύο Διεθνών Συμφώνων, καθώς και της Σύμβασης για την Εξάλειψη Όλων των Μορφών Διακρίσεων κατά των Γυναικών, της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού και άλλων διεθνών κειμένων δικαιωμάτων του ανθρώπου» Η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΣΑΠΔ)¹¹⁸ και το Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, τα Κοινωνικά και τα Πολιτιστικά Δικαιώματα (ΣΟΚΠΑ)¹¹⁹ και τα δύο προαιρετικά Πρωτόκολλα στο διεθνές ΣΑΠΔ¹²⁰ - η Διεθνής Χάρτα των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου - αποτελούν τα βασικά διεθνή συμβατικά κείμενα νομικής θεμελίωσης στον τομέα της παγκόσμιας φτώχειας και των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

¹¹⁵ Ο Van Genugten (1997) θεωρεί ότι «ως σύνολο, ωστόσο, το ΔΣΑΠΔΑ μπορεί να αποτελεί μια σημαντική συνθήκη, αλλά είναι αναποτελεσματικό όσον αφορά τη φτώχεια».

¹¹⁶ Amitsis Gabriel, στο Williams Lucy (2006), σελ. 213.

¹¹⁷ UN CESCR, Statement on Poverty, UN Doc. E/C.12/2001/10, 4 May 2001, παρ.10 και παρ.4

¹¹⁸ Υιοθετήθηκε και άνοιξε για υπογραφή, επικύρωση και προσχώρηση με την από 16.12.1966 υπ' αριθμ. 2200 Α (XXI) απόφαση της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ. Έναρξη ισχύος: 23 Μαρτίου 1976, σύμφωνα με το άρθρο 49 και καθορίζει το σύστημα ατομικής προσφυγής.

¹¹⁹ Υιοθετήθηκε και παρέμεινε ανοιχτό για υπογραφή, επικύρωση και προσχώρηση από την Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών με την από 16 Δεκεμβρίου 1966 2200 Α (XXI) απόφαση της Γενικής Συνέλευσης. Έναρξη ισχύος: 3 Ιανουαρίου 1976, σύμφωνα με το άρθρο 27.

¹²⁰ Το Προαιρετικό Πρωτόκολλο στο Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα υιοθετήθηκε και άνοιξε για υπογραφή, επικύρωση και προσχώρηση με την από 16.12.1966 υπ' αριθμ. 2200 Α (XXI) απόφαση της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ και τέθηκε σε ισχύ στις 23 Μαρτίου του 1976, σύμφωνα με το άρθρο 9. Το Δεύτερο Προαιρετικό Πρωτόκολλο στο Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα σχετικά με την κατάργηση της ποινής του θανάτου, υιοθετήθηκε με την από 15.12.1989 υπ' αριθμ. 44/128 απόφαση της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών και τέθηκε σε ισχύ στις 11 Ιουλίου του 1991, σύμφωνα με το άρθρο 8 (1).

Η ΟΔΔΑ¹²¹ αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο της νομικής προσέγγισης της φτώχειας από τη σκοπιά των δικαιωμάτων του ανθρώπου¹²², εφόσον με τον όρο ««λύτρωση από τον τρόμο και την **αθλιότητα (ή ανάγκη)**» στο προοίμιο της καθιερώνει τη φτώχεια ως ζήτημα δικαιωμάτων του ανθρώπου¹²³. Η ΟΔΔΑ περιλαμβάνει τόσο τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα, όσο και τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά σε μια αδιαίρετη ενότητα¹²⁴.

Υπό το φώς της ΟΔΔΑ, σύμφωνα με την Επιτροπή των Η.Ε. για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα, η φτώχεια ορίζεται ως

«ανθρώπινη κατάσταση που χαρακτηρίζεται από παρατεταμένη ή χρόνια στέρηση των πόρων, των δυνατοτήτων, των επιλογών, της ασφάλειας και της εξουσίας που είναι απαραίτητες για την απόλαυση ενός επαρκούς βιοτικού επιπέδου και άλλων ατομικών, πολιτικών, οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων»¹²⁵.

Ο συγκεκριμένος ορισμός συνδέει τους ορισμούς της φτώχειας ως εισοδηματική φτώχεια, ως κοινωνικό αποκλεισμό, ως στέρηση δυνατοτήτων και ως έλλειψη βασικών ασφαλειών, με τα δικαιώματα του ανθρώπου.

1.3. Η Φτώχεια καταδεικνύει το αδιαίρετο και την αλληλεξάρτηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου

Η παραδοσιακή φιλελεύθερη σκέψη ανέπτυξε μια αντίθεση μεταξύ θετικών και αρνητικών δικαιωμάτων¹²⁶, που επιβάλλουν στο κράτος αντίστοιχες **αρνητικές**

¹²¹ Η ΟΔΔΑ αποτελεί δεσμευτικό κείμενο εφόσον εκφράζει γενικές αρχές δικαίου, σύμφωνα με την επικρατέστερη άποψη, αν και η συζήτηση για το συγκεκριμένο ζήτημα παραμένει ανοιχτή. Για τη νομική δεσμευτικότητα της ΟΔΔΑ, βλ. Περράκης Σ., σελ. 58 – 60.

¹²² Βλ. Eide et al (1992).

¹²³ ΟΔΔΑ, προοίμιο, παρ.2., στο πρωτότυπο κείμενο, στην αγγλική γλώσσα. Statement adopted by the Committee on Economic, Social and Cultural Rights on 4 May 2001, Substantive Issues arising in the Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: Poverty and the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Economic and Social Council, United Nations, UN Document E/C.12/2001/10, 10 May 2001, σελ.1 (par.1).

¹²⁴ Τα άρθρα 3-21 ορίζουν τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα όλων των ανθρώπων, ενώ τα άρθρα 22-28 ορίζουν τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα.

¹²⁵ UN CESCR, Statement on Poverty, par.8.

¹²⁶ Steiner J. H. and Alston P., Comment on Some Characteristics of the Liberal Political Tradition, στο International Human Rights in Context, 1996, σελ.189. Για μία ανάλυση του νομικού καθεστώτος των δικαιωμάτων του ανθρώπου και το διαχωρισμό σε αρνητικά και θετικά δικαιώματα, βλ. και Τσάτσο Θ. Δημήτρη, Το περιεχόμενο της προστατευτικής λειτουργίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων, στο Συνταγματικό Δίκαιο, Θεμελιώδη Δικαιώματα, τ. Γ', εκδόσεις Αντ.Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1988, σελ. 192-224. Επίσης, για μια επισκόπηση των φιλελεύθερων θεωριών του Hayek, του Nozick και του Berlin, για τον αρνητικό χαρακτηρισμό των θεμελιωδών ελευθεριών και των δικαιωμάτων του ανθρώπου και τη σχέση του με τη φτώχεια, βλ. Vizard Polly, σελ. 24 - 38.

υποχρεώσεις και αντίστοιχες θετικές υποχρεώσεις. Οι αρνητικές υποχρεώσεις του κράτους συνίστανται στην αποχή από την παραβίαση της ατομικής αυτονομίας, και οι θετικές υποχρεώσεις θέλουν το κράτος να παρέχει κοινωνικά αγαθά και υπηρεσίες. Παραδοσιακά, τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα που συμπεριλαμβάνονται στην Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου θεωρούνται ότι επιβάλλουν μόνο αρνητικές υποχρεώσεις, ενώ τα αντίστοιχα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα θεωρούνται ότι επιβάλλουν μόνο **θετικές υποχρεώσεις**¹²⁷.

Οπότε, απαιτούν από το κράτος να προβεί – αυτό – σε θετικές ενέργειες – παροχές. Για το λόγο αυτό τα εν λόγω δικαιώματα αρχικά δεν ενέχουν νομική αξίωση έναντι του Κράτους¹²⁸.

Ωστόσο, σήμερα πλέον αναγνωρίζεται ότι όλα τα δικαιώματα του ανθρώπου είναι αδιαίρετα, αλληλεξάρτητα, αλληλένδετα, και ίσης σημασίας¹²⁹.

Πραγματικά, τα δικαιώματα του ανθρώπου δεν μπορεί παρά να είναι αλληλένδετα και αλληλεξάρτητα., εφόσον έχουν κοινό υποκείμενο, τον άνθρωπο, μια αδιαίρετη σύνθετη οντότητα¹³⁰, και κοινό αντικείμενο, την ανθρώπινη αξιοπρέπεια¹³¹.

Η προσέγγιση της φτώχειας υπό το πρίσμα των δικαιωμάτων του ανθρώπου καταδεικνύει την αλληλεξάρτηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου:

«η ύπαρξη αυτή καθαυτή των υπερβολικά φτωχών ανθρώπων σε όλες τις ηπείρους δείχνει ότι το να παρέχονται ατομικές ελευθερίες και πολιτικά δικαιώματα

¹²⁷ Η παραδοσιακή δυτική σκέψη θεωρούσε τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα ιεραρχικά ανώτερα και προϋπόθεση για την απόλαυση των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών δικαιωμάτων (Arzabe Massa Helena Patricia, Human Rights, a New Paradigm, in Van Genugten Willem and Perez-Bustillo Camilo, The Poverty of Rights, Human Rights and the Eradication of Poverty, σελ.29), δεδομένου ότι τα ατομικά δικαιώματα «προστατεύουν μια υπάρχουσα ελευθερία», και συνεπώς «θεμελιώνουν έννομη αξίωση των δικαιούχων για την πραγμάτωσή τους», ενώ, αντίθετα, «το περιεχόμενο των κοινωνικών δικαιωμάτων είναι κάτι που δεν υπάρχει και πρέπει να δημιουργηθεί από το κράτος» (Τσάτσος Θ. Δημήτρης, σελ. 206-207), παραδείγματος χάριν, νοσοκομεία και σχολεία. Ωστόσο, επειδή οι πόροι του κράτους υπόκεινται σε περιορισμούς, δεν μπορεί να υπάρξει έννομη αξίωση για την πραγματοποίηση των κοινωνικών δικαιωμάτων.

¹²⁸ Βλ. Περράκης Στ., Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, σελ. 15.

¹²⁹ Maastricht Guidelines, par.4.

¹³⁰ Δασκαλάκης Γ., Κοινωνικά Δικαιώματα, σελ. 6 : «ο άνθρωπος δεν είναι το απομεμονωμένο *individuum* με τις ξεχωριστές ασύνδετες εμφανίσεις του ως *homo economicus*, *homo ludens* κλπ. αντιθέτως, αγωνίζεται να επιτελέσει την ενιαία και ολοκληρωμένη προσωπικότητα εις την οποία αντίκειται σωματικές, ψυχικές, πνευματικές και κοινωνικές ιδιότητες (...) Ανήκει ταυτοχρόνως σε πολλούς κύκλους ζωής και δρα σε πολλές κοινωνικές ομάδες (...) Έχει οικονομικά συμφέροντα, θρησκευτικές πεποιθήσεις, αισθητικά ενδιαφέροντα (...) Και όλα αυτά συμπλέκονται και αλληλοεπηρεάζονται κατά τέτοιο τρόπο, ώστε κάθε διαχωρισμός να είναι τεχνητός και κάθε μερισμός αδύνατος», παράθεση στο Τσάτσος Θ. Δημήτρης, σελ. 219-220. Επίσης, βλ. Pettiti Louis-Edmont and Meyer-Bisch Patrice, Human Rights and Extreme Poverty, in Symonides Janusz, Human Rights: New Dimensions and Challenges, σελ. 162-163.

¹³¹ Wresinski J. , 1989, σελ. 222: «αντίληψη ενός αδιαίρετου ανθρώπινου όντος, το οποίο, για αυτό το λόγο, έχει αδιαίρετες υποχρεώσεις και δικαιώματα.

χωρίς να παρέχονται συγκεκριμένα μέσα για την ανάληψη των δικαιωμάτων αυτών μπορεί να είναι χειρότερο από την άρνησή τους...Το να βρίσκει κανείς τον εαυτό του αυτομάτως με την παραχώρηση μιας εργασίας ή κατοικίας, χωρίς να είναι σε θέση να εκφράσει την γνώμη του, να επιλέξει, να διαπραγματευτεί ή να αρνηθεί, οδηγεί για άλλη μία φορά στην μείωσή του σε δεύτερης κατηγορίας πολίτη»¹³².

Για παράδειγμα, το δικαίωμα στο νερό εμπεριέχει τόσο αρνητικές ελευθερίες και δικαιώματα, όπως την ελευθερία διατήρησης της πρόσβασης στα αναγκαία υπάρχοντα αποθέματα νερού και το δικαίωμα του να είναι κανείς ελεύθερος από παρεμβάσεις, όπως αυθαίρετες διακοπές ή μόλυνσή τους, όσο και θετικά δικαιώματα, όπως το δικαίωμα σε ένα δίκαιο και ισότιμο σύστημα παροχής νερού για όλους¹³³.

Ο Ντεσπούι υποστηρίζει ότι η φτώχεια αρνείται τα δικαιώματα του ανθρώπου ως σύνολο, παρέχοντας ένα διαυγές παράδειγμα του αδιαίρετου και της αλληλεξάρτησης των δικαιωμάτων του ανθρώπου¹³⁴, ενώ σύμφωνα με τη Διακήρυξη της Τεχεράνης «η πλήρης πραγματοποίηση των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων χωρίς οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα είναι αδύνατη»¹³⁵.

Ο διαχωρισμός των δικαιωμάτων συμβάλλει στη διατήρηση του κοινωνικού αποκλεισμού και της ακραίας φτώχειας. Επίσης, επιτρέπει τις μόνιμες παραβιάσεις των κοινωνικών δικαιωμάτων, που γίνονται αντιληπτές ως φυσιολογικές στις κοινωνίες μας, με τα θύματα των συγκεκριμένων παραβιάσεων συχνά να έχουν άγνοια τις ιδιότητάς τους ως θύματα¹³⁶.

¹³² Όπως παραπ., σελ. 228. Επίσης, «Η σύγκλιση των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων από τη μία πλευρά, και των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων, από την άλλη πλευρά...αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο μίας αξιοπρεπούς κοινωνίας που βασίζεται στα δικαιώματα του ανθρώπου. Εάν μία τέτοια σύγκλιση δεν ληφθεί υπόψη και δεν υλοποιηθεί στην πράξη, δεν θα υπάρχει ανθρώπινη αξιοπρέπεια. (Van Genugten W., Perez-Bustillo C., Human Rights as a Source of Inspiration and an Instrument for the Eradication of Extreme Poverty, The Need for an Integral Economic, Political and Legal Approach, in Van Genugten W., Perez- Bustillo C., The Poverty of Rights, Human Rights and the Eradication of Poverty, σελ.184 – 204:161-186). Το 1995, η Γενική Συνέλευση των Η.Ε. διακήρυξε ό,τι : « η απόλαυση των ατομικών και πολιτικών ελευθεριών και των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών ελευθεριών είναι διασυνδεδεμένη και αλληλεξαρτώμενη και « όταν στερείται των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων του, ο άνθρωπος δεν εκπροσωπεί το ανθρώπινο άτομο, το οποίο η Οικουμενική Διακήρυξη θεωρεί το ιδανικό του ελεύθερου ανθρώπου» (UN General Assembly Res.421 E(V), 4 Δεκεμβρίου 1950).

¹³³ UN CESCR General Comment no.15, σελ. 4, παρ. 10.

¹³⁴ L.Despouy, πρώην Ειδικός Εντεταλμένος των Η.Ε. για τα δικαιώματα του ανθρώπου και την ακραία φτώχεια, στο OHCHR Definitions of Poverty.

¹³⁵ Διακήρυξη της Τεχεράνης, 1968, UN Doc.A/CONF32/41, προοίμιο, παρ.1.

¹³⁶ Massa Arzabe P.H., Human Rights a new Paradigm, στο Van Genugten W., Perz- Bustillo C., The Poverty of Rights, Human Rights and the Eradication of Poverty, σελ.29 – 38: 29.

1.4. Βασικές Αρχές και Δικαιώματα του Ανθρώπου, τα οποία συνιστούν το πλαίσιο για την φτώχεια ως ζήτημα δικαιωμάτων του ανθρώπου

Οι θεμελιώδεις ελευθερίες και τα δικαιώματα του ανθρώπου, τα οποία θεωρείται ότι συνδέονται με τη φτώχεια, εμφανίζονται στον παρακάτω πίνακα:

Δικαιώματα του Ανθρώπου και Παγκόσμια Φτώχεια

Αρχή της ισότητας και της απαγόρευσης των διακρίσεων

Ατομικά Δικαιώματα

Το δικαίωμα στη ζωή

Το δικαίωμα στην προσωπική ελευθερία και ασφάλεια

Η ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας

Το δικαίωμα συμμετοχής στην πολιτική ζωή

Το δικαίωμα στην ελευθερία της έκφρασης

Το δικαίωμα του συνέρχεσθαι

Το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι

Το δικαίωμα στην ενημέρωση

Το δικαίωμα ίσης πρόσβασης στη δικαιοσύνη

Το δικαίωμα αναγνώρισης της νομικής προσωπικότητας, ονόματος και ιθαγένειας

Το δικαίωμα του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι

Το δικαίωμα στην ιδιοκτησία

Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα

Το δικαίωμα στην (αξιοπρεπή) εργασία

Το δικαίωμα σε ένα ανεκτό βιοτικό επίπεδο

Το δικαίωμα στην επαρκή τροφή

Το δικαίωμα στην επαρκή κατοικία

Το δικαίωμα στην επαρκή ένδυση

Το δικαίωμα στο νερό

Το δικαίωμα στην προστασία της υγείας

Το δικαίωμα στη μόρφωση και τον πολιτισμό

Το δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλιση

Το δικαίωμα προστασίας της οικογένειας

Το δικαίωμα πρόσβασης στα οφέλη της επιστημονικής προόδου

Συλλογικά Δικαιώματα

Το δικαίωμα στην ανάπτυξη

Το δικαίωμα σε ένα υγιές και αρμονικό περιβάλλον

Το δικαίωμα στην ειρήνη και την ασφάλεια

1.4.1. Η αρχή της ισότητας και της απαγόρευσης των διακρίσεων

Η αρχή της ισότητας δεσμεύει τα κράτη να εγγυώνται την ίση πρόσβαση στη δικαιοσύνη, καθώς και την ίση και αποτελεσματική προστασία από αυθαίρετες πράξεις και διακρίσεις ιδιωτικών φορέων εις βάρος τους, λαμβάνοντας τα κατάλληλα μέτρα¹³⁷.

Παρομοίως, η αρχή απαγόρευσης των διακρίσεων, απαιτεί από τα κράτη να εγγυώνται την προστασία από τις διακρίσεις, λαμβάνοντας τα κατάλληλα μέτρα.

Η σχέση μεταξύ της φτώχειας και των διακρίσεων είναι αμφίδρομη· η φτώχεια μπορεί να προκαλέσει διακρίσεις και αντίστροφα, οι διακρίσεις μπορούν να προκαλέσουν φτώχεια¹³⁸.

Η πρόσβαση στην επαρκή τροφή και ένδυση, στην εκπαίδευση, στην υγεία, στην προσωπική ασφάλεια και ιδιωτικότητα πολλές φορές δεν είναι εφικτή για τον φτωχό.

Οι άνθρωποι που ζουν υπό καθεστώς φτώχειας αποτελούν τυπικά θύματα διακρίσεων σε όρους γέννησης, περιουσίας, εθνικής και κοινωνικής καταγωγής, φυλής, φύλου και θρησκείας¹³⁹. Άτομα που ανήκουν σε ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, σε εθνοτικές ή θρησκευτικές ομάδες, οι γυναίκες, οι ηλικιωμένοι, τα άτομα με ειδικές ανάγκες ή οι αυτόχθονες, έχουν λιγότερες πιθανότητες να βγουν από τον φαύλο κύκλο της φτώχειας, λόγω των διακρίσεων που υφίστανται και της έλλειψης ίσων ευκαιριών.

Ακόμα, ο φτωχός υφίσταται διακρίσεις μόνο και μόνο επειδή είναι φτωχός, τόσο από τις κυβερνητικές αρχές, όσο και από ιδιωτικούς φορείς. Κάποιος που δεν έχει πρόσβαση σε κατάλληλη ένδυση, για παράδειγμα, θα δυσκολευτεί να αναζητήσει εργασία ή να στείλει τα παιδιά του στο σχολείο. Τα κράτη θα πρέπει, συνεπώς, να

¹³⁷ Όπως παρ., σελ.9.

¹³⁸ Όπως παρ., σελ.10.

¹³⁹ Όπως παρ., σελ. 9.

λαμβάνουν επιπρόσθετα μέτρα για την προστασία των ευάλωτων πληθυσμιακών ομάδων¹⁴⁰.

Σύμφωνα με την Υποεπιτροπή των Η.Ε. για την Προώθηση και την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, οι διακρίσεις εις βάρος των ατόμων που ζουν στη φτώχεια, θα πρέπει να αντιμετωπίζονται ως παραβιάσεις των δικαιωμάτων των ανθρώπων¹⁴¹.

1.4.2. Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα

Εάν ένα τμήμα του πληθυσμού στερείται στοιχειώδους βασικής ασφάλειας δεν μπορεί να συμμετέχει στη ζωή της κοινότητας. Ένα άτομο χωρίς επίσημη διεύθυνση δεν μπορεί να εγγραφεί στα μητρώα, ώστε να μπορεί να εξασκήσει το δικαίωμα ψήφου. Ένα άτομο αγράμματο δεν μπορεί να είναι επαρκώς ενημερωμένο για τα πολιτικά ζητήματα. Οι οικογένειες που δεν έχουν σχεδόν κανένα εισόδημα ή είναι άστεγες δεν μπορούν να επιλέξουν τον τόπο κατοικίας τους. Πολλοί γονείς δεν μπορούν ούτε να επισκεφτούν τα παιδιά τους που βρίσκονται προσωρινά σε ιδρύματα λόγω της απόστασης και των χρημάτων που χρειάζονται για να ταξιδέψουν¹⁴². Οι άνθρωποι χρειάζονται μία επίσημη διεύθυνση για να λαμβάνουν επίσημες επιστολές, να εγγράψουν τα παιδιά τους στο σχολείο, να λάβουν κοινωνικές παροχές, να ζητήσουν κοινωνική βοήθεια ή δημόσια ιατρική φροντίδα, τους βοηθάει να αποκτήσουν εργασία και να σχετιστούν με τους άλλους.

Η κατάσταση των χρόνια φτωχών υπενθυμίζει μία πραγματικότητα για την οποία υπάρχει, συχνά, άγνοια: **ότι η άσκηση των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων θέτει ορισμένες προϋποθέσεις**. Ακόμα και αν μία κυβέρνηση δεν επεμβαίνει στη ζωή του ατόμου, το άτομο δεν είναι απαραίτητα ελεύθερο να σκέφτεται ή να δρα όπως θέλει ή να σχετίζεται με όποιον θέλει, όποτε θέλει, ειδικά αν είναι χρόνια φτωχό. Στην πραγματικότητα, η κατάσταση των χρόνια φτωχών βοηθάει στην κατανόηση της αλληλεξάρτησης όλων των δικαιωμάτων του

¹⁴⁰ Για μια λεπτομερή ανάλυση των υποχρεώσεων των κρατών κατά των διακρίσεων στα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα, βλ. UN CESCR, General Comment No.20, Non-Discrimination in economic, social and cultural rights, 2009.

¹⁴¹ Βλ. A/HRC/Sub.1/58/L.16, παρ. 10: «...οι διακρίσεις εις βάρος των φτωχών που βασίζονται στην εικόνα τους, στην ένδυσή τους, στη φυσική τους εμφάνιση ή σε άλλους όρους σχετικούς με τη διαβίωσή τους σε κατάσταση ακραίας φτώχειας συνιστούν παραβίαση δικαιωμάτων του ανθρώπου».

¹⁴² Wresinski Report, sel. 76.

ανθρώπου. Δεν είναι δυνατόν να διαχωρίζουμε τις διαφορετικές ανθρώπινες ανάγκες, πρέπει να έχουμε υπόψη το άτομο ως σύνολο¹⁴³.

Τα πολιτικά δικαιώματα αποτελούν μέσο ενδυνάμωσης (empowerment) των φτωχών, ώστε μέσα από την ενεργό συμμετοχή τους στο κοινωνικοπολιτικό γίγνεσθαι, να βρίσκονται σε θέση να διεκδικήσουν και να απολαύσουν τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά τους δικαιώματα. Το δικαίωμα του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι, η ελευθερία να οργανώνονται και να συναθροίζονται ειρηνικά, χωρίς περιορισμούς (δικαίωμα του συνέρχεσθαι και του συνεταιρίζεσθαι), η ελευθερία να εκφράζουν την άποψή τους χωρίς φόβο (δικαίωμα στην ελευθερία της έκφρασης) και η γνώση των σχετικών δεδομένων (δικαίωμα στην πληροφόρηση), προσδίδουν το απαραίτητο νόημα στην πολιτική συμμετοχή τους (δικαίωμα συμμετοχής στα κοινά).

Η ίση πρόσβαση στη δικαιοσύνη παρέχει στους φτωχούς τη δυνατότητα να υπερασπιστούν τους εαυτούς τους από τις διακρίσεις και τις παραβιάσεις των δικαιωμάτων του ανθρώπου που υφίστανται¹⁴⁴. Οι φτωχοί λόγω έλλειψης ενημέρωσης, οικονομικών πόρων και άλλων αιτιών, δεν έχουν ίση πρόσβαση στη δικαιοσύνη, ενώ, λόγω των διακρίσεων, κατηγορούνται συχνότερα για εγκληματική συμπεριφορά. Το κράτος θα πρέπει να προωθήσει την ελεύθερη πρόσβαση στη δικαιοσύνη για τους φτωχούς, να φροντίζει για την ενημέρωσή τους και να εγγυάται την απόλαυση του δικαιώματος σε μια δίκαιη δίκη.

«Η ύπαρξη των φτωχότερων σε όλες τις ηπείρους αποδεικνύει ότι το να χορηγείς πολιτικές και αστικές ελευθερίες χωρίς να παρέχεις τα πρακτικά μέσα για την άσκησή τους, μπορεί να είναι χειρότερο από το να τις αρνείσαι συνολικά» δηλώνει ο πατέρας Ρεζίνσκι, και εξηγεί ότι «το να χορηγείς μόνο ατομικές και πολιτικές ελευθερίες απλά βαθαίνει την απομόνωση των πιο φτωχών και τους ταπεινώνει, εφόσον δεν συμπεριφέρονται σαν ελεύθεροι πολίτες, όταν αυτό είναι το οποίο έχουν δικαίωμα να είναι. Αποτελεί έναν τρόπο να τους καθυποτάσσεις στις θελήσεις αυτών, οι οποίοι έχουν τα μέσα να εξασκούν την ελευθερία τους. Αντίστοιχα, το να παρακολουθεί κανείς τον εαυτό του, αυθαίρετα να του παραχωρείται ένα πενιχρό εισόδημα, κάθε είδος δυσάρεστης εργασίας, μίζερης κατοικίας, χωρίς να είναι σε θέση να εκφράσει την άποψή του, να κάνει τις επιλογές του, να διαπραγματευτεί ή να

¹⁴³ (Wresinski Report, sel. 76.

¹⁴⁴ Όπως παρ. υποσ.35, σελ. 43-44.

αρνηθεί μία προσφορά, σημαίνει ότι μειώνεται στο επίπεδο ενός πολίτη δεύτερης κατηγορίας»¹⁴⁵.

1.4.3. Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα

Η φτώχεια είναι η άρνηση του δικαιώματος σε μια αξιοπρεπή διαβίωση. Οι φτωχοί άνθρωποι μαστιζονται από την πείνα και τον υποσιτισμό, από τις αρρώστιες, την ανεργία ή την μη επαρκή εργασία, τους χαμηλούς μισθούς και την απασχόληση σε δύσκολες εργασιακές συνθήκες. Στις αγροτικές περιοχές, υποφέρουν από ελλιπή πρόσβαση σε γη, σε σπόρους, λιπάσματα και εξοπλισμό, ώστε να μπορούν να καλλιεργήσουν, έλλειψη μεταφορικών μέσων, και υπερεκμετάλλευση και εξάντληση των φυσικών τους πόρων.

Η παροχή των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων στους ανθρώπους που ζουν υπό καθεστώς ακραίας φτώχειας, μπορεί να οδηγήσει στην αποκατάσταση της αξιοπρέπειάς τους και στην άμβλυνση, ακόμα και στην εξάλειψη της φτώχειας εάν στο περιεχόμενό τους δοθεί η διασταλτική, αντί της συσταλτικής ερμηνείας και αν εφαρμοστούν ορισμένες αρχές.

Κατά συνέπεια, το *δικαίωμα στην εργασία*, αφορά στην ουσία πρόσβαση σε μια *αξιοπρεπή εργασία*¹⁴⁶. Το *δικαίωμα στην επαρκή τροφή* «πραγματοποιείται όταν κάθε άνδρας, γυναίκα και παιδί, ξεχωριστά ή ως κοινότητα, έχουν τη φυσική και την οικονομική πρόσβαση, υπό κάθε συνθήκη, σε επαρκή τροφή ή μέσα για την προμήθειά της»¹⁴⁷. Το *δικαίωμα ελευθερίας από την πείνα* αποτελεί το ελάχιστο βασικό επίπεδο του δικαιώματος στην επαρκή τροφή. Το *δικαίωμα στη στέγαση* δεν αφορά απλά το δικαίωμα σε μια κατοικία, αλλά το δικαίωμα διαβίωσης σε συνθήκες ασφάλειας, ειρήνης και αξιοπρέπειας.

Το *δικαίωμα στην υγεία* συνίσταται στο δικαίωμα στην απόλαυση μιας ποικιλίας εγκαταστάσεων, αγαθών, υπηρεσιών και συνθηκών απαραίτητων για την πραγματοποίηση του υψηλότερου εφικτού επιπέδου υγείας, συμπεριλαμβανομένης της πρόσβασης σε ασφαλές πόσιμο νερό, ασφαλή και επαρκή τροφή, επαρκή υγιεινή

¹⁴⁵ Wresinski, (σελ.101).

¹⁴⁶ Όπως παρ., σελ. 24. επίσης, Διακήρυξη της Χίλιετίας.

¹⁴⁷ UN CESCR, General Comment No. 12, The Right to Adequate Food, 1999, σελ. 3.

και στέγαση, υγιεινές επαγγελματικές και περιβαλλοντικές συνθήκες, και πρόσβαση στην αντίστοιχη ενημέρωση και εκπαίδευση σε θέματα υγείας¹⁴⁸.

Στο σημείο αυτό, μπορούμε να επισημάνουμε ότι υιοθετώντας την διασταλτική έννοια των κοινωνικών και οικονομικών δικαιωμάτων, τα συγκεκριμένα δικαιώματα όχι μόνο φαίνεται να συνδέονται, αλλά και να αλληλοκαλύπτονται σε ορισμένα σημεία, και να αλληλοεξαρτώνται για την επίτευξη ενός αξιοπρεπούς και επαρκούς επιπέδου διαβίωσης. Το δικαίωμα στην υγεία, για παράδειγμα, συνδέεται με ορισμένες πτυχές των δικαιωμάτων στην τροφή, τη στέγη, το νερό και την εργασία.

Η Επιτροπή Οικονομικών, Κοινωνικών και Πολιτιστικών Δικαιωμάτων έχει αναγνωρίσει τόσο ατομικούς όσο και συλλογικούς δικαιούχους των δικαιωμάτων, όπως οι άστεγοι, τα άτομα με ειδικές ανάγκες, άτομα τρίτης ηλικίας, οι αυτόχθονες πληθυσμοί, άτομα που ανήκουν σε μειονότητες εθνικές, φυλετικές, γλωσσικές και άλλες, γυναίκες, παιδιά, εργάτες, ομάδες ατόμων με χαμηλό εισόδημα, ομάδες που υποφέρουν από πείνα και υποσιτισμό, πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο, και άλλα θύματα ένοπλων συρράξεων¹⁴⁹.

1.4.4...Αναλυτικότερα

1.4.4.1. Το δικαίωμα σε ένα ανεκτό βιοτικό επίπεδο

«Καθένας έχει το δικαίωμα σε ένα βιοτικό επίπεδο ικανό να εξασφαλίσει στον ίδιο και στην οικογένειά του υγεία και ευημερία, και ειδικότερα τροφή, ρουχισμό, κατοικία, ιατρική περίθαλψη, όπως και τις απαραίτητες κοινωνικές υπηρεσίες. Έχει ακόμα δικαίωμα σε ασφάλιση για την ανεργία, την ασθένεια, την αναπηρία, τη χηρεία, τη γεροντική ηλικία, όπως και για όλες τις άλλες περιπτώσεις που στερείται

¹⁴⁸ Όπως παρ., σελ. 34-37.

¹⁴⁹ Άστεγοι, βλ. The Right to Adequate Housing, General Comment No. 4, U.N. ESCOR, Comm. on Econ., Soc. & Cult. Rts., 6th Sess., U.N. Doc. E/C.12/1991/4, 1992, άτομα με ειδικές ανάγκες, βλ. Persons with Disabilities, General Comment No. 5, U.N. ESCOR, Comm. on Econ., Soc. & Cult. Rts., 11th Sess., U.N. Doc. E/C.12/1994/13, 1994, άτομα τρίτης ηλικίας, βλ. The Economic, Cultural and Social Rights of Older Persons, (General Comment No. 6), U.N. ESCOR, Comm. on Econ., Soc. & Cult. Rts., 13th Sess., U.N. Doc. E/C.12/1995/16/Rev.1, 1995.

τα μέσα της συντήρησής του, εξαιτίας περιστάσεων ανεξάρτητων της θέλησής του»¹⁵⁰.

Με βάση το παραπάνω δικαίωμα, είναι φανερό ότι η φτώχεια αποτελεί παραβίαση πολλών διεθνώς αναγνωρισμένων δικαιωμάτων.

Στις περιοχές που υπάρχει πείνα, οι φτωχότεροι άνθρωποι αποτελούν τα πρώτα θύματα, από τη στιγμή που δεν διαθέτουν αποθέματα. Οι φτωχοί άνθρωποι δεν έχουν πρόσβαση σε μία ασφαλή ύπαρξη.

1.4.4.2. Το δικαίωμα στην επαρκή τροφή

Η φτώχεια μπορεί να οδηγήσει στον υποσιτισμό και ο υποσιτισμός μπορεί να βαθύνει τη φτώχεια. Το δικαίωμα στην επαρκή τροφή είναι το δικαίωμα όλων των ατόμων, ατομικά ή στην κοινότητα, να απολαμβάνει φυσική και οικονομική πρόσβαση στην επαρκή τροφή ή στα μέσα για την προμήθειά της. Θα πρέπει να εκλαμβάνεται ως το δικαίωμα κάποιου να τρέφει τον εαυτό του, παρά ως το δικαίωμα να κάποιου να τρέφεται.

Ο υποσιτισμός και η πείνα είναι συστατικά στοιχεία της φτώχειας. Όπως αναφέρει η Επιτροπή, «οι ρίζες του προβλήματος της πείνας και του υποσιτισμού δεν είναι η έλλειψη τροφής, αλλά η έλλειψη **πρόσβασης** στη διαθέσιμη τροφή, *inter alia* εξαιτίας της φτώχειας, μεγάλων τμημάτων του παγκόσμιου πληθυσμού»¹⁵¹

Το δικαίωμα στην τροφή είναι το δικαίωμα όλων των ατόμων, ατομικά ή ως κοινότητα, στην απόλαυση φυσικής και οικονομικής πρόσβασης στην επαρκή τροφή ή στα μέσα απόκτησής της. Άρθρο 11 του ΔΣΟΚΠΑ. Το κύριο περιεχόμενο του δικαιώματος στην τροφή περιλαμβάνει : 1) την **διαθεσιμότητα** της τροφής σε μία ποσότητα επαρκή για την ικανοποίηση των διατροφικών αναγκών των ατόμων, ελεύθερου από επικίνδυνες ουσίες και αποδεκτού από την κουλτούρα κάθε ατόμου, και 2) την **προσβασιμότητα** της τροφής με βιώσιμο τρόπο, ο οποίος δεν θα παρεμβαίνει στην απόλαυση άλλων δικαιωμάτων. Η «βιωσιμότητα» της τροφής συνδέεται με έννοια της επαρκούς τροφής ή ασφαλούς τροφής, που αναφέρεται στην προσβασιμότητα και διαθεσιμότητα της τροφής για τις τωρινές και τις μελλοντικές γενιές. Το δικαίωμα στην τροφή, συμπεριλαμβάνει και το δικαίωμα στο νερό, ως

¹⁵⁰ άρθρο 25, παρ.1, Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και άρθρο 11 του ΔΣΟΚΠΑ, το οποίο δίνει έμφαση στο «θεμελιώδες δικαίωμα όλων να είναι ελεύθεροι από τη φτώχεια».

¹⁵¹ UN CESR, General Comment No.15, par.5.

ζωτικά στοιχεία της ζωής, και ως αναγκαία συνθήκη για την απόλαυση των υπόλοιπων δικαιωμάτων του ανθρώπου¹⁵².

1.4.4.3. Το δικαίωμα στην επαρκή στέγαση

Η κατοικία των φτωχών ανθρώπων, όταν έχουν, τείνει να είναι ανασφαλής, χτισμένη με ακατάλληλα υλικά, χαμηλής ποιότητας, χωρίς τρεχούμενο νερό, εγκαταστάσεις επεξεργασίας λυμάτων ή ηλεκτρικό, που συχνά είναι δίπλα σε ανθυγιεινά περιβάλλοντα, κοντά σε μολυσμένες βιομηχανικές ζώνες ή σιδηροδρομικούς σταθμούς. Η ανασφάλεια των φτωχών ανθρώπων προέρχεται και από τις αυθαίρετες εξώσεις και την ανικανότητα να πληρώσουν έστω και ένα ελάχιστο ενοίκιο τακτικά¹⁵³

Το δικαίωμα στην κατοικία αποτελεί μέσο για την πραγματοποίηση άλλων θεμελιωδών δικαιωμάτων¹⁵⁴.

1.4.4.4. Το δικαίωμα στη ζωή

Το άρθρο 3 της ΟΔΔΑ δηλώνει ότι «όλοι έχουν το δικαίωμα στη ζωή, στην ελευθερία και την προσωπική του ασφάλεια». Το άρθρο 9 του ΔΣΑΠΔ, που προστατεύει το δικαίωμα στην ελευθερία και την προσωπική ασφάλεια. Το άρθρο 6 του ΔΣΑΠΔ προστατεύει το «εγγενές δικαίωμα στη ζωή».

Οι ζωές και η φυσική ακεραιότητα των παιδιών που ζουν στους δρόμους απειλούνται συνεχώς από τα ναρκωτικά, την πορνεία, που μπορεί να οδηγήσει στο AIDS, στη βία όλων των ειδών, στην απαγωγή, στη φυλάκιση, στο φόνο κ.α. Η Επιτροπή θεωρεί ότι τα Κράτη θα πρέπει να υιοθετούν όλα τα πιθανά μέτρα για τη μείωση της παιδικής θνησιμότητας και την αύξηση του προσδόκιμου ζωής, ειδικά στην υιοθέτηση μέτρων για την εξάλειψη του υποσιτισμού και των επιδημιών¹⁵⁵

Το φάσμα των δικαιωμάτων του ανθρώπου υπερβαίνει τη διασφάλιση της επιβίωσης. Το **δικαίωμα στη ζωή** δεν είναι απλά το δικαίωμα του να είναι κανείς ζωντανός. Συνδέεται με το δικαίωμα στην αξιοπρεπή διαβίωση, στην ποιότητα της ζωής, που συμπεριλαμβάνει, για παράδειγμα, το δικαίωμα στην εργασία, το δικαίωμα στην εκπαίδευση, το δικαίωμα στον πολιτισμό. Για παράδειγμα, ένα φτωχό άτομο

¹⁵² Report by the Special Rapporteur on the Right to Food, UN Doc.E/CN.4/2001/53

¹⁵³ βλ. E/CN.4/Sub.2/1992/15.

¹⁵⁴ Άρθρο 11 του ΔΣΟΚΠΔ και άρθρο 25 της ΟΔΔΑ.

¹⁵⁵ General Comment No.6, par.5.

που υποφέρει από μία ασθένεια που δυσκολεύεται να αποκτήσει πρόσβαση σε θεραπεία ή κάποιον που είναι άνεργος και δεν γνωρίζει με σιγουριά αν θα έχει τροφή για να θρέψει την οικογένειά του την επόμενη βδομάδα. Πώς μπορεί να ασκήσει τα ατομικά του δικαιώματα; Πόσοι άνθρωποι που δεν είχαν πρόσβαση στην εκπαίδευση μπορούν να ασκήσουν αποτελεσματικά το δικαίωμά τους στην ελευθερία της άποψης ή της ελευθερίας του λόγου;

Η Υποεπιτροπή των Η.Ε. για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, δήλωσε, το 2004, ότι η φτώχεια και η ακραία φτώχεια οδηγούν σε παραβιάσεις του δικαιώματος στη ζωή με πολλούς τρόπους, καθώς παραβιάζουν το δικαίωμα σε μια αξιοπρεπή διαβίωση, το δικαίωμα στη στέγαση, στην εκπαίδευση, στην εργασία, στην υγεία, το δικαίωμα προστασίας της οικογένειας, το δικαίωμα στην ιδιωτικότητα, το δικαίωμα αναγνώρισης ενός ατόμου ενώπιον του νόμου, το δικαίωμα στη δικαιοσύνη, το δικαίωμα συμμετοχής στα κοινά και το δικαίωμα συμμετοχής στην κοινωνική και πολιτιστική ζωή¹⁵⁶.

1.4.4.5. Το δικαίωμα ίσης πρόσβασης στη δικαιοσύνη

Άρθρα 10 και 11 της ΟΔΔΑ διακηρύσσει την ίση πρόσβαση στη δικαιοσύνη όλων των ατόμων και τις γενικές συνθήκες για την άσκηση του. Τα άρθρα 14 και 15 του ΔΣΑΠΔ.

Τα στοιχεία δείχνουν ότι το δικαίωμα ίσης πρόσβασης στην δικαιοσύνη αρνείται στους φτωχούς. Υπάρχει ένας αριθμός εμποδίων στην πρόσβαση στη δικαιοσύνη, που συμπεριλαμβάνει την καταγωγή τους ως αυτόχθονες, τον αναλφαριθμητισμό και την έλλειψη μόρφωσης και πληροφόρησης, την πολυπλοκότητα των διαδικασιών, την έλλειψη εμπιστοσύνης, το φόβο, που πηγάζει από την εμπειρία τους με το δικαστικό σύστημα. Το αργό σύστημα της δικαιοσύνης, και το γεγονός ότι σε πολλές χώρες δεν επιτρέπεται να συνοδεύονται ή να εκπροσωπούνται από νομική συμβουλή/αρωγή, είναι μερικά παραδείγματα παραβίασης αυτού του δικαιώματος.

¹⁵⁶ Γενικό Σχόλιο Νο.28, για την ισότητα των δικαιωμάτων μεταξύ ανδρών και γυναικών, το οποίο εγγυάται το άρθρο 3 του ΔΣΑΠΔ (βλ. CCPR/C/21/Rev.1/Add.10, CCPR General Comment No.28, Equality of rights between men and women (article 3), March 2000.

1.4.4.6. Το δικαίωμα συμμετοχής στην πολιτική ζωή

Το άρθρο 21 της ΟΔΑΑ διακηρύσσει το δικαίωμα της πολιτικής συμμετοχής, το δικαίωμα όλων να συμμετέχουν στη διακυβέρνηση της χώρας τους, είτε άμεσα είτε έμμεσα, με αντιπροσώπους ελεύθερα εκλεγμένους. Η συγκεκριμένη διάταξη διευρύνεται με το άρθρο 25 του διεθνούς ΣΑΠΔ, που διακηρύσσει επιπλέον το δικαίωμα κάθε ατόμου να εκλέγει και να εκλέγεται και να έχει ίση πρόσβαση στις δημόσιες υπηρεσίες της χώρας του.

Η άμεση συμμετοχή στην πολιτική διαδικασία δεν είναι εύκολη για έναν φτωχό άνθρωπο, καθώς απαιτεί ένα ελάχιστο επίπεδο μόρφωσης, προσωπικής ασφάλειας και αυτοπεποίθησης. Οι αναλφάβητοι άνθρωποι, οι άνθρωποι που εξαρτώνται από την κοινωνική πρόνοια, που δεν έχουν μία κατάλληλη κατοικία, ή που δεν κατανοούν τους διαφορετικούς θεσμούς που κυριαρχούν τις ζωές τους, η πολιτική συμμετοχή είναι πολύ δύσκολη. Για το λόγο αυτό απέχουν από την ανάμειξη με τα κοινά ή δεν ασκούν το δικαίωμα ψήφου. Πολλοί φτωχοί πιστεύουν ό, τι η πολιτική δεν τους αφορά¹⁵⁷. **Το δικαίωμα στη συμμετοχή είναι η αντανakλώμενη εικόνα του αποκλεισμού.**

Το δικαίωμα της συμμετοχής σχετίζεται εξαιρετικά με τους αυτόχθονες, οι οποίοι συχνά ζουν σε συνθήκες δυσανάλογα φτωχές και αντιμετωπίζουν κοινωνικές, οικονομικές, πολιτικές και πολιτιστικές δομές που τους αποκλείουν και τους περιθωριοποιούν¹⁵⁸. Αναφερόμενους στους αυτόχθονες του Μεξικού, ο Ναβάρο υποστηρίζει ότι: «είναι ουσιαστικά συνώνυμο..το να είναι κανείς αυτόχθονας και να είναι φτωχός... αυτή η συνολική κατάσταση φαίνεται να οφείλεται στην έλλειψη αναγνώρισης των πολιτικών οργανώσεων των αυτοχθόνων και στην έλλειψη πολιτικής τους εκπροσώπησης στους οργανισμούς που έχουν την εξουσία στο δημοτικό, κρατικό και ομοσπονδιακό επίπεδο».

¹⁵⁷ Wresinski Report, sel.80.

¹⁵⁸ Van Genugten W., Perez-Bustillo C., Human Rights as a Source of Inspiration and an Instrument for the Eradication of Extreme Poverty, The Need for an Integral Economic, Political and Legal Approach, in Van Genugten W., Perez- Bustillo C., The Poverty of Rights, Human Rights and the Eradication of Poverty, σελ.184 – 204:161-186.

1.4.4.7. Το δικαίωμα του συνέρχεσθαι

Το δικαίωμα του να ανήκει κανείς σε ένα σωματείο, βοηθάει στη διασφάλιση της συμμετοχής των φτωχών στην κοινωνία. Κατά αυτό τον τρόπο, δεν επαρκεί απλά η κυβέρνηση να αποφεύγει να θέτει εμπόδια στον τρόπο με τον οποίο οι φτωχοί ιδρύουν σωματεία, το δικαίωμα στην ελεύθερη ίδρυση σωματείων πρέπει να συνοδεύεται από μέσα, με τα οποία τα άτομα θα γίνονται μέρος μίας ομάδας για την οποία διαθέτουν γνήσιο ενδιαφέρον.

1.4.4.8. Το δικαίωμα στην αναγνώριση νομικής προσωπικότητας, ονόματος και εθνικότητας

Το δικαίωμα αναγνώρισης ενός ατόμου ενώπιον του νόμου, αναγνωρίζεται στο άρθρο 6 της ΟΔΔΑ και στα άρθρα 16 και 24 του διεθνούς ΣΑΠΔ και αποτελεί προϋπόθεση για την πραγματοποίηση πολλών δικαιωμάτων. Χωρίς την αναγνώριση του δικαιώματος της εγγραφής μετά τη γέννηση, του δικαιώματος σε ένα όνομα και στην εθνικότητα, οι φτωχοί δεν μπορούν να εξασκήσουν τα πολιτικά τους δικαιώματα, όπως να μετακινηθούν μέσα και εκτός των εθνικών συνόρων, να παρουσιασθούν ενώπιον του νόμου. Επίσης, οι φτωχοί δεν μπορούν να αποκτήσουν εργασία, να έχουν πρόσβαση στις κοινωνικές υπηρεσίες και στην ιατρική περίθαλψη. Ωστόσο, σε πολλές χώρες ανά τον κόσμο, οι άνθρωποι που ζουν σε συνθήκες φτώχειας και ακραίας φτώχειας, στερούνται τα συγκεκριμένα δικαιώματα.

1.4.4.9. Το δικαίωμα της ιδιοκτησίας

«Κάθε άτομο, μόνο του ή με άλλους μαζί έχει το δικαίωμα της ιδιοκτησίας. Κανένας δεν μπορεί να στερηθεί αυθαίρετα την ιδιοκτησία του»¹⁵⁹. Η φτώχεια αποτελεί την «άλλη πλευρά του νομίσματος» του δικαιώματος στην ιδιοκτησία. Η στέρηση του δικαιώματος στην ιδιοκτησία ενεργοποιεί και διαιωνίζει τη φτώχεια. Σε πολλές χώρες του αναπτυσσόμενου και υπανάπτυκτου κόσμου, το δικαίωμα της ιδιοκτησίας δεν αναγνωρίζεται. Ωστόσο, όταν τα υπάρχοντα ενός ατόμου δεν αναγνωρίζονται ως νόμιμη ιδιοκτησία του, οποιοσδήποτε μπορεί να του τα στερήσει.

¹⁵⁹ Άρθρο 17, Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, 1948.

Η μη αναγνώριση του δικαιώματος στην ιδιοκτησία, προκαλεί βαθιά ανασφάλεια στους φτωχούς, οι οποίοι δεν μπορούν να διασφαλίσουν ούτε τα ελάχιστα υπάρχοντά τους.

1.4.4.9.1. Το δικαίωμα της ιδιοκτησία γης

Σε κάποιες περιοχές του κόσμου, η ιδιοκτησία γης είναι καθοριστικός παράγοντας της φτώχειας, εφόσον παραμένει ένας σημαντικός οικονομικός πόρος για τις φτωχές οικογένειες. Για παράδειγμα, στην Ουγκάντα, η γη συνιστά το 50 με 60 τοις εκατό των πόρων των φτωχότερων νοικοκυριών¹⁶⁰. Οι γυναίκες έχουν άνιση πρόσβαση στη γη, γεγονός που οδηγεί στη φτώχεια πολλές οικογένειες. Οι λόγοι είναι οι κληρονομικοί νόμοι, ο τρόπος με τον οποίο πραγματοποιούνται οι χωροταξικές μεταρρυθμίσεις από τα Κράτη σε κάποιες περιοχές του κόσμου και η οικονομική ανισότητα μεταξύ των δύο φύλων. Σε κάποιες περιοχές του κόσμου η γη παραδοσιακά κληρονομείται από τον πατέρα στο γιο. Στην Κένυα, για παράδειγμα, η κυβέρνηση έχει θεσπίσει νόμο, σύμφωνα με τον οποίο οι γιοι που κληρονομούν γη, μπορούν να την πουλήσουν χωρίς την συγκατάθεση της μητέρας τους, γεγονός που στερεί σε πολλές χήρες τα βασικά μέσα επιβίωσης¹⁶¹. Στην υποσαχάρια Αφρική οι γυναίκες χάνουν τη γη τους, στην περίπτωση που πάρουν διαζύγιο ή ο σύζυγος τους πεθάνει.

Το δικαίωμα πρόσβασης στη γη δεν προστατεύεται ούτε από το ΣΟΚΠΑ ούτε από το ΣΑΠΑ. Η προστασία και η πρόσβαση στη γη αποτελούν προϋπόθεση για την απόλαυση του δικαιώματος του ατόμου να τρέφεται, και συνεισφέρουν στην ανάπτυξη της κοινότητας¹⁶².

Η γη αποτελεί βασικό στοιχείο του δικαιώματος στη ζωή. Το 1999, η Επιτροπή για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα συνέδεσε το δικαίωμα στην τροφή, με το δικαίωμα πρόσβασης στη γη: η τροφή και η γη πρέπει να είναι προσβάσιμες σε όλους, χωρίς διακρίσεις, ώστε να μπορεί κάποιος να τραφεί¹⁶³.

¹⁶⁰ Mason O.K., Carlsson M.H., Gender Equality in Land Rights, στο Alston P. and Robinson M., Human Rights and Development, 2005, σελ.114 – 132: 116.

¹⁶¹ Mason O.K., Carlsson M.H., Gender Equality in Land Rights, στο Alston P. and Robinson M., Human Rights and Development, 2005, σελ.114 – 132: 122.

¹⁶² Lamarche L., Beyond the Rhetoric of Social Rights for the Poor: the Need to Promote a Methodology aimed at Reinforcing International and National Institutions, UNESCO Poverty Project “Ethical and Human Rights Dimensions of Poverty: Towards a New Paradigm in the Fight Against Poverty”, Jurist Seminar, Sao Paolo, May 2003, σελ.27

¹⁶³ Γενικό Σχόλιο 12

Η Διακήρυξη του Πεκίνου, που υιοθετήθηκε στα πλαίσια του Τέταρτου Διεθνούς Συνεδρίου για τις Γυναίκες, το 1995, έδωσε έμφαση στα νομικά, πολιτιστικά, πολιτικά και εθιμικά εμπόδια που παραβιάζουν το δικαίωμα των γυναικών στην πρόσβαση στην τροφή και τη γη. Οι συγκεκριμένες παραβιάσεις συντελούν στην γυναικεία ακραία φτώχεια παγκοσμίως.

1.4.4.10. Το δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλιση

Το δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλιση εμπεριέχει το δικαίωμα πρόσβασης και διατήρησης των ωφελειών, χωρίς διακρίσεις, με σκοπό τη διασφάλιση της προστασίας από α) έλλειψη εισοδήματος λόγω ανικανότητας εργασίας οφειλόμενης σε ασθένεια, αναπηρία, μητρότητα, εργασιακό ατύχημα, ανεργία, γήρανση, θάνατο ενός μέλους της οικογένειας, β) απρόσιτη (οικονομικά) πρόσβαση στην ιατρική περίθαλψη και γ) ανεπαρκή οικογενειακή στήριξη, ειδικά για τα παιδιά και τους εξαρτώμενους ενήλικες¹⁶⁴.

1.4.4.11. Το δικαίωμα στην μόρφωση

Η μόρφωση αποτελεί αδιαμφισβήτητα έναν από τους πιο αποτελεσματικούς τρόπους διεξόδου από τον φαύλο κύκλο της φτώχειας. Παρέχει γνώση και εκπαίδευση, προσφέρει ένα καλύτερο μέλλον και περισσότερο έλεγχο πάνω στη ζωή κάποιου. Παρά τις προσπάθειες από τα περισσότερα κράτη, ωστόσο, η πρόσβαση στη μόρφωση συχνά δεν πραγματοποιείται για τους ανθρώπους που ζουν στη φτώχεια. Πολλά παιδιά πρέπει να δουλεύουν για στηρίξουν τις οικογένειές τους αντί να παρακολουθούν το σχολείο, ενώ οι γονείς τους δεν έχουν τα υλικά μέσα για να τους προσφέρουν εκπαίδευση.¹⁶⁵

Η μόρφωση είναι απαραίτητο όπλο για την άσκηση των πολιτικών δικαιωμάτων, όπως για τη συμμετοχή στην πολιτική ζωή και των ατομικών δικαιωμάτων, όπως για την ελευθερία λόγου.

¹⁶⁴ UN CESCR, General Comment No.19: The right to Social Security (art.9), 4 February 2008, par.2). Το δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλιση προστατεύεται από το άρθρο 9 του ΔΣΟΚΠΑ.

¹⁶⁵ Άρθρο 26 της ΟΔΑΑ και άρθρα 13 και 14 του ΔΣΟΚΠΑ.

1.4.4.12 Το δικαίωμα συμμετοχής στην πολιτιστική ζωή

Οι άνθρωποι χρειάζονται τη δημιουργική έκφραση στον ίδιο βαθμό που χρειάζονται τροφή, ένδυση και κατοικία. Μέσω αυτών οι φτωχοί αποκτούν την δυνατότητα να ανακαλύψουν τις δυνατότητες και το δυναμικό τους. Κερδίζουν την αυτοπεποίθηση να συνεισφέρουν στις κοινότητές τους και στην ευρύτερη κοινωνία: «όλοι οι άνθρωποι, και περισσότερο από όλους τους άλλους αυτοί που ζουν στην πιο ακραία φτώχεια, χρειάζονται την ομορφιά και την ποίηση τόσο όσο χρειάζονται το ψωμί. Όχι πριν και όχι μετά το ψωμί. Ταυτόχρονα. Κάθε άνδρας και γυναίκα χρειάζεται την ομορφιά και την δημιουργική έκφραση την ίδια στιγμή που χρειάζονται και το φαγητό, ώστε να διατηρήσουν την αξιοπρέπειά τους, να διατηρήσουν μέσα τους αυτό το χώρο για ελευθερία, στον οποίο κάποιος μπορεί να επενδύσει στο μέλλον, και χωρίς τον οποίο κάποιος θα ήταν νεκρός»¹⁶⁶

Η συμμετοχή των πιο φτωχών ανθρώπων στην πολιτιστική ζωή της κοινότητας παρέχει μία ουδέτερη ατμόσφαιρα, στην οποία μπορούν να συναντηθούν άνθρωποι από διαφορετικά κοινωνικοοικονομικά στρώματα, και να δημιουργήσουν δεσμούς αμοιβαίας εμπιστοσύνης, διαπερνώντας τη φυλάκιση που επιφέρει ο κοινωνικός αποκλεισμός.

1.4.4.13. Το δικαίωμα στην αξιοπρεπή εργασία

Το δικαίωμα στην εργασία, κάτω από δίκαιες και ευνοϊκές συνθήκες, το να κερδίζει κάποιος ένα εισόδημα και μία αξιοπρεπή διαβίωση για τον ίδιο και την οικογένειά του, καθώς και το δικαίωμα κοινωνικής ασφάλειας.

Οι πολύ φτωχοί άνθρωποι με την έλλειψη κατοικίας, εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης, δυσκολεύονται να βρουν εργασία. Συχνά καταφεύγουν αναγκαστικά σε εργασίες ανθυγιεινές, επικίνδυνες, ακόμα και παράνομες, που δεν τους αποφέρουν παρά ένα ελάχιστο εισόδημα, ίσα- ίσα για την επιβίωσή τους. Η εργασία σε τέτοιους χώρους τους οδηγεί ακόμα βαθύτερα στο περιθώριο της κοινωνίας.¹⁶⁷

¹⁶⁶ European Commission and International Movement ATD Fourth World, Culture and Human Activity for Overcoming Poverty, Publication Office of the European Communities, Brussels/Luxembourg (Proceedings of the European Colloquium on the Role of Culture in Combating Poverty, Brussels, 8-9 June 1995).

¹⁶⁷ Άρθρο 23 της ΟΔΔΑ και άρθρα 6, 7, 8, και 9 του ΔΣΟΚΠΑ.

1.4.4.14. Το δικαίωμα προστασίας της οικογένειας

Το άρθρο 16 της ΟΔΔΑ δηλώνει ότι: «η οικογένεια είναι το φυσικό και βασικό στοιχείο της κοινωνίας και έχει το δικαίωμα να την προστατεύει η κοινωνία και το κράτος». Η προστασία της οικογένειας αναφέρεται στα περισσότερα διεθνή κείμενα δικαιωμάτων του ανθρώπου, συμπεριλαμβανομένων των άρθρων 7 και 10 του ΣΟΚΠΑ και του άρθρου 23 του ΣΑΠΑ.

Η ζωή στη φτώχεια απειλεί την ενότητα της οικογένειας. Οι οικογένειες που μόνιμα έρχονται αντιμέτωπες με οικονομικά, διαχειριστικά και άλλα προβλήματα και η αξιοπρέπεια και η υγεία των μελών τους κινδυνεύει, μπορεί να διαλυθεί ανά πάσα στιγμή: οι γονείς, και ιδίως οι πατεράδες, κάποιες φορές αναγκάζονται να αναζητήσουν εργασία μακριά από την οικογενειακή εστία και τα παιδιά μπορεί να δοθούν σε ανάδοχες οικογένειες ή σε κάποιο ίδρυμα, ή αναγκάζονται να φύγουν για να βρουν δουλειά ή ζουν στους δρόμους.

Η παιδική εργασία αποτελεί άμεση συνέπεια της φτώχειας παγκοσμίως. Η πλειονότητα των παιδιών που εργάζονται, εκτίθενται σε συνθήκες που ισοδυναμούν με δουλεία, που αποτελούν άρνηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, ειδικά των άρθρων 4 και 5 της ΟΔΔΑ¹⁶⁸

1.4.4.15. Το δικαίωμα προστασίας της υγείας και πρόσβασης στην ιατρική περίθαλψη

Οι στατιστικές δείχνουν ότι οι συνθήκες διαβίωσης στην ακραία φτώχεια, θέτουν σε κίνδυνο την υγεία των ανθρώπων. Τα ποσοστά θνησιμότητας είναι πολύ υψηλά και το προσδόκιμο ζωής, αντίστοιχα, πολύ χαμηλό. Η εγκυμοσύνη και η γέννα, ειδικά, αποδεικνύονται ριψοκίνδυνες καταστάσεις για την υγεία των φτωχών γυναικών, καθώς, λόγω της έλλειψης οικονομικών πόρων, δεν απολαμβάνουν πρόσβαση στην ιατρική περίθαλψη. Οι υπηρεσίες ιατρικής περίθαλψης είναι συχνά μη προσβάσιμες, ανεπαρκείς, και μη κατάλληλα εξοπλισμένες. Παρ' όλο που φτωχοί

¹⁶⁸ βλ. τις εκθέσεις της Ομάδας Εργασίας για τις Σύγχρονες Μορφές Δουλείας. Επίσης, και το έργο της UNICEF και της ILO στο συγκεκριμένο ζήτημα.

άνθρωποι είναι πιο ευάλωτοι στις ασθένειες αποτελούν την πληθυσμιακή ομάδα, που συχνότερα δεν καλύπτεται από τις καμπάνιες εμβολιασμού.

Η παραβίαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, όπως η βία κατά των γυναικών και των παιδιών και οι βλαβερές παραδοσιακές πρακτικές μπορούν να έχουν δραματικές επιπτώσεις στην υγεία των φτωχών ανθρώπων. Οι πολιτικές και τα προγράμματα στον τομέα της υγείας, επίσης, δύνανται να έχουν σοβαρές επιπτώσεις στην υγεία τους, ειδικά όταν οι άνθρωποι, οι οποίοι πρόκειται να επηρεαστούν πιο άμεσα από τις συγκεκριμένες πολιτικές δεν συμμετέχουν στο σχεδιασμό και την εφαρμογή τους¹⁶⁹.

Η Επιτροπή των Η.Ε. για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα όρισε ότι το δικαίωμα στην υγεία περιλαμβάνει «ένα ευρύ φάσμα κοινωνικοοικονομικών παραγόντων που προωθούν καταστάσεις στις οποίες οι άνθρωποι μπορούν να διεξαγάγουν μία υγιή ζωή, και προεκτείνεται στα βαθύτερα αίτια της υγείας, όπως η τροφή και η διατροφή, η πρόσβαση σε ασφαλές και πόσιμο νερό και στην επαρκή εξυγίανση, στις ασφαλείς και υγιεινές εργασιακές συνθήκες, και σε ένα υγιές περιβάλλον.

Με άλλα λόγια, το δικαίωμα στην υγεία¹⁷⁰ αποτελεί προϋπόθεση για την άσκηση άλλων δικαιωμάτων και ελευθεριών¹. Κατά την Επιτροπή, τα σχετικά δικαιώματα συμπεριλαμβάνουν το δικαίωμα στην τροφή, την κατοικία, την εργασία, την εκπαίδευση, τη μη- διάκριση και την ισότητα, καθώς και την εφαρμογή των δικαιωμάτων της ελευθερίας του συνέρχεσθαι, του συνεταιρίζεσθαι και το δικαίωμα της ελεύθερης μετακίνησης, το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή και την προσωπική πληροφόρηση¹⁷¹. Η Επιτροπή τόνισε, ακόμα, τη σημασία της πρόσβασης σε φαρμακευτική αγωγή, ως συστατικό στοιχείο του δικαιώματος στο υψηλότερο εφικτό επίπεδο υγείας.

1.4.4.16. Το δικαίωμα πρόσβασης στην επιστημονική πρόοδο και στις εφαρμογές της

Το δικαίωμα της ελεύθερης πρόσβασης στα οφέλη της επιστημονικής προόδου και τεχνολογίας, έρχεται σε σύγκρουση με το δικαίωμα στην πνευματική

¹⁶⁹ Άρθρα 22 και 25 της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

¹⁷⁰ Άρθρο 25 της ΟΔΑΑ και άρθρο 12 του ΔΣΟΚΠΑ.

¹⁷¹ General Comment No.14, par.3.

ιδιοκτησία, που προστατεύεται από την ίδια διάταξη του διεθνούς ΣΟΚΠΑ¹⁷². Το δικαίωμα στην πνευματική ιδιοκτησία, το οποίο προστατεύεται και από άλλες διεθνείς συμβάσεις, για παράδειγμα, στην Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα, του 1992 και από τις Συμβάσεις του Παγκόσμιου Οργανισμού Πνευματικής Ιδιοκτησίας (World Organization of Intellectual Property – Wipo), σήμερα, έχει επεκταθεί σε τομείς, όπως, η προστασία ευρεσιτεχνίας βιολογικών οντοτήτων, από τις βιοφαρμακευτικές επιχειρήσεις και φαρμακοβιομηχανίες, και σε άλλους τομείς, γεγονός που θέτει σε κίνδυνο την απόλαυση του δικαιώματος συμμετοχής στην πολιτιστική ζωή, την απόλαυση του δικαιώματος στα οφέλη της επιστημονικής και τεχνολογικής προόδου¹⁷³, καθώς και την απόλαυση του δικαιώματος στην τροφή, καθώς οι περισσότεροι φτωχοί άνθρωποι κατοικούν σε αγροτικές περιοχές και κερδίζουν τα προς το ζην από την αγροτική καλλιέργεια¹⁷⁴.

1.4.4.17. Το δικαίωμα στο νερό

Η ύπαρξη ασφαλούς και επαρκούς νερού, αποτελεί προϋπόθεση για την υλοποίηση όλων των άλλων δικαιωμάτων του ανθρώπου. Οι άνθρωποι που ζουν στη φτώχεια αναπόφευκτα επηρεάζονται περισσότερο από τον αυξανόμενο ανταγωνισμό για υδάτινους πόρους. Στις φτωχότερες χώρες, ένα στα πέντε παιδιά πεθαίνει πριν την ηλικία των πέντε ετών, κυρίως από ασθένειες που προκύπτουν από την έλλειψη επαρκούς νερού, ποιοτικά και ποσοτικά¹⁷⁵.

Το νερό αποτελεί φυσικό πόρο και ένα δημόσιο αγαθό πολύτιμο για τη ζωή και την υγεία. Είναι απαραίτητο για τη διεξαγωγή μίας αξιοπρεπούς ζωής και προϋπόθεση για την υλοποίηση άλλων δικαιωμάτων του ανθρώπου. Πάνω από 1 εκατομμύριο άνθρωποι έχουν έλλειψη πρόσβασης σε αποθέματα νερού, ενώ πολλά

¹⁷² Άρθρο 27 της ΟΔΔΑ και άρθρο 15(β) και 15(γ) του διεθνούς ΣΟΚΠΑ.

¹⁷³ UN CESCR, General Comment No 26, Substantive Issues Arising in the Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, 26 November 2001, UN Doc. E/C.12/2001/15, παρ.1 -3.

¹⁷⁴ Ωστόσο, η Επιτροπή ΟΚΠΑ, επεσήμανε ότι το δικαίωμα στην πνευματική ιδιοκτησία, το οποίο προστατεύεται από τις συγκεκριμένες διεθνείς συμβάσεις δεν θα πρέπει να συγχέεται με το αντίστοιχο δικαίωμα του ανθρώπου που προστατεύεται από τα διεθνή κείμενα δικαιωμάτων του ανθρώπου, το οποίο είναι ένα ανθρωπινό δικαίωμα. Το δικαίωμα της πνευματικής ιδιοκτησίας, που προστατεύει τα πνευματικά δικαιώματα των επιχειρήσεων, λόγω της διαφορετικής φύσης τους, δεν θα πρέπει να ερμηνεύεται με βάση τα δικαιώματα του ανθρώπου. Βλ. UN CESCR, General Comment No. 15, παρ.7, και Statement, Human Rights and Intellectual Property Rights, UN Doc. E/C.12/2001/15.

¹⁷⁵ A Framework for Action on Water and Sanitation, WEHAB Working Group, August 2002..

εκατομμύρια άνθρωποι δεν έχουν πρόσβαση σε επαρκή εξυγίανση του νερού, γεγονός που αποτελεί τη βασική αιτία για τη μόλυνση του νερού και τις ασθένειες που σχετίζονται με το νερό. Το δικαίωμα στο νερό στηρίζεται στα άρθρα 11(1) και 12(1) του ΔΣΟΚΠΑ, και στο άρθρο 14(2) της Σύμβασης για την Εξάλειψη όλων των Μορφών Διακρίσεων εις βάρος των Γυναικών και στο άρθρο 24(2) της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού.

Το δικαίωμα στο νερό είναι το δικαίωμα όλων σε επαρκές, ασφαλές, αποδεκτό, προσβάσιμο και προσιτό νερό για προσωπική και οικιακή χρήση. Το νερό είναι απαραίτητο για την παραγωγή τροφής (δικαίωμα στην τροφή), για τη διασφάλιση περιβαλλοντικής εξυγίανσης (δικαίωμα στην υγεία), και την απόλαυση ορισμένων πολιτιστικών πρακτικών (δικαίωμα συμμετοχής στην πολιτιστική ζωή).

1.4.4.18. Το δικαίωμα σε ένα υγιές και αρμονικό περιβάλλον

Ένα στοιχείο κλειδί της φτώχειας, ειδικά για τους αυτόχθονες είναι η απουσία ενός καθαρού, υγιεινού περιβάλλοντος, με άλλα λόγια, ένα αξιοπρεπές φυσικό περιβάλλον για όλους, ως προϋπόθεση για την ανθρώπινη ζωή. Πιο συγκεκριμένα, ένα αξιοπρεπές φυσικό περιβάλλον έχει να κάνει με την προστασία, για παράδειγμα, από τον θόρυβο, την ατμοσφαιρική ρύπανση, τη μόλυνση των υδάτων, και την απόρριψη τοξικών ουσιών.

1.4.4.19. Το δικαίωμα στην ανάπτυξη

Με βάση τη Διακήρυξη του Δικαιώματος στην Ανάπτυξη, το δικαίωμα στην ανάπτυξη περιλαμβάνει: την πλήρη κυριαρχία επί των φυσικών πόρων, την αυτοδιάθεση, τη λαϊκή συμμετοχή στην ανάπτυξη, την ισότητα στην ευκαιρίες, και τη δημιουργία ευνοϊκών συνθηκών για τη δημιουργία ευνοϊκών συνθηκών για την απόλαυση των ατομικών, πολιτικών, οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων.

Στην παράγραφο 12 του ψηφίσματος 2002/69, η Επιτροπή των Η.Ε. για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου αναγνώρισε ότι η εξάλειψη της φτώχειας αποτελεί ένα από τα κριτικά στοιχεία της προώθησης και της πραγματοποίησης του δικαιώματος στην ανάπτυξη και τόνισε ότι η φτώχεια είναι ένα πολύπλευρο ζήτημα, το οποίο απαιτεί μία πολύπλευρη προσέγγιση, που να απευθύνεται στην οικονομική, την

πολιτική, την κοινωνική, την περιβαλλοντική και τη θεσμική διάσταση, ειδικά στα πλαίσια των στόχων της Χιλιετίας.

Η ακεραιότητα των δικαιωμάτων που περιλαμβάνει το δικαίωμα στην ανάπτυξη επιβάλλει ότι στην περίπτωση που ένα από αυτά παραβιαστεί, τότε παραβιάζεται ολόκληρο το δικαίωμα στην ανάπτυξη¹⁷⁶

Αυτό το επιχείρημα αναγνωρίζεται από τη Γενική Συνέλευση, για παράδειγμα, στο ψήφισμά της, της 25^{ης} Φεβρουαρίου 1999¹⁷⁷, όπου επιβεβαιώνει ότι η πλήρης πραγματοποίηση του δικαιώματος στην ανάπτυξη, το δικαίωμα στην τροφή και το δικαίωμα στην κατοικία πρέπει να εκπληρώνονται. Με άλλα λόγια, όταν παραβιάζονται τα συγκεκριμένα δικαιώματα, τότε παραβιάζεται το δικαίωμα στην ανάπτυξη.

Η πολυδιάστατη παγκόσμια φτώχεια απαιτεί την εθνική και διεθνή δράση, με πολιτικές που θα βασίζονται σε μία προσέγγιση με βάση τα δικαιώματα του ανθρώπου, που διατηρεί τη διαφάνεια, τη λογοδοσία, τη συμμετοχή και τη μη διάκριση και την ισότητα στη λήψη αποφάσεων και στη διάθεση των ωφελειών, ή, εν συντομία, μέσα από την ενδυνάμωση των φτωχών δικαιούχων.

Το άρθρο 1 της διακήρυξης στην ανάπτυξη αναφέρεται στη «λαϊκή συμμετοχή» (popular participation). Ωστόσο, για τους φτωχούς, η διαδικασία συμμετοχής είναι δύσκολη λόγω της έλλειψης δυνατοτήτων, της έλλειψης κινήτρων, της έλλειψης ασφάλειας, που ενέχει η διαβίωση σε συνθήκες ακραίας φτώχειας.

Το δικαίωμα της συμμετοχής στην αναπτυξιακή διαδικασία εξαρτάται από την πραγματοποίηση και άλλων δικαιωμάτων του ανθρώπου. Για παράδειγμα, για να μπορούν οι φτωχοί να συμμετέχουν ενεργά στις αναπτυξιακές διαδικασίες, θα πρέπει να είναι ελεύθεροι να οργανώνονται χωρίς περιορισμούς (δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι), να πραγματοποιούν συναντήσεις χωρίς εμπόδια (το δικαίωμα του συνέρχεσθαι), και να εκφράζουν τις απόψεις τους χωρίς εκφοβισμούς (το δικαίωμα της ελευθερίας της έκφρασης), θα πρέπει να είναι ενημερωμένοι για τα σχετικά γεγονότα (το δικαίωμα στην πληροφόρηση) και να απολαμβάνουν ένα βασικό επίπεδο οικονομικής ασφάλειας και ευημερίας (το δικαίωμα σε ένα επαρκές βιοτικό επίπεδο και τα σχετικά δικαιώματα).

Η Διακήρυξη για την Κοινωνική Πρόοδο και Ανάπτυξη, του 1969, επιβεβαίωσε ότι η κοινωνική πρόοδος και η ανάπτυξη απαιτούν την πλήρη

¹⁷⁶ Hadiprayito I.I., Poverty and International Human Rights Law, σελ. 9.

¹⁷⁷ A/RES/53/155

πραγματοποίηση των πόρων των δικαιωμάτων του ανθρώπου, συγκεκριμένα, τη διασφάλιση ίσων ευκαιριών των ασθενέστερων ή περιθωριακών τομέων του πληθυσμού για την κοινωνική και οικονομική πρόοδο. Το κύριο χαρακτηριστικό της φτώχειας είναι η οικονομική στέρηση, η έλλειψη εισοδήματος.

Το δικαίωμα στην ανάπτυξη απαιτεί **μία ηθική παγκοσμιοποίηση με αλληλεγγύη**. Κατά τον Μπατζαουί (Mohamed Badjaoui): «στην πραγματικότητα, το δικαίωμα στην ανάπτυξη δεν είναι τίποτα άλλο από το δικαίωμα σε μία δίκαιη κατανομή, που ανταποκρίνεται στην παγκόσμια κοινωνική και οικονομική ευημερία. Αντανακλά μία κρίσιμη απαίτηση της εποχής μας, εφόσον τα τέσσερα πέμπτα του παγκόσμιου πληθυσμού δεν δέχονται πλέον το γεγονός ότι το ένα πέμπτο του παγκόσμιου πληθυσμού συνεχίζει να χτίζει τον πλούτο του βασισμένο στη δική τους φτώχεια»¹⁷⁸

Η Διακήρυξη της Βιέννης επαναβεβαίωσε το δικαίωμα στην ανάπτυξη, που είχε καθοριστεί με τη Διακήρυξη του Δικαιώματος στην Ανάπτυξη ως παγκόσμιο και αναπαλλοτρίωτο δικαίωμα και αναπόσπαστο τμήμα των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου(άρθρο 1) και διακήρυξε ό, τι, ενώ η ανάπτυξη διευκολύνει την απόλαυση όλων των δικαιωμάτων του ανθρώπου, η έλλειψη ανάπτυξης δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως δικαιολογία για την περικοπή των διεθνώς αναγνωρισμένων δικαιωμάτων του ανθρώπου¹⁷⁹.

Το δικαίωμα στην ανάπτυξη είναι το δικαίωμα όλων των λαών στη συμμετοχή, συμβολή και απόλαυση της οικονομικής, κοινωνικής, πολιτιστικής και πολιτικής ανάπτυξης, στην οποία το σύνολο των δικαιωμάτων και ελευθεριών μπορεί να υλοποιηθεί πλήρως¹⁸⁰.

Το δικαίωμα στην ανάπτυξη θέτει στο κέντρο το άτομο ως υποκείμενο της ανάπτυξης, το οποίο θα πρέπει να συμμετέχει ενεργά και να επωφελείται από το δικαίωμα στην ανάπτυξη¹⁸¹, θεωρώντας όλους τους ανθρώπους υπεύθυνους για την ανάπτυξη, «ατομικά και συλλογικά, λαμβάνοντας υπόψη την ανάγκη για πλήρη σεβασμό των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών τους

¹⁷⁸ Bedjaoui M., The Right to Development, στο Bedjaoui M. (ed.), International Law: Achievements and prospects, 1991, σελ.1182). Οι παγκόσμιες ασυμμετρίες είναι τέτοιες που το εισόδημα του 1% των πλουσιότερων ανθρώπων ξεπερνά αυτό του 57% των φτωχότερων (βλ. UNDP, Human Development Report 2002, σελ.19.

¹⁷⁹ Νέα Υόρκη, 4 Δεκεμβρίου 1986, Η.Ε., στο Περράκης Ε.Σ., Διεθνής Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, σελ. 866– 876)

¹⁸⁰ Άρθρο 1

¹⁸¹ άρθρο 2

καθώς και των καθηκόντων τους απέναντι στην κοινότητα, που μόνο αυτή μπορεί να διασφαλίσει την ελεύθερη και πλήρη ολοκλήρωση του ανθρώπου, και θα πρέπει συνεπώς να προωθούν και να προστατεύουν την προσήκουσα πολιτική, κοινωνική και οικονομική τάξη για ανάπτυξη»

Το δικαίωμα στην ανάπτυξη εκφράζει τη σχέση μεταξύ των δικαιωμάτων του ανθρώπου και της οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης.

Η Γενική Συνέλευση, με την αναγνώριση του δικαιώματος στην ανάπτυξη αναγνώρισε ό, τι «η ανάπτυξη είναι μία περιεκτική οικονομική, κοινωνική, πολιτιστική και πολιτική διαδικασία, η οποία αποβλέπει στη σταθερή ενίσχυση της ευημερίας ολόκληρου του πληθυσμού και όλων των ατόμων με βάση την ενεργό, ελεύθερη και ουσιαστική συμμετοχή τους στην ανάπτυξη και στη δίκαιη κατανομή των ωφελειών που προκύπτουν από αυτή» (προοίμιο, παρ.2).

Ένας ορισμός του δικαιώματος στην ανάπτυξη δόθηκε από των πρώην Γενικό Γραμματέα των Η.Ε., **Κόφι Ανάν**, στη δήλωσή του στην 53^η σύνοδο της Επιτροπής των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, τον Απρίλιο του 1997:

« η πραγματικά **αειφόρος ανάπτυξη** είναι δυνατή μόνο εάν τα πολιτικά, οικονομικά και κοινωνικά δικαιώματα όλων των ανθρώπων γίνονται πλήρως σεβαστά. [Τα συγκεκριμένα δικαιώματα] συμβάλλουν στη δημιουργία μίας κοινωνικής ισορροπίας, που είναι ζωτική για την ειρηνική εξέλιξη της κοινωνίας. **Το δικαίωμα στην ανάπτυξη είναι το μέτρο του σεβασμού όλων των άλλων δικαιωμάτων του ανθρώπου.** Αυτός θα έπρεπε να είναι ο στόχος μας: μία κατάσταση, στην οποία δίνεται σε όλα τα άτομα η δυνατότητα να μεγιστοποιήσουν το δυναμικό τους, και να συνεισφέρουν στην εξέλιξη της κοινωνίας ως σύνολο»

Με άλλα λόγια, το δικαίωμα στην ανάπτυξη συνδέεται με όλα τα δικαιώματα του ανθρώπου, αλλά δεν ταυτίζεται με το σύνολο τους.

Το δικαίωμα στην ανάπτυξη επιτρέπει την ενσωμάτωση των δικαιωμάτων του ανθρώπου στη **αειφόρο ανάπτυξη**, από την προοπτική της συμμετοχής του ατόμου στη **αειφόρο ανάπτυξη**¹⁸². Η οικονομική ανάπτυξη μπορεί να είναι προϋπόθεση για την πραγματοποίηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Η ανάπτυξη, ωστόσο, είναι κάτι περισσότερο από την οικονομική μεγέθυνση. Δεν είναι όλες οι μορφές οικονομικής μεγέθυνσης συμβατές με την ανάπτυξη. Ο **Asbjørn Eide**, μέλος της

¹⁸² Van Weerelt P, The Right to Development as a Programming Tool for Development Cooperation, στο Van Genugten W., Perez- Bustillo C., The Poverty of Rights, Human Rights and the Eradication of Poverty, σελ.141 – 158:147.

Επιτροπής για την Πρόληψη των Διακρίσεων και της Προστασίας των Μειονοτήτων περιέγραψε, το 1987, ό, τι το διαχωριστικό κριτήριο μεταξύ της οικονομικής ανάπτυξης και της ανάπτυξης, είναι το εάν οι διαδικασίες της οικονομικής μεγέθυνσης είναι τέτοιες που δεν επηρεάζουν αρνητικά τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα και δίνουν μεγαλύτερη προστασία στα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα των πιο ευάλωτων φτωχών ατόμων¹⁸³.

Τα δικαιώματα που παρουσιάστηκαν δεν αποτελούν την εξαντλητική λίστα των δικαιωμάτων, που συνδέονται με τη φτώχεια¹⁸⁴, ενώ ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάστηκαν, επιζητεί να αναδείξει, ακόμα περισσότερο ότι η φτώχεια αποτελεί μια μορφή άρνησης ή παραβίασης των δικαιωμάτων του ανθρώπου στο σύνολό τους, εφόσον, η φτώχεια και, ειδικά, η ακραία φτώχεια, αποτελεί παραβίαση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας.

¹⁸³ Asbjørn Eide, Linking Human Rights and Development, στο Rupesinghe K., Development Assistance in the Year 2000: Political and Social Conditions in Norway, Institute for Social Research, Oslo, 1987, σελ.200 – 235.). Για την ιστορική διαδρομή του δικαιώματος στην ανάπτυξη και του φαινομένου της υπανάπτυξης στο Τρίτο Κόσμο, βλ. Τσάλτας Γρ., Αναπτυξιακό Φαινόμενο και Τρίτος Κόσμος.

¹⁸⁴ Για τη λίστα των δικαιωμάτων που αφορούν τη φτώχεια, σύμφωνα με το θεσμό του Ειδικού Εντεταλμένου των Η.Ε., βλ. παράρτημα.

Β' Μέρος: Αντιμετώπιση και Δράσεις της Διεθνούς Κοινότητας

Α' Κεφάλαιο: Υποχρεώσεις

Στην προηγούμενη ενότητα, υποστηρίχθηκε ότι η φτώχεια είναι μια επίθεση στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια, αλλά μπορεί να αποτελεί και παραβίαση δικαιωμάτων του ανθρώπου, όταν αποτελεί ευθεία συνέπεια κυβερνητικής πολιτικής ή προκαλείται από την αδυναμία των κρατών να δράσουν.

Το διεθνές και περιφερειακό σύστημα των δικαιωμάτων του ανθρώπου σήμερα αναγνωρίζεται ως το μόνο παγκόσμιο ηθικό κανονιστικό σύστημα, εφόσον διακόσιες περίπου χώρες στον κόσμο έχουν αναγνωρίσει τα δικαιώματα του ανθρώπου ως νομικά δεσμευτικά, με την επικύρωση των αντίστοιχων διεθνών συμβάσεων.

Σχεδόν όλες οι κυβερνήσεις έχουν αναγνωρίσει την προστασία και την προώθηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου που αποσκοπούν στη επιβίωση και την ανάπτυξη του ανθρώπου—όπως του δικαιώματος στη ζωή και του δικαιώματος σε ένα επαρκές επίπεδο διαβίωσης για την υγεία και την ευημερία (συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος σε επαρκή τροφή, νερό, υγιεινή, και στέγη και πρόσβασης σε υγειονομικές και κοινωνικές υπηρεσίες), ως ηθικές, νομικές, πολιτικές και οικονομικές προστακτικές του 21^{ου} αιώνα¹⁸⁵.

Τα βασικά διεθνή συμβατικά κείμενα δικαιωμάτων του ανθρώπου θέτουν νομικά δεσμευτικές διεθνείς υποχρεώσεις στα κράτη μέλη τους να εφαρμόσουν είτε άμεσα είτε προοδευτικά τα ατομικά, πολιτικά, οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα.

Οι διεθνείς νομικές υποχρεώσεις στον τομέα της φτώχειας και των δικαιωμάτων του ανθρώπου βασίζονται σε έναν αριθμό διεθνών και περιφερειακών συμβατικών και soft-law κειμένων που συνεχώς διευρύνεται, και περιλαμβάνει, διατάξεις από το Καταστατικό Χάρτη των Η.Ε., την Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, τα δύο Διεθνή Σύμφωνα του 1966, τη Διακήρυξη του Δικαιώματος στην Ανάπτυξη, τον Αφρικανικό Χάρτη των Δικαιωμάτων του

¹⁸⁵ UN Millennium Declaration

Ανθρώπου και των Λαών, την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και τον Ευρωπαϊκό Χάρτη Θεμελιωδών Ελευθεριών, την Αμερικανική Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και τη Διακήρυξη της Χιλιετίας των Η.Ε.¹⁸⁶.

Τα κράτη, όπως και άλλοι δρώντες, σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο των δικαιωμάτων του ανθρώπου, έχουν νομικές υποχρεώσεις απέναντι στους ανθρώπους που ζουν σε συνθήκες ακραίας φτώχειας, που συνδέονται με πολλά ατομικά, οικονομικά, πολιτικά, πολιτιστικά και κοινωνικά δικαιώματα¹⁸⁷. Τα Κράτη θα πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τις νομικές αυτές υποχρεώσεις κατά τη διαμόρφωση των πολιτικών μείωσης ή εξάλειψης της φτώχειας. Η ανάλυση που ακολουθεί, επικεντρώνεται στις υποχρεώσεις των κρατών για τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα, κυρίως, εφόσον έχουν αμφισβητηθεί, τόσο από την θεωρία, όσο και από κράτη¹⁸⁸, ως ασαφείς, χωρίς άμεση υποχρέωση εφαρμογής και δαπανηρές.

1. Χάρτης των Η.Ε. και κρατικές υποχρεώσεις σεβασμού και προώθησης των δικαιωμάτων του ανθρώπου

Στα άρθρα 55¹⁸⁹ και 56¹⁹⁰ του Καταστατικού Χάρτη των Η.Ε. και στα άρθρα 2 και 23¹⁹¹ του Διεθνούς Συμφώνου Οικονομικών, Κοινωνικών και Πολιτιστικών Δικαιωμάτων (ΣΟΚΠΔ) και του Διεθνούς Συμφώνου Ατομικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων (ΣΑΟΠΔ), βασίζεται η υποχρέωση των Κρατών μελών να δρουν με

¹⁸⁶ Για τις κυριότερες διεθνείς πράξεις δικαιωμάτων του ανθρώπου, βλ. Περράκης, σελ. 270 – 287.

¹⁸⁷ Serùñveda Magdalena Carmona, Ανεξάρτητος Εμπειρογνώμονας των Η.Ε. στο ζήτημα των δικαιωμάτων του ανθρώπου και της ακραίας φτώχειας, Report, UN Doc. A/63/274, 13 August 2008, σελ. 5.

¹⁸⁸ Για παράδειγμα, οι Η.Π.Α. δεν έχουν επικυρώσει ως σήμερα το διεθνές ΣΟΚΠΔ.

¹⁸⁹ «αποβλέποντας τον σεβασμό στη δημιουργία συνθηκών σταθερότητας και ευημερίας, οι οποίες είναι αναγκαίες για να υπάρξουν μεταξύ των εθνών σχέσεις ειρηνικές και φιλικές, βασισμένες στο σεβασμό της αρχής των ίσων δικαιωμάτων και της αυτοδιάθεσης των λαών, τα Ηνωμένα Έθνη θα ευνοήσουν: ...τον παγκόσμιο και αποκλειστικό σεβασμό των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών για όλους, χωρίς διάκριση φυλής, φύλου, γλώσσας ή θρησκείας», άρθρο 55, κεφ.9, Χάρτης Ηνωμένων Εθνών, 24 Οκτωβρίου 1945.

¹⁹⁰ «όλα τα Μέλη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να ενεργούν για την επίτευξη των σκοπών που εκθέτονται στο Άρθρο 55, είτε όλα μαζί είτε το καθένα ξεχωριστά, σε συνεργασία με τον Οργανισμό».

¹⁹¹ «Τα Συμβαλλόμενα Κράτη συμφωνούν ότι τα μέτρα διεθνούς τάξεως που προορίζονται να εξασφαλίσουν την πραγματοποίηση των δικαιωμάτων, που αναγνωρίζονται με το παρόν, περιλαμβάνουν ειδικότερα τη σύναψη συμβάσεων, την έγκριση εισηγήσεων, την παροχή τεχνικής βοήθειας και την οργάνωση, σε συνεργασία με τις ενδιαφερόμενες Κυβερνήσεις, περιφερειακών συνόδων και τεχνικών συνόδων συμβουλευτικού χαρακτήρα, συγχρόνως δε και μελετών», άρθρο 23, Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτικά Δικαιώματα, 1966.

τέτοιο τρόπο ώστε να προωθούν τον οικουμενικό σεβασμό και την τήρηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών για όλους, χωρίς διάκριση φυλής, φύλου, γλώσσας ή θρησκείας και να αναλαμβάνουν κοινή και μονομερή δράση, σε συνεργασία με τα Η.Ε.

Η υποχρέωση σεβασμού και προστασίας των βασικών δικαιωμάτων του ανθρώπου θεωρείται, πλέον, υποχρέωση *erga omnes* του διεθνούς δικαίου, σύμφωνα με πολλές αποφάσεις του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης¹⁹² και την Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου¹⁹³.

Παρά την άποψη που επικρατούσε παλαιότερα, ότι τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα επιβάλλουν μόνο αρνητικές υποχρεώσεις, ενώ, αντίστοιχα, τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα επιβάλλουν μόνο θετικές υποχρεώσεις, μέσα από την ερμηνευτική διαδικασία των διατάξεών τους, από τα αρμόδια όργανα των διεθνών οργανισμών και την εθνική νομολογία, αποδεικνύεται ότι όλα τα δικαιώματα επιβάλλουν τόσο αρνητικές, όσο και θετικές υποχρεώσεις στα Κράτη.

2. Τα Διεθνή Σύμφωνα και οι κρατικές υποχρεώσεις

Τα δίδυμα Διεθνή Σύμφωνα περιγράφουν τις υποχρεώσεις των αντίστοιχων Κρατών μελών τους, για τα οικονομικά, κοινωνικά, πολιτιστικά, ατομικά και πολιτικά δικαιώματα. Το διεθνές ΣΑΠΔ δεσμεύει νομικά τα 165 Κράτη μέλη, που έχουν προβεί στην επικύρωσή του. Το διεθνές ΣΟΚΠΔ, αντίστοιχα, δεσμεύει 160 Κράτη μέλη.

¹⁹² Για παράδειγμα, βλ. υπόθεση *Barcelona Traction, Light and Power Company Limited* (Second Phase), ICJ Rep (1970) 3, παρ. 33-34, υπόθεση *Στενά της Κέρκυρας*, ICJ Rep (1949) 4, σελ. 22, υπόθεση *Νικαράγουα*, απόφαση, παρ. 218, *Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*, Adv Op, ICJ Rep (1951), παρ. 23 και *Application of the Genocide Convention* (Βοσνία-Ερζεγοβίνη κατά Σερβίας), παρ. 31, *United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran*, ICJ Rep, 1980, παρ. 91.

¹⁹³ HRC, General Comment no 31, *The Nature of the Legal Obligation*, παρ.2. Η ίδια άποψη είχε υποστηριχθεί και από το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης, στην *Υπόθεση Barcelona Traction*, παρ. 33-34. Για μια ανάλυση επί του συγκεκριμένου θέματος, βλ. *Vizard P.*, σελ. 160 -179. Επίσης,

2.1. Οι υποχρεώσεις των Κρατών μελών κατά το Διεθνές Σύμφωνο για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα

Το άρθρο 2 του ΣΑΠΔ καθορίζει το εύρος των κρατικών υποχρεώσεων των Κρατών μελών, οι οποίες και είναι δεσμευτικές στο σύνολό τους¹⁹⁴. Επιβάλλει μια γενική υποχρέωση σεβασμού των δικαιωμάτων που περιλαμβάνονται στο Σύμφωνο και μια υποχρέωση διασφάλισής τους για όλα τα άτομα εντός των εδαφών τους, και τα οποία υπάγονται στη δικαιοδοσία τους. Σύμφωνα με το άρθρο 26 της Σύμβασης της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών, τα Κράτη μέλη θα πρέπει να εφαρμόσουν τις υποχρεώσεις που απορρέουν από το Σύμφωνο «καλή τη πίστη».

Οι βασικές υποχρεώσεις των Κρατών μελών είναι οι υποχρεώσεις σεβασμού και εξασφάλισης¹⁹⁵, προώθησης και προστασίας¹⁹⁶ των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Η υποχρέωση σεβασμού και εξασφάλισης των δικαιωμάτων, απαιτεί από τα Κράτη μέλη την άμεση εφαρμογή της και η φύση της είναι και αρνητική και θετική¹⁹⁷ - κατά την ερμηνεία της Επιτροπής Δικαιωμάτων του Ανθρώπου - και αφορά κρατικές υποχρεώσεις, αλλά και **κρατικές υποχρεώσεις για πράξεις τρίτων μερών**, ιδιωτικών δρώντων, ατόμων και άλλων οντοτήτων.

Τα Κράτη μέλη θα πρέπει να απέχουν από κάθε παραβίαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου που αναγνωρίζονται στο Σύμφωνο και, σε περίπτωση που κρίνεται απαραίτητος ο περιορισμός τους, θα πρέπει τα Κράτη να αποδείξουν ότι υπάρχει ανάγκη περιορισμού τους, και να λαμβάνουν μόνο μέτρα κατά αναλογία των νομικών στόχων, ώστε η αποτελεσματική και συνεχής προστασία των δικαιωμάτων του Συμφώνου να προστατεύεται.

Το άρθρο 2 απαιτεί από τα Κράτη μέλη να υιοθετήσουν νομοθετικά, δικαστικά, διοικητικά, μορφωτικά και άλλα κατάλληλα μέτρα, για την εκπλήρωση των νομικών τους υποχρεώσεων. Στα συγκεκριμένα μέτρα περιλαμβάνεται η εφαρμογή των δικαιωμάτων του Συμφώνου στην εσωτερική έννομη τάξη.

¹⁹⁴ Για τις υποχρεώσεις που επιβάλλει το ΣΑΠΔ στα Κράτη μέλη, βλ. HRC, General Comment No.31 [80], Nature of the General Legal Obligation Imposed on States Parties to the Covenant, UN Doc. CCPR/C/21/Rev.1/Add.13, 26 May 2004.

¹⁹⁵ Άρθρο 2(1), ΣΑΠΔ.

¹⁹⁶ Άρθρο 2(2), ΣΑΠΔ.

¹⁹⁷ HRC, General Comment No.31 [80], Nature of the General Legal Obligation Imposed on States Parties to the Covenant, UN Doc. CCPR/C/21/Rev.1/Add.13, 26 May 2004, παρ.6.

Η υποχρέωση προώθησης και προστασίας απαιτεί από τα Κράτη τη λήψη μέτρων άμεσης εφαρμογής και χωρίς επιφυλάξεις¹⁹⁸. Η Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου/ Διεθνούς Συμφώνου Ατομικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων των Η.Ε. (ΕΔΑ/ΣΑΠΔ), στην ερμηνεία των κρατικών υποχρεώσεων δεν αναφέρθηκε σε θετικές υποχρεώσεις προώθησης και προστασίας, στο σχετικό Γενικό Σχόλιό της¹⁹⁹.

Όμως, στο Γενικό Σχόλιο 6, στο άρθρο 6, σημείωσε ότι το *δικαίωμα στη ζωή*, που είναι *εγγενές στον άνθρωπο*²⁰⁰, πολύ συχνά ερμηνεύεται συσταλτικά και ότι η *προστασία του δικαιώματος στη ζωή απαιτεί από τα κράτη να λάβουν θετικά μέτρα*, όπως για την καταπολέμηση της παιδικής θνησιμότητας και την αύξηση του προσδόκιμου ζωής, και ειδικά για την εξάλειψη του υποσιτισμού και των επιδημιών²⁰¹.

2.1.1. Ερμηνευτική συμβολή της νομολογίας για τις υποχρεώσεις των Κρατών, αναφορικά με τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα

Η νομολογία κατοχυρώνει, πάραυτα, ότι τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα επιβάλλουν τόσο θετική υποχρέωση σεβασμού, όσο και θετική υποχρέωση προστασίας.

2.1.1.1 Θετική « υποχρέωση σεβασμού» των δικαιωμάτων του ανθρώπου

Η αρχή ότι η *επαρκής προστασία* των δικαιωμάτων του ανθρώπου μπορεί να ενέχει θετικές υποχρεώσεις εκ μέρους των Κρατών, έχει καθιερωθεί ευκρινώς από τη νομολογία. Στην *Υπόθεση του Διπλωματικό και Συμβουλευτικό Προσωπικό των ΗΠΑ στην Τεχεράνη*, το Δικαστήριο- ερμηνεύοντας το Άρθρο 22(2) της Σύμβασης της

¹⁹⁸ Όπως παρ., παρ.14.

¹⁹⁹ Όπως παρ.

²⁰⁰ Άρθρο 6(1), Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα

²⁰¹ UN Human Rights Committee, General Comment No.6, *Article 6 (The Right to Life)*, Sixteenth session, 1982, παρ.5., *Human rights and extreme poverty*, Report submitted by Ms. A.M. Lizin, independent expert, pursuant to Commission resolution 1998/25, E/CN.4/1999/48 29 January 1999, σελ.5, παρ.11 και Arbour Louise, UN High Commissioner for Human Rights, *The Right to Life and the Responsibility to Protect in the modern world*, speech, Boston, 9 December 2005, <http://www.unhchr.ch/hurricane/hurricane.nsf/view01/5342933E5E9D7D67C12570D6002F7D57?opendocument>, πρόσβαση: 22 Ιουνίου 2009.

Βιέννης για τις Διπλωματικές Σχέσεις- κατέληξε ότι τα Κράτη έχουν υποχρεώσεις λήψης μέτρων για τη διασφάλιση της προστασίας των δικαιωμάτων²⁰².

Επιπλέον, η παραδοχή ότι η υποχρέωση σεβασμού μπορεί να εμπεριέχει θετικές καθώς και αρνητικές υποχρεώσεις έχει χρησιμοποιηθεί για την καθιέρωση **κρατικής ευθύνης για παραβιάσεις τρίτων μερών**. Το Διαμερικανικό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, στην Υπόθεση Rodriguez, ανέλυσε τις καταστάσεις, κάτω από τις οποίες, παραβιάσεις δικαιωμάτων του ανθρώπου τρίτων μερών, μπορούν να «αποδοθούν» στο κράτος. Το Δικαστήριο συνήγαγε ότι ο κανόνας που εμπεριέχει το Άρθρο 1 της Αμερικανικής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, βάσει του οποίου τα κράτη «αναλαμβάνουν να σέβονται τα αναγνωρισμένα δικαιώματα και ελευθερίες [στη Σύμβαση] και να διασφαλίζουν σε όλα τα άτομα στη δικαιοδοσία τους, την ελεύθερη και πλήρη άσκηση αυτών των δικαιωμάτων και ελευθεριών, χωρίς καμία διάκριση...» συνιστά τη γενική βάση της προστασίας των δικαιωμάτων που αναγνωρίζει η Σύμβαση. Σύμφωνα με το συγκεκριμένο άρθρο, τα Κράτη υποχρεώνονται να προλαμβάνουν, να διερευνούν και να τιμωρούν τις φερόμενες ως παραβιάσεις των δικαιωμάτων του ανθρώπου, και να διασφαλίζουν ότι όλες οι παραβιάσεις θα θεωρούνται ως παράνομες πράξεις και θα τυγχάνουν αντίστοιχης μεταχείρισης²⁰³. Η αποτυχία συμμόρφωσης με το παραπάνω καθήκον, επιφέρει διεθνή ευθύνη για το κράτος. Κατά συνέπεια, « μια παράνομη πράξη που παραβιάζει τα δικαιώματα του ανθρώπου και η οποία αρχικά δεν καταλογίζεται ευθέως στο Κράτος (για παράδειγμα, λόγω του ότι αποτελεί πράξη ιδιώτη ή επειδή το άτομο που ευθύνεται δεν έχει αναγνωρισθεί), μπορεί να οδηγήσει σε διεθνή ευθύνη του Κράτους,, όχι εξαιτίας της πράξης αυτής καθαυτής, αλλά λόγω έλλειψης της οφειλόμενης επιμέλειας (due diligence) να προλαμβάνει την παραβίαση ή να αποκριθεί σε αυτή, όπως απαιτείται από τη Σύμβαση²⁰⁴.

Η αρχή της οφειλόμενης επιμέλειας (due diligence) έχει γίνει ένα σημαντικό στοιχείο των διεθνών προσπαθειών διεύρυνσης και εμβάθυνσης της διεθνούς υποχρέωσης λογοδοσίας στον τομέα των δικαιωμάτων του ανθρώπου²⁰⁵. Αποτελεί

²⁰² « η Ιρανική Κυβέρνηση απέτυχε από κάθε άποψη να λάβει τα κατάλληλα μέτρα...[αυτή η αποτυχία] να λάβει τα κατάλληλα μέτρα οφείλεται σε κάτι περισσότερο από απλή αμέλεια ή έλλειψη κατάλληλων μέσων. ...Αυτή η απραξία ...από μόνη της αποτελεί καθαρή και σοβαρή παραβίαση της υποχρέωσης του Ιράν», UN Doc. ICJ Reports (1980), σελ. 61-67.

²⁰³ Vizard P., σελ.176.

²⁰⁴ Inter-American Court of Human Rights (Ser.C) No.4, 1988, σελ. 163- 172.

²⁰⁵ Vizard P., σελ. 176.

σημαντική επιρροή της νομολογίας σχετικά με την προστατευτική λειτουργία του Κράτους στον τομέα των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

2.1.1.2.Θετικές υποχρεώσεις απορρέουν από τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του ανθρώπου έχει δημιουργήσει ένα σημαντικό αριθμό δικαστικών προηγούμενων που καθιερώνουν τις θετικές υποχρεώσεις που απορρέουν από τα δικαιώματα του ανθρώπου. Σύμφωνα με το άρθρο 1 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Θεμελιωδών Ελευθεριών και Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, τα κράτη μέλη είναι υποχρεωμένα να « διασφαλίζουν σε όλους μέσα στην επικράτειά τους τα δικαιώματα και τις ελευθερίες» που προσδιορίζονται στη Σύμβαση. Στην υπόθεση *Airey versus Ireland*²⁰⁶ το Δικαστήριο συνήγαγε ότι ο αντικειμενικός σκοπός της Σύμβασης είναι η εγγύηση δικαιωμάτων που είναι « πρακτικά και αποτελεσματικά» και ότι η εκπλήρωση ενός καθήκοντος, συμπεριλαμβανομένου του καθήκοντος διασφάλισης αποτελεσματικού δικαιώματος πρόσβασης στο δικαστήριο, μπορεί, περιπτώσιολογικά, να απαιτεί « κάποια θετική δράση από την πλευρά του Κράτους»²⁰⁷. Ακόμα, το Δικαστήριο έκρινε ότι η υποχρέωση του Κράτους να προστατεύει το άτομο από αυθαίρετες παρεμβάσεις των δημόσιων αρχών, εμπεριέχει- εκτός από την αρνητική υποχρέωση αποχής από τις σχετικές παρεμβάσεις- και «θετικές υποχρεώσεις συμφυείς με τον αποτελεσματικό σεβασμό της προσωπικής ή οικογενειακής ζωής»²⁰⁸. Η παραπάνω αρχή επιβεβαιώθηκε στις υποθέσεις του *Marckx v Belgium*²⁰⁹ και *X and Y versus the Netherlands*²¹⁰. Ακόμα, στην υπόθεση *Platform "Ärzte für das Leben" versus Austria*, το Δικαστήριο αναγνώρισε ότι « η γνήσια αποτελεσματική ελευθερία της ειρηνικής συνάθροισης» δεν μπορεί να περισταλθεί σε ένα απλό αρνητικό καθήκον μη-παρέμβασης από την πλευρά του Κράτους. Το Άρθρο 11 ορισμένες φορές απαιτεί τη λήψη θετικών μέτρων- ακόμα και στο επίπεδο των διαπροσωπικών σχέσεων²¹¹.

²⁰⁶ *Airey v Ireland* (6289/73) [1979] ECHR 3 (9 October 1979). Προσβάλαμε στην ηλ.διεύθυνση: www.worldlii.org/eu/cases/ECHR/1979/3.html.

²⁰⁷ Αναφορά της συγκεκριμένης υπόθεσης, στην *Vizard P.*, σελ.174-175.

²⁰⁸ UN Doc.ECHR A32 (1979), σελ.24-32.

²⁰⁹ UN Doc.ECHR A31 (1979), σελ.31

²¹⁰ UN Doc.ECHR A91 (1985), σελ.23.

²¹¹ UN Doc. ECHR A 139 (1988), σελ. 32.

2.2. Οι υποχρεώσεις των Κρατών κατά το Σύμφωνο για τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα

Οι υποχρεώσεις που απορρέουν από το ΣΟΚΠΑ διαφέρουν σε ορισμένα σημεία από τις αντίστοιχες απορρέουσες υποχρεώσεις από το ΣΑΠΔ, γεγονός που πυροδότησε τις απόψεις για τη μη ισότιμη αξία του πρώτου Συμφώνου, σε σχέση με το δεύτερο.

2.2.1. Προοδευτική άσκηση των υποχρεώσεων

Το άρθρο 2 (1) του Διεθνούς Συμφώνου για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα ορίζει ότι:

«Καθένα από τα Κράτη που συμβάλλονται με το Σύμφωνο αυτό αναλαμβάνει την υποχρέωση να ενεργεί τόσο με δικές του προσπάθειες όσο και με τη διεθνή βοήθεια και συνεργασία, ιδιαίτερα στο οικονομικό και τεχνικό πρόγραμμα, με όλα τα διαθέσιμα μέσα του, με σκοπό να εξασφαλίσει προοδευτικά την πλήρη άσκηση των αναγνωριζομένων δικαιωμάτων, χρησιμοποιώντας όλα τα κατάλληλα μέτρα στα οποία περιλαμβάνεται ειδικότερα και η λήψη νομοθετικών μέτρων».

Οι πρώτοι θεωρητικοί υποστήριξαν ότι η φράση « να ενεργεί...με όλα τα διαθέσιμα μέσα του, με σκοπό να εξασφαλίσει προοδευτικά την πλήρη άσκηση» δεν θέτει σαφή υποχρέωση άμεσης εφαρμογής των διατάξεων του Συμφώνου, , οπότε δεν είναι νομικά δεσμευτική, σε αντίθεση με το αντίστοιχο άρθρο 2(2) του Διεθνούς Συμφώνου για Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα, το οποίο ορίζει ότι :

«Τα Συμβαλλόμενα Κράτη στο παρόν Σύμφωνο αναλαμβάνουν την υποχρέωση να δημιουργήσουν τις απαραίτητες προϋποθέσεις...που θα επιτρέψουν τη λήψη μέτρων νομοθετικού ή άλλου χαρακτήρα, καταλλήλων για την πραγματοποίηση των δικαιωμάτων που αναγνωρίζονται στο παρόν Σύμφωνο στις περιπτώσεις όπου τέτοιες διατάξεις ή μέτρα δεν έχουν ήδη προβλεφθεί».

Η συγκεκριμένη ερμηνεία, που έχει τις βάσεις της στον *νομικό θετικισμό*²¹², διαχώρισε για άλλη μια φορά τα δικαιώματα του ανθρώπου, σε νομικά δεσμευτικά ατομικά και πολιτικά δικαιώματα, και σε μη νομικά δεσμευτικά, προγραμματικά οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα, υιοθετώντας την άποψη της *νομικής ιεραρχίας*²¹³ μεταξύ των δικαιωμάτων.

Αργότερα, όμως, χάρη στην αποφασιστική συμβολή διαμέσου του ερμηνευτικού έργου της, η Επιτροπή για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα, με την εκπόνηση Γενικών Σχολίων²¹⁴, αλλά και άλλα έγκυρα διεθνή κανονιστικά όργανα και κείμενα, κυρίως των Limburg Principles on the Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights,²¹⁵ και των Maastricht Guidelines on Violations of Economic, Social, and Cultural Rights²¹⁶, οι υποχρεώσεις των κρατών διασαφηνίστηκαν με αναλυτική επάρκεια²¹⁷ και η ιεραρχική προσέγγιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου έχει πλέον ευρέως απορριφθεί και η νομική σημασία των οικονομικών, κοινωνικών, και πολιτιστικών δικαιωμάτων έχει πλέον κατοχυρωθεί²¹⁸.

Στο Γενικό Σχόλιο 3 η Επιτροπή για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα, θεωρεί ότι το άρθρο 2 (1) του Συμφώνου θέτει *υποχρεώσεις*

²¹² Vizard P., σελ. 161, «ο νομικός θετικισμός δέχεται ότι α) οι νομικά δεσμευτικοί κανόνες πρέπει, εξ ορισμού, να απορρέουν αυστηρά από το γραπτό κείμενο έγκυρων νομικών κειμένων και β) ότι η ικανότητα του ατόμου να επιβάλει την εφαρμογή (ή τη μη εφαρμογή) μιας υποχρέωσης είναι βασικό χαρακτηριστικό ενός νομικά δεσμευτικού δικαιώματος. Για μια γενική ανάλυση του θέματος. βλ. Freeman, σελ. 205 -270.

²¹³ Για την υποστήριξη της παραπάνω άποψης, βλ. Craston, Human Rights Real and Supposed, in Raphael D.D. (ed.), Political Theory and the Rights of Men, Macmillan, London. Sieghart, 1983, σελ.56-63. Vierdag, σελ.69-105. Επίσης, για μια επισκόπηση όλων των απόψεων περί μη ίσης νομικής αξίας των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων, βλ. Vizard, σελ. 156-161.

²¹⁴ Για τα Γενικά Σχόλια της Επιτροπής Οικονομικών, Κοινωνικών και Πολιτιστικών Δικαιωμάτων, βλ. <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/comments.htm>

²¹⁵ «The Limburg Principles on the Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, UN Doc. E/CN.4.1987/17, Annex, σελ. 122-135

²¹⁶ «The Maastricht Guidelines on Violations of Economic, Social, and Cultural Rights, published in Human Rights Quarterly, Vol. 20, Issue 3, 1998, σελ. 691 -704. Για μια ανάλυση των Maastricht Guidelines και των Limburg Principles, βλ. Dankwa Victor, Flinterman Cees and Leckie Scott, Commentary on the Maastricht Guidelines on Violations of Economic, Social and Cultural Rights, Human Rights Quarterly, Vol. 20, No. 3 (Aug., 1998), σελ. 705-730

²¹⁷ Βλ., π.χ., The Nature of States Parties Obligations, General Comment No. 3, adopted 13-14 Dec. 1990, U.N. ESCOR, Comm. on Econ., Soc. & Cult. Rts., 5th Sess., 49th & 50th mtg., U.N. Doc. E/C.12/1990/8 (1990) [hereinafter General Comment No. 3 | Philip Alston & Gerard Quinn, The Nature and Scope of States Parties' Obligations Under the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, 9 HUM. RTS. Q. 156, 171 (1987).

²¹⁸ Vizard P. σελ. 162 και Maastricht Guidelines, παρ.4 : «είναι πλέον αδιαμφισβήτητο ότι όλα τα δικαιώματα είναι αδιαίρετα, αλληλοεξαρτώμενα, αλληλοσυνδεδεμένα και ίσης σημασίας για την ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Οπότε, τα Κράτη είναι υπεύθυνα για τις παραβιάσεις των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων, όπως είναι και για τις παραβιάσεις των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων».

διεξαγωγής (obligations of conduct) και υποχρεώσεις αποτελέσματος (obligations of result)²¹⁹, οι οποίες αλληλοκαλύπονται²²⁰. Σε αυτό το πλαίσιο, το άρθρο 2(1) θέτει δύο προϋποθέσεις διεξαγωγής που έχουν άμεσο αποτέλεσμα, δηλαδή θα πρέπει να εφαρμοστούν πλήρως άμεσα: πρώτον, την υποχρέωση εγγύησης ότι τα σχετικά δικαιώματα θα ασκούνται χωρίς διακρίσεις²²¹ και, δεύτερον, την υποχρέωση να «λάβουν μέτρα για την πλήρη πραγματοποίηση των σχετικών δικαιωμάτων» μέσα σε εύλογο διάστημα από τη στιγμή που το Σύμφωνο θα τεθεί σε εφαρμογή, τα οποία θα είναι προσεχτικά σχεδιασμένα, σαφή και στοχευμένα και δεν προϋποθέτουν αύξηση των πόρων²²².

Η υποχρέωση αποτελέσματος στο άρθρο 2(1) είναι να λάβει μέτρα «με σκοπό να εξασφαλίσει προοδευτικά την πλήρη άσκηση των αναγνωριζομένων δικαιωμάτων» στο Σύμφωνο, αναγνωρίζοντας ότι η πλήρης πραγματοποίηση των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί σε σύντομο χρονικό διάστημα. Ωστόσο, τα κράτη έχουν υποχρέωση να κινηθούν όσο το δυνατόν πιο συνοπτικά και αποτελεσματικά δύνανται προς το συγκεκριμένο στόχο και πρέπει να αποδείξουν ποσοτικά μετρήσιμη πρόοδο του στόχου τους²²³.

Η υποχρέωση της «προοδευτικής πραγματοποίησης», οπότε δεν θα πρέπει να ερμηνεύεται από τα κράτη ως δικαίωμα να αναβάλουν τις προσπάθειες πλήρους πραγματοποίησης όλων των δικαιωμάτων, ούτε να λαμβάνουν αυτή τη διάταξη ως πρόφαση για μη συμμόρφωση²²⁴.

²¹⁹ Ακολουθώντας το έργο της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου: άρθρα 20 και 21 των Αρχών της Κρατικής Ευθύνης, Principles of State Responsibility, Yearbook of the International Law Commission 1977, International Law Commission, 1977. . βλ. επίσης και Maastricht Guidelines, παρ. 7. Για μια ανάλυση των δύο αρχών, βλ. Vizard P., σελ. 170-174.

²²⁰ Όπως επισημαίνει ο Leckie Scott, 1998, σελ.92: «παρ'όλο που έχει υποστηριχθεί ότι το ΔΣΟΚΠΑ δημιουργεί αποκλειστικά υποχρεώσεις αποτελέσματος.... [οι δύο υποχρεώσεις] αλληλοκαλύπονται, μάλλον, παρά αποκλείουν η μία την άλλη... το δικαίωμα στην επαρκή κατοικία, για παράδειγμα, οι υποχρεώσεις εντολής μπορεί να περιλαμβάνουν την ανάπτυξη ενός εθνικού στρατηγικού σχεδιασμού κατοικίας, ενώ οι υποχρεώσεις αποτελέσματος μπορεί να περιλαμβάνουν την επίτευξη συγκεκριμένων στόχων (για παράδειγμα το να μην υπάρχουν πλέον άστεγοι άνθρωποι μέσα σε δύο χρόνια) μέσα στο πλαίσιο του σχεδιασμού κατοικίας.

²²¹ CESCR, General Comment 1 και Limburg Principle 22.

²²² CESCR, General Comment 3, The Nature of States Obligations, (Art. 2, par.1) : . 14/12/90, Fifth Session, 1990, par. 1-3 και , το πρόσφατο General Comment No. General comment No. 20, Non-discrimination in economic, social and cultural rights (art. 2, para. 2, of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights), 2009

²²³ Limburg Principles 23 και 27, Maastricht Guideline 8. Βλ. και Human rights and extreme poverty, Report submitted by Ms. A.M. Lizin, independent expert, pursuant to Commission resolution 1998/25, E/CN.4/1999/48 29 January 1999, par.19 – 20.

²²⁴ CESCR, General Comment 3, The Nature of States Obligations, (Art. 2, par.1) : . 14/12/90, Fifth Session, 1990, Limburg Principles 1, 21, 22, 23, 24 και Maastricht Guideline 8. Ακόμα, τα Κράτη θα

Άλλα μέτρα τα οποία μπορούν να θεωρηθούν κατάλληλα, σύμφωνα με την Επιτροπή, είναι διοικητικά, οικονομικά, εκπαιδευτικά και κοινωνικά μέτρα.

Τα κράτη, τέλος, έχουν την μη συμβατική και άμεση υποχρέωση να σχεδιάζουν και να παρακολουθούν την πορεία της πραγματοποίησης των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων, δίνοντας ιδιαίτερη σημασία σε ευάλωτες ομάδες ατόμων, σε μη προνομιούχους και φτωχούς²²⁵, υποχρεώσεις που πρέπει να εκπληρώνονται ακόμα και όταν υπάρχει έλλειψη πόρων.

2.2.2. «Ελάχιστος Πυρήνας Υποχρεώσεων»

Τα Γενικά Σχόλια της Επιτροπής καθιερώνουν ένα ελάχιστο επίπεδο βασικών υποχρεώσεων²²⁶ των Κρατών, μη αποδεχόμενο μειώσεις ('non-derogable')²²⁷, που θα πρέπει να εφαρμόζεται άμεσα και ανεξάρτητα από τους περιορισμούς που θέτει η οικονομία τους και η διαθεσιμότητα των πόρων τους²²⁸, ακόμα και σε περιόδους ένοπλων συρράξεων, φυσικών καταστροφών και έκτακτης ανάγκης²²⁹. Τα κράτη θα πρέπει να διασφαλίζουν τουλάχιστον την απόλαυση των ελάχιστων βασικών επιπέδων κάθε δικαιώματος. Οι Αρχές Limburg (25-28) και οι Κατευθυντήριες Οδηγίες Maastricht (9-10) επιβεβαιώνουν ότι πρόκειται για μια άμεση και απεριόριστη υποχρέωση, νομικά δεσμευτική από την στιγμή που το Σύμφωνο θα τεθεί σε ισχύ στο συγκεκριμένο κράτος.

Η προσέγγιση των ελάχιστων βασικών υποχρεώσεων καθιερώνει ένα επίπεδο εκπλήρωσης των δικαιωμάτων, που εάν το κράτος δεν το παρέχει, θεωρείται ότι παραβιάζει το άρθρο 2. Κατά συνέπεια:

Κάθε κατάσταση στην οποία ένας σημαντικός αριθμός ατόμων στερείται βασικών τροφίμων, βασικής ιατρικής φροντίδας, βασικής κατοικίας και προσωρινής διαμονής ή βασικής εκπαίδευσης, συνιστά *prima facie* στοιχείο ότι

πρέπει να δώσουν προτεραιότητα στην πραγματοποίηση κάποιων δικαιωμάτων, να προχωρήσουν άμεσα στην εκπόνηση και εφαρμογή ενός σχεδίου δράσης με χρονικό περιορισμό και υιοθέτηση άμεσων στόχων και δεικτών, ώστε η εφαρμογή του να υπόκειται εύκολα σε διορθωτικές αλλαγές, όπως με επανακατανομή των πόρων, όταν οι στόχοι δεν εκπληρώνονται εγκαίρως, βλ. UN OHCHR, Principles and Guidelines for a Human Rights Approach to Poverty Reduction Strategies,

²²⁵ CESCR, General Comment 1 και 5.

²²⁶ Minimum Core Obligations Approach και Minimum Threshold Approach

²²⁷ CESCR, Statement on Poverty, παρ. 16-18.

²²⁸ UN CESCR, General Comment 3, Limburg Principles 25 και Maastricht Guidelines 8.

²²⁹ Όπως παρ., υποσ. 68, παρ.18

ένα Κράτος μέλος αποτυγχάνει να εκπληρώσει τις υποχρεώσεις του υπό το Σύμφωνο²³⁰.

Για να μπορέσει ένα κράτος να αποδώσει την αποτυχία του να συναντήσει τουλάχιστον το ελάχιστο επίπεδο βασικών υποχρεώσεων του στην έλλειψη πόρων, θα πρέπει να δείξει ότι κατέβαλε κάθε προσπάθεια να χρησιμοποιήσει όλους τους απαραίτητους πόρους που διαθέτει, ως προτεραιότητα, για την ικανοποίηση κάποιων ελάχιστων βασικών υποχρεώσεων. Ακόμα και σε περιόδους σοβαρών περιορισμένων πόρων, τα ευάλωτα μέλη της κοινωνίας θα πρέπει να προστατεύονται με την υιοθέτηση προγραμμάτων σχετικά χαμηλού κόστους²³¹.

2.2.3 Τριμερής Τυπολογία Υποχρεώσεων - Αρνητικές και Θετικές Υποχρεώσεις

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, παλαιότερα υπήρχε η τάση διαχωρισμού των δικαιωμάτων σε αρνητικά και θετικά δικαιώματα, με αντίστοιχες απορρέουσες υποχρεώσεις.

Ωστόσο, πλέον, το διεθνές δίκαιο των δικαιωμάτων του ανθρώπου αναγνωρίζει σύνολο των θεμελιωδών ελευθεριών και δικαιωμάτων του ανθρώπου σχετίζεται τόσο με θετικές υποχρεώσεις σεβασμού και προώθησης, όσο και με αρνητικές υποχρεώσεις αποχής, παράληψης και περιορισμού²³². Οι Αρχές της Κρατικής Ευθύνης (Principles of State Responsibility) της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας²³³ ορίζουν ρητά ότι οι διεθνείς υποχρεώσεις παραβιάζονται τόσο από πράξεις παράληψης (acts of omission), όσο και από πράξεις λειτουργίας (acts of commission).

Η πιο ενδεικτική παραδοχή της εν λόγω θεώρησης, είναι η υιοθέτηση από την Επιτροπή των Η.Ε. για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα της

²³⁰ UN CESCR, General Comment 3 και Maastricht Guidelines 9-10.

²³¹ UN CESCR, General Comment 3

²³² Βλ. και Vizard, σελ. 167. Επίσης, αναφορά γίνεται στις Αρχές και Κατευθυντήριες Οδηγίες του Γραφείου του Υπατού Αρμοστή των Η.Ε. για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου: UN OHCHR, Principles and Guidelines..., σελ. 11, παρ. 48 : «όλα τα δικαιώματα του ανθρώπου-οικονομικά, ατομικά, κοινωνικά, πολιτικά και πολιτιστικά- επιβάλλουν τόσο αρνητικές όσο και θετικές υποχρεώσεις στα κράτη, όπως συλλαμβάνεται στη διάκριση μεταξύ υποχρεώσεων σεβασμού, προστασίας και εκπλήρωσης».

²³³ Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries, Yearbook of the International Law Commission, 2001, vol. II, Part Two

«τριμερούς τυπολογίας υποχρεώσεων» σεβασμού, προστασίας και εκπλήρωσης των συμβατικών δικαιωμάτων του ανθρώπου²³⁴, που βασίζεται στις Αρχές Limburg:

I. Η υποχρέωση *σεβασμού* απαιτεί από το φορέα υποχρέωσης να απέχει από πράξεις παρέμβασης στην απόλαυση κάθε δικαιώματος του ανθρώπου.

II. Η υποχρέωση *προστασίας* απαιτεί από το φορέα υποχρέωσης να λαμβάνει μέτρα πρόληψης παραβιάσεων από τρίτο μέρος κάθε δικαιώματος του ανθρώπου

III. Η υποχρέωση *εκπλήρωσης* απαιτεί από το φορέα υποχρέωσης να υιοθετήσει τα κατάλληλα νομοθετικά, διοικητικά και άλλα μέτρα προς εκπλήρωση της πλήρους πραγματοποίησης των δικαιωμάτων του ανθρώπου²³⁵.

Η αρνητική υποχρέωση *σεβασμού* του δικαιώματος σε επαρκή κατοικία, παραδείγματος χάριν, παραβιάζεται εάν το κράτος προβεί σε αυθαίρετες εξαναγκαστικές εξώσεις²³⁶. Η θετική υποχρέωση *προστασίας* πραγματοποιείται, για παράδειγμα, με την εγκαθίδρυση ενός νομοθετικού και θεσμικού πλαισίου που θα αποτρέπει τη διάπραξη παραβιάσεων δικαιωμάτων του ανθρώπου και ενός ελεγκτικού μηχανισμού. Η παραβίαση της υποχρέωσης λαμβάνει χώρα όταν το

²³⁴ Η τριμερής προσέγγιση υποχρεώσεων διατυπώθηκε, για πρώτη φορά, από τον Henry Shue, και αργότερα διευρύνθηκε από τον Asbjørn Eide, πρώην Ειδικό Εντεταλμένο των Η.Ε. για το Δικαίωμα στην Τροφή, βλ. Shue H., και Eide Asbjørn, *Economic, Social and Cultural Rights as Human Rights*, στο *Economic, Social and Cultural Rights: A Textbook* 37 (Asbjørn Eide et al. eds., 1995). Ο Shue υποστήριξε ότι κάθε δικαίωμα, θετικό και αρνητικό, ενέχει τρεις αλληλοσυνδεόμενες ευθύνες: την ευθύνη αποφυγής στέρησης, την ευθύνη προστασίας από τη στέρηση και την ευθύνη αρωγής των ατόμων που στερούνται των δικαιωμάτων. Κατά τον ίδιο τρόπο, κάθε δικαίωμα ενέχει ευθύνες αποχής, όσο και θετικές ευθύνες ανάληψης θετικών δράσεων.

²³⁵ Όπως αναφέρονται στις Αρχές και Κατευθυντήριες Οδηγίες του Γραφείου του Υπατού Αρμοστή των Η.Ε. για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου: UN OCHCHR, *Principles and Guidelines*..., σελ. 11-12, οι οποίες επεκτείνουν τις υποχρεώσεις αυτές σε όλα τα δικαιώματα του ανθρώπου. Επίσης, για τις υποχρεώσεις σεβασμού, προστασίας και εκπλήρωσης για κάθε δικαίωμα ξεχωριστά, βλ. UN CESCR *General Comments*. Δικαίωμα στο Νερό: *General Comment No.15*, σελ.9 -12. Οι Κατευθυντήριες Οδηγίες του Μάαστριχτ, επίσης, εστιάζουν στις διεθνείς υποχρεώσεις σεβασμού, προστασίας και εκπλήρωσης όλων των δικαιωμάτων του ανθρώπου και ορίζουν ρητά ότι η αποτυχία εφαρμογής οποιασδήποτε από τις συγκεκριμένες παραβιάσεις, αποτελεί παραβίαση των αντίστοιχων δικαιωμάτων (Κατευθυντήρια Οδηγία 6). Η «τριμερής τυπολογία των υποχρεώσεων» των κρατών υποστηρίζεται και σε περιφερειακό και εθνικό επίπεδο. Αντικατοπτρίζεται, για παράδειγμα, στο Σύνταγμα του 1996 της Δημοκρατίας της Νοτίου Αφρικής, το οποίο ορίζει ότι «το κράτος πρέπει να σέβεται, να προστατεύει, να προωθεί και να εκπληρώνει τα δικαιώματα του ανθρώπου» *South African Bill of Rights*, Section 7.2.), και στην αναδυόμενη νομολογία που θα αναπτυχθεί σε επόμενη ενότητα.

²³⁶ Για τις υποχρεώσεις σεβασμού, προστασίας και εκπλήρωσης, για ξεχωριστά δικαιώματα, βλ. CESCR, *General Comment 12*, *The Right to Adequate Food*, *General Comment 14*, *The Right to the Highest Attainable Standard of Health*, *General Comment No. 15*, *The Human Right to Water*, *General Comment No.18*, *The Right to Work* και στο *General Comment No.19*, *The Right to Social Security*,

κράτος αποτυγχάνει να λάβει επαρκή μέτρα ή να εξασκήσει την οφειλόμενη επιμέλεια κατά την εφαρμογή των δικαιωμάτων(due diligence)²³⁷.

Η θετική υποχρέωση *εκπλήρωσης* επιτυγχάνεται με την *προώθηση* (*obligation to promote*) και την *διευκόλυνση* (*obligation to facilitate*) των προσπαθειών για πραγματοποίηση της πλήρους απόλαυσης των δικαιωμάτων του ανθρώπου, μέσω της υιοθέτησης αντίστοιχων πολιτικών και προγραμμάτων, καθώς και μέσω της άμεσης εκπλήρωσης των δικαιωμάτων, σε ανθρώπους που διαφορετικά θα τα στερούνταν²³⁸.

Επίσης, οι υποχρεώσεις σεβασμού, προστασίας και εκπλήρωσης, περιέχουν όλες στοιχεία μιας «*υποχρέωσης διεξαγωγής*» και μιας «*υποχρέωσης αποτελέσματος*». Σύμφωνα με τις *Αρχές του Μάαστριχτ* και το Γενικό Σχόλιο Νο.3 της Επιτροπής Οικονομικών, Κοινωνικών και Πολιτιστικών Δικαιωμάτων, η *υποχρέωση διεξαγωγής* απαιτεί από τα κράτη να αναλαμβάνουν δράση εύλογα υπολογισμένη για την απόλαυση ενός συγκεκριμένου δικαιώματος. Για παράδειγμα, το δικαίωμα στην υγεία απαιτεί από τα κράτη να διεξάγουν δημόσιες πολιτικές που περιέχουν άμεσους στόχους, για την πραγματοποίηση του βασικού περιεχομένου του δικαιώματος, άμεση νομοθετική δράση, για την απαγόρευση των διακρίσεων και ύπαρξη ενός γενικού νομοθετικού πλαισίου προστασίας του δικαιώματος, που απαγορεύει τη λήψη μέτρων που εμποδίζουν την πραγματοποίηση του δικαιώματος. Για παράδειγμα, εάν, ένας νόμος απαγορεύει την πρόσβαση σε ευάλωτες πληθυσμιακές ομάδες την πρόσβαση στην ιατρική περίθαλψη, όπως στις γυναίκες και τα παιδιά ή σε άτομα που ανήκουν σε μειονότητες, τη στιγμή που την επιτρέπει σε άλλες ομάδες, τότε παραβιάζει αυτό το δικαίωμα.

Η *υποχρέωση αποτελέσματος*, απαιτεί από το κράτος την επίτευξη συγκεκριμένων στόχων για την ικανοποίηση ενός λεπτομερούς ουσιαστικού επιπέδου δικαιωμάτων. Υποχρέωση άμεσου αποτελέσματος περιλαμβάνει το δικαίωμα σε δίκαιες και ευνοϊκές συνθήκες εργασίας, το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι, το δικαίωμα στη βασική εκπαίδευση, καθώς και η απαγόρευση των διακρίσεων και η προστασία της ισότητας.

²³⁷ Vizard, σελ.168.

²³⁸ Βλ. 'Right to Food as a Human Right', Report of the Special Rapporteur of the Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of minorities, Human Rights Study Series No.1, UN publications, New York, 1989, par. 40, General Discussion on the Right to Food by CESCR, UN Doc.E/C.12/1989/SR.20, par.2-12, "The Right to Food in Theory and Practice", <http://www.fao.org/docrep>, Eide M., Report Updating the Study on the Right to Food, UN Doc.E/CN.4/Sub.2/1998/9, 1998, Eide M., The Right to Adequate Food and to be free from Hunger, UN.Doc.E/CN.4/Sub.2/1999/12, 1999, par.51-52, και UN CESCR General Comments 12, 13, 14 and 15.

Η τριμερής τυπολογία υποχρεώσεων υποδεικνύει ότι η εφαρμογή των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων δεν είναι δαπανηρή σε όλες τις περιπτώσεις²³⁹, ενώ έχει ενισχύσει την αποδοχή της αρχής του αδιαίρετου, της αλληλεξάρτησης και του αλληλοσυσχετισμού τους και στην αποδοχή της ίσης σημασίας, της δύναμης και της ικανότητας να υπόκεινται σε νομική κρίση των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων, σε σχέση με τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα²⁴⁰

Ωστόσο, όπως επισημαίνει η Σάλομον, ταυτοχρόνως «...βασιίζεται στο διαχωρισμό των υποχρεώσεων σε αρνητικές και θετικές...ο οποίος δεν αποτελεί την καλύτερη προσέγγιση για την αντιμετώπιση στερήσεων δικαιωμάτων του ανθρώπου που συνδέονται με τη δομή της παγκόσμιας τάξης»²⁴¹.

Σημειώνει ότι οι παραβιάσεις δικαιωμάτων του ανθρώπου παρέχονται *δομικά*, μέσω της αποτυχίας των δημιουργών, των ελεγκτών, και των πρωταρχικών επωφελητών του συστήματος, να προσφέρουν μια εφικτή εναλλακτική, και την αποτυχία τους να ασκήσουν την οφειλόμενη επιμέλεια (due diligence), που θα μπορούσε λογικά να αποτρέψει τη διαιώνιση της παγκόσμιας φτώχειας.

Η Σάλομον υποστηρίζει ότι «*εάν τα βασικά δικαιώματα έχουν ήδη παραβιαστεί στο παγκόσμιο πεδίο αναφοράς και, αν, για παράδειγμα, οι άνθρωποι πεινάνε*», τότε η (αρνητική) υποχρέωση του σεβασμού και της παρατήρησης των δικαιωμάτων του ανθρώπου, «είναι και θετική-δηλαδή, κάθε κράτος, σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, έχει την υποχρέωση να λάβει δράση για την *επανόρθωση των παραβιάσεων και την αποτροπή της συνέχισής τους*». Επιπλέον, η Σάλομον συνεχίζει, λέγοντας ότι «ο διαχωρισμός (σε θετικές/αρνητικές υποχρεώσεις) στερείται κάθε νοήματος, όταν η πρώτη υποχρέωση είναι η υποχρέωση *επανόρθωσης της παραβίασης των*

²³⁹ τα Οικονομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα παραδοσιακά θεωρούνταν ότι χρειάζονταν βαριά οικονομικά κόστη και γι' αυτό έγιναν αντικείμενο "προοδευτικής πραγματοποίησης σύμφωνα με τους μέγιστους διαθέσιμους πόρους. Ορισμένες υποχρεώσεις, ωστόσο, όπως η υποχρέωση σεβασμού και η υποχρέωση μη-διάκρισης δεν κοστίζουν ακριβά, όπως αναφέρεται στο Γενικό Σχόλιο Νο.3, παρ.10, (1990). Το Γραφείο του Υπατού Αρμοστή των Η.Ε. σημειώνει ότι η υποχρέωση εκπλήρωσης καθιστά απαραίτητη την εξεύρεση συγκριτικά περισσότερων πόρων για την υλοποίησή της, εφόσον «δύναται να απαιτήσει τη λήψη περισσότερων μέτρων προληπτικών και έντασης πόρων (pro-active and resource-intensive measures). Συνεπώς, οι περιορισμένοι πόροι μπορεί να μην επηρεάσουν την ικανότητα ενός Κράτους να σέβεται και να προστατεύει τα δικαιώματα του ανθρώπου στον ίδιο βαθμό με την ικανότητά του να εκπληρώνει τα δικαιώματα του ανθρώπου» στο Principles and Guidelines, σελ. 11, παρ. 48.

²⁴⁰ Salomon E. Margot, σελ. 192 και Leckie Scott, σελ. 91 και σελ. 191-192 «Because human rights law must be viewed as constituting an indivisible and organic whole, all human rights contain corresponding obligations to respect, protect, and fulfil the right in question (including civil and political rights). Therefore each type of obligation is subject to violation.

²⁴¹ Όπως παρ., σελ. 92.

υπαρχόντων ελάχιστων σημαντικών κοινωνικό-οικονομικών δικαιωμάτων παγκοσμίως. Η επακόλουθη υποχρέωση θα έπρεπε να είναι η αποτροπή περαιτέρω χειροτέρευσης (της κατάστασης) των δικαιωμάτων»²⁴².

Με άλλα λόγια, ενώ, εν μέρει, η πρωταρχική διεθνής υποχρέωση είναι να σταματήσει η επιβολή ενός δομικού οικονομικού συστήματος που διαιωνίζει τη φτώχεια²⁴³, δηλαδή μια αρνητική υποχρέωση, η μεταρρύθμιση του συστήματος, απαιτεί την ανάληψη δράσης, οπότε η θετική υποχρέωση απορρέει από την αρνητική υποχρέωση²⁴⁴.

Για παράδειγμα, το εύρος των υποχρεώσεων για την πραγματοποίηση του δικαιώματος στην ανάπτυξη, απαιτεί τόσο μια αρνητική υποχρέωση αποχής από πράξεις που αναστέλλουν την πραγματοποίησή του, όσο και μια θετική συλλογική υποχρέωση διασφάλισης ενός διεθνούς περιβάλλοντος, μέσα στο οποίο το δικαίωμα της ανάπτυξης μπορεί να πραγματοποιηθεί.

Οπότε, όσον αφορά τη διεθνή συνεργασία σε συνθήκες διεθνούς αλληλεξάρτησης, ο διαχωρισμός των υποχρεώσεων δεν είναι εφικτός.

Ωστόσο, «η ευθύνη ενός κράτους για τη δημιουργία μιας δίκαιης θεσμικής οικονομικής τάξης, θα πρέπει να συμφωνεί με το βάρος και τη χωρητικότητά του στη διεθνή οικονομία»²⁴⁵. Η συγκεκριμένη αρχή, των ίδιων αλλά διαφοροποιημένων ευθυνών στο πλαίσιο της διεθνούς συνεργασίας για τα δικαιώματα του ανθρώπου, προσφέρει μια βάση για την κατηγοριοποίηση τεσσάρων δεικτών, που μπορούν να βοηθήσουν στη διευκρίνιση των υποχρεώσεων για την παγκόσμια φτώχεια: η ευθύνη θα πρέπει να οριστεί α) σύμφωνα με τη συνεισφορά ενός κράτους στη δημιουργία του προβλήματος, β) ως αποτέλεσμα της σχετικής ισχύς που κατέχει στο διεθνές σύστημα, δηλαδή τον αποτελεσματικό έλεγχο που ασκεί στην κατεύθυνση της οικονομίας, του εμπορίου και της ανάπτυξης, γ) με βάση την ικανότητα αρωγής του κράτους και δ) με βάση το μέγεθος του κρατικού οφέλους από την υπάρχουσα διανομή του παγκόσμιου πλούτου και των πόρων.

²⁴² Όπως παρ., σελ.192-193.

²⁴³ Pogge T.W., Priorities in Global Justice, in Pogge (ed.), Global Justice, σελ. 22 και Pogge T.W., The International Significance of Human Rights, Journal of Ethics, Vol.4, 2000, σελ. 45.

²⁴⁴ Pogge, What is Global Justice?, σελ.2. ,

²⁴⁵ Όπως παρ., σελ.193

2.2.4. Εθνική νομολογία και Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα

Η παρούσα ενότητα φιλοδοξεί να δείξει την εξελικτική ερμηνεία των διατάξεων των διεθνών συμβάσεων των δικαιωμάτων του ανθρώπου και την εξέλιξη του διεθνούς δικαίου των δικαιωμάτων μέσα από τη νομολογία των εθνικών και περιφερειακών δικαστηρίων και των περιφερειακών επιτροπών δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Το διεθνές ΣΟΚΠΑ δεν αναφέρεται στην κρατική υποχρέωση εφαρμογής των διατάξεων του μέσω της υιοθέτησης σχετικής νομοθεσίας. Η συγκεκριμένη κρατική υποχρέωση καθιερώνεται με το Γενικό Σχόλιο Νο.9, της Επιτροπής Οικονομικών, Κοινωνικών και Πολιτιστικών Δικαιωμάτων,

Η Επιτροπή τόνισε τη σημασία της εφαρμογής του Συμφώνου στην εθνική έννομη τάξη²⁴⁶ και ότι τα μέσα εκπλήρωσης των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων, θα πρέπει να περιλαμβάνουν τη λήψη νομικών μέτρων και τη δικαστική επανόρθωση των δικαιωμάτων που, σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία, υπόκεινται σε νομική κρίση. Τα δικαιώματα, τα οποία η Επιτροπή θεωρεί ότι μπορούν να θεωρηθούν αγώγιμα είναι, αλλά δεν περιορίζονται, στην ισότητα ανδρών και γυναικών στην πραγματοποίηση όλων των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων, στην δίκαιη και χωρίς διακρίσεις αμοιβή σε όλους τους εργαζόμενους, στο δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι και στο δικαίωμα σε βασική δωρεάν εκπαίδευση²⁴⁷.

Κάποιοι θεωρητικοί υποστήριξαν ότι τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα δεν μπορούν να κριθούν νομικά. Ο Τούσνετ (Tushnet), για παράδειγμα, υποστήριξε ότι οι δικαστές δεν μπορούν να αποφασίζουν για τον επιμερισμό του προϋπολογισμού μιας κοινότητας²⁴⁸. Άλλοι υποστήριξαν ότι οι δικαστές δεν είναι ειδικοί στην οικονομική πολιτική ή στα περίπλοκα ζητήματα που εμπεριέχονται στον καθορισμό του προϋπολογισμού²⁴⁹.

Ωστόσο, και η νομική κρίση των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων, απαιτεί τεράστια έξοδα-όπως το δικαίωμα της ψήφου-που έχουν αντίκτυπο στη

²⁴⁶ CESCR, General Comment 9, The Domestic Application of the Covenant.

²⁴⁷ CESCR, General Comment 3, The Nature of States Obligations, (Art. 2, par.1) : . 14/12/90, Fifth Session, 1990, par. 5.

²⁴⁸ Tushnet, σελ.1896.

²⁴⁹ Για παράδειγμα, βλ. Mureinik, σελ. 465 και υπόθεση TAC, σελ. 37.

συνολική διανομή των πόρων ενός κράτους, παρ' όλα αυτά, οι δικαστές για χρόνια κρίνουν νομικά τα συγκεκριμένα δικαιώματα. χωρίς να έχουν δεχτεί παρόμοιες κριτικές²⁵⁰.

Επίσης, η συγκεκριμένη άποψη είναι «ασύμβατη»²⁵¹ με την αρχή των αδιαίρετων και αλληλεξάρτητων δικαιωμάτων, ενώ δεν παρέχει τη δυνατότητα στα δικαστήρια να προστατεύσουν τα δικαιώματα των πιο ευάλωτων ομάδων της κοινωνίας²⁵².

Τέλος, τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα είναι νομικά δικαιώματα. Διατηρούν, οπότε, τη νομική τους έννοια ακόμα και εάν κάποια από αυτά (προς το παρόν) δεν υπόκεινται σε δικαστική επιβολή/εκτέλεση²⁵³.

Η πρόσβαση στα δικαστήρια, βέβαια, είναι δύσκολη και δαπανηρή ακόμα και για κάποιον που δεν είναι φτωχός.

Σε εθνικό επίπεδο, τα εκτελεστά κοινωνικά και οικονομικά δικαιώματα συμπεριελήφθησαν σε Εθνικά Συντάγματα τα τελευταία χρόνια, κυρίως στα Συντάγματα από το 1980 και μετά στην Ανατολική Ευρώπη (για παράδειγμα στην Ουγγαρία) και στην Νότια Αμερική (για παράδειγμα στην Αργεντινή), ύστερα από μετάβαση στη δημοκρατία, από απολυταρχικά καθεστώτα²⁵⁴. Στην Ευρώπη, οι δικαστές πρέπει να συνάγουν τα δικαιώματα αυτά από τη φύση του κράτους²⁵⁵ και στην Ινδία μέσω μιας διασταλτικής ερμηνείας του δικαιώματος στη ζωή, στη Νότια Αφρική μπορούν να ερμηνεύουν τα δικαιώματα στην επαρκή κατοικία, τροφή, νερό και υγεία.

Σε περιφερειακό επίπεδο, το 1995, το Συμβούλιο της Ευρώπης υιοθέτησε το Τροποποιητικό Πρωτόκολλο στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη²⁵⁶, το οποίο παρέχει

²⁵⁰ Όπως υποστηρίζει ο Bilchitz, σελ.128-132 και η Επιτροπή των Η.Ε. για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα, βλ. General Comment no 9, παρ. 10: «...η υιοθέτηση μιας κατηγοριοποίησης των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων που τα καθιστά, εξ ορισμού, μη δικάσιμα, θα ήταν αυθαίρετη και ασύμβατη με την αρχή των αδιαίρετων δικαιωμάτων, ενώ δεν παρέχει τη δυνατότητα στα δικαστήρια να προστατεύσουν τα δικαιώματα των πιο ευάλωτων ομάδων της κοινωνίας»

²⁵¹ Βλ. παρ. υποσ. 136

²⁵² Βλ. παρ. υποσ.136.

²⁵³ (Van Weerelt P, The Right to Development as a Programming Tool for Development Cooperation, στο Van Genugten W., Perez- Bustillo C., The Poverty of Rights, Human Rights and the Eradication of Poverty, σελ.141 – 158:152).

²⁵⁴ Βλ. Bilchitz, υποσ.2, σελ.135.

²⁵⁵ Bilchitz, σελ. 136, υποσ. 7,8 και 9.

²⁵⁶ Πρωτόκολλο Τροποποίησης του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη, Τορίνο, 21 Οκτωβρίου 1991, Συμβούλιο της Ευρώπης, βλ. ελλ.μτφρ, στο Περράκης Σ., Διεθνής Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Κείμενα Διεθνούς Πρακτικής 4, εκδ. Αντ.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1999.

ένα σύστημα συλλογικών προσφυγών. Το 1998 τέθηκε σε εφαρμογή, και έκτοτε, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων έχει λάβει πολλές προσφυγές²⁵⁷

Επίσης, τα κοινωνικά δικαιώματα στο Διαμερικανικό Σύστημα, προστατεύονται από το άρθρο 11 της Αμερικανικής Σύμβασης Δικαιωμάτων και Υποχρεώσεων του Ανθρώπου, το οποίο αντιστοιχεί στο άρθρο 11 του διεθνούς ΣΟΚΠΑ, και από το άρθρο 26, που προβλέπει την υποχρέωση προοδευτικής ολοκλήρωσης των κοινωνικών δικαιωμάτων από τα Κράτη – μέλη, παραπέμποντας στο άρθρο 2 του διεθνούς ΣΟΚΠΑ. Πιο πρόσφατα, τέθηκε σε εφαρμογή το Πρωτόκολλο του Σαν Σαλβαδόρ, για τα Κοινωνικά, Οικονομικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα²⁵⁸, το οποίο προβλέπει την άμεση δεκτικότητα δικαστικού ελέγχου της παραβίασης του δικαιώματος στην εκπαίδευση και του δικαιώματος στην ελευθερία του συνέρχεσθαι (άρθρα 8 και 13).

Στο Διαμερικανικό Σύστημα, ακόμα, προβλέπεται ένα σύστημα προσφυγών στην Διαμερικανική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου σε περιπτώσεις παραβίασης του δικαιώματος στην εκπαίδευση ή τους δικαιώματος εμπορικών ενώσεων, όπως ορίζονται στο Πρωτόκολλο του Σαν Σαλβαδόρ.

2.2.4.1. Νομολογία του Ανώτατου Δικαστηρίου της Νοτίου Αφρικής

Το Σύνταγμα της Νοτίου Αφρικής, εμπεριέχει τη Χάρτα Δικαιωμάτων, η οποία, στα άρθρα 26-29, δίνει υπόσταση σε κοινωνικά και οικονομικά δικαιώματα²⁵⁹. Η δεκτικότητα δικαστικού ελέγχου αυτών των δικαιωμάτων δεν μπορεί να δεχτεί πλέον καμιά αμφισβήτηση λόγω της νομολογίας του Ανώτατου Δικαστηρίου της Νοτίου Αφρικής²⁶⁰, που υποστήριξε αξιώσεις για την παραβίαση των κοινωνικό-

²⁵⁷ βλ., για παράδειγμα, τις προσφυγές: Complaint No.15, European Roma Rights Centre v. Greece και Complaint No. 14, International Federation for Human Rights (IFHR) v. France).

²⁵⁸ Additional Protocol to the American Convention on Human Rights in the area of Economic, Social and Cultural Rights (Protocol of San Salvador).

²⁵⁹ Το δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλιση, το δικαίωμα πρόσβασης σε υγειονομικές υπηρεσίες, το δικαίωμα πρόσβασης σε επαρκή τροφή και νερό, τα κοινωνικά δικαιώματα των παιδιών και οι ειδικές ανάγκες τους, το δικαίωμα των παιδιών σε κατάλυμα, βασική διατροφή, υγειονομικές και κοινωνικές υπηρεσίες.

²⁶⁰ Για μια ενδελεχή ανάλυση των αποφάσεων του Ανώτατου Δικαστηρίου της Νοτίου Αφρικής, για υποθέσεις που αφορούν τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα, βλ. Bilchitz, σελ. 135-235.

οικονομικών δικαιωμάτων σε δύο υποθέσεις ορόσημα²⁶¹. Αυτές οι υποθέσεις καθιερώνουν ότι οι περιορισμοί στους πόρους δεν απαλλάσσουν την κυβέρνηση από τις θετικές υποχρεώσεις εκπλήρωσης των κοινωνικοοικονομικών δικαιωμάτων, με τη λήψη μέτρων για την εξάλειψη ή μείωση της σοβαρής στέρησης που πλήττουν μεγάλες περιοχές της Νοτίου Αφρικής. Ωστόσο, το Ανώτατο Δικαστήριο δεν απαίτησε από την κυβέρνηση να υπερβεί τους διαθέσιμους πόρους της ή να εκπληρώσει τα δικαιώματα άμεσα. Μάλλον, οροθέτησε το εύρος της θετικής υποχρέωσης του κράτους σε τρία βασικά στοιχεία²⁶²: την υποχρέωση α) να λαμβάνει λογικά νομοθετικά και άλλα μέτρα, β) εντός του πλαισίου των διαθέσιμων πόρων του και γ) να πετύχει την προοδευτική πραγματοποίηση των δικαιωμάτων.

Το Ανώτατο Δικαστήριο αναγνώρισε τη σημασία της αρχής του «Ελάχιστου Πυρήνα Υποχρεώσεων» ως καθοδηγητική αρχή για την εκτίμηση της κρατικής συμμόρφωσης στις υποχρεώσεις της αναφορικά με τα κοινωνικά και οικονομικά δικαιώματα, αιτιολογώντας, ωστόσο, ότι η εν λόγω αρχή αφορά την αξιολόγηση του *εύλογου* των σχετικών κρατικών πράξεων, αποκλείοντας την εφαρμογή της όσον αφορά άμεσες θετικές υποχρεώσεις για παροχή αγαθών και υπηρεσιών. Το δικαστήριο απεφάνθη ότι το κράτος δεν υποχρεούται να υπερβεί το όριο των διαθέσιμων πόρων του ή να πραγματοποιήσει τα δικαιώματα άμεσα, αλλά μάλλον υποχρεούται να δράσει *εύλογα*, διασφαλίζοντας την προοδευτική πραγματοποίηση αυτών των δικαιωμάτων²⁶³, μέσω προγραμμάτων και πολιτικών. Καθιέρωσε λοιπόν, δύο κεντρικές αρχές για την αξιολόγηση των προγραμμάτων και των πολιτικών που θα πρέπει να υιοθετούνται από το κράτος:

1) τα προγράμματα και οι πολιτικές που υιοθετούνται θα πρέπει να είναι ικανές για την διευκόλυνση της πραγματοποίησης του δικαιώματος. Τα μέτρα θα πρέπει να λαμβάνουν υπόψη το βαθμό και την έκταση της υπάρχουσας άρνησης του

²⁶¹ Government of the Republic of South Africa, the Premier of the Province of the Western Cape, Cape Metropolitan Council, Oostenber Municipality vs Grootboom ad others, απόφαση, 4 Οκτωβρίου 2004, Case CCT 1100 Constitutional Court of South Africa και Minister of Health and others vs. Treatment Action Campaign and others, απόφαση 5 Ιουλίου 2002, Υπόθεση CCT 8/02. Διαθέσιμη: www.concourt.gov.za.

²⁶² Vizard P., σελ.179.

²⁶³ ΤΑC παρ. 26-29, παράθεση ΤΑC παρ. 34 και 35, «τα στοιχεία στη συγκεκριμένη υπόθεση μπορεί να δείξουν ότι υπάρχει ένας ελάχιστος πυρήνας μιας συγκεκριμένης υπηρεσίας που θα πρέπει να λαμβάνεται υπ' όψιν στον καθορισμό του *εύλογου* των μέτρων που λαμβάνονται από το κράτος....[ωστόσο] τα κοινωνικό-οικονομικά δικαιώματα του Συντάγματος δεν θα πρέπει να ερμηνεύεται ως δικαίωμα όλων να απαιτούν την παροχή του ελάχιστου πυρήνα σε αυτούς....είναι αδύνατον να δοθεί σε όλους πρόσβαση σε μια «πυρηνική» υπηρεσία άμεσα. Αυτό που είναι δυνατό, και μπορεί να προσδοκάται από ο κράτος, είναι να δρα *εύλογα* στην παροχή πρόσβασης σεκοινωνικό-οικονομικά δικαιώματα....σε μια προοδευτική βάση».

δικαιώματος, καθώς και την αρχή της ισότητας και της μη-διάκρισης στην εφαρμογή τους.

2) δεύτερον, τα προγράμματα και οι πολιτικές που υιοθετούνται θα πρέπει να προβλέπουν ειδικά για την ικανοποίηση βραχυπρόθεσμων, μεσοπρόθεσμων και μακροπρόθεσμων αναγκών. Οι πολιτικές που δεν προνοούν για την αντιμετώπιση άμεσων κρίσεων, δεν μπορούν να θεωρηθούν εύλογες²⁶⁴.

Στις υποθέσεις Grootboom²⁶⁵ και TAC, τα προγράμματα και οι πολιτικές που υιοθετήθηκαν από την κυβέρνηση, θεωρήθηκαν ασύμβατες με τις ανωτέρω αρχές, και η κυβέρνηση θεωρήθηκε υπεύθυνη για την παραβίαση των θετικών υποχρεώσεων που εμπεριέχονται στο Σύνταγμα της Δημοκρατίας της Νοτίου Αφρικής.

Η υπόθεση Grootboom που αφορούσε τις αναγκαστικές εξώσεις μιας κοινότητας ατόμων²⁶⁶, που είχαν στήσει έναν άτυπο καταυλισμό σε ιδιωτική γη, κάτω από «αξιοθρήνητες»²⁶⁷ συνθήκες, χωρίς ηλεκτρισμό και εγκαταστάσεις βασικής υγιεινής, έθεσε τα θεμέλια της δεκτικότητας δικαστικού ελέγχου της κρατικής υποχρέωσης προοδευτικής εκπλήρωσης των κοινωνικών, οικονομικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων. Σύμφωνα με την απόφαση του δικαστηρίου «δεν μπορεί να υπάρξει αμφιβολία ότι η ανθρώπινη αξιοπρέπεια, ελευθερία και ισότητα, οι θεμελιώδεις αρχές της κοινωνίας μας, αρνούνται σε αυτούς που δεν έχουν τροφή,

²⁶⁴ Grootboom, παρ. 43 και 44 και TAC παρ.68.

²⁶⁵ Μια κοινότητα καταπατητών/τραγωδουτών που υπέστη αναγκαστική έξωση από έναν ανεπίσημο καταυλισμό στο Wallacedene, είχε στήσει υποτυπώδη καταλύματα (καλύβες), κατασκευασμένα από πλαστικό και άλλα υλικά, σε ένα αθλητικό κέντρο, παρακείμενο στο κοινοτικό κέντρο της πόλης, σε συνθήκες έλλειψης ηλεκτρικού και βασικής υγιεινής. Ο μισός πληθυσμός αποτελούνταν από παιδιά. Η κ.Grootboom και τα υπόλοιπα μέλη της κοινότητας κατέθεσαν προσφυγή υπό τα άρθρα 26 (το δικαίωμα πρόσβαση σε επαρκή κατοικία) και 28 (το δικαίωμα των παιδιών σε βασικό καταφύγιο) του Συντάγματος της Νοτίου Αφρικής, για δράσεις της κυβέρνησης. Το Ανώτατο Δικαστήριο, βασιζόμενο στην αρχή του δικαστικού σεβασμού που παρουσιάστηκε στην υπόθεση Soobramoney, απεφάνθη ότι οι εναγόμενοι είχαν λάβει «εύλογα μέσα, σε σχέση με τους διαθέσιμους πόρους τους, με σκοπό να πετύχουν την προοδευτική εκπλήρωση του δικαιώματος πρόσβασης σε επαρκή κατοικία». Ωστόσο, επειδή το δικαίωμα των παιδιών σε βασικό κατάλυμα δεν υπόκειται στους περιορισμούς που θέτουν οι επαρκείς πόροι, το Δικαστήριο κατέληξε ότι οι ενάγοντες δικαιούνταν την παροχή βασικού καταλύματος. Ύστερα από εκδίκαση αιτήματος έφεσης, το Δικαστήριο αποφάσισε ότι δεν υπάρχει παραβίαση του άρθρου 28, αλλά παραβίαση του άρθρου 26, εφόσον το συγκριμένο άρθρο υποχρεώνει το κράτος να σχεδιάσει και να εφαρμόσει ένα πρόγραμμα κατοικίας, και η κυβέρνηση απέτυχε να παρέχει κατοικία σε αυτούς που την είχαν περισσότερο ανάγκη. Η απόφαση είχε σημαντικό αντίκτυπο στην πολιτική κατοικίας στη Νότιο Αφρική. Οι περισσότεροι δήμοι έθεσαν σε εφαρμογή μια «κατανομή Grootboom» στους προϋπολογισμούς τους, για την αντιμετώπισης των αναγκών των ατόμων με τις μεγαλύτερες ανάγκες. Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί, ότι παρ'όλο που έτυχαν κάποιας αποζημίωσης με διακανονισμό πριν τη δίκη, η δικαστική απόφαση δεν ικανοποίησε τους ενάγοντες. Η υπόθεση είναι σημαντική γιατί έθεσε τα θεμέλια της δεκτικότητας δικαστικού ελέγχου της κρατικής υποχρέωσης προοδευτικής εκπλήρωσης των κοινωνικών, οικονομικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων. Για μια ενδελεχή ανάλυση της υπόθεσης, βλ. Bilchitz, σελ. 139-155. Επίσης, Sunstein C., Rooux T. Και Steinberg C.W

²⁶⁶ Χαρακτηρισμένες «σε στυλ αναπόλησης του απαρτχάιντ» από το δικαστήριο, Grootboom, σελ. 10.

²⁶⁷ Όπως τις χαρακτήρισε ο δικαστής Yakoob J, Grootboom, σελ. 7

ένδυση ή καταφύγιο»²⁶⁸, συνδέοντας τη φτώχεια με την αξιοπρέπεια, και ότι η πραγματοποίηση των οικονομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, συμπεριλαμβανομένης της πρόσβασης σε κατοικία, σύστημα υγείας, επαρκής τροφή και νερό, και κοινωνικά ασφάλεια, είναι απαραίτητα για την διασφάλιση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, ελευθερίας και ισότητας όλων των ατόμων.

Το Ανώτατο Δικαστήριο απεφάνθη ότι η κυβέρνηση απέτυχε να εκπληρώσει το δικαίωμα σε επαρκή κατοικία των ατόμων με τις πιο επείγουσες και μεγαλύτερες ανάγκες, παρ'όλο που είχε εκπονήσει ένα κεντρικό πρόγραμμα για την ικανοποίηση μεσοπρόθεσμων και μακροπρόθεσμων αναγκών κατοικίας. Το κράτος, σύμφωνα με την απόφαση του δικαστηρίου, θεέ έπρεπε να λάβει μέτρα για την προοδευτική ικανοποίηση των βασικών αναγκών των ατόμων που δεν έχουν πρόσβαση σε γη, σε κατάλυμα και ζουν σε μη ανεχτές ή κρίσιμες συνθήκες²⁶⁹.

Ωστόσο, τρία χρόνια αργότερα, ύστερα από την απόφαση του δικαστηρίου στην υπόθεση Γκούτμπουμ, η Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου της Νοτίου Αφρικής, ανέφερε ότι η κυβέρνηση ακόμα δεν είχε εφαρμόσει ένα πρόγραμμα για την αντιμετώπιση των αναγκών στέγασης των ανθρώπων που βρίσκονται σε «καταστάσεις κρίσης» (SAHRC' s Fifth Economic and Social Rights Report 2002/2003, p.56.).

Η δεύτερη υπόθεση, η *Treatment Action Campaign* αφορούσε την ισχυριζόμενη παραβίαση του δικαιώματος στην υγεία, λόγω περιορισμένης πρόσβασης σε βασικά φάρμακα, απαραίτητα για την αποτροπή μετάδοσης του ιού HIV από τη μητέρα στο παιδί, σε κρατικά νοσοκομεία και κλινικές²⁷⁰. Μολονότι, το κράτος είχε προνοήσει στη δημιουργία ανάλογου προγράμματος, αλλά εξαιτίας γεωγραφικών περιορισμών, η πρόσβαση μεγάλων περιοχών της Νοτίου Αφρικής στο πρόγραμμα ήταν απαγορευτική. Το Δικαστήριο, στην απόφασή του, περιέγραψε την κρατική αυτή αποτυχία μη εύλογη και αντισυνταγματική, και διέταξε την εισαγωγή ενός εύλογου αντίστοιχου προγράμματος στα κρατικά νοσοκομεία και κλινικές²⁷¹.

²⁶⁸ παρ. 3, *Government of the Republic of South Africa and Others v Grootboom and Others*, 2001 (1) sa 46 (cc); case no cet 11/2000, Constitutional Court, para 23, Judge Jacob J. Αναφορά στον Goldewijk Klein Berma, *Poverty, Dignity and Humiliation on Poverty as a Violation of Human Rights and Access to Justice*, World Forum on Human Rights, Nantes, France, 16-19 May 2004, σελ. 4

²⁶⁹ *Grootboom*, παρ. 41-4, 52, 65-69 και 95.

²⁷⁰ Για μια ενδελεχή ανάλυση της απόφασης του δικαστηρίου στην συγκεκριμένη υπόθεση, βλ. Bilchitz, σελ. 149 -66.

²⁷¹ TAC, παρ. 26 -39, 67-95 και 135.

Ο Bilscitz υποστηρίζει ότι η νομολογία του Ανώτατου Δικαστηρίου της Νοτίου Αφρικής, απέτυχε να παρέχει επαρκές περιεχόμενο σε αυτά τα δικαιώματα, και για αυτό οι αποφάσεις του θεωρούνται θεωρητικά αδύναμες²⁷². Ωστόσο, δεν παύει να αποτελεί την πιο σημαντική απόδειξη ότι τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα είναι εκδικάσιμα.

2.2.4.2. Η Τριμερής Τυπολογία Υποχρεώσεων στη Νομολογία

Σε μια άλλη υπόθεση, η Αφρικανική Επιτροπή υιοθέτησε την τριμερή τυπολογία των κρατικών υποχρεώσεων, όσον αφορά πράξεις τρίτων, για παραβιάσεις οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων, που αναφέρονται στην Κατευθυντήρια Οδηγία 18, των Maastricht Guidelines.

Η υπόθεση Ogoni People, αφορούσε καταγγελίες για παραβιάσεις πολλών δικαιωμάτων του ανθρώπου του Αφρικανικού Χάρτη, από μια προηγούμενη (στρατιωτική) κυβέρνηση της Νιγηρίας, λόγω της άμεσης συμμετοχής της στην παραγωγή πετρελαίου, και της αποτυχίας της να λάβει μέτρα προστασίας από παραβιάσεις των πετρελαϊκών εταιρειών στην Ogoniland. Οι κατηγορίες αφορούσαν την καταστροφή, τη μόλυνση και την λεηλάτηση της γης και της σοδειάς, και άλλων μορφών βίας και εκφοβισμού.

Η Αφρικανική Επιτροπή επιχειρηματολόγησε, βασιζόμενη στην υπόθεση Rodriguez, ότι όταν ένα κράτος επιτρέπει σε ιδιώτες ή σε ομάδες ιδιωτών να δρουν ελεύθερα και σε καθεστώς ατιμωρησίας, καταπατώντας τα δικαιώματα του ανθρώπου, τότε παραβιάζει την υποχρέωση προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Η Επιτροπή έκρινε ένοχη την κυβέρνηση για παραβίαση αρκετών δικαιωμάτων του ανθρώπου, τόσο λόγω των άμεσων δράσεών αυτής και των δυνάμεων ασφαλείας της, όσο και για την αποτυχία της κυβέρνησης να επιβλέψει τις επιπτώσεις στην υγεία και στο περιβάλλον της παραγωγής πετρελαίου, και να αποτρέψει παραβιάσεις των δικαιωμάτων από μη κρατικούς δρώντες. Επιπλέον, η μεταχείριση των Ogoni από την κυβέρνηση, σύμφωνα με την Επιτροπή, καθιστά παραβίαση και των τριών υποχρεώσεων-σεβασμού, προστασίας και εκπλήρωσης-του

²⁷² Bilchitz, σελ. 139.

δικαιώματος στην τροφή, λόγω και άμεσων δράσεών της και ως συνέπεια λήψης προστασίας από παραβιάσεις τρίτων μερών²⁷³.

2.2.4.3. Θετικές Υποχρεώσεις και Οικονομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα απορρέουν από το Δικαίωμα στη Ζωή

Υπάρχει ευρύ νομολογιακό προηγούμενο, για τις θετικές κρατικές υποχρεώσεις, απορρέουσες από το δικαίωμα στη ζωή. Για παράδειγμα, η νομολογία του Ανώτατου Δικαστηρίου της Ινδίας έχει ερμηνεύσει το δικαίωμα στη ζωή, σύμφωνα με το άρθρο 21 του ινδικού συντάγματος, ώστε να επιβάλλει θετικές υποχρεώσεις στο κράτος, σε σχέση με τις βασικές ανάγκες των κατοίκων του, επικαλούμενο το δικαίωμα του ανθρώπου στη ζωή, σαν βάση για την προστασία και την προώθηση των οικονομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων²⁷⁴, συνδέοντάς το με κατευθυντήριες αρχές κρατικής πολιτικής, κατά το Ινδικό Σύνταγμα(ειδικά του άρθρου 39(α) που προβλέπει ότι το κράτος θα στρέψει την πολιτική του προς την προστασία του δικαιώματος στο δικαίωμα επαρκών μέσων συντήρησης, και στο άρθρο 41, που προβλέπει ότι το κράτος, εντός των ορίων της οικονομικής του δυνατότητας και ανάπτυξης, , θα διασφαλίζει αποτελεσματικά το δικαίωμα στην εργασία,, σε περιπτώσεις ανεργίας)²⁷⁵. Για παράδειγμα, στην υπόθεση *Paschim Banga Khet Mazdoor Samity and others v State of West Bengal and another*, το Ανώτατο Δικαστήριο αιτιολόγησε ότι το Άρθρο 21 επιβάλλει την υποχρέωση του Κράτους να περιφρουρήσει το δικαίωμα στη ζωή κάθε ατόμου και ότι « η αποτυχία από την πλευρά ενός κυβερνητικού νοσοκομείου να παρέχει εγκαίρως ιατρική προστασία στην ανάγκη ενός ατόμου για την αντίστοιχη θεραπεία, καταλήγει στην παραβίαση του δικαιώματος στη ζωή, που προστατεύεται στο άρθρο 21(7)»²⁷⁶.

²⁷³ « ...η κυβέρνηση κατέστρεψε πηγές τροφής, μέσω των κρατικών δυνάμεων προστασίας και της Κρατικής Εταιρείας Πετρελαίου, επέτρεψε σε ιδιωτικές πετρελαϊκές εταιρείες να καταστρέφουν πηγές τροφής, και, μέσω του τρόμου, δημιούργησε σημαντικά εμπόδια στις κοινότητες των Ογκόνι, στην προσπάθειά τους να τραφούν», βλ. www.lumn.edu/humanrts/africa/comcases/155-96b.html. Η υπόθεση αναφέρεται επίσης, από την Vizard P. και την Chinkin C., 2003.

²⁷⁴ Το Ινδικό Σύνταγμα δεν αναγνωρίζει με σαφήνεια εκτελεστά οικονομικά και κοινωνικά δικαιώματα. Παραδοσιακά, η Ινδία είναι μια χώρα με τεράστιο αριθμό ανθρώπων που ζουν υπό καθεστώς φτώχειας, ενώ δεν υπήρχε κοινωνικό δίκτυο ασφαλείας, και σήμερα ζουν σε ακραία φτώχεια.....Η Νότια Ινδία είναι επίσης μια χώρα με σημαντικό πλούτο: ορυχεία, γεωργία, και τουρισμός, είναι μεταξύ των τομέων που σφύζουν οικονομικής δραστηριότητας. Περίπου το 50 τοις εκατό των ανθρώπων που υποφέρουν από λοιμούς ζει στην Ινδία.

²⁷⁵ Vizard P., σελ.177.

²⁷⁶ AIR 1996 SC 2426-29. Διαθέσιμο στην ηλ. Διεύθυνση: www.escri-net.org/EngGeneral/CaseLawSearchResult.asp. Παράθεση στην παρ.9.

Στην υπόθεση της Olga Tellis versus Bombay Municipality Corporation, το Ανώτατο Δικαστήριο της Ινδίας, κατέληξε ότι το δικαίωμα στα μέσα συντήρησης θα έπρεπε να αντιμετωπίζεται ως αναπόσπαστο τμήμα του δικαιώματος στη ζωή, που ορίζεται στο Άρθρο 21 του Ινδικού Συντάγματος : « το Άρθρο 21 είναι ευρύ και εκτεταμένο. Δεν εννοεί μόνο ότι η ζωή δεν μπορεί απλά να αφανιστεί...Μία εξίσου σημαντική πλευρά αυτού του δικαιώματος είναι το δικαίωμα στα μέσα συντήρησης επειδή, το άτομο δεν μπορεί να ζήσει χωρίς τα μέσα επιβίωσης, δηλαδή, τα μέσα συντήρησης...Αυτά...πρέπει να θεωρηθούν αναπόσπαστο τμήμα του δικαιώματος στη ζωή²⁷⁷. Στη συγκεκριμένη υπόθεση (όπου το Κράτος του Μαχαράστρα και το Δημοτικό Συμβούλιο προχώρησε σε εξώσεις καλλιτεχνών του δρόμου και ανθρώπων που ζούσαν σε τρώγλες).

Το δικαίωμα στην τροφή, το δικαίωμα στην ένδυση, το δικαίωμα σε ένα αξιοπρεπές περιβάλλον και σε ένα επαρκές κατάλυμα μέσα στο οποίο [μπορείς] να ζεις απορρέουν από το δικαίωμα στη ζωή²⁷⁸. Με άλλα λόγια, διαμέσω του δικαιώματος στη ζωή, το δικαστήριο αναγνώρισε αποτελεσματικά έναν αριθμό δικάσιμων κοινωνικό-οικονομικών δικαιωμάτων²⁷⁹

Στην Υπόθεση *Case of People's Union for Civil Liberties*²⁸⁰, το Ανώτατο Δικαστήριο της Ινδίας ασχολήθηκε με τα περιστατικά θανάτων λόγω λοιμού, παρ' όλη τη διαθέσιμη ποσότητα τροφής που κρατούνταν ειδικά για τέτοιες περιπτώσεις και παρ' όλο που είχαν εκπονηθεί προγράμματα διανομής δημητριακών ειδικά για την περίπτωση λοιμού, τα οποία, όμως, δεν λειτούργησαν ποτέ. Το δικαστήριο,

²⁷⁷ Olga Tellis and Ors.versus Bombay Municipal Corporation and Ors. Etc., July 10,1985, διαθέσιμη στην ηλ. διεύθυνση: www.esr-net.org,σελ.23.

²⁷⁸ Shantistar Builders v Narayan Totame, AIR 1990 SC 630, σελ.633 και Paschim Banga Khet Mazdoor Samity v. State of West Bengal, SOL Case No.169, 4 SCC 25, 3 SCJ 25, 2 CHRLD 109, 1996.

²⁷⁹ Bichitz, σελ. 242.

²⁸⁰ Περίληψη της υπόθεσης: Στο κράτος του Ρατζαστάν υπήρξαν θάνατοι λόγω λοιμού, παρόλο που αποθέματα σιταριών είχαν αποθηκευθεί ειδικά για τέτοιες περιπτώσεις, ενώ πολλά από τα προβλεφθέντα προγράμματα διανομής φαγητού σε όλη την Ινδία δεν λειτούργησαν. Το 2001, η Λαϊκή Ένωση για τις Ατομικές Ελευθερίες, προσέφυγε δικαστικώς ζητώντας την εφαρμογή και των δύο προγραμμάτων διανομής τροφίμων και του «Κώδικα Λοιμού», ο οποίος θα επέτρεπε την διανομή των αποθεμάτων σε δημητριακά κατά την περίοδο λοιμού. Υποστήριξαν ότι το δικαίωμα στην τροφή, και άλλα οικονομικά και κοινωνικά δικαιώματα, όπως το δικαίωμα σε ένα επαρκές βιοτικό επίπεδο, απορρέουν από το δικαίωμα στη ζωή. Το 2003 το Δικαστήριο κατέληξε σε μια δυνατή απόφαση, που δήλωνε ότι το δικαίωμα στη ζωή τέθηκε σε κίνδυνο, λόγω της αποτυχίας εφαρμογής των παραπάνω αναφερθέντων προγραμμάτων. Το Δικαστήριο επεσήμανε την παραδοξότητα των θανάτων από πείνα, τη στιγμή που υπήρχε διαθέσιμη τροφή και διέταξε την εφαρμογή του «Κώδικα Λοιμού» για τρεις μήνες και άλλα σχετικά μέτρα. Η συγκεκριμένη υπόθεση θεωρείται πολύ σημαντική, γιατί αποτελεί μια από τις σπάνιες δικαστικές υποθέσεις που αφορούν κυρίως το δικαίωμα στην τροφή, και γιατί υπήρξε ο καταλύτης ενός κινήματος υπεράσπισης του δικαιώματος στην τροφή, που έλαβε εθνικές διαστάσεις στην Ινδία. Πηγή: www.esr-net.org

επισημαίνοντας την παραδοξότητα ύπαρξης θανάτων λόγω πείνας, την στιγμή που υπήρχε διαθέσιμη τροφή, κατέληξε σε μια δυνατή απόφαση, που δήλωνε ότι το δικαίωμα στη ζωή τέθηκε σε κίνδυνο, λόγω της συστηματικής αποτυχίας εφαρμογής των προαναφερθέντων προγραμμάτων²⁸¹.

Σε ακόμα μια υπόθεση ορόσημο, που αφορούσε την κυβέρνηση του Ζαΐρ, η Αφρικανική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών, καθιέρωσε θετική υποχρέωση παροχής βασικών φαρμάκων και υπηρεσιών υγείας, καταλήγοντας ότι η αποτυχία παροχής τους αποτελεί παραβίαση του άρθρου 16 του Αφρικανικού Χάρτη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών²⁸².

Στην υπόθεση *Guatemalan Street Children*, που αφορούσε το θάνατο πέντε «παιδιών του δρόμου» από εθνικές αστυνομικές δυνάμεις, το Δι-Αμερικανικό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, έδωσε έμφαση στη *jus cogens* φύση του δικαιώματος στη ζωή και, επιχειρηματολογώντας ότι αποτελεί την ουσιαστική βάση για την εφαρμογή και άλλων δικαιωμάτων που εμπεριέχονται στην Αμερικανική Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, απέδωσε στα κράτη και θετικές υποχρεώσεις προστασίας και διατήρησης του δικαιώματος στη ζωή. Το κράτος καταδικάστηκε για παραβίαση τόσο του δικαιώματος στη ζωή(άρθρο 4), όσο και των δικαιωμάτων των παιδιών (άρθρο 19 της Αμερικανικής Σύμβασης), εφόσον απέτυχε να διεξάγει επαρκείς έρευνες για το περιστατικό και να καταδικάσει τις υπεύθυνες αστυνομικές δυνάμεις, εγκαθιστώντας ένα *de facto* καθεστώς ατιμωρησίας²⁸³.

²⁸¹ Για μια αναλυτική παρουσίαση της υπόθεσης, βλ. Bichitz, σελ. 241-243.

²⁸² Free Legal Assistance Group, Lawyers Committee for Human Rights, Union Inter africaine des Droits de L'Homme, Les Témoins de Jehovah vs. Zaire, African Commission on Human and People's Rights, Comm.No.25/89, 47/90, 56/91, 100/93, 1995.

²⁸³ Inter-American Court of Human Rights, Villagran Morales et al. Case (The "Street Children" Case), Judgement of November 19, 1999, ειδικά τα άρθρα 137-46 και 195. Η συγκεκριμένη υπόθεση παραθέτεται από την Vizard P., σελ. 184-185.

2.2.5. Προσέγγιση με βάση τις παραβιάσεις

Το Κράτος παραβιάζει μια διεθνή συνθήκη, όταν δεν συμμορφώνεται με τις υποχρεώσεις που απορρέουν από αυτή²⁸⁴. Η Επιτροπή του διεθνούς ΣΟΚΠΑ, στα Γενικά Σχόλιά της, όρισε τις παραβιάσεις των υποχρεώσεων των κρατών, σύμφωνα με την τριμερή τυπολογία των υποχρεώσεων σεβασμού, προστασίας και εκπλήρωσης, καθιστώντας, μεθοδολογικά ευκολότερη την αναγνώριση διαφορετικών τύπων παραβιάσεων. Ακόμα, η Επιτροπή αναγνωρίζει παραβιάσεις των διατάξεων του Συμφώνου, λόγω άμεσων κρατικών δράσεων *λειτουργίας* (*acts of commission*) ή και άλλων οντοτήτων, των οποίων οι δράσεις τους δεν έχουν ρυθμιστεί επαρκώς από τα Κράτη²⁸⁵, και κρατικών (δράσεων) *παράληψεων* ή αποτυχίας ανάληψης δράσης (*acts of omission*)²⁸⁶. Κάθε αποτυχία του Κράτους να συμμορφωθεί με τις διεθνείς νομικές υποχρεώσεις του θα πρέπει να εξετάζεται σύμφωνα με το εάν το εν λόγω κράτος δεν μπορούσε ή δεν ήθελε να τις εφαρμόσει²⁸⁷.

²⁸⁴ Σύμφωνα με την Επιτροπή Διεθνούς Δικαίου «παραβίαση μιας διεθνούς υποχρέωσης από ένα Κράτος [συμβαίνει όταν] μια δράση αυτού του Κράτους δεν είναι σε συμφωνία με ότι απαιτείται από αυτό από αυτή την υποχρέωση [...]» Άρθρο 12, ILC Draft Articles on State Responsibility, fifty-fifth session, Official Records of the General Assembly, fifty-sixth session, Supplement No.10 (A/56/10), chip. IV.E.I. και ILC, Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries, in the Yearbook of the International Law Commission, 2001, vol. II, Part Two

²⁸⁵ Βλ. Βλ. για παράδειγμα, UN CESR, General Comment No.14, παρ. 48.

²⁸⁶ Σύμφωνα με τις Maastricht Guidelines, οι παραβιάσεις από δράσεις λειτουργίας μπορούν να προκύψουν από άμεσες δράσεις των Κρατών ή άλλων δρώντων, που οι δράσεις τους δεν ρυθμίζονται επαρκώς από τα Κράτη, και συμπεριλαμβάνουν: την κατάργηση ή αναβολή νομοθεσίας απαραίτητης για την απόλαυση των οικονομικών, κοινωνικών, και πολιτικών δικαιωμάτων, την ενεργή άρνησή τους, την υιοθέτηση νομοθεσίας μη συμβατής με τις υποχρεώσεις που απορρέουν από τα δικαιώματα, την εσκεμμένη υιοθέτηση οπισθοδρομικών μέτρων, την υπολογισμένη εμπόδιση ή παύση της προοδευτικής πραγματοποίησης και την μείωση ή διαφοροποίηση συγκεκριμένης δημόσιας δαπάνης, όταν αυτή καταλήγει στην μη –απόλαυση των δικαιωμάτων.

Οι παραβιάσεις των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων, μπορούν να προκύψουν από δράσεις παράλειψης ή αποτυχίας των Κρατών να λάβουν τα απαραίτητα μέτρα που απορρέουν από τις νομικές τους υποχρεώσεις. Τέτοιες δράσεις συμπεριλαμβάνουν: την αποτυχία να λάβει τα κατάλληλα μέτρα, να επιβάλλει νομοθεσία ή πολιτικές, να ρυθμίσει τις δραστηριότητες ιδιωτών ή ομάδων, ώστε να τους εμποδίσει από παραβιάσεις των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων, αποτυχία να ελέγχει της διαδικασίας πραγματοποίησης, αποτυχία άμεσης εφαρμογής των σχετικών δικαιωμάτων, αποτυχία να συναντήσει ένα αποδεκτό ελάχιστο επίπεδο εκπλήρωσης των σχετικών δικαιωμάτων, αποτυχία να λάβει υπ'όψιν του τις διεθνείς νομικές υποχρεώσεις που απορρέουν από το ΔΣΟΚΠΑ.

²⁸⁷ Leckie Scott, 1998, σελ. 98.

Πιθανοί τύποι δράσεων ή αδράνειας (acts of commission or omission) που δημιουργούν, επιδεινώνουν ή διαιωνίζουν τη φτώχεια και μπορούν να αποτελούν παραβίαση συγκεκριμένων δικαιωμάτων του ανθρώπου	
Υποχρέωση	Παραβίαση
Υποχρέωση Σεβασμού	Κρατικές Δράσεις που προκαλούν φτώχεια ή επηρεάζουν σημαντικά τους φτωχούς - Αυθαίρετη Έξωση από την κατοικία ή τη γη τους - Σκόπιμος αποκλεισμός από την πρόσβαση στους παραγωγικούς πόρους
Υποχρέωση Προστασίας	Κρατικές δράσεις (ή αδράνεια) που αποτυγχάνουν να προστατέψουν το άτομο από δράσεις μη-κρατικών δρώντων που προκαλούν φτώχεια - Αποτυχία να φέρουν τις επιχειρήσεις να λογοδοτήσουν για παραβιάσεις - Έλλειψη επαρκούς κανονιστικού πλαισίου
Υποχρέωση Εκπλήρωσης	Κρατικές δράσεις (ή αδράνεια) που αποτυγχάνει να αμβλύνει τη φτώχεια - Απουσία ή ανεπάρκεια πολιτικών και προγραμμάτων - Έλλειψη κατάλληλων κυβερνητικών δαπανών, σε περιπτώσεις όπου υπάρχουν διαθέσιμοι πόροι
Υποχρέωση Μη-Διάκρισης	Δράσεις ή αδράνεια που επιφέρει διακρίσεις ή αποτυχία να αποτραπούν οι διακρίσεις που προκαλούν φτώχεια

Όταν το κράτος αποτύχει να δράσει «καλή τη πίστη» και να προχωρήσει προς την πραγματοποίηση ενός δικαιώματος, τότε παραβιάζει το συγκεκριμένο δικαίωμα²⁸⁸.

Η Τσάπμαν (Chapman Audrey) εισήγαγε την προσέγγιση της κρατικής ευθύνης με βάση τις παραβιάσεις (“violations approach”) το 1996 και πολλοί άλλοι

²⁸⁸ Βλ. για παράδειγμα, UN CESR., General Comment No. 15, παρ. 40

σχολιαστές του ΣΟΚΠΑ προσέγγιζαν από τότε το Σύμφωνο από αυτή την οπτική γωνία²⁸⁹. Η προσέγγιση με βάση τις παραβιάσεις των κρατών, αντί να αναγνωρίζει τις «υποχρεώσεις» των κρατών, αναγνωρίζει κατευθείαν τις παραβιάσεις των δικαιωμάτων του Συμφώνου²⁹⁰, με άλλα λόγια, αναγνωρίζει τις δράσεις ή τις παραλείψεις με τις οποίες ένα κράτος αποτυγχάνει να συμμορφωθεί με τις υποχρεώσεις του Συμφώνου, αλλά χωρίς πριν να αναγνωρίζει αυτές τις υποχρεώσεις. Η Τσάπμαν υποστηρίζει ότι είναι δυνατή η αναγνώριση παραβιάσεων, εάν χρησιμοποιηθεί ως βάση το έργο της Επιτροπής ΣΟΚΠΑ²⁹¹.

Ωστόσο, ο σαφής καθορισμός του περιεχομένου των Κρατικών υποχρεώσεων, οπότε, και του κανονιστικού περιεχομένου του Συμφώνου θεωρείται απαραίτητος για τον επακριβή χαρακτηρισμό μιας πράξης ή μιας παράλειψης ως παραβίασης²⁹².

2.2.6. Περιφερειακό Επίπεδο

Όσον αφορά στην προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου, που παρέχουν τα περιφερειακά συστήματα προστασίας και προαγωγής των δικαιωμάτων του ανθρώπου, εντοπίζονται πολλές διαφορές.

Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) και τα Πρωτόκολλά της, προστατεύει ορισμένα κοινωνικά και οικονομικά δικαιώματα, όπως, το δικαίωμα στην εκπαίδευση, το οποίο περιλαμβάνει το δικαίωμα των γονέων να εξασφαλίζουν τη μόρφωση και εκπαίδευση των παιδιών τους, σύμφωνα με τις θρησκευτικές και τις φιλοσοφικές τους πεποιθήσεις (άρθρο 2, Πρώτου Πρωτοκόλλου), το δικαίωμα του σεβασμού της ιδιωτικής ζωής και οικογενειακής

²⁸⁹ Για παράδειγμα, βλ. Leckie S., Another Step towards indivisibility, σελ. 35-86, Coomans F., Identifying violations of the Right to Education, σελ.125-146, Leary V., A Violations Approach to the right to work, σελ. 113-123

²⁹⁰ Sepúlveda M., σελ. 21.

²⁹¹ Chapman, 1996, HRQ, σελ.39. Η Chapman το 1996 παρατήρησε ότι ο συστηματικός έλεγχος των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων απαιτούσε την ύπαρξη πέντε μεθοδολογικών προϋποθέσεων: 1) η νοηματική σύλληψη των συγκεκριμένων συστατικών στοιχείων κάθε δικαιώματος και των αντίστοιχων κρατικών υποχρεώσεων, 2) η σκιαγράφηση του σχετικού προτύπου απόδοσης καθενός από αυτά τα συστατικά στοιχεία, 3) η συλλογή των σχετικών δεδομένων, κατάλληλα λειτουργικώς αποκεντρωμένα ανάλογα με το φύλο και άλλες μεταβλητές, 4) ανάπτυξη ενός συστήματος διαχείρισης των πληροφοριών για αυτά τα δεδομένα, που θα διευκολύνει την ανάλυση των τάσεων διαχρονικά και θα συγκρίνει το status των ομάδων μέσα σε μια χώρα και 5) την ικανότητα ανάλυσης αυτών των δεδομένων ώστε να προσδιορισθούν αυτές οι τάσεις. Σύμφωνα με την Chapman καμία από αυτές τις προϋποθέσεις δεν ίσχυε τότε, οπότε η «προσέγγιση με βάση τις παραβιάσεις» ήταν η πιο εφικτή και αποτελεσματική εναλλακτική για την επίβλεψη των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων, βλ. σελ. 29 και 36.

²⁹² Sepúlveda, σελ.21- 22.

ζωής, της κατοικίας και της ανταποκρίσεως (άρθρο 8), την ελευθερία της ειρηνικής συναθροίσεως και του συνεταιρισμού, που περιλαμβάνει το δικαίωμα ιδρύσεως συνδικάτων και προσχωρήσεως σε αυτά (άρθρο 10), το δικαίωμα συνάψεως γάμου και δημιουργίας οικογένειας (άρθρο 12)²⁹³.

Ωστόσο, σε ευρωπαϊκό επίπεδο, τα κοινωνικά και οικονομικά δικαιώματα, προστατεύονται, κυρίως, από τον Αναθεωρημένος Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης του 1996, ο οποίος δεσμεύει τα Κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης, και περιλαμβάνει περισσότερα κοινωνικά δικαιώματα, από πριν, όπως, το δικαίωμα στη κατοικία(άρθρο 31) και το δικαίωμα σε αξιοπρεπείς συνθήκες εργασίας (άρθρο 26).

Όμως, το εξαιρετικά ενδιαφέρον σημείο του αναθεωρημένου Χάρτη, όπως αναφέρθηκε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, αποτελεί η καθιέρωση του *δικαιώματος όλων στην προστασία από τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό*(άρθρο 30). Συγκεκριμένα, το άρθρο 30, δηλώνει ότι: *«κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα σε προστασία από τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό»*²⁹⁴.

Το Διαμερικανικό σύστημα προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, βασίζεται στην Αμερικανική Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΑΣΔΑ). Η μοναδική διάταξη που αναφέρεται στα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα, είναι το άρθρο 26, το οποίο, υποχρεώνει τα συμβαλλόμενα Κράτη να υιοθετήσουν μέτρα, εσωτερικά, αλλά και μέσω της διεθνούς συνεργασίας, ειδικά οικονομικής και τεχνικής φύσης, για την προοδευτική επίτευξη της πλήρους υλοποίησης των δικαιωμάτων, που εμπεριέχονται στα οικονομικά, κοινωνικά, μορφωτικά, επιστημονικά και πολιτιστικά πρότυπα, τα οποία θέτει ο Χάρτης του Οργανισμού Αμερικανικών Κρατών (ΟΑΚ). Τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα, προστατεύονται από το Πρόσθετο Πρωτόκολλο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα, γνωστό ως Πρωτόκολλο του Σαν Σαλβαδόρ, του 1998, και αναγνωρίζει, ταυτόχρονα και ένα σύστημα ελέγχου των υποχρεώσεων των Κρατών μελών, μέσω της υποβολής περιοδικών εκθέσεων (άρθρο 19 (1)).

Στην Αφρικανική Ήπειρο, το σύστημα προστασίας και προαγωγής των δικαιωμάτων του Ανθρώπου περιλαμβάνει το Χάρτη του ΟΑΕ/ΑΕ (Οργανισμός Αφρικανικής Ενότητας/Αφρικανική Ένωση), το Χάρτη της Βανζιού για τα δικαιώματα

²⁹³ Βλ. Περράκης Στ., Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, σελ. 121 – 122.

²⁹⁴ Βλ. ελλ. μτφρ. στο Περράκης Στ., Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, σελ.157.

του ανθρώπου και των λαών, και την Αφρικανική Επιτροπή των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών.

Ο Χάρτης της Banjul προστατεύει - όσον αφορά τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα - το δικαίωμα ελεύθερης συμμετοχής στην πολιτιστική ζωή της κοινότητας, ο δικαίωμα στην ιδιοκτησία, το δικαίωμα στην εργασία με ικανοποιητικούς όρους και ίση αμοιβή, για ίση προσφερόμενη εργασία, το δικαίωμα στη (φυσική και ψυχική υγεία), το δικαίωμα στην εκπαίδευση και το δικαίωμα των ηλικιωμένων και αναπήρων στη λήψη ειδικών μέτρων προστασίας σε σχέση με τις ειδικές τους ανάγκες²⁹⁵.

Μία από τις καινοτομίες του Αφρικανικού Χάρτη έγκειται στο γεγονός ότι εισάγει τα Δικαιώματα της Τρίτης Γενιάς ή δικαιώματα αλληλεγγύης, όπως το δικαίωμα στην ανάπτυξη, το δικαίωμα στην οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ανάπτυξη, το δικαίωμα στην ίση απόλαυση της κοινής κληρονομιάς της ανθρωπότητας, το δικαίωμα στην ειρήνη και την ασφάλεια σε εθνικό και διεθνές επίπεδο και το δικαίωμα σε ένα γενικά ικανοποιητικό περιβάλλον²⁹⁶.

2.2.7. Διεθνείς και Περιφερειακοί Μηχανισμοί Εποπτείας και Ελέγχου των Υποχρεώσεων των Κρατών

Οι διεθνείς και περιφερειακοί μηχανισμοί εποπτείας και ελέγχου που αναλαμβάνουν τα συμβαλλόμενα Κράτη (monitoring) λειτουργούν, συνήθως, με δύο τρόπους. Ο πρώτος είναι η *περιοδική επιβολή εκθέσεων* εκ μέρους των Κρατών (reporting), με τον οποίο τα Κράτη παρέχουν πληροφορίες για την εσωτερική κατάσταση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και τις δράσεις τους. Ο δεύτερος τρόπος είναι η *επιβολή αναφορών* (petitioning) για παραβιάσεις των δικαιωμάτων του ανθρώπου²⁹⁷.

Στα πλαίσια των Η.Ε., η Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του Συμφώνου για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα (ΕΔΑ/ΣΑΠΔ), αποτελεί το όργανο εποπτείας της εφαρμογής του διεθνούς ΣΑΠΔ, το οποίο και την θεσμοθέτησε - αποτελεί, με άλλα λόγια έναν συμβατικό μηχανισμό (treaty body), προβλέπει την υποβολή περιοδικών εκθέσεων των κρατών (άρθρο 40).

²⁹⁵ Άρθρα 14 – 18.

²⁹⁶ Άρθρα 22 – 24.

²⁹⁷ Βλ. Περράκης Στ., Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, σελ. 71.

Επίσης, το ίδιο ισχύει για το Προαιρετικό Πρωτόκολλο σχετικά με το Σύμφωνο περί ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων (άρθρο 1), το Προαιρετικό Πρωτόκολλο στο Σύμφωνο περί οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων (άρθρο 2), το Συμβούλιο Δικαιωμάτων των Η.Ε. (πρώην Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου των Η.Ε., «διαδικασία 1503») και την Υποεπιτροπή των δικαιωμάτων του ανθρώπου (πρώην Υποεπιτροπή κατά των διακρίσεων και προστασίας των μειονοτήτων), η Επιτροπή για την εξάλειψη των διακρίσεων σε βάρος των γυναικών, καθώς, και, άλλοι συμβατικοί μηχανισμοί.

Το Συμβούλιο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου των Η.Ε. προβλέπει, ακόμα, διαδικασία διακρατικών και ατομικών αναφορών («διαδικασία 1503»).

Το Προαιρετικό Πρωτόκολλο στο Σύμφωνο περί ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων (άρθρο 1), προβλέπει, ακόμα, διαδικασία υποβολής *ατομικών αναφορών*, από ιδιώτες ή ομάδες ιδιωτών ή μη κυβερνητικές οργανώσεις.

Η UNESCO, επίσης, έχει καθιερώσει ειδική διαδικασία υποβολής ατομικών αναφορών²⁹⁸.

Τέλος, Η Επιτροπή για τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα (ΕΟΚΠΑ), συμβατικός μηχανισμός του διεθνούς ΣΟΚΠΑ, προβλέπει, επίσης, διαδικασία υποβολής περιοδικών εκθέσεων των Κρατών μελών, καθώς και διαδικασία διακρατικών αναφορών (άρθρο 10) .

Το σύστημα προστασίας και προαγωγής των Η.Ε., μέχρι πρόσφατα, δεν προέβλεπε διαδικασία ατομικών προσφυγών, γεγονός που αποτελούσε και επιχείρημα για την υποστήριξη της άποψης ότι τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα δεν επιβάλουν αγωγή – δηλαδή δικαστικά επιδιώξιμη – αξίωση κατά του κράτους, εφόσον, τα περισσότερα Κράτη μέλη του διεθνούς ΣΟΚΠΑ δεν έχουν προβλέψει την ενσωμάτωσή τους στην εσωτερική έννομη τάξη.

Η Γ.Σ., στις 10 Οκτωβρίου 2008, υιοθέτησε το Προαιρετικό Πρωτόκολλο στο Σύμφωνο περί οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων²⁹⁹, το οποίο – από τις 24 Σεπτεμβρίου 2009, ημερομηνία έναρξης της διαδικασίας υπογραφής και επικύρωσης – έχουν υπογράψει τριάντα Κράτη μέλη του διεθνούς ΣΟΚΠΑ³⁰⁰. Εάν

²⁹⁸ Γενικά για τους μηχανισμούς επιτήρησης και ελέγχου των Η.Ε., βλ. Περράκης Σ., σελ. 71 – 75.

²⁹⁹ Με το ψήφισμά της Res. A/RES/63/117, 63rd session, 10 December 2008. Το Προαιρετικό Σύμφωνο, θα τεθεί σε εφαρμογή, τρεις μήνες μετά την ημερομηνία επικύρωσής τους, από δέκα Κράτη μέλη του διεθνούς ΣΟΚΠΑ (άρθρο 18).

³⁰⁰ Αργεντινή, Αρμενία, Αζερμπαϊτζάν, Βέλγιο, Χιλή, Κονγκό, Εκουαδόρ, Ελ Σαβαδόρ, Φινλανδία, Γκαμπόν, Γκάνα, Γουατεμάλα, Γουϊνέα Μπισάου, Ιταλία, Λουξεμβούργο, Μαδαγασκάρη, Μαλί,

τεθεί σε εφαρμογή, θα καλύψει ένα μεγάλο κενό της διεθνούς προστασίας των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών δικαιωμάτων. Η έναρξη της λειτουργίας του θα εξαρτηθεί, όμως, από τη σχετική βούληση των Κρατών μελών.

Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί ότι όλοι οι παραπάνω μηχανισμοί είναι προαιρετικοί. Προβαίνουν μόνο σε μη νομικά δεσμευτικές συστάσεις προς τα Κράτη μέλη, και εκπονούν αναφορικές εκθέσεις.

Σε περιφερειακό επίπεδο, η Ε.Ε. υιοθέτησε έναν μηχανισμό υποβολής ατομικών προσφυγών, για την αποκατάσταση παραβιάσεων δικαιωμάτων του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη³⁰¹. Σύμφωνα με αυτή τη διαδικασία, διεθνείς εργασιακές οργανώσεις και εμπορικές ενώσεις, διεθνείς μη κυβερνητικές οργανώσεις που διαθέτουν συμβουλευτικό status στο Συμβούλιο της Ευρώπης, και εθνικές εργασιακές οργανώσεις και εμπορικές ενώσεις του ενδιαφερόμενου Συμβαλλόμενου Κράτους, θα μπορούν να υποβάλουν προσφυγές κατά των συμβαλλόμενων κρατών³⁰².

Ακόμα, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) εξετάζει τόσο διακρατικές αναφορές, που είναι υποχρεωτικού χαρακτήρα, όσο και ατομικές, που κατατίθενται από φυσικά πρόσωπα, ομάδες ατόμων ή μη κυβερνητικές οργανώσεις, για παραβιάσεις που έχει διαπράξει ένα Κράτος μέλος της ΕΣΔΑ, χωρίς προηγούμενη συναίνεση του εκάστοτε Κράτους³⁰³.

Το Διαμερικανικό σύστημα ελέγχου και εποπτείας βασίζεται στην Διαμερικανική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΑΣΔΑ) και στο Διαμερικανικό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΔΑΔΔΑ).

Η ΑΣΔΑ συντάσσει ετήσιες εκθέσεις προς τη Γενική Συνέλευση του Οργανισμού Αμερικανικών Κρατών (ΟΑΚ), αναφορικά με την κατάσταση των δικαιωμάτων του ανθρώπου στην ευρύτερη περιοχή. Στην ΑΔΔΑ, μπορούν να υποβληθούν τόσο διακρατικές, όσο και ατομικές αναφορές, από κάθε πρόσωπο, ομάδα προσώπων ή μη κυβερνητικής οργάνωσης, χωρίς την προηγούμενη αποδοχή της ατομικής προσφυγής από τα Κράτη μέλη του ΟΑΚ³⁰⁴.

Μαυροβούνιο, Ολλανδία, Παραγουάη, Πορτογαλία, Σενεγάλη, Σλοβακία, Σλοβενία, Νησιά του Σολομώντος, Ισπανία, Τιμόρ – Λέστε, Ουκρανία, και Ουρουγουάη.

³⁰¹ Additional Protocol No. 3 to the European Social Charter Providing for a System of Collective Complaints, adopted 9 Nov. 1995, EUR. T.S. No. 158.

³⁰² Όπως παρ., άρθρα 1, 2 και 3.

³⁰³ Άρθρο 34, 11^ο Πρωτόκολλο ΕΣΔΑ.

³⁰⁴ Άρθρο 44, ΑΣΔΑ,

Το ΔΑΔΔΑ, εξετάζει υποθέσεις – διαφορές που κατατίθενται είτε από τα Κράτη μέρη ή η Διαμερικανική Επιτροπή. Με άλλα λόγια, «το άτομο δεν έχει *locus standi* ενώπιον του Δικαστηρίου»³⁰⁵.

Η Αφρικανική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου δέχεται, επίσης, και διακρατικές, αλλά και ατομικές αναφορές. Επίσης, εξετάζει τις περιοδικές εκθέσεις των συμβαλλόμενων Κρατών, αναφορικά με την εφαρμογή των δεσμεύσεων που απορρέουν από τον Χάρτη της Banjul³⁰⁶.

3. Διεθνείς Υποχρεώσεις των Κρατών

Η αντιμετώπιση της φτώχειας ως δομικής παραβίασης δικαιωμάτων του ανθρώπου απαιτεί τη διεθνή συνεργασία των κρατών, για το λόγο αυτό, η αναγνώριση διεθνών υποχρεώσεων των κρατών για την εκπλήρωση των δικαιωμάτων του ανθρώπου είναι εξαιρετικής σημασίας³⁰⁷. Ωστόσο, μόλις στα τέλη της δεκαετίας του 1990 η νομική κοινότητα αφιέρωσε σημαντική προσοχή στις διεθνείς υποχρεώσεις και αντίστοιχες παραβιάσεις των κρατών αναφορικά με τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα, που εκδηλώνονται ως παγκόσμια φτώχεια³⁰⁸.

Οι διεθνείς υποχρεώσεις συνεργασίας των κρατών για την πραγματοποίηση των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων³⁰⁹ περιλαμβάνουν τόσο αρνητικές όσο και θετικές υποχρεώσεις. Αρνητικές υποχρεώσεις σεβασμού της

³⁰⁵ Βλ. Περράκης Στ., Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, σελ. 230.

³⁰⁶ Βλ. Περράκης Στ., Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, σελ. 249.

³⁰⁷ «η ελευθερία από την έλλειψη/ανάγκη, όπως και τα άλλα δικαιώματα του ανθρώπου, δεν μπορεί να εκπληρωθεί μόνο διαμέσου της πραγματοποίησης των εθνικών υποχρεώσεων των Κυβερνήσεων απέναντι σε αυτούς που ζουν στην επικράτειά τους... τα κράτη έχουν υποχρεώσεις και απέναντι στο λαό άλλων κρατών, και στη διεθνή κοινότητα...αυτές μπορούν να αντληθούν από τις διατάξεις του δικαίου των δικαιωμάτων του ανθρώπου και από τις αρχές του διεθνούς δικαίου» Eide, Report on the Right to Adequate Food as a Human Right, 1987, παρ. 182, 194, 201 και 279. και UN OHCHR, Guiding Principles..., « η αποτελεσματική μείωση της φτώχειας απαιτεί διεθνή δράση. Πρόσβαση στη βοήθεια, στη μείωση του χρέους...συνεργασία...να δημιουργήσουν ένα περιβάλλον στο οποίο οι φτωχοί στις αναπτυσσόμενες χώρες θα μπορούν να ξεφύγουν από τη φτώχεια...κοινή ευθύνη... δημιουργία ενός ορθονομικού πολυμερούς εμπορικού, επενδυτικού και οικονομικού συστήματος που θα εξυπηρετεί τη μείωση και εξάλειψη της φτώχειας...να απέχουν από πράξεις που καθιστούν δύσκολη την πραγματοποίηση των δικαιωμάτων των φτωχών...να λαμβάνουν μέτρα που απομακρύνουν τα εμπόδια στην πραγματοποίηση των δικαιωμάτων.», σελ 20, παρ.101 και 102.

³⁰⁸ Salomon, σελ. 180.

³⁰⁹ Το περιεχόμενο της «διεθνούς συνεργασίας και βοήθειας» για την εκπλήρωση των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων αναφέρεται στα άρθρα 2(1), 11(1), 15(4) και στα άρθρα 22 και 23 του Συμφώνου, στο οποίο γίνεται αναφορά στην τεχνική βοήθεια.

απόλαυσης των δικαιωμάτων σε άλλες χώρες³¹⁰ και αποχής από πράξεις παρέμβασης, άμεσης ή έμμεσης, στην απόλαυσή τους, όσο και τις θετικές υποχρεώσεις προστασίας και εκπλήρωσης³¹¹, όπως να προστατεύουν τους πολίτες τρίτων χωρών από πράξεις τρίτων μερών, να διευκολύνουν την πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες τρίτων χωρών και να παρέχουν βοήθεια, σε συνάρτηση με τους διαθέσιμους πόρους τους, να προωθούν το σεβασμό των δικαιωμάτων σε τρίτες χώρες, καθώς και σε διμερείς και τριμερείς διαπραγματεύσεις (εξωεδαφικές υποχρεώσεις). Επίσης, η Επιτροπή επεσήμανε ότι η φράση «με όλα τα διαθέσιμα μέσα του» επεκτείνεται τόσο στα εθνικά, όσο και στα διεθνή μέσα, διαμέσου της υποχρέωσης διεθνούς συνεργασίας και βοήθειας³¹². Τέλος, τα κράτη θα πρέπει να εφαρμόσουν «ένα πρόγραμμα διεθνούς συνεργασίας και βοήθειας» που θα εκπληρώνει τις αρχές των άρθρων 55 και 56 του Χάρτη Η.Ε. και της Διακήρυξης για το Δικαίωμα στην Ανάπτυξη³¹³.

Το διεθνές ΣΟΚΠΣ, στο άρθρο 11(1) και 11(2) αναγνωρίζει ότι η διεθνής συνεργασία βασίζεται στην *ελεύθερη συναίνεση*. Όπως επισημαίνει η Σάλομον, παρ' ότι η διάταξη αυτή δείχνει να υποστηρίζει την άποψη πολλών πλούσιων κρατών ότι δεν μπορεί να υπάρξει δεσμευτική υποχρέωση μεταφοράς πόρων σε φτωχότερες χώρες, η σημερινή παγκόσμια κατάσταση μαζικού λιμού και συνεχιζόμενης συστημικής παγκόσμιας τάσης διαχωρισμού σε έχοντες και μη έχοντες, η αντίληψη ότι η αντιμετώπιση της φτώχειας θα πρέπει να εναπόκειται στην ελεύθερη συναίνεση «στερείται νομιμότητας»³¹⁴. Η διεθνής υποχρέωση αντιμετώπισης της παγκόσμιας πείνας και της φτώχειας υποστηρίζεται, εξάλλου, και σε έγκυρα διεθνή κείμενα, όπως η Διακήρυξη των Στόχων της Χιλιετίας³¹⁵.

³¹⁰ «να συμμορφώνονται με τις διεθνείς τους υποχρεώσεις σε σχέση με το δικαίωμα στο νερό, τα Κράτη –μέρη πρέπει να σέβονται τον την απόλαυση του δικαιώματος σε άλλες χώρες. Η διεθνής συνεργασία απαιτεί από τα Κράτη μέρη να απέχουν από πράξεις που παρεμβαίνουν, άμεσα ή έμμεσα, με την απόλαυση του δικαιώματος σε άλλες χώρες, να απέχουν από την επιβολή εμπάργκο ή παρόμοιων μέτρων που εμποδίζουν την προμήθεια νερού...» CESCR, General Comment no.15, The Right to Water, par.11-12, 29th session, UN Doc.E/C12/2002, σελ. 11, παρ. 31 – 32.

³¹¹ Όπως παρ., General Comment 15, σελ. 12, παρ. 33-36, «μέτρα πρέπει να ληφθούν από τα Κράτη μέρη εμπόδισης των πολιτών τους και των εταιριών από την παραβίαση του δικαιώματος στο νερό από μόνων και κοινοτήτων σε άλλες χώρες... να διευκολύνει την πραγματοποίηση του δικαιώματος του νερού σε άλλες χώρες...». Επίσης, CESCR, General Comment no.14, The Right to the Highest Attainable Standard of Health, UN Doc.E/C.12/2000, 2000 ,σελ.4, παρ. 39 και CESCR, General Comment no.12, The Right to Food, παρ. 36, όπως και CESCR, General Comment no. 12, The Right to Work, παρ. 30.

³¹² General Comment 3 και General Comment 2 της Επιτροπής για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα.

³¹³ General Comment 3, παρ. 14.

³¹⁴ Salomon E. Margot, σελ. 78.

³¹⁵ Διακήρυξη της Χιλιετίας, Στόχος No. , για τη νομική δεσμευτικότητα της Διακήρυξης της Χιλιετίας, βλ. Alston, Ships passing through the Night, σελ.67.

Επίσης, η Επιτροπή, στα Γενικά Σχόλιά της, αναφέρει τις συγκεκριμένες διεθνείς υποχρεώσεις των κρατών για κάθε δικαίωμα ξεχωριστά. Όσον αφορά το δικαίωμα στην εργασία, για παράδειγμα, η Επιτροπή όρισε ότι τα κράτη έχουν υποχρέωση να προωθούν το εν λόγω δικαίωμα σε άλλες χώρες και σε διμερείς και διεθνείς διαπραγματεύσεις, ιδιαίτερα τα κράτη μέρη διεθνών οικονομικών οργανισμών, συγκεκριμένα στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, τη Διεθνή Τράπεζα και άλλες περιφερειακές αναπτυξιακές τράπεζες, μέσω επηρεασμού των δανειστικών πολιτικών, συμφωνιών πίστωσης, προγραμμάτων δομικής προσαρμογής. Ειδικότερα, αναφορικά με τα προγράμματα δομικής προσαρμογής, η Επιτροπή τονίζει ότι η συμμετοχή των κρατών στα σχετικά προγράμματα δεν θα πρέπει να επηρεάζει αρνητικά τις βασικές υποχρεώσεις τους σε σχέση με το δικαίωμα στην εργασία³¹⁶.

Η υποχρέωση διεθνούς συνεργασίας επαναλαμβάνεται σε αρκετά συμβατικά και soft-law διεθνή κείμενα, όπως στη Σύμβαση του Παιδιού³¹⁷, που δίνει έμφαση στις ανάγκες των παιδιών των αναπτυσσόμενων χωρών, και στη Σύμβαση για την Καταπολέμηση όλων των μορφών Διακρίσεων εις βάρος των Γυναικών, με έμφαση στην ανάγκη για μια «...νέα οικονομική τάξη βασισμένη στην ισότητα και τη δικαιοσύνη...», διάταξη πολύ σημαντική, δεδομένου ότι οι γυναίκες αποτελούν την πλειονότητα των ατόμων που ζουν σε συνθήκες ακραίας φτώχειας, γεγονός που οδήγησε και στον όρο «φεμινικοποίηση της φτώχειας (feminization of poverty)»³¹⁸

Όσον αφορά τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα και τις διεθνείς υποχρεώσεις των κρατών για την πραγματοποίησή τους, η Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου διαπίστωσε ότι, παρ' όλο που το άρθρο 2 του διεθνούς ΣΑΠΔ δεν αναφέρει διεθνείς υποχρεώσεις, «κάθε Κράτος μέρος έχει νομικό ενδιαφέρον για την επίδοση της εκπλήρωσης των υποχρεώσεων κάθε άλλου Κράτους μέρους»³¹⁹,

³¹⁶ CESCR, General Comment No.18, The Right to Work (art.6), 35th session, UN Doc.E/C12/GC/18, 2005, παρ. 30.

³¹⁷ ΣΔΠ, στο προοίμιο, παρ.13.μαρτυρά την ανάγκη «αναγνώρισης της σημασίας της διεθνούς συνεργασίας για την καλύτερευση των συνθηκών διαβίωσης των παιδιών σε κάθε χώρα, ιδίως στις αναπτυσσόμενες χώρες», και άρθρο 4. ³¹⁷ Η Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού που αποτελεί μια από τις πιο πρόσφατες συμβάσεις, δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην ανισότητα μεταξύ ανεπτυγμένων και αναπτυσσόμενων χωρών, και στην ανάγκη διεθνούς συνεργασίας για την πραγματοποίηση των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων. Η διατύπωση και υιοθέτησή της έλαβε χώρα όταν οι επιπτώσεις της παγκοσμιοποίησης στην απόλαυση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, μόλις είχε αρχίσει να απασχολεί τη διεθνή κοινότητα, όπως επισημαίνει η Salomon, σελ. 81.

³¹⁸ Βλ. για παράδειγμα, UN Division for the Advancement of Women, The Feminization of Poverty, <http://www.un.org/womenwatch/daw/> και UN Fourth World Conference on Women: Action for Equality, Development and Peace, Women and Poverty Diagnosis, Strategic Objective 1.

³¹⁹ HRC, General Comment No.31, The Nature of Legal Obligation Imposed on State Parties to the International Covenant on Civil and Political Rights

ενδιαφέρον το οποίο «δεν θα πρέπει να γίνεται αντιληπτό ως μη φιλική πράξη, αλλά ως αντικατοπτρισμός νόμιμου ενδιαφέροντος της κοινότητας»³²⁰.

Μολονότι η νομολογία της Επιτροπής δεν έχει απαντήσει άμεσα στο ερώτημα ποιες ακριβώς είναι οι οικονομικές και υλικές προϋποθέσεις για την εκπλήρωση των δικαιωμάτων, έχει απαιτήσει από τα Κράτη να αναφέρουν όλα τα εμπόδια στην πραγματοποίησή τους³²¹. Στην επισκόπηση των Κρατικών Εκθέσεων, η Επιτροπή έχει αναδείξει τη σημασία συγκεκριμένων εμποδίων, συμπεριλαμβάνοντας ως περιορισμούς των πόρων, το σημαντικό εξωτερικό χρέος³²², την οικονομική μετάβαση³²³, και τη διαθρωτική αλλαγή³²⁴ (structural adjustment).

Η Διακήρυξη της Κοπεγχάγης +5, του 2000³²⁵ αναφέρεται, μεταξύ άλλων, στην ανάγκη διεθνούς συνεργασίας για την εξάλειψη της παγκόσμιας φτώχειας³²⁶

Η διεθνής συνεργασία για την ανάπτυξη και η αναπτυξιακή συνεργασία είναι ζητήματα δικαιωμάτων του ανθρώπου, σύμφωνα με την Επιτροπή των Η.Ε. για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα, η οποία δήλωσε:

«η Επιτροπή επιθυμεί να τονίσει ότι...η διεθνής συνεργασία για την ανάπτυξη και, συνεπώς, για την πραγματοποίηση των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων αποτελεί υποχρέωση για τα κράτη»³²⁷.

Επίσης, η Διακήρυξη για το Δικαίωμα στην Ανάπτυξη αναφέρεται τόσο σε κρατικές όσο και σε ατομικές υποχρεώσεις απορρέουσες από το δικαίωμα στην ανάπτυξη:

«όλοι οι άνθρωποι είναι υπεύθυνοι για την ανάπτυξη, ατομικά και συλλογικά, λαμβάνοντας υπόψη την ανάγκη για πλήρη σεβασμό όλων των δικαιωμάτων του

³²⁰ Όπως παρ., παρ.2. Επίσης, για την εξωεδαφική εφαρμογή του ΔΣΑΠΔ και των σχετικών νομικών εξελίξεων σχετικά με τη διεθνή συνεργασία για τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα, βλ. Salomon E.M., International Human Rights Obligations in Context: Structural Obstacles and the Demands of Global Justice, στο Andreassen B-A and Marks SP (eds.), Development as a Human Right: Legal, Political and Economic Dimensions, Harvard School of Public Health, Harvard University Press, 2006, σελ. 107-111.

³²¹ CESCR, 'Revised General Principles regarding the form and contents of report to be submitted by states parties under Articles 16 and 17 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights' ('Reporting Guidelines'), UN Doc. E/C.12/1991/1, 1991.

³²² Για παράδειγμα, στο Εκουαδόρ :UN Doc.E/1991/23, παρ. 130-58. , στο Μεξικό : UN Doc.E/C.12/1993/16, παρ.5 και στη Σενεγάλη, UN Doc. E/C.12/1993/18, παρ.5.

³²³ Για τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, βλ. 'Declaration on the Right to Development', UN GA Res. 41/128, 4 Δεκεμβρίου, 1986.

³²⁴ Για παράδειγμα, στη Νικαράγουα : UN Doc.E/C.12/1993/14, παρ.6

³²⁵ Development for All in a Globalizing World (Copenhagen +5, 2000), General Assembly Res. A/RES/S-24/2, 24th special session, 1 July 2000.

³²⁶ Όπως παρ., σελ. Part III, Commitment 2 και Commitment 8, όπου τα κράτη δεσμεύονται να συμπεριλαμβάνουν στόχους κοινωνικής ανάπτυξης, ειδικά σε σχέση με την εξάλειψη της φτώχειας.

³²⁷ UN CESCR, The Nature of States Parties Obligations, General Comment No.3, UN Doc. E/C.12/1990/8, 1990, παρ.8.

ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών τους, καθώς και των καθηκόντων τους απέναντι στην κοινότητα, που μόνο αυτή μπορεί να διασφαλίσει την ελεύθερη και πλήρη ολοκλήρωση του ανθρώπου, και θα πρέπει, συνεπώς, να προωθούν και να προστατεύουν την προσήκουσα πολιτική, κοινωνική και οικονομική τάξη για ανάπτυξη» (άρθρο 2 (2)).

Τα κράτη έχουν την πρωταρχική ευθύνη για τη δημιουργία ευνοϊκών εθνικών και διεθνών συνθηκών για την υλοποίηση του δικαιώματος στην ανάπτυξη (άρθρο 3 (1)). Η Ομάδα Εργασίας των Η.Ε. για το Δικαίωμα στην Ανάπτυξη υποστήριξε ότι η διακήρυξη του δικαιώματος στην ανάπτυξη «θα πρέπει να έχει αποφασιστική επρροή όχι μόνο στις εσωτερικές πολιτικές, αλλά και στην εξωτερική πολιτική των κρατών, είτε στις διμερείς τους σχέσεις, είτε στη συμβολή τους στην περιφερειακή και πολυμερή συνεργασία³²⁸.

Το άρθρο 4.2 της Διακήρυξης για το Δικαίωμα στην Ανάπτυξη επιβάλλει μια υποχρέωση στα αναπτυγμένα κράτη να αντιμετωπίσουν την παγκόσμια ανισότητα.. Το δικαίωμα στην ανάπτυξη δεν αναφέρεται σε υποχρεώσεις ελάχιστου πυρήνα. Αλλά δεν αποδίδει υποχρεώσεις σε μη κρατικούς δρώντες.

4. Υποχρεώσεις Μη-Κρατικών Δρώντων

Αντίστοιχα με το διεθνές ΣΑΟΠΔ, το διεθνές ΣΟΚΠΔ, ορίζει ότι τα Κράτη μέλη παραβιάζουν τις υποχρεώσεις διασφάλισης των δικαιωμάτων του ανθρώπου, όταν αποτυγχάνουν να λάβουν τα απαραίτητα μέτρα ή επιτρέπουν τη μη λήψη των απαραίτητων μέτρων ή να εξασκήσουν την οφειλόμενη επιμέλεια (due diligence) στην πρόληψη, τιμωρία, διερεύνηση ή επανόρθωση της βλάβης που προκλήθηκε από πράξεις ή παραλείψεις ιδιωτών ή ιδιωτικών οντοτήτων, στη βάση των θετικών κρατικών υποχρεώσεων, όπως καταδείχτηκε και από τη νομολογία.

Παρά το γεγονός ότι η ευθύνη για τα δικαιώματα του ανθρώπου αναλογεί κυρίως στα κράτη ως φορέων υποχρεώσεων, σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο δικαιωμάτων του ανθρώπου, η εμφάνιση παραβιάσεων δεν προϋποθέτει ότι το κράτος ή οι κρατικοί φορείς είναι άμεσα υπεύθυνοι για αυτές τις παραβιάσεις και η κρατική

³²⁸ Report of the Working Group on the Right to Development, Question of the Realization of the Right to Development, 3rd session, UN Doc. E/CN.4/1995/27, 11 November 1994, par.71.

ευθύνη υπάρχει, ακόμα και εάν ο δράστης δεν μπορεί να αναγνωρισθεί³²⁹. Ακόμα, οι δράσεις παράλειψης από ένα κράτος που έχουν ως αποτέλεσμα την παραβίαση της απόλαυσης ή της άσκησης των δικαιωμάτων, ορίζουν στον ίδιο βαθμό κρατική ευθύνη με την πρόθεση παραβίασής τους³³⁰.

Οπότε, τα διεθνή συμβατικά κείμενα προβλέπουν έμμεσες υποχρεώσεις για τους μη κρατικούς δρώντες.

Τα τελευταία χρόνια, παρατηρείται μια προσπάθεια να αποδοθούν άμεσες υποχρεώσεις σεβασμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου και αποχής από παραβιάσεις τους, σε μη κρατικούς δρώντες, μέσα από την υιοθέτηση μη δεσμευτικών διεθνών και περιφερειακών κειμένων, κυρίως στα πλαίσια των Η.Ε. και των ειδικευμένων οργανώσεών του³³¹.

4.1. Υποχρεώσεις των Διεθνών Οργανισμών

Όσον αφορά την ευθύνη των Διεθνών Οργανισμών, έχει δοθεί έμφαση στην άποψη ότι οι **Ειδικευμένες Οργανώσεις** των Η.Ε., ως δημιουργήματά τους, θα πρέπει να δεσμεύονται **άμεσα** από τα άρθρα 55 και 56, όπως και από το περιεχόμενο των διατάξεων των καταστατικών οργάνων τους, που αναφέρονται στα δικαιώματα του ανθρώπου³³², καθώς και στην άποψη της Επιτροπής των Η.Ε. για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα, ότι οι μη κρατικοί δρώντες θα πρέπει να **αποφεύγουν** πολιτικές και πρακτικές που δυσκολεύουν την συμμόρφωση με τις υποχρεώσεις που απορρέουν από τα δικαιώματα του ανθρώπου, όταν

³²⁹ Υπόθεση Velasquez Rodriguez v Honduras, Inter-AmCtHR (Ser C) No 4 (1988), απόφαση της 29^{ης} Ιουλίου 1988, παρ.172 και 219: το κράτος παραβιάζει τα δικαιώματα των πολιτών του, όταν «επιτρέπει σε ιδιώτες ή ομάδες ιδιωτών να δράσουν ελεύθερα και με ατιμωρησία, βλάπτοντας τα [ανθρώπινα] δικαιώματα...». Το Δι-Αμερικανικό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, έκρινε το κράτος υπεύθυνο για παραβιάσεις κατά των Ινδιάνων Yanomani, που προκλήθηκαν από ιδιώτες.

³³⁰ Σύμφωνα με το άρθρο 1(1) του Διεθνούς Συμφώνου για την Καταπολέμηση Όλων των Μορφών Ρατσιστικών Διακρίσεων, και το άρθρο 1(1) της Σύμβασης για την Καταπολέμηση Όλων των Μορφών Διακρίσεων εις βάρος των Γυναικών.

³³¹ Αμφισβητώντας την παραδοσιακή θεώρηση του διεθνούς δικαίου ως οριζόντιας αρχής, δεσμευτικής μόνο για κρατικές πράξεις και παραλήψεις. Για παράδειγμα, βλ. OECD Guidelines for Multinational Corporation, Declaration on International Investment and Multinational Enterprises, 27 Ιουνίου 2000, στην ηλ. διεύθυνση: http://www.oecd.org/document/28/0,3343,en_2649_34889_2397532_1_1_1_1,00.html, ILO, Tripartite Declaration of Principles Concerning Multinational Enterprises and Social Policy, amended at the 295th session, Geneva, March 2006 και UN Draft Code of Conduct on Transnational Corporations, United Nations Centre on Transnational Corporations, που όμως δεν υιοθετήθηκε ποτέ.

³³² Βλ. τα Καταστατικά του ΠΟΕ και το FAO.

συνδιαλλάσσονται με κυβερνήσεις, και ότι θα πρέπει να εκτιμούν τον αντίκτυπο των πολιτικών και των προγραμμάτων τους στη φτώχεια.

Με άλλα λόγια, οι Ειδικευμένες Οργανώσεις των Η.Ε. έχουν τουλάχιστον την υποχρέωση να απέχουν από παραβιάσεις του διεθνούς εθιμικού δικαίου των δικαιωμάτων του ανθρώπου³³³, καθώς και την «ειδική υποχρέωση»³³⁴ να προωθούν το σεβασμό των δικαιωμάτων του ανθρώπου διαμέσου της διεθνούς συνεργασίας³³⁵.

Επίσης, η 19^η Κατευθυντήρια Οδηγία του Μάαστριχτ για τα Οικονομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα (Maastricht Guidelines), **προεκτείνει τις υποχρεώσεις των κρατών για προστασία των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων και στην περίπτωση συμμετοχής τους σε έναν διεθνή οργανισμό, όπου δρουν συλλογικά**. Η Επιτροπή, επίσης, κατέστησε σαφές ότι τα κράτη θα πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τους τις υποχρεώσεις που απορρέουν από τα δικαιώματα του ανθρώπου, όταν εισέρχονται σε διμερείς ή διεθνείς συμφωνίες με άλλα κράτη ή διεθνείς οργανισμούς και να μην συμμετέχουν στην υιοθέτηση μέτρων που αντιτίθενται σε αυτές τις υποχρεώσεις³³⁶.

Στα Γενικά Σχόλια της Επιτροπής, εξάλλου, αναφέρονται οι υποχρεώσεις των μη κρατικών δρώντων απέναντι στα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα, όπου αναφέρεται ότι οι Διεθνείς Οργανισμοί, όπως η Διεθνής Τράπεζα, το Νομισματικό Ταμείο και ο ΠΟΕ και οι σχετικές εξειδικευμένες οργανώσεις των Η.Ε., καθώς και άλλοι περιφερειακοί οργανισμοί, θα πρέπει να συνεργάζονται αποτελεσματικά με τα Κράτη μέλη για την εφαρμογή των δικαιωμάτων, μέσω παροχής τεχνικής βοήθειας και πληροφοριών, και συνεργασίας. Τα δικαιώματα του ανθρώπου θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη στο σχεδιασμό των προγραμμάτων και των πολιτικών των Διεθνών Οργανισμών και των Εξειδικευμένων Οργανώσεων, ειδικά στο σχεδιασμό των προγραμμάτων διαρθρωτικής προσαρμογής (structural adjustment programs) και στα μέτρα που λαμβάνονται για την κρίση του εξωτερικού χρέους.

³³³ Question of the Realisation in All Countries of the Economic, Social and Cultural Rights contained in the Universal Declaration of Human Rights and in the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, and Study of Special Problems which the Developing Countries Face in their Efforts to Achieve these Human Rights; ways and means to carry out a political dialogue between the creditor and debtor countries in the United Nations system, based on the principle of shared responsibility, Report of the Secretary-General, E/CN.4/1996/22, 5 February 1996, παρ. 50.

³³⁴ Report of the United Nations Conference on Environment and Development, UN Conference on Environment and Development, Agenda 21, UN Doc. A/Conf.151/26, Vol. III, 1992, παρ. 38 και 41.

³³⁵ Διακήρυξη της Κοπεγχάγης.

³³⁶ UN CESR, General Comment No. 14, παρ. 19 και 39.

4.2. Υποχρεώσεις των Διεθνικών Επιχειρήσεων

Όσον αφορά τις Διεθνικές Επιχειρήσεις (TNCs-Transnational Corporations), διεθνή συνέδρια και ψηφίσματα των οργάνων των Η.Ε. ασκούν πίεση, τα τελευταία χρόνια, για τη δυνατότητα λογοδοσίας τους για τα δικαιώματα του ανθρώπου και για το περιβάλλον. Για παράδειγμα, η Διακήρυξη του Ρίο και η Διακήρυξη της Κοπεγχάγης για την Κοινωνική Ανάπτυξη υπογράμμισαν την ευθύνη των Διεθνικών Επιχειρήσεων για το περιβάλλον και την ανάπτυξη. Παρομοίως, η Γενική Συνέλευση των Η.Ε. και η Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχουν τονίσει την ανάγκη προώθησης των δικαιωμάτων του ανθρώπου από τις Διεθνικές Επιχειρήσεις και την πρόληψη περαιτέρω παραβιάσεών τους. Τα παραπάνω ψηφίσματα και διακηρύξεις σε διεθνές επίπεδο, δείχνουν την ύπαρξη ενδιαφέροντος απόδοσης άμεσων υποχρεώσεων για παραβιάσεις των δικαιωμάτων του ανθρώπου στις Διεθνικές Επιχειρήσεις και στις Επιχειρήσεις γενικότερα. Το 2003, για παράδειγμα, η Υποεπιτροπή των Η.Ε. για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, ψήφισε τους *Κανόνες για τις Υποχρεώσεις των Διεθνικών Επιχειρήσεων και Άλλων Επιχειρήσεων σχετικά με τα Δικαιώματα του Ανθρώπου*³³⁷, ο ΟΑΣΕ (Οργανισμός για τη Συνεργασία και την Ασφάλεια στην Ευρώπη), έχει υιοθετήσει τις *Κατευθυντήριες Αρχές για τις Πολυεθνικές Επιχειρήσεις*³³⁸ και η ΔΟΕ (Διεθνής Οργάνωση Εργασίας) την *Τριμερή Διακήρυξη για τις Αρχές που αφορούν τις Πολυεθνικές Επιχειρήσεις, το 1976*³³⁹.

Για την καταπολέμηση της παγκόσμιας φτώχειας, ειδικότερα, η Επιτροπή έχει τονίσει ότι οι μη-κρατικοί δρώντες, συμπεριλαμβανομένων των διεθνών οργανισμών,

³³⁷ Βλ., για παράδειγμα, τις UN Norms on the Responsibilities of Transnational Corporations and Other Businesses, E/CN.4/Sub.2/2003/12/Rev.2, ένα κείμενο που δεν έχει εγκριθεί ως σήμερα, οπότε δεν έχει νομική δεσμευτική ισχύ. Το 2003, η Υποεπιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου των Η.Ε., υιοθέτησε τις Αρχές για τις υποχρεώσεις των Διεθνικών Επιχειρήσεων και άλλων Επιχειρήσεων αναφορικά με τα δικαιώματα του ανθρώπου, ένα κείμενο το οποίο δεν ψήφισε, όμως, η Επιτροπή των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, και συνεπώς δεν έχει νομική δεσμευτικότητα, ωστόσο είναι το πλέον ενδεικτικό κείμενο αναφοράς στις συγκεκριμένες υποχρεώσεις. Κατά συνέπεια, οι Διεθνικές Επιχειρήσεις, «μέσα στις σφαίρες δραστηριότητας και επιρροής τους, έχουν την υποχρέωση να προωθούν, να εξασφαλίζουν την εκπλήρωση, να σέβονται, να διασφαλίζουν το σεβασμό και να προωθούν τα αναγνωρισμένα δικαιώματα του ανθρώπου στο διεθνές και στο εθνικό δίκαιο, συμπεριλαμβανομένων των δικαιωμάτων και των συμφερόντων των ιθαγενών και άλλων ευάλωτων ομάδων (παρ. 1), να διασφαλίζουν την ισότητα ευκαιριών και μεταχείρισης, με σκοπό την εξάλειψη των διακρίσεων, να απέχουν από δραστηριότητες που παραβιάζουν τα δικαιώματα του ανθρώπου (παρ. 2).

³³⁸ Declaration on International Investment and Multinational Enterprises, OSCE, 1976, revised on 27 June 2000, "OSCE Guidelines".

³³⁹ Tripartite Declaration of Principles Concerning Multinational Enterprises and Social Policy, (adopted by the Governing Body of the International Labour Office at its 204th Session, Doc. OB Vol. LXI, 1978, Series A, No. 1, Geneva, November 1977

των εθνικών θεσμών δικαιωμάτων του ανθρώπου, των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών και των ιδιωτικών επιχειρήσεων, φέρουν σημαντικές ευθύνες συνεισφοράς στον αγώνα για τη μείωση της φτώχειας³⁴⁰

Τα Η.Ε. εγκαινίασαν το 2000 το Global Compact, μια εθελοντική πρωτοβουλία συνεργασίας με τις επιχειρήσεις, οι οποίες και θα προωθούν τις δέκα βασικές αρχές της πρωτοβουλίας, που αφορούν τα δικαιώματα του ανθρώπου, την εργασία, το περιβάλλον και τη διαφθορά. Αναφορικά με τα δικαιώματα του ανθρώπου, οι αρχές είναι: α) να υποστηρίζουν και να σέβονται την προστασία των διεθνώς αναγνωρισμένων δικαιωμάτων του ανθρώπου, και β) να διασφαλίζουν ότι δεν συμμετέχουν σε παραβιάσεις δικαιωμάτων του ανθρώπου³⁴¹.

Τον Ιούνιο του 2008, το Συμβούλιο Η.Ε. των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, υιοθέτησε το **πλαίσιο πολιτικής της «προστασίας, σεβασμού και επανόρθωσης»**, αναφορικά με τα δικαιώματα του ανθρώπου και τις υποχρεώσεις των διεθνικών και άλλων επιχειρήσεων³⁴². Στην τελευταία έκθεσή του³⁴³, ο Ειδικός Αντιπρόσωπος του Γενικού Γραμματέα των Η.Ε. στο θέμα των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των διεθνικών εταιρειών και άλλων επιχειρήσεων, προσδιορίζει ακόμα περισσότερο τις υποχρεώσεις των διεθνικών και άλλων επιχειρήσεων αναφορικά με τα δικαιώματα του ανθρώπου. Ο σεβασμός των δικαιωμάτων του ανθρώπου από τις επιχειρήσεις σημαίνει, στην ουσία, να δρουν με την οφειλόμενη επιμέλεια (due diligence)³⁴⁴ ώστε να **αντιλαμβάνονται, να προλαμβάνουν και να αντιμετωπίζουν τις αρνητικές επιπτώσεις** στα δικαιώματα του ανθρώπου³⁴⁵, και να **αποφεύγουν την παραβίασή τους**³⁴⁶, καθώς και να **φροντίζουν για την παροχή μεγαλύτερης πρόσβασης των θυμάτων σε αποτελεσματική επανόρθωση, δικαστική και μη-δικαστική**³⁴⁷, μέσα από αποτελεσματικούς μηχανισμούς αντιμετώπισης παραπόνων.

³⁴⁰ UN CESCR, Statement on Poverty, παρ. 20.

³⁴¹ Οι συγκεκριμένες δεσμεύσεις εξαντλούνται στη σφαίρα επιρροής της εκάστοτε επιχείρησης. Για περισσότερα, βλ. www.unglobalcompact.org

³⁴² A/HRC/8/5. Το συγκεκριμένο πλαίσιο αποτελεί πρόταση του Ειδικού Αντιπροσώπου του Γενικού Γραμματέα των Η.Ε. στο θέμα των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των διεθνικών εταιρειών και άλλων επιχειρήσεων.

³⁴³ Report of the Special Representative of the Secretary-General on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises, Business and human rights: Towards operationalizing the 'protect, respect and remedy' framework, A/HRC/11/13, 22 April 2009

³⁴⁴ Η due diligence είναι ένα θετικό καθήκον που «εύλογα αναμένεται από, και κανονικά εκτελείται από, ένα άτομο που αναζητά να ικανοποιήσει μια νομική». Black's Law Dictionary, 8th edition (2006).

³⁴⁵ Όπως παρ., υποσ. 124, παρ. 59.

³⁴⁶ Όπως παρ., υποσ. 124, παρ. 2

³⁴⁷ Όπως παρ., υποσ. 124, παρ. 2

Οι διεθνικές επιχειρήσεις, ως αποτέλεσμα της πίεσης των διεθνών οργανισμών και της διεθνούς κοινότητας, έχουν αρχίσει να υιοθετούν εθελοντικούς Κώδικες Συμπεριφοράς (voluntary Codes of Conduct), στα πρότυπα του Global Compact, των Κατευθυντήριων Αρχών του ΟΑΣΕ για τις Πολυεθνικές Επιχειρήσεις και της Τριμερούς Διακήρυξης της ΔΟΕ, όπου υιοθετούν μη νομικά δεσμευτικές υποχρεώσεις, οι οποίες αφορούν ηθικές και κοινωνικές υποχρεώσεις³⁴⁸. Μέχρι στιγμής, οι εθελοντικοί κώδικες συμπεριφοράς των επιχειρήσεων δεν αναφέρονται σε συγκεκριμένα δικαιώματα του ανθρώπου, ωστόσο, διακηρύσσουν τις παγκοσμίως αποδεκτές αξίες των δικαιωμάτων του ανθρώπου, θέτοντας τις βάσεις για την ιδιωτικοποίησή τους³⁴⁹, καθώς ορισμένοι κώδικες προβλέπουν μηχανισμούς εσωτερικής επίβλεψης και εφαρμογής.

Η Παγκόσμια Τράπεζα, μέσω της δημιουργίας της Ομάδας Επιθεώρησης της Παγκόσμιας Τράπεζας (World Bank Inspection Panel)³⁵⁰, δείχνει τον τρόπο, με τον οποίο, αυτοί οι μηχανισμοί επίβλεψης μπορούν να συνεισφέρουν σε θέματα φτώχειας και δικαιωμάτων του ανθρώπου. Η Ομάδα Επιθεώρησης παρέχει τη δυνατότητα συλλογικής προσφυγής ατόμων κατά της Τράπεζας όταν είναι ικανές να «απδείξουν ότι τα δικαιώματα ή τα συμφέροντά τους έχουν άμεσα επηρεαστεί ή πιθανόν να επηρεαστούν άμεσα από μια δράση ή παράλειψη της Τράπεζας ως αποτέλεσμα της αποτυχίας της Τράπεζας να ακολουθήσει τις επιχειρησιακές πολιτικές και διαδικασίες με σεβσμό στο σχεδιασμό, την αποτίμηση και/ή την εφαρμογή ενός προγράμματος που χρηματοδοτεί η Τράπεζα (συμπεριλαμβανομένων των καταστάσεων, στις οποίες η Τράπεζα έχει αποτύχει να παρακολουθήσει τις υποχρεώσεις του δανειζόμενου αναφορικά με τις συμφωνίες δανεισμού, με σεβασμό σε αυτές τις πολιτικές και διαδικασίες, δεδομένου ότι, σε όλες τις περιπτώσεις, στις οποίες, μια τέτοια αποτυχία είχε, ή κινδυνεύει να έχει, ένα αντίστροφο οικονομικό αποτέλεσμα»³⁵¹. Το 1999, η Ομάδα Επιθεώρησης, ανακάλυψε ότι οι περικοπές του κρατικού προϋπολογισμού της Αργεντινής σε ένα πρόγραμμα κοινωνικής προστασίας, θα έβλαπταν τους πιο φτωχούς και ευάλωτους ανθρώπους, τους οποίους υποτίθεται ότι ήθελε να ωφελήσει

³⁴⁸ Βλ. Voiculescu Aurora, Privatizing Human Rights? The Role of Corporate Codes of Conduct, στο Williams Lucy, International Poverty Law..., σελ.176-209.

³⁴⁹ Όπως παρ., σελ. 194.

³⁵⁰ Η Ομάδα Επιθεώρησης της Παγκόσμιας Τράπεζας δημιουργήθηκε ως μηχανισμός ενδυνάμωσης της συμμόρφωσης με τις λειτουργικές κατευθυντήριες αρχές, και όχι σε άμεση σχέση με τα δικαιώματα του ανθρώπου, το Σεπτέμβριο του 1993.

³⁵¹ βλ. IBRD Resolution No.93-10 και Resolution No IDA 93-6, 22 September 1993, άρθρο IX(c) και παρ. 12.

το συγκεκριμένο πρόγραμμα. Το πόρισμα της έρευνας ήταν ότι η Παγκόσμια Τράπεζα απέτυχε να επιβλέψει επαρκώς το συγκεκριμένο πρόγραμμα και να αναγνωρίσει την προβληματική λειτουργία του, που, εν τέλει, θα οδηγούσε στον τερματισμό του³⁵².

Οι εθελοντικοί κώδικες, τα ψηφίσματα της Επιτροπής και οι Κατευθυντήριες Οδηγίες δεν είναι νομικά δεσμευτικές, σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο, αλλά, με την πάροδο του χρόνου, μέσα από τη δικαστική εφαρμογή τους, μπορεί να αποτελέσουν μέρος του εθιμικού διεθνούς δικαίου, ακόμα και για επιχειρήσεις που δεν τους αποδέχονται.³⁵³

4.3. Υποχρεώσεις της Διεθνούς Κοινότητας ως Σύνολο στον τομέα της Παγκόσμιας Φτώχειας και των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Η ύπαρξη δομικής παγκόσμιας φτώχειας επιφέρει, ωστόσο, και **συλλογικές υποχρεώσεις της διεθνούς κοινότητας ως σύνολο**³⁵⁴, όταν πεθαίνουν από την πείνα και τη φτώχεια χιλιάδες άνθρωποι, κυρίως στις αναπτυσσόμενες χώρες, στις οποίες εξωτερικοί παράγοντες έχουν επιβάλλει μοντέλα οικονομικής ανάπτυξης που στην ουσία **υποβίβασαν την παρεχόμενη προστασία των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων**, όπως η ιδιωτικοποίηση των δημόσιων υπηρεσιών³⁵⁵. Η διεθνής κοινότητα θα πρέπει να αναλάβει την ευθύνη για την αποκατάσταση των παραβιάσεων του ελάχιστου βασικού επιπέδου οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων³⁵⁶.

Στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, οι δράσεις και οι αποφάσεις μέσα στη διεθνή τάξη, είναι δύσκολο να διαχωριστούν και να αποδοθούν σε συγκεκριμένα κράτη. Η ευθύνη για την παγκόσμια φτώχεια ανήκει και στο υπάρχον διεθνές

³⁵² Βλ. World Bank Inspection Panel 1999, παρ. 3,5,7,8,23 και 36. Η υπόθεση αφορούσε το πρόγραμμα Pro-Huerta, το οποίο αποτελούσε κοινωνικό πρόγραμμα, μέρος της συμφωνίας για το Πρόγραμμα Διαθρωπτικής Αλλαγής, μεταξύ της Αργεντινής και της Παγκόσμιας Τράπεζας, και παρείχε βοήθεια στην παραγωγή τροφίμων για ίδια κατανάλωση, στους ανθρώπους που είχαν τις περισσότερες ανικανοποίητες ανάγκες. Η υπόθεση αναφέρεται στο Vizard P., σελ. 192.

³⁵³ (βλ. Van Genugten W., Perez-Bustillo C., Human Rights as a Source of Inspiration and an Instrument for the Eradication of Extreme Poverty, The Need for an Integral Economic, Political and Legal Approach, in Van Genugten W., Perez-Bustillo C., The Poverty of Rights, Human Rights and the Eradication of Poverty, σελ.184 – 204: 198.

³⁵⁴ Salomon, σελ. 183 (180 -195)

³⁵⁵ «στις δεκαετίες του 1980 και 1990 οι δωρητές πίεσαν για την εισαγωγή των μεταρρυθμίσεων, ανεξάρτητα από το εάν ήταν προς το συμφέρον των χωρών» United Kingdom Department for International Development (DFID), Partnerships for Poverty Reduction: Rethinking Conditionality, UK Policy Paper, March 2005, παρ.1.6 και 4.5.

³⁵⁶ Salomon, σελ. 184.

σύστημα, στοιχεία του οποίου *εσκεμμένα* προκαλούν ή/και αποτυγχάνουν να αποκαταστήσουν τις στερήσεις³⁵⁷. Η αποτυχία των κρατών με επιρροή να αποκαταστήσουν τις αιτίες των συνεχιζόμενων παραβιάσεων, με την αναμόρφωση του συστήματος, διαιωνίζουν την παγκόσμια φτώχεια.

Η εφαρμογή της αρχής της οφειλόμενης επιμέλειας (due diligence), ένα θετικό καθήκον πρόληψης των παραβιάσεων των δικαιωμάτων του ανθρώπου, που αποτελεί κανόνα εθιμικού δικαίου και για τις εξωεδαφικές υποχρεώσεις των κρατών, όπου αυτά έχουν αποτελεσματικό έλεγχο³⁵⁸, θα μπορούσε να συνεισφέρει στην απόδοση ευθυνών στη διεθνή κοινότητα ως σύνολο. Η εφαρμογή της αρχής της οφειλόμενης επιμέλειας παγκοσμίως, σύμφωνα με τη Σάλομον (Salomon)³⁵⁹: *«καταρρίπτει την προϋπόθεση αναγνώρισης μιας αιτιώδους σύνδεσης μεταξύ των δράσεων των ισχυρών μελών της διεθνούς κοινότητας και της συνέχισης της παγκόσμιας φτώχειας (ως παραβίαση δικαιωμάτων του ανθρώπου)...Θα μπορούσε να αποτελέσει το κατάλληλο επίπεδο φροντίδας, εφόσον η διεθνής συνεργασία δεν έχει επιτευχθεί σε αυτό τον τομέα(σε αντίθεση με την υποχρέωση διεθνούς βοήθειας)...Εφόσον η παγκόσμια φτώχεια είναι προϊόν του συστήματος που δομικά ευνοεί μερικούς και δυσχεραίνει την κατάσταση άλλων, η εγκαθίδρυση αιτιωδών σχέσεων μεταξύ βλαβών που γίνονται αλλού, και κρατών που δρουν διεθνώς μπορεί να είναι κάτι εξαιρετικά περίπλοκο»³⁶⁰.*

Δεδομένης της διαίωνισης της παγκόσμιας φτώχειας και της δραματικής διαφοράς μεταξύ της αφθονίας των λαών των ανεπτυγμένων χωρών και τη στέρηση των αναπτυσσόμενων χωρών, η ευθύνη για την καταπολέμηση της φτώχειας θα πρέπει να πέσει σε αυτούς που ωφελούνται δυσανάλογα από το παγκόσμιο οικονομικό σύστημα, οι οποίοι θα πρέπει να αποδείξουν ότι έχουν πράξει το μέγιστο δυνατό για να αποκαταστήσουν την παγκόσμια φτώχεια. Η υποχρέωση διεθνούς συνεργασίας στο «μέγιστο των διαθέσιμων πόρων τους», «ειδικά τα κράτη που είναι σε θέση να βοηθήσουν»³⁶¹ καθώς και σε άλλους «δρώντες που είναι σε θέση να

³⁵⁷ Salomon, σελ. 186-187.

³⁵⁸ Βλ. Velasquez Rodriguez v. Honduras, παρ. 74

³⁵⁹ Η αρχή της οφειλόμενης επιμέλειας (due diligence) αποτελεί ένα θετικό καθήκον πρόληψης των παραβιάσεων των δικαιωμάτων του ανθρώπου, που αποτελεί κανόνα εθιμικού δικαίου και για τις εξωεδαφικές υποχρεώσεις των κρατών, όπου αυτά έχουν αποτελεσματικό έλεγχο. Βλ. Velasquez Rodriguez v. Honduras, παρ. 74.

³⁶⁰ Όπως παρ., σελ. 187.

³⁶¹ Για παράδειγμα, CESCR, General Comment No.17, The Right of Everyone to Benefit from the Protection of the Moral and Material Interests Resulting from any Scientific, Literally or Artistic Production of which he is the Author (art.15(1)(c)), 35th session, UN Doc. E/C12/GC/17, 2005, παρ. 37.

βοηθήσουν»³⁶², μόνο μερικώς μπορεί να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις της παγκόσμιας φτώχειας, καθώς αποτελεί ανεπαρκή βάση για την προσπάθεια ορθονομικής πρόσβασης στον- και δίκαιης διανομής του - παγκόσμιου πλούτου. Ορισμένοι μελετητές επιχειρηματολόγησαν ότι δεν ανταποκρίνεται καν στην πρώτη ανάγκη των φτωχών, που είναι η (αρνητική) υποχρέωση να μην παρεμποδίζεται η ανάπτυξη και να μην σχεδιάζονται και εφαρμόζονται κανονισμοί που επιδεινώνουν την παγκόσμια φτώχεια³⁶³.

Όταν: «τα 2,735 εκατομμύρια άνθρωποι που μετράει η Παγκόσμια Τράπεζα ως ζώντες κάτω από το περισσότερο γενναιόδωρο όριο της φτώχειας (των) 2 US \$ την ημέρα καταναλώνουν 1,3 τοις εκατό του παγκόσμιου προϊόντος, ενώ θα χρειαζόταν μόνο ένα τοις εκατό περισσότερο για να αποδράσουν από τη φτώχεια..Οι χώρες υψηλού εισοδήματος με 955 εκατομμύρια πολίτες σε αντίθεση, κατέχουν περίπου το 81 τοις εκατό του παγκόσμιου προϊόντος»³⁶⁴, τότε, η αποτυχία των πλούσιων κρατών να μετατοπίσουν αυτό το 1 τοις εκατό - λογικά υποτίθεται ότι βρίσκεται στους συλλογικούς τους «διαθέσιμους πόρους» - ενώ προβλέπεται ότι αν δεν το κάνουν, το αποτέλεσμα θα είναι η σοβαρή στέρηση και ο θάνατος πολλών από τον παγκόσμιο πληθυσμό, είναι ενδεικτικό της υπευθυνότητάς τους για αυτούς τους θανάτους. **Μια διεθνής συμφωνία που δομικά παρέχει αυτή τη δυσαναλογία, επισύρει ευθύνη στους καθοδηγητές (και πρωταρχικούς επωφελητές) αυτού του συστήματος, κυρίως, γιατί ενώ μπορούν να προλαμβάνουν τις επιπτώσεις των δράσεών τους, επιτρέπουν τη διατήρηση του συστήματος**³⁶⁵.

Πρώτον, το παγκόσμιο θεσμικό σύστημα, όπως σήμερα είναι **σχεδιασμένο**, επιτρέπει τη διαίωνιση της φτώχειας, ή, στο ελάχιστο, έχει αποτύχει να ανακουφίσει τη φτώχεια αποτελεσματικά, και η κατάσταση χειροτερεύει³⁶⁶. Δεύτερον, είναι δύσκολο να αποδοθούν ευθύνες σε κάθε κράτος ξεχωριστά, τρίτον, ως αποτέλεσμα του βασικού χαρακτηριστικού του διεθνούς συστήματος, **κάθε δρών**

³⁶² CESCR, Statement on Poverty and the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, 25th session, UN Doc. E/C12/2001/10, παρ. 16.

³⁶³ Pogge T, Severe Poverty as a Violation of Negative Duties: A Reply to the Critics, Ethics and International Affairs, Vol. 19, issue 1, 2005, 55, σελ. 75. αντιμετωπίζουμε το πρόβλημα ότι τα κράτη που δρουν διεθνώς όχι μόνο βοηθούν ελάχιστα, αλλά εμποδίζουν κατά πολύ την ανάπτυξη μέσω δράσεων και κανονισμών που συμβάλλουν στην παγκόσμια φτώχεια. Βλ. Salomon ME, Addressing Structural Obstacles and Advancing Accountability for Human Rights: A Contribution of the Right to Development to MDG8, Briefing Note to the 2nd session of the UN High-Level Task Force on the Right to Development, November 2005, <<http://www.ohchr.org/english/issues/development/taskforce.htm>>

³⁶⁴ Pogge Th., World Poverty and Human Rights, 19 Ethics and International Affairs 1, 2005, σελ. 1.

³⁶⁵ Salomon, σελ.187-189.

³⁶⁶ Όπως παρ., σελ. 194.

εμπλέκεται. Η ικανότητα αποτελεσματικής δράσης για την αντιμετώπιση της παγκόσμιας φτώχειας είναι πέρα των δυνατοτήτων ενός κράτους σε έναν αλληλεξάρτητο κόσμο.

Η διεθνής ευθύνη της διεθνούς κοινότητας ως σύνολο, βασίζεται στο **άρθρο 28** της ΟΔΔΑ, την πρώτη αναφορά σε αξιώσεις των δικαιωμάτων του ανθρώπου από τη διεθνή τάξη: *«Καθένας έχει το δικαίωμα να επικρατεί μια κοινωνική και διεθνής τάξη, μέσα στην οποία τα δικαιώματα και οι ελευθερίες που προκηρύσσει η παρούσα Διακήρυξη να μπορούν να πραγματοποιούνται σε όλη τους την έκταση».* Η Έκθεση Ανθρώπινης Ανάπτυξης του 2000, του UNDP (Αναπτυξιακό Πρόγραμμα Η.Ε.) αναφέρει σχετικά ότι «τα δικαιώματα του ανθρώπου είναι...αξιώσεις στη συμπεριφορά ατομικών και συλλογικών δρώντων, και στο σχεδιασμό των κοινωνικών ρυθμίσεων»³⁶⁷.

Το Άρθρο 28 της Οικουμενικής Διακήρυξης, αντανακλά την άποψη - που πλέον είναι ευρέως αποδεκτή- ότι οι μέθοδοι μιας ουσιαστικής συνεργασίας δεν μπορούν να αποσυσχετιστούν, από το ευρύτερο παγκόσμιο περιβάλλον³⁶⁸. Αυτή η θέση προωθήθηκε από την **Διακήρυξη της Τεχεράνης του 1968**, η οποία καλεί για συνεργασία της διεθνούς κοινότητας, για την **εφαρμογή της αρχής της μη διάκρισης στο διεθνές και στο εθνικό επίπεδο**, για ανταπόκριση στο διευρυνόμενο χάσμα μεταξύ ανεπτυγμένων και αναπτυσσόμενων κρατών, στην εξάλειψη του αναλφαριθμητισμού, και για να δοθεί προσοχή στο γεγονός ότι οι επιστημονικές ανακαλύψεις και η τεχνολογική πρόοδος, παρ' ότι έχουν ανοίξει τεράστιες προοπτικές για την οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική πρόοδο, αυτή η πρόοδος μπορεί να θέσει σε κίνδυνο τα δικαιώματα και τις ελευθερίες των ατόμων³⁶⁹.

³⁶⁷ UNDP, Human Development Report 2000: Human Rights and Human Development, Oxford University Press, 2000, σελ. 25.

³⁶⁸ Salomon, σελ. 73.

³⁶⁹ Proclamation of Teheran, Final Act of the International Conference on Human Rights, Teheran, 22 April to 13 May 1968, U.N. Doc. A/CONF. 32/4, 1968, παρ.3.

Β Κεφάλαιο: Ορισμός της φτώχειας ως παραβίασης δικαιωμάτων του ανθρώπου

Αρκετοί μελετητές προσπάθησαν να ορίσουν τη φτώχεια ως δικαίωμα του ανθρώπου, βασιζόμενοι στα δικαιώματα του ανθρώπου και στις υποχρεώσεις που απορρέουν από αυτά. Οι πιο βασικές προσεγγίσεις παρουσιάζονται σε αυτή την ενότητα.

1. Το δικαίωμα της ελευθερίας από την ακραία φτώχεια

Κάποιοι θεωρητικοί υποστήριξαν την ιδέα ότι η φτώχεια αποτελεί ξεχωριστή παραβίαση ενός συγκεκριμένου δικαιώματος του ανθρώπου, του «δικαιώματος της ελευθερίας από την ακραία φτώχεια»³⁷⁰. Η προσέγγιση αυτή υποστηρίζει ότι η παγκόσμια οικονομική δομή είναι άδικη, υπεύθυνη για τη δημιουργία της παγκόσμιας φτώχειας και την παραβίαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Η συγκεκριμένη προσέγγιση επικεντρώνεται στην *ακραία ή απόλυτη φτώχεια*, η οποία ορίζεται ως η στέρηση των απαιτούμενων για μια ζωή που αξίζει να τη ζει κανείς³⁷¹.

Συνεπώς, ερμηνεύεται ως το δικαίωμα όλων στα μέσα της βασικής συντήρησης³⁷², δικαίωμα που εγείρει ηθικές και νομικές αξιώσεις³⁷³.

Το δικαίωμα της ελευθερίας από τη φτώχεια μπορεί να στηριχθεί νομικά στο άρθρο 11 του διεθνούς ΣΟΚΠΑ, το οποίο περιλαμβάνει τέσσερα αλληλοσυνδεόμενα δικαιώματα: το δικαίωμα σε ένα επαρκές βιοτικό επίπεδο, το δικαίωμα στην επαρκή τροφή, το δικαίωμα στη κατοικία και το δικαίωμα στην ένδυση³⁷⁴.

Η Πόλυ Βίζαρντ (Polly Vizard), βασιζόμενη στη θεωρία του Σεν, παρέχει ένα πλαίσιο, στο οποίο «η δυνατότητα επίτευξης ενός επαρκούς βιοτικού επιπέδου για

³⁷⁰ Η δεύτερη προσέγγιση αυτή υιοθετήθηκε σε θεσμικό επίπεδο, για πρώτη φορά, από την UNESCO³⁷⁰, το 2001³⁷⁰.

³⁷¹ Cambell T., *Poverty as a violation of Human Rights: Inhumanity or Injustice*, στο Pogge T. (ed.), *Freedom from poverty as a human right – Who owes what to the very poor?*, Oxford, Oxford University Press, 2007, σελ. 55.

³⁷² Το δικαίωμα αυτό ανέπτυξε πρώτος ο Shue Henry, ως βασικό δικαίωμα. Για τη σχέση της φτώχειας ως παραβίασης του δικαιώματος στη συντήρηση βλ. Alegre Marchelo, *Extreme Poverty in a Rich World*, στο Pogge T., *Freedom from Poverty as a Human Right*, σελ. 237-254.

³⁷³ Τα δικαιώματα συντήρησης, στην περίπτωση της ακραίας φτώχειας, βασίζονται πρωταρχικά στην παγκόσμια ανθρωπιστική υποχρέωση συμμετοχής στην ανακούφιση του ανθρώπινου πόνου, όπως επισημαίνει ο Campbell, 2003, σελ. 11.

³⁷⁴ Amitsis Gabriel, *Developing Universal Anti-poverty Regimes: The Role of the United Nations in the Establishment of International Poverty Law*, σελ. 232.

την επιβίωση και την ανάπτυξη-συμπεριλαμβανομένου της επαρκούς διατροφής, του ασφαλούς νερού και υγιεινής, καταφυγίου και κατοικίας, πρόσβασης στη βασική υγεία και τις κοινωνικές υπηρεσίες, και την εκπαίδευση - χαρακτηρίζεται ως ένα βασικό δικαίωμα, για το οποίο οι κυβερνήσεις και άλλοι δρώντες έχουν ατομικές και συλλογικές ευθύνες υπεράσπισης και υποστήριξής του»³⁷⁵.

Στην ίδια γραμμή, ο Τόμας Πογκ (Thomas Pogge), υποστήριξε την ύπαρξη ενός ηθικού ανθρώπινου δικαιώματος όλων σε ένα επαρκές επίπεδο υγείας και ευημερίας³⁷⁶. Ο Πογκ προτείνει την ελάχιστη συνθήκη μιας επιβαλλόμενης θεσμικής τάξης, σχεδιασμένης με τέτοιο τρόπο, ώστε τα δικαιώματα του ανθρώπου να εκπληρώνονται στο βαθμό που αυτό είναι εφικτό³⁷⁷, υποστηρίζοντας ότι η σημερινή δομή είναι *άδικη*, εφόσον δεν τηρεί αυτή την ελάχιστη συνθήκη³⁷⁸. Σύμφωνα με τον Πογκ, **κάθε θεσμική δομή που δημιουργεί περίσσεια ακραίας φτώχειας και θνησιμότητας λόγω φτώχειας, ενώ μπορεί να την προβλέψει και να την αποφύγει, εκδηλώνει παραβίαση δικαιωμάτων του ανθρώπου, από την πλευρά αυτών που συμμετέχουν στην επιβολή της**³⁷⁹. Αντίστοιχα, θεμελιώνει την ύπαρξη μιας *αρνητικής υποχρέωσης* των πλούσιων δημοκρατιών- των πολιτών και των κυβερνήσεων και των πλούσιων ελίτ³⁸⁰ - απέναντι στους φτωχούς παγκοσμίως, **να απέχουν και να μην διατηρούν μια παγκόσμια δομή που παραβιάζει τα δικαιώματα του ανθρώπου**³⁸¹ και την *έμμεση θετική υποχρέωση*, που προκύπτει από την αρνητική αυτή υποχρέωση, **αντισταθμιστικής προστασίας και προσπάθειας αναμόρφωσης του συστήματος**³⁸². Επίσης, αναφέρεται στο ατομικό καθήκον της μη (ενεργής) – εκμετάλλευσης μιας άδικης θεσμικής δομής που εκμεταλλεύεται τα δικαιώματα του ανθρώπου, χωρίς την προσπάθεια προστασίας τους και αναμόρφωσης της δομής³⁸³.

³⁷⁵ Vizard, σελ. 66.

³⁷⁶ POGGE, T. World poverty and human rights: cosmopolitan responsibilities and reforms, Cambridge: Polity Press, 2002, σελ. 53.

³⁷⁷ Όπως παρ., Pogge Th., 2005, σελ. 56

³⁷⁸ Για το πώς το σημερινό παγκόσμιο σύστημα παραβιάζει τα δικαιώματα των φτωχών, βλ. και Pogge, 2006 και 2001.

³⁷⁹ Pogge, 2004, σελ. 17.

³⁸⁰ Pogge Th., 2005, σελ. 59.

³⁸¹ OHCHR, Human Rights and Poverty Reduction, a conceptual framework, New York and Geneva, 2004, σελ. 145 και 172 και Pogge Th, 2005, σελ. 55, όπου αποδεικνύει ότι εφόσον «αυτή η δραστική ανισότητα και συνεχής μιζέρια και ο αριθμός νεκρών που προκαλεί αναπαράγονται με προβλέψιμο τρόπο στη σημερινή παγκόσμια θεσμική δομή, όπως την έχουμε δομήσει...θα μπορούσε να αποφευχθεί αν είχε σχεδιαστεί διαφορετικά...επιβάλλοντας τη τωρινή άδικη δομή, πλήττουμε τους παγκόσμιους φτωχούς», τα πλούσια κράτη έχουν ευθύνη για τη δημιουργία και τη διατήρηση της παγκόσμιας φτώχειας.

³⁸² Pogge, 2005, σελ. 68-69.

³⁸³ Όπως παρ., σελ. 71-72.

Όπως δηλώνει, η κριτική του «δεν είναι ότι αυτοί [οι φτωχοί] είναι χειρότερα από ότι θα μπορούσαν να είναι, αλλά ότι εμείς και οι κυβερνήσεις μας [των αναπτυγμένων κρατών] συμμετέχουμε στο να τους στερούμε [στους φτωχούς] το περιεχόμενο των πιο βασικών δικαιωμάτων τους»³⁸⁴

Ο Πογκ, όμως, δεν αναγνωρίζει την ύπαρξη θεμελιώδους *άμεσης διεθνούς υποχρέωσης προστασίας* αρωγής και βοήθειας απέναντι στους φτωχούς ενώ θέτει όρια στις αρνητικές υποχρεώσεις που μπορούν να εγείρουν τα δικαιώματα του ανθρώπου, γεγονός που καθιστά την προσέγγισή του περιοριστική και σχετική μόνο με το παρόν και το μέλλον³⁸⁵.

Αντίθετα, ο Σεν υποστηρίζει τόσο την ύπαρξη διεθνούς αρνητικής υποχρέωσης, όσο και την ύπαρξη άμεσης διεθνούς υποχρέωσης απέναντι στους φτωχούς³⁸⁶.

Η Επιτροπή του διεθνούς ΣΟΚΠΑ, επιπλέον, δεν έχει αναφερθεί στα Γενικά Σχόλιά της στο δικαίωμα σε ένα επαρκές βιοτικό επίπεδο *per se*, ώστε να ορίσει τις αντίστοιχες υποχρεώσεις και παραβιάσεις του συγκεκριμένου δικαιώματος, αντίθετα, έχει επικεντρωθεί στο δικαίωμα στην επαρκή τροφή και στο δικαίωμα στην επαρκή κατοικία και στο δικαίωμα στο νερό³⁸⁷. Ακόμα, οι προϋποθέσεις και η μέτρηση ενός επαρκούς βιοτικού επιπέδου δεν έχουν καθοριστεί επαρκώς, καθιστώντας δύσκολη την άμεση επιβολή του.

Ο Άλστον (Alston Philip), υποστηρίζει ότι η προσέγγιση της φτώχειας ως *per se* παραβίασης δεν είναι η καλύτερη³⁸⁸, εφόσον, με νομικούς όρους, **θα μπορούσε να ισχύει μόνο:**

-στο βαθμό που η κυβέρνηση ή άλλος σχετικός δρών έχει αποτύχει να λάβει τα απαραίτητα μέτρα που θα ήταν εφικτά («στο μέγιστο των διαθέσιμων πόρων του») και

-όπου αυτά τα μέτρα θα μπορούσαν να έχουν το αποτέλεσμα αποφυγής ή ανακούφισης της σοβαρής κατάστασης, στην οποία ζει το άτομο στη φτώχεια.

³⁸⁴ Όπως παρ., σελ. 23.

³⁸⁵ Vizard P., σελ.39-41, και 47 -49, και γενικά για μια κριτική στο σχετικό έργο του Pogge, σελ. 38 - 49. Η Vizard αναφέρει την ανάλυση της O'Neil,1996, σύμφωνα με την οποία, υπάρχει δυνατότητα καθιέρωσης «διεθνούς θετικής ευθύνης» απορρέουσας από ένα «διεθνές ηθικό δίκαιο», διαχωρίζοντας μεταξύ τέλειων και ατελών υποχρεώσεων .

³⁸⁶ Η θεωρία του Sen, που επίσης καθιερώνει «γενικές θετικές υποχρεώσεις αυτών που είναι σε θέση να βοηθήσουν», βλ. Vizard, σελ. 56 -65. και 79-81 και Sen, 2000, σελ.70 -78). Επίσης, βλ. και Caney Simon, Global Poverty and Human Rights: The Case of Positive Duties, στο Pogge, Freedom from Poverty as a Human Right, σελ. 275 -302.

³⁸⁷ Όπως παρ., σελ. 218.

³⁸⁸ Alston, 2005, σελ. 788.

Η διεθνής κοινότητα έχει την ευθύνη, όταν το κράτος δεν διαθέτει τους απαραίτητους πόρους για την εξάλειψη της φτώχειας³⁸⁹.

2. Η Ακραία Φτώχεια ως στέρηση εισοδήματος, στέρηση δυνατοτήτων και κοινωνικός αποκλεισμός

Η συγκεκριμένη προσέγγιση διατυπώθηκε από τον Αργούν Σενγκούπτα (Arjoun Sengupta), πρώην Ειδικό Εντεταλμένο των Η.Ε. για την Ακραία Φτώχεια και τα Δικαιώματα του Ανθρώπου.

Ο Σενγκούπτα υποστήριξε ότι η φτώχεια δεν μπορεί να οριστεί ως η απουσία των δικαιωμάτων του ανθρώπου, εφόσον δεν είναι ισοδύναμα³⁹⁰. Ωστόσο, επισημαίνει ότι εάν η ανάλυση περιορισθεί στην **ακραία φτώχεια**³⁹¹, τότε μπορεί να καθορισθεί νομική υποχρέωση των κρατών να σταματήσουν τη φτώχεια³⁹².

³⁸⁹ Όπως παρ., σελ. 786. Επίσης, βλ. παρ. υποσ. 44.

³⁹⁰ Σύμφωνα με τον Σενγκούπτα, η φτώχεια γενικά ως παραβίαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου δεν μπορεί να αναγνωρισθεί, παρά μόνο στο βαθμό της άρνησης των δικαιωμάτων, εφόσον καθιστά δύσκολή την αναγνώριση του παραβιαστεί: η φτώχεια δεν είναι πάντα το αποτέλεσμα των πράξεων ή παραλείψεων τρίτων, οπότε, για να αποδειχθεί παραβίαση, θα πρέπει να αποδειχθεί, α) ότι το κράτος υλοποιεί αποτελεσματικά και επαρκώς, ένα αποτελεσματικό πρόγραμμα άμβλυνσης κατά της φτώχειας, β) ποιοί είναι οι φορείς υλοποίησης του συγκεκριμένου προγράμματος και γ) ότι παρ'ότι γνωρίζουν τι πρέπει να πράξουν για τη μείωση της φτώχειας, δεν το πράττουν καθόλου. Εάν χρησιμοποιήσουμε τις Καντιανές αρχές της τέλει και ατελούς υποχρέωσης, τότε τα Κράτη έχουν την τέλεια υποχρέωση (οι δράσεις τους έχουν άμεσο αποτέλεσμα στη δημιουργία συνθηκών φτώχειας) να εκπληρώσουν τα δικαιώματα που μπορούν εξαλείψουν τη φτώχεια, ενώ οι δρώντες της διεθνούς κοινότητας έχουν και τέλειες και ατελείς υποχρεώσεις (οι δράσεις τους αυτές καθαυτές, δεν έχουν άμεσο αποτέλεσμα στη δημιουργία της φτώχειας, εκτός αν συνδυαστούν, και εξαρτώνται από δράσεις και άλλων δρώντων, οπότε η ευθύνη για το αποτέλεσμα της δράσης δεν μπορεί να αποδοθεί σε έναν δράστη). Ακόμα και αν δημιουργηθούν όλοι οι απαραίτητοι μηχανισμοί επίβλεψης αυτών των υποχρεώσεων, κάτι που δεν είναι δύσκολο, το θέμα παραμένει πάντα η πολιτική βούληση των κρατών, να αναλάβουν τις ευθύνες τους. (UN Doc. E/CN.4/2006/43, 2 March 2006, παρ. 40 -53). Ωστόσο, σε επόμενη έκθεσή του, ο Σενγκούπτα, εξηγεί ότι οι υποχρεώσεις της διεθνούς κοινότητας γίνονται τέλειες, εάν τα κράτη υιοθετήσουν μέτρα εξάλειψης της φτώχειας και αναδιανομής του εισοδήματος..., UN Doc.A/HRC/5/3, 31 Μάιου 2007, παρ. 24 -25.

³⁹¹ Ο πρώτος θεωρητικός που μίλησε για συστηματική παραβίαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου σε σχέση με την ακραία φτώχεια είναι ο Joseph Wresinski, το 1989:

«η ακραία φτώχεια που έχει αναδυθεί στις πλούσιες χώρες, όπου η ύπαρξή της είχε λησμονηθεί, τώρα γίνεται κατανοητή ως συστηματική παραβίαση όλων των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου. Σοβαρές παραβιάσεις των δικαιωμάτων του ανθρώπου υπάρχουν, οπότε, σε κάθε χώρα, που δεν είναι τυχαίες, αλλά συμφυείς με τον τρόπο που οι άνθρωποι οργανώνουν τις ζωές τους στην εθνική και στη διεθνή κοινότητα», Wresinski Joseph, Wresinski J., 1989, *Les plus pauvres, révélateurs de l'indivisibilité des droits de l'homme*, in Commission nationale consultative des droits de l'homme, 1989: *Les droits de l'homme en questions*, La Documentation Française, Paris, σελ. 221-237), σελ. 1.

Οπατέρας Ρεζίνσκι χαρακτηρίζει τους φτωχούς ως ανθρώπους που τους «στερείται το δικαίωμα να κατοικήσουν τη γη» - αναφερόμενος στις διακρίσεις που υφίστανται μόνο και μόνο επειδή είναι φτωχοί, και που μπορούν να τους στερήσουν ακόμα και τη ζωή- αποτέλεσμα, για το οποίο οι πλούσιες χώρες δεν θέλουν πάντα να αναγνωρίσουν την κοινή ευθύνη τους. (Όπως παρ., σελ. 2 και 3).

³⁹² UN Doc. E/CN.4/2006/43, 2 March 2006, παρ. 41.

Ο λόγος είναι ότι η διεθνής κοινότητα θα είναι πιο δεκτική³⁹³ στην αποδοχή νομικά δεσμευτικής υποχρέωσης εξάλειψης της *ακραίας* φτώχειας, παρά της φτώχειας γενικότερα, εφόσον η πρώτη αφορά έναν μικρότερο αριθμό ατόμων, τους *ακραία φτωχούς*³⁹⁴.

Σύμφωνα με τον Σενγούπτα, η *ακραία φτώχεια* δύναται να ορισθεί ως η ακραία στέρηση εισοδήματος, δυνατοτήτων και κοινωνικός αποκλεισμός³⁹⁵. Υποστηρίζει ότι, οι αρνήσεις που συνδέονται με την ακραία φτώχεια μπορούν εύκολα να ταυτιστούν με τις ήδη αναγνωρισμένες υποχρεώσεις του δικαίου των δικαιωμάτων του ανθρώπου³⁹⁶ και ότι η διαδικασία εξάλειψης της φτώχειας θα προσδιορίζεται ως *εθιμικό δίκαιο*³⁹⁷ και θα αντιμετωπίζεται ως «κεντρική» υποχρέωση, *άμεσης πραγματοποίησης*, που δεν θα υπόκειται σε προοδευτική πραγματοποίηση³⁹⁸.

Ο Σενγούπτα, με άλλα λόγια, υποστηρίζει ότι επειδή η διεθνής κοινότητα δεν είναι έτοιμη να δεχθεί τις υποχρεώσεις που θα απέρρεαν από τον ορισμό της *φτώχειας ως παραβίαση*, θα πρέπει να επιτευχθεί ένας *συμβιβασμός*³⁹⁹, ο οποίος συνίσταται στη διαφοροποίηση του ορισμού ως *η ακραία φτώχεια ως παραβίαση*.

Ωστόσο, μέσα από την όλη ανάλυση που προηγήθηκε, προκύπτει η διαπίστωση ότι τα όρια μεταξύ της *ακραίας φτώχειας* και της *φτώχειας* είναι δυσδιάκριτα, και καθιστούν σχεδόν αδύνατο τον προσδιορισμό των ορίων μεταξύ τους, με άλλα λόγια, αναδύεται το ερώτημα: ποιο ποσοστό φτώχειας θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ότι παραβιάζει τα δικαιώματα του ανθρώπου.

3. Η Φτώχεια ως Παραβίαση του Δικαιώματος στην Ανάπτυξη

Κατά τον ίδιο τρόπο προσέγγισης, ο Σενγούπτα έχει προτείνει ακόμα , την προσέγγιση της *φτώχειας ως παραβίασης του δικαιώματος στην ανάπτυξη*. Σύμφωνα με τη συγκεκριμένη προσέγγιση, «το δικαίωμα στην ανάπτυξη είναι ένα δικαίωμα σε μια διαδικασία βελτίωσης της ευημερίας όπου όλες οι θεμελιώδεις ελευθερίες και τα

³⁹³ Ο Σενγούπτα, παραδέχεται ότι ο μοναδικός λόγος που δεν έχουν υιοθετηθεί προγράμματα εξάλειψης της φτώχειας -εφόσον με τη σημερινή ανάπτυξη, οι αναγκαίοι πόροι υπάρχουν- είναι ότι τα κράτη δεν έχουν δείξει την απαραίτητη πολιτική βούληση, βλ. όπως παρ., παρ. 43.

³⁹⁴ Όπως παρ, UN Doc. E/CN.4/2006/43, 2 March 2006, 62 και 70.

³⁹⁵ Όπως παρ., παρ. 60.

³⁹⁶ UN Doc.A/HRC/5/3, 31 Μάιου 2007, παρ. 49

³⁹⁷ Όπως παρ., παρ. 61.

³⁹⁸ Όπως παρ., παρ. 70.

³⁹⁹ Βλ. και Costa, σελ. 91.

δικαιώματα του ανθρώπου εκπληρώνονται, και εκλαμβάνεται ως μια εξελισσόμενη κοινωνική συμφωνία και διεθνής αρχή που διευκολύνει την πραγματοποίηση των - και πραγματικά εκπληρώνει προοδευτικά - όλα αυτά τα δικαιώματα»⁴⁰⁰. Ο συγκεκριμένος ορισμός, προσδιορίζει ένα «σύνθετο δικαίωμα που πραγματοποιείται προοδευτικά, εάν κάποια δικαιώματα πραγματοποιούνται, αλλά κανένα δικαίωμα δεν παλινδρομεί ή παραβιάζεται»⁴⁰¹. Συνεπώς, η κατάσταση της ακραίας φτώχειας μπορεί να ειπωθεί ως άρνηση ή παραβίαση του δικαιώματος στην ανάπτυξη μιας ομάδας ανθρώπων που αναγνωρίζονται ως φτωχοί από την κοινωνία⁴⁰².

Το συγκριτικό πλεονέκτημα της συγκεκριμένης προσέγγισης είναι ότι συνδέει τη φτώχεια με ένα ανθρώπινο δικαίωμα, αλλά ταυτόχρονα ένα σύνθετο δικαίωμα, διαμέσω του οποίου, η φτώχεια συνδέεται και με άλλα δικαιώματα. Το δικαίωμα στην ανάπτυξη, επίσης, «δεν υπόκειται στην προσέγγιση του ελάχιστου πυρήνα υποχρεώσεων, όπως τα οικονομικά, κοινωνικά, και πολιτιστικά δικαιώματα»⁴⁰³.

Ωστόσο, το δικαίωμα στην ανάπτυξη, παρ' ότι αναγνωρισμένο διεθνώς, ως «οικουμενικό και αναπαλλοτρίωτο δικαίωμα του ανθρώπου και αναπόσπαστο μέρος των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου»⁴⁰⁴, δεν είναι νομικά δεσμευτικό, και δεν υπάρχουν μηχανισμοί επίβλεψης της - και συμμόρφωσης με - την εφαρμογή του.

Το δικαίωμα στην ανάπτυξη, ως ένα σύνθετο δικαίωμα που προβάλλει τόσο αρνητικές όσο και θετικές υποχρεώσεις από τα κράτη, τη διεθνή κοινότητα και τους μη-κρατικούς δρώντες, θα μπορούσε στο μέλλον να αποτελέσει τη νομική βάση για την εξάλειψη της φτώχειας, εάν καταστεί δεσμευτικά νομικό για τα κράτη.

4. Η Φτώχεια ως αιτία ή συνέπεια της άρνησης (ή παραβίασης) των δικαιωμάτων του ανθρώπου

Η συγκεκριμένη προσέγγιση δεν εκλαμβάνει τη φτώχεια ως *a priori* παραβίαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, αλλά ως *αιτία* των παραβιάσεων των

⁴⁰⁰ UN Doc.E/CN.4/2005/49, σελ.11, παρ.23. και Sengupta A., Poverty Eradication and Human Rights, στο Pogge, Freedom from Poverty, σελ. 338.

⁴⁰¹ Όπως παρ., σελ. 338.

⁴⁰² UN Doc.E/CN.4/2005/49, σελ.11, παρ.23

⁴⁰³ Fourth Report of the Independent Expert on the Right to Development, Mr. Arjoun Sengupta, United Nations Open-ended Working Group on the Right to Development, UN Doc. E/CN.4/2002/WG.18/2, παρ.3.

⁴⁰⁴ Διακήρυξη της Βιέννης και Πρόγραμμα Δράσης, 12 Ιουνίου 1993, υιοθετήθηκε στο Διεθνές Συνέδριο της Βιέννης.

δικαιωμάτων του ανθρώπου, εφόσον προκαλεί τον κοινωνικό αποκλεισμό των φτωχών ανθρώπων, τα δικαιώματα των οποίων, στη συνέχεια, παραβιάζονται συστηματικά⁴⁰⁵. Κατά τον ίδιο τρόπο, η φτώχεια δεν αποτελεί απαραίτητα αποτέλεσμα των παραβιάσεων των δικαιωμάτων του ανθρώπου, μολονότι, ορισμένες παραβιάσεις των δικαιωμάτων του ανθρώπου οδηγούν στη φτώχεια⁴⁰⁶.

Η Διακήρυξη της Βιέννης αναφέρεται στην *ακραία φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό ως παραβίαση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας*⁴⁰⁷...[που] *εμποδίζει την πλήρη και αποτελεσματική απόλαυση των δικαιωμάτων του ανθρώπου*⁴⁰⁸.

Συμπερασματικά, μπορούμε να ταξινομήσουμε τα επιχειρήματα των προσεγγίσεων της σχέσης της φτώχειας με τα δικαιώματα του ανθρώπου, σε τρεις κατηγορίες:

1. Η φτώχεια αποτελεί **αιτία** των παραβιάσεων των δικαιωμάτων του ανθρώπου, εφόσον οι ακραία φτωχοί δεν αντιμετωπίζονται ως άνθρωποι που αξίζουν το σεβασμό των δικαιωμάτων του ανθρώπου, ενώ, λαμβάνουν χώρα διακρίσεις απέναντί τους, συχνά γίνονται θύματα εκμετάλλευσης, στιγματίζονται, και τους στερείται η πρόσβαση στα δικαιώματα και τους πόρους.

2. Η φτώχεια αποτελεί **συνέπεια** των παραβιάσεων των δικαιωμάτων του ανθρώπου, με άλλα λόγια, οι παραβιάσεις των δικαιωμάτων του ανθρώπου, προκαλούν φτώχεια. Για παράδειγμα, οι παραβιάσεις όπως οι εξαναγκαστικές εξώσεις ή η καταστροφή των παραγωγικών πόρων ή η άρνηση πρόσβασης στους παραγωγικούς πόρους, είναι φανερό ότι μπορούν να δημιουργήσουν φτώχεια.

3. Η φτώχεια αποτελεί **άρνηση** της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, οπότε, και παραβίαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, **στο σύνολό τους**. Με άλλα λόγια, οι παραβιάσεις των δικαιωμάτων του ανθρώπου αποτελούν **συστατικό** στοιχείο της φτώχ

⁴⁰⁵ Consta, σελ.93. Επίσης, βλ. και Human rights and extreme poverty, Report submitted by Ms. A.M.Lizin independent expert, pursuant to Commission resolution 1998/25, ECOSOC, UN Doc.E/CN.4/1999/48, 29 January 1999, σελ.5, παρ.9.

⁴⁰⁶ Beetham, What Future for Economic and Social Rights? , Political Studies, Sheffield, Vol.XLIII, 1995, σελ. 41 -60. Η προσέγγιση αυτή εκφράζεται στα πλαίσια των Η.Ε., για παράδειγμα, βλ., Διακήρυξη της Βιέννης, τα ψηφίσματα της Γενικής Συνέλευσης 60/209 και 61/157. Ομοίως, "States Must Address Poverty with Utmost Urgency, says United Nations Independent Experts on the Occasion of Human Rights Day", 8 December 2006 και Louise Arbour, Using Human Rights to Reduce Poverty, Development Outreach, World Bank Institute, October 2006, p1.).

⁴⁰⁷ Alston, 2005, σελ. 788

⁴⁰⁸ Διακήρυξη της Βιέννης και Πρόγραμμα Δράσης, UN Doc. A/CONF.157/23, 25 Ιουνίου 1993, παρ.14 και 25.

Σύμφωνα με όλα τα παραπάνω, αποδεικνύεται ότι η φτώχεια (ή η ακραία φτώχεια) αποτελεί μια μορφή συστηματικής ή δομικής παραβίασης των δικαιωμάτων του ανθρώπου⁴⁰⁹, στο σύνολό τους, που δημιουργείται όταν δράσεις ή παραλείψεις, κυβερνητικές ή άλλων φορέων, παραβιάζουν τις υποχρεώσεις τους - που απορρέουν από τα δικαιώματα του ανθρώπου - με τέτοιο τρόπο που δημιουργεί, εντείνει ή διαιωνίζει τη φτώχεια.

Όταν οι φτωχοί αγνοούνται, τα δικαιώματά τους παραβιάζονται, και, εφόσον τα βασικά δικαιώματα έχουν ήδη παραβιαστεί σε παγκόσμιο επίπεδο, τότε απορρέουν αρνητικές, αλλά και θετικές υποχρεώσεις για τα κράτη γενικά, για τα αναπτυγμένα κράτη, τους διεθνείς οργανισμούς, τους μη κυβερνητικούς δρώντες, και για τη διεθνή κοινότητα, ως σύνολο.

Συγκεκριμένα, η υποχρέωση επανόρθωσης για τις συντελεσθέντες παραβιάσεις και η υποχρέωση μεταρρύθμισης του *άδικου* παγκόσμιου οικονομικού συστήματος.

Το δίκαιο των δικαιωμάτων του ανθρώπου αποδεικνύεται αρκετά ισχυρή βάση για την απόδοση ευθυνών, τόσο αρνητικών αλλά και θετικών, στα κράτη, αλλά και σε μη – κρατικούς δρώντες και στη διεθνή κοινότητα ως σύνολο, εάν δοθεί έμφαση στην αρχή της οφειλόμενης επιμέλειας (due diligence).

Η προσέγγιση της φτώχειας ως *per se* παραβίασης όλων των δικαιωμάτων αμφισβητεί την παραδοσιακή διχοτόμηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου σε ατομικά και πολιτικά δικαιώματα. Αντιθέτως, αποτελεί μια ολιστική προσέγγιση, η οποία τονίζει την αλληλεξάρτηση μεταξύ των δύο Γενεών Δικαιωμάτων. Παρ' όλο που η φτώχεια φαίνεται να αφορά κυρίως τη δεύτερη γενιά δικαιωμάτων, στο πλαίσιο των δικαιωμάτων του ανθρώπου, προβάλλει το γεγονός ότι η πραγματοποίηση ή απόλαυση των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων, εξαρτώνται σημαντικά από το βαθμό πραγματοποίησης ή απόλαυσης των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων και ελευθεριών, εξελίσσοντας το διεθνές δίκαιο.

Ωστόσο, το νομικό πλαίσιο της διεθνούς προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου χρειάζεται ακόμα περισσότερη ενίσχυση και ανάπτυξη, για να δύναται να αποτελέσει έναν μηχανισμό προστασίας των δικαιωμάτων των φτωχών. Τα

⁴⁰⁹ Για μια ανάλυση της θεώρησης της φτώχειας ως δομικής παραβίασης των δικαιωμάτων του ανθρώπου, με βάση τη θεωρία του στρουκτουραλισμού και της δομικής βίας, βλ. Ho Kathleen, ειδικά τις σελ. 8-12.

οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα, θα γίνουν παγκοσμίως αγωγή, όταν ενσωματωθούν ισότιμα στην εσωτερική έννομη τάξη όλων των κρατών. Η έναρξη της διαδικασίας υπογραφής και επικύρωσης του Προαιρετικού Πρωτοκόλλου του διεθνούς ΣΟΠΑ, στις 24 Σεπτεμβρίου 2009, το οποίο δίνει τη δυνατότητα στην Επιτροπή Οικονομικών, Κοινωνικών και Πολιτιστικών Δικαιωμάτων να εξετάζει ατομικές προσφυγές, αποτελεί ένα ακόμη βήμα προς αυτή την κατεύθυνση.

Εν κατακλείδι, παρ' όλο που ο τρόπος και το περιεχόμενο μιας προσέγγισης της φτώχειας με βάση τα δικαιώματα του ανθρώπου δεν έχει διασαφηνιστεί πλήρως, υπάρχει συναίνεση, ότι μια τέτοια προσέγγιση θα ενισχύσει τον αγώνα εξάλειψης της φτώχειας.

‘Γ Κεφάλαιο: Επιμέρους Δράσεις

1. Ιστορική αναδρομή του φαινομένου της υπανάπτυξης του Τρίτου Κόσμου και η ανάδυση της Νέας Διεθνούς Οικονομική Τάξης

Για πολλές χώρες της Αφρικής (μεταξύ των οποίων και οι 47 χώρες της υποσαχάριας Αφρικής) που τελούσαν υπό καθεστώς αποικιοκρατικό, δεν μιλάμε ούτε για φτώχεια, μιλάμε για **καθυστέρηση «Τριτοκοσμική»**, ένα φαινόμενο που αποτελεί τον **αντίποδα** της ανάπτυξης. Και είναι ιστορικά αποδεκτό, ότι το φαινόμενο της τριτοκοσμικής καθυστέρησης οφείλεται στην εξαθλίωση και στη φτώχεια εξαιτίας της κλασσικής αποικιοκρατίας, που οδήγησε στην οικονομική εκμετάλλευση των χωρών αυτών σε τρεις, κυρίως, τομείς⁴¹⁰:

Πρώτον, αναπτύχθηκε ο **τομέας του δουλεμπορίου**, που εξελίχθηκε σε κύριο μοχλό ανάπτυξης των ευρωπαϊών αποικιοκρατών. Υπολογίζεται ότι μέχρι τις αρχές του 19^{ου} αιώνα διακινήθηκαν στην Αμερική και στην Ευρώπη, 180 εκατομμύρια Αφρικανοί **σκλάβοι**. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την **πληθυσμιακή υπανάπτυξη** και την **οικονομική εξαθλίωση** της Αφρικής. Η φτώχεια ήταν το μόνο «ιδιαιτερο» χαρακτηριστικό κοινωνικό φαινόμενο του Τρίτου Κόσμου.

Δεύτερον, στον τομέα του εμπορίου επιβλήθηκε ο **οικονομικός αποκλεισμός**, αφού δεν επιτρεπόταν στις αποικίες να αναπτύξουν το εξωτερικό τους εμπόριο, καθώς το προνόμιο αυτό, το είχε αποκλειστικά η μητρόπολη χώρα. Με αυτό τον τρόπο, επικράτησε ο **κοινωνικός αποκλεισμός** των φτωχών, καθυστερημένων και εξαθλιωμένων γηγενών.

Τρίτον, παράλληλα λειτουργούσε μια εξαντλητική, πράγματι, ροή, πρώτων υλών, από τις αποικίες προς τις μητροπόλεις, καθώς η ραγδαία εκβιομηχάνιση της Ευρώπης στηριζόταν αποκλειστικά, στη ληστρική εκμετάλλευση των φυσικών πόρων των αποικιών.

– ⁴¹⁰ Η συγκεκριμένη ενότητα βασίζεται στα: Τσάλτας Ι.Γρηγ., Αναπτυξιακό Φαινόμενο και Τρίτος Κόσμος, Πολιτικές και Διεθνές Δίκαιο της Ανάπτυξης, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα, 1991 και Τσάλτας Ι.Γρ., Αναπτυξιακό Φαινόμενο και Τρίτος Κόσμος – Πολιτικές και Διεθνές Δίκαιο της Ανάπτυξης, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1999, σελ.155 – 159.

Εκτός από την οικονομική αποικιοκρατία, μια άλλη αιτία φτώχειας και καθυστέρησης στον Τρίτο Κόσμο ήταν η **μορφωτική αποικιοκρατία**, καθώς οι Ευρωπαίοι εξαφάνισαν τους πολιτισμούς των ιθαγενών, στην προσπάθειά τους να τους «εκπολιτίσουν» και να υφαρπάσουν έργα τέχνης και πολιτισμού. Ακόμα και στη θρησκεία επενέβησαν οι αποικιοκράτες, καθώς επέβαλλαν το δόγμα, ότι οι χριστιανοί ήσαν «ανώτεροι». Συνεπώς, η κυρίαρχη σχέση ανάμεσα στο δυνάστη και τον άποικο – δούλο, εξαφάνισε κάθε αυθεντική ταυτότητα των λαών αυτών, και οδηγήθηκαν, έτσι, στην **ακραία φτώχεια** και στην πλήρη εξαθλίωση.

Με την ανατολή του 20^{ου} αιώνα, όμως, τα πράγματα αρχίζουν να αλλάζουν. Ο μύθος της ακαταμάχητης ευρωπαϊκής υπεροχής αρχίζει να καταρρέει. Απομυθοποιείται η αποικιοκρατία ως η «μεγάλη οικονομία». Με το τέλος, δε, του ΄Β Παγκοσμίου Πολέμου, οι **νέοι συσχετισμοί δυνάμεων** επιβάλλουν τη σοβαρή συρρίκνωση της δύναμης των ευρωπαϊών αποικιοκρατών, ενώ, στις πρώην αποικίες αρχίζουν να αναδύονται τα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα, με στόχο, την αποτίναξη της αποικιοκρατίας, της συμμετοχής στην ανάπτυξη και την εκρίζωση της φτώχειας.

Αρχίζει η διαδικασία της **αποαποικιοποίησης**, την οποία στήριξαν και τα Η.Ε., με το Χάρτη και την Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Ο Τρίτος Κόσμος ή αλλιώς η «**Ομάδα των 77**», αριθμεί σήμερα 128 Κράτη και προσπαθεί να λύσει τα προβλήματά του, στα πλαίσια των Η.Ε., σύμφωνα με την απόφαση της Γενεύης, του 1964, που βασίστηκε στη Διακήρυξη του Καΐρου (18 Δεκεμβρίου 1962) της Γενικής Συνέλευσης των Η.Ε.

Βέβαια, η παρουσία των Ευρωπαίων στις χώρες του αναπτυσσόμενου κόσμου εξακολουθεί να υφίσταται, καθώς αναλαμβάνουν την τεχνολογική υποστήριξη για τη δημιουργία εκσυγχρονιστικών έργων υποδομής, (συγκοινωνίες, ύδρευση, κ.α.) , επιστημονικής στήριξης και αγορών για τα προϊόντα τους.

Κάποιοι χαρακτηρίζουν την παρουσία των δυτικών στις χώρες της Αφρικής, ως «**νεοαποικισμό**» και υποστηρίζουν ότι δεν τους ενδιαφέρει, πραγματικά, η εκβιομηχάνιση των χωρών αυτών, που θα τους επέτρεπε να ακολουθήσουν μια πλήρη αναπτυξιακή πορεία.

Την άποψη αυτή υποστηρίζει η «**Νέα Διεθνής Οικονομική Τάξη**» (ΝΔΟΤ), όπως παρουσιάζεται στο κείμενο της Τετάρτης Συνόδου των Αδεσμεύτων χωρών στο Αλγέρι (5/6 Σεπτεμβρίου 1973), μία πρωτοβουλία των χωρών του Τρίτου Κόσμου, η

οποία, με τις προτάσεις της για ένα νέο, βελτιωμένο μοντέλο ανάπτυξης⁴¹¹, επεχείρησε να θέσει τέρμα στα κατάλοιπα του αποικιοκρατικού συστήματος και να ενδυναμώσει την αλληλεγγύη μεταξύ των αναπτυσσόμενων χωρών.

Για το λόγο αυτό προωθεί, στα πλαίσια των Η.Ε., την καθιέρωση της Τρίτης Γενιάς Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, δικαιώματα των λαών ή δικαιώματα της αλληλεγγύης⁴¹², συλλογικά δικαιώματα, τα οποία βασίζονται στις έννοιες της ελευθερίας της , της αλληλεγγύης και του εξανθρωπισμού. Το δικαίωμα της ανάπτυξης αποτελεί το πρόταγμα των συλλογικών δικαιωμάτων του ανθρώπου και η αναγνώρισή του θεωρήθηκε από τις χώρες του Τρίτου Κόσμου ως ρεαλιστικό και απαραίτητο μέσο, για να βγουν από την υπανάπτυξη, φαινόμενο ενδογενές, κατά τη φιλελεύθερη – νεοφιλελεύθερη αναπτυξιακή - οικονομική θεωρία, αλλά εξωγενές κατά τις αναπτυξιακές «θεωρίες της εξάρτησης», αποτέλεσμα της κυριαρχίας των μητροπολιτικών καπιταλιστικών κέντρων στην περιφέρεια⁴¹³.

«με τη λήξη της αποικιοκρατίας (δεκαετία 1970) τα Αφρικανικά κράτη (πρώην αποικίες) δυνάμει της εφαρμογής του δικαιώματος στην ανάπτυξη, επιχείρησαν να ολοκληρώσουν την απεξάρτησή τους από τις αποικιοκρατικές δυνάμεις, πορσδίδοντας σε αυτή τη διεκδίκηση, όχι απλώς πολιτικό, αλλά και οικονομικό χαρακτήρα.

Κατά συνέπεια, η διεθνής κοινότητα, μέσω των δομών των Η.Ε., αποφάσισε να ανταποκριθεί με συνταγμένες τις νομικές της δυνάμεις, στις θεσμικές προκλήσεις που απορρέουν από τη μη εφαρμογή του παραπάνω δικαιώματος. Κοινή διαπίστωση αποτελεί ότι ο μη σεβασμός του δικαιώματος στην ανάπτυξη δεν είναι το απλό αποτέλεσμα κάποιων εθνικών διεργασιών (ανικανότητα εθνικών κυβερνήσεων,

⁴¹¹ Οι προτάσεις της ΝΑΟΤ παρουσιάσθηκαν στο Συνέδριο των Η.Ε. για το Εμπόριο και την Ανάπτυξη, και είχαν ως σκοπό την προώθηση των συμφερόντων των χωρών του Τρίτου Κόσμου, μέσω της βελτίωσης των όρων εμπορίου, την αύξηση της αναπτυξιακής βοήθειας, τη μείωση των δασμών εκ μέρους των αναπτυγμένων κρατών και άλλων μέσων μεταρρύθμισης του διεθνούς οικονομικού συστήματος. Ο όρος προέρχεται από τη *Διακήρυξη για την Καθιέρωση μιας Νέας Διεθνούς Οικονομικής Τάξης*, που υιοθετήθηκε από τη Γενική Συνέλευση των Η.Ε. το 1974 (UN Doc.E/RES/S-6/3201, 1 May 1974). Ύστερα ακολούθησε μια ατζέντα για συζητήσεις μεταξύ των βιομηχανοποιημένων και αναπτυσσόμενων κρατών, που εστίασε στην αναδόμηση της παγκόσμιας οικονομίας, με τρόπο που να επιτρέπει την μεγαλύτερη συμμετοχή και την ωφέλεια των αναπτυσσόμενων κρατών, γνωστή ως «Διάλογος Νότου – Βορρά». Ταυτόχρονα, υιοθετήθηκε μια διακήρυξη, ένα Πρόγραμμα Δράσης, καθώς και ο Χάρτης των Οικονομικών Δικαιωμάτων και Υποχρεώσεων των Κρατών, UN Doc.a/res/29/3281, 12 December 1974.

⁴¹² Όπως τα χαρακτηρίζει ο K.Vasak, Τσάλτας Ι.ΓΡ., *Αναπτυξιακό Φαινόμενο και Τρίτος Κόσμος – Πολιτικές και Διεθνές Δίκαιο της Ανάπτυξης*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1999, σελ.156.

⁴¹³ Καλτσούνης Α., *Ανάπτυξη – Υπανάπτυξη, Ιστορική Εξέλιξη*, στο Τσάλτας Ι.Γρηγ., *Αναπτυξιακό Φαινόμενο και Τρίτος Κόσμος, Πολιτικές και Διεθνές Δίκαιο της Ανάπτυξης*, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα, 1991, σελ. 207 – 213.

διαφθορά). Στην παραγωγή μίας τέτοιας κατάστασης συμβάλλουν αποφασιστικά κυρίως διαρθρωτικά ελλείμματα της διεθνούς οργανωμένης κοινότητας και ιδιαίτερα των δομών της, που αναπτύσσονται στο πλαίσιο των διεθνών οικονομικών σχέσεων ή του διεθνούς καταμερισμού της εργασίας.

Η συνολική (αλληλέγγυα) ευθύνη της διεθνούς κοινότητας απέναντι στην εφαρμογή ή μη του δικαιώματος στην ανάπτυξη, το κατατάσσει μεταξύ των υποχρεωτικών επιταγών του διεθνούς δικαίου (*jus cogens*). Πρόκειται για ένα συμπέρασμα που προσδιορίζει σαφώς και το περιεχόμενο του σχετικού δικαιώματος. Πρώτον, δίνεται το δικαίωμα σε κάθε κράτος, άλλωστε καθίσταται απόλυτα κυρίαρχο στην επικράτειά του, να διεκδικήσει εφαρμογή *erga omnes*. Δεύτερον, ενεργοποιεί πλήρως κράτος ως παράγοντα διεθνών σχέσεων, ενώ ταυτόχρονα το νομιμοποιεί στις διεκδικήσεις του απέναντι στους λοιπούς εταίρους του, στο πλαίσιο της οργανωμένης διεθνούς κοινότητας» (Γρηγορίου Π., *Η Πολιτική και Θεσμική Διάσταση των Διμερών Σχέσεων Ε.Ε. και Αφρ.Χωρών*, στο Τσάλτας Ι.Γρ.(επιμ.), *Αφρική και Ανάπτυξη, Η Τελευταία Παγκόσμια Πρόκληση – Ευκαιρία*, εκδ. Ι.Σιδέρης, Αθήνα, 2003, σελ. 101 -105:102).

Το δικαίωμα της ανάπτυξης αποτελεί την πρώτη ουσιαστική σύγκλιση της ανάπτυξης με τα δικαιώματα του ανθρώπου. (Uvin, σελ.40). Παρέχει τη νομική και ηθική βάση του Τρίτου Κόσμου για το αίτημα διεθνούς ανακατανομής πόρων. (Uvin, σελ.41).

Οι διαπραγματεύσεις για τη ΝΔΟΤ σταμάτησαν στις αρχές της δεκαετίας του '80, με την έναρξη της παγκόσμιας κρίσης εξωτερικού χρέους. Η διαρθρωτική αλλαγή αντικατέστησε το αίτημα της διεθνούς μεταρρύθμισης (Uvin,σελ.41). ωστόσο, το 1986, υιοθετήθηκε η Διακήρυξη του Δικαιώματος στην Ανάπτυξη.

2. Προσπάθειες Αντιμετώπισης από τη Διεθνή Κοινότητα: Από την αναπτυξιακή βοήθεια και την αναπτυξιακή συνεργασία, στην προσπάθεια μείωσης και εξάλειψης της φτώχειας.

Το ζήτημα της αντιμετώπισης της φτώχειας και της οικονομικής ανισότητας τέθηκε εξ αρχής, από τη διεθνή κοινότητα, κατά τη δεκαετία του 1950, ως οικονομικό και αναπτυξιακό ζήτημα.

Όλες οι προσπάθειες επίλυσης του ζητήματος της φτώχειας από τη διεθνή κοινότητα, μέχρι και τα τέλη της δεκαετίας του 1980, μέσω της δημιουργίας διεθνών οικονομικών οργανισμών, όπως η Διεθνής Τράπεζα, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) και τον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου (ΠΟΕ), βασίστηκαν στο θεωρητικό πρότυπο της υπανάπτυξης ως ενδογενές φαινόμενο.

Έτσι, η αναπτυξιακή βοήθεια προς τις αναπτυσσόμενες χώρες πέρασε τις φάσεις: από τη δημιουργία υποδομών, τη δεκαετία του 1960, στην ικανοποίηση των βασικών αναγκών, τη δεκαετία του 1970, στα προγράμματα διαθρωτικής αλλαγής, τη δεκαετία του 1980 και στην ανάπτυξη ανθρωπίνων πόρων, τη δεκαετία του 1990 (Uvin P., Human Rightd and Development, Kumarian Press, Inc., USA, 2004, σελ.13).

Η ανάπτυξη που προσβλέπει στην ικανοποίηση των βασικών ανθρωπίνων αναγκών, ακόμα παρέχει την κύρια (αν και συνήθως σιωπηρή) νοητικό θεμέλιο για την όλη επιχείρηση της αναπτυξιακής διαδικασίας. Όλα τα ανθρώπινα πλάσματα, επιχειραμοτολογείται, ότι έχουν βασικές υλικές ανάγκες για τροφή, νερό, και κατοικία, και ότι όλες οι αναπτυξιακές δραστηριότητες και πολιτικές θα πρέπει, πάνω απ' όλα, να προωθούν την ικανοποίηση των συγκεκριμένων αναγκών, μόνο όταν αυτές οι ανάγκες πραγματοποιηθούν θα πρέπει να να αντιμετωπιστούν οι κοινωνικές και ψυχολογικές ανάγκες. (Uvin, σελ.34).

Πιο πρόσφατα, η προσέγγιση της ανάπτυξης ως ανθρώπινης ανάπτυξης έχει δημιουργήσει ένα πιο ολιστικό όραμα, που συμπεριλαμβάνει, επιπλέον, την πραγματοποίηση κοινωνικών αναγκών, όπως η αξιοπρέπεια και η κοινότητα. Το UNDP, στις ετήσιες Εκθέσεις Ανθρώπινης Ανάπτυξης αποτελεί το καλύτερο παράδειγμα. Αυτό το ευρύ όραμα των αναγκών της ανθρωπότητας είναι, ίσως, η πιο σημαντική ηθική δικαιολόγηση της αναπτυξιακής επιχείρησης και η πρωταρχική απάντηση σε κάθε πρόκληση της νομιμοποίησής της: Δεν χρειάζονται όλοι οι άνθρωποι φαγητό; Δεν Δεν θέλουν όλοι οι άνθρωποι να ξεφύγουν από τη φτώχεια; (Uvin, σελ.36).

Η ισχυρή πολιτικοποίηση των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων, και όλων των δικαιωμάτων του ανθρώπου, κατά τη διάρκεια του ψυχρού πολέμου,)π.χ. από τη ΝΟΔΤ) τα έχει συνδέσει με την επεμβατικότητα,...,για αυτό και θεωρούνται πολιτικοποιημένα, γεγονός που καθιστά δύσκολή την προώθησή τους (Uvin,σελ.38)

Ιστορικά, η ανάπτυξη και τα δικαιώματα του ανθρώπου ήταν διαχωρισμένα, τόσο σε επίπεδο λόγων όσο και σε επίπεδο πράξεων (Uvin, σελ.47). η κοινότητα των δικαιωμάτων του ανθρώπου προωθούσε σχεδόν αποκλειστικά τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα, παραμελώντας τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτικά Δικαιώματα (Uvin,σελ.47). ακόμα, η συζήτηση ήταν για το ποιες κυβερνήσεις είναι πιο εύκολο να αναπτυχθούν, οι απολυταρχικές ή οι δημοκρατικές. Η πρώτη επικρατούσα αντίληψη ευνοούσε τις απολυταρχικές κυβερνήσεις, ενώ σήμερα, έχει επικρατήσει η άποψη ότι στις δημοκρατικές κοινωνίες επιτυγχάνεται ευκολότερα η ανάπτυξη (βλ. Σεν, Η Ανάπτυξη ως Ελευθερία, σελ.338).

3. Η άδικη διεθνής δομή: Δράσεις Διεθνών Οργανισμών και Επιχειρήσεων που παραβιάζουν τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα του ανθρώπου

- Προγράμματα διαρθρωτικής προσαρμογής
- Παράνομο εμπόριο και ντάμπινγκ τοξικών αποβλήτων

4. Ενσωματώνοντας τα δικαιώματα του Ανθρώπου στις αναπτυξιακές πολιτικές και πολιτικές καταπολέμησης της φτώχειας.

Όλα αυτά άρχιζαν να αλλάζουν στις αρχές του 1990, με τη λήξη του Ψυχρού Πολέμου.

Για να αντιμετωπίσουν τις βαθιές οικονομικές κρίσεις που χτύπησαν πολλές φτωχές χώρες από τη δεκαετία του '80 και έπειτα, η αναπτυξιακή κοινότητα επένδυσε στα προγράμματα διαρθρωτικής προσαρμογής. Πολλά από αυτά τα προγράμματα απέτυχαν. Αυξανόμενα, τόσο οι οικονομικές κρίσεις όσο και οι ασθενείς πολιτικές αντιμετώπισής τους αποδόθηκαν στην έλλειψη κυβερνητικής λογοδοσίας, που οδήγησε την αναπτυξιακή κοινότητα στην προώθηση της «καλής διακυβέρνησης» και της δημοκρατίας (Uvin, σελ.49)

Αλλά τι σημαίνει νοητικά/αντιληπτικά και λειτουργικά/επιχειρησιακά η ενσωμάωση των δικαιωμάτων του ανθρώπου στην αναπτυξιακή πρακτική; Ο Uvin διαχωρίζει τέσσερα επίπεδα ενσωμάτωσης:

A) ρητορική ενσωμάτωση

Β) πολιτική conditionality, η απειλή να σταματήσει η παροχή βοήθειας προς τις χώρες, με φτωχές επιδόσεις στα δικαιώματα του ανθρώπου

Γ) προώθηση της **θετικής υποστήριξης**, όπου, οι αντικειμενικοί στόχοι των δικαιωμάτων του ανθρώπου προσθέτονται στη γκάμα στόχων των αναπτυξιακών οργανισμών, και νέα προγράμματα και σχέδια σχεδιάζονται που επιζητούν να παρέχουν θετική υποστήριξη για συγκεκριμένους σκοπούς δικαιωμάτων του ανθρώπου

Δ) και, το υψηλότερο επίπεδο ενσωμάτωσης, η **προσέγγιση της ανάπτυξης με βάση τα δικαιώματα του ανθρώπου**, τα καταστατικά/εντολές των οργανισμών αναδιατυπώνονται με όρους δικαιωμάτων του ανθρώπου, προσδοκώντας να δημιουργήσουν μια πιο δομική και περισσότερο ολιστική προσέγγιση της ανάπτυξης και της κοινωνικής αλλαγής. Εδώ ερχόμαστε αντιμέτωποι με μια θεμελιώδη επανεξέταση ολόκληρης της αναπτυξιακής πρακτικής, της ιδεολογίας της, των συνεργατών της, των σκοπών της, της πορείας της, των συστημάτων της και των διαδικασιών της (Uvin, σελ.50).

Α)ρητορική ενσωμάτωση: κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '90, οι διμερείς και πολυμερείς αναπτυξιακές οργανώσεις δημοσίευσαν μια σειρά από δηλώσεις πολιτικής, κατευθυντήριες οδηγίες, και κείμενα ενσωμάτωσης των δικαιωμάτων του ανθρώπου στην εντολή τους, μια τέρστια [αραγωγή δουλείας, που «δεν ήταν τίποτα περισσότερο από το ξαναπακετάρισμα παλιού κρασιού σε καινούργια μπουκάλια» (Uvin, σελ.50).

Για παράδειγμα, η Παγκόσμια Τράπεζα δήλωνε ότι: «ο δανεισμός [της Παγκόσμιας Τράπεζας] τα προηγούμενα πενήντα χρόνια για την εκπαίδευση, την ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, τη στέγαση, την περιβαλλοντική προστασία και τη γεωργία, έχουν βοηθήσει στην πραγματοποίηση των δικαιωμάτων [του ανθρώπου] για εκατομμύρια...» (World Bank, Development and Human Rights: The Role of the World Bank, Washington D.C., 1999, σελ.3-4) και το UNDP «Ήδη παίζει σημαντικό ρόλο στην προστασία και την προώθηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου...Το πρόγραμμα αποτελεί μια εφαρμογή του δικαιώματος στην ανάπτυξη» (UNDP, Integrating Human Rights with Sustainable Development, Policy Document 2, New York, 1998, σελ.6). αυτό που κάνουν τα παραπάνω δικαιώματα είναι «να αποικιοποιούν τη ρητορική των δικαιωμάτων του ανθρώπου» (Uvin, σελ.51). ανακάλυψαν ότι η προώθηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου είναι αυτό που πάντα έκαναν (Uvin, σελ.51).

«μια βασική παρεξήγηση που λαμβάνει χώρα στις συζητήσεις για την ενσωμάτωση των δικαιωμάτων του ανθρώπου στην αναπτυξιακή διαδικασία, είναι ότι αυτόματα ενωματώνει τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα, γιατί προσανατολίζεται στη βελτίωση της υγείας ή της [ποσότητας] της τροφής για μερίδες του πληθυσμού. Μία προσέγγιση με βάση τα δικαιώματα του ανθρώπου, [όμως], σημαίνει, κυρίως, να μιλάς για τη σχέση μεταξύ του κράτους και των πολιτών του (Windfuhr, *Economic, Social and Cultural Rights and Development Cooperation*, στο *Working Together: The Human Rights Based Approach to Development Cooperation*, Frankovits A., Earle P., Human Rights Council of Australia NGO Workshop, Stockholm, October 16-19, sel.24-35.)

Με άλλα λόγια, μία αύξηση της παραγωγής στην τροφή μίας περιοχής ή η κατασκευή σπιτιών για τους φτωχούς σε μία πόλη ή η παροχή ενός δανείου για την αγορά φαρμάκων, δεν σημαίνει αυτόματα και προώθηση του σεβασμού των δικαιωμάτων στην τροφή, στη στέγαση και στην υγεία, αντίστοιχα (CESCR, 1990, παρ.7). Εξάλλου, το δικαίωμα είναι μια μακροχρόνια εγγύηση, δεν είναι απλά ένα δώρο ή μία φιλανθρωπική πράξη. Όπως αναφέρει ο Χένρι Σου (Henry Shue): «Τα δικαιώματα συντήρησης των ανθρώπων γίνονται σεβαστά, απλά, με την ποσοτική τους αφθονία; Όχι: θα πρέπει να έχουν ένα *δικαίωμα* στην ασφάλεια και στην επιβίωση – η συνεχής απόλαυση της ασφάλειας και της διαβίωσης θα πρέπει να αποτελούν κοινωνικές εγγυήσεις» (Shue, 1980, σελ.16). Η φιλανθρωπία είναι ένας όρος που αποφεύγει να εξετάσει τα βαθύτερα θέματα, όπως οι διακρίσεις, η ανισότητα, ο κοινωνικός αποκλεισμός. (Uvin, σελ.53).

Συνοψίζοντας, η «καλή ανάπτυξη» και η ανθρωπιστική βοήθεια δεν αποτελούν προσεγγίσεις με βάση τα δικαιώματα του ανθρώπου αυτομάτως. Μία τέτοια προσέγγιση αφορά νομικές και κοινωνικές εγγυήσεις, ειδικά στο κρατικό επίπεδο (Uvin, σελ.55).

B) πολιτική conditionality: οι διεθνείς οργανισμοί δεν έχουν χρησιμοποιήσει την πολιτική conditionality, για το μη δανεισμό κυβερνήσεων που διαπράττουν παραβιάσεις των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Αντιθέτως, σύμφωνα με τα στατιστικά στοιχεία, μέχρι πρόσφατα, οι χώρες που προέβαιναν σε σοβαρές παραβιάσεις δικαιωμάτων του ανθρώπου, λάμβαναν σημαντικά *περισσότερη* βοήθεια από άλλες χώρες (Uvin, σελ.56).

Από το 1990 και μετά, *όλοι* οι διεθνείς οργανισμοί άρχισαν να μιλούν για δικαιώματα του ανθρώπου και δημοκρατία. Οι περισσότεροι διεθνείς οργανισμοί

εφάρμοσαν την conditionality μόνο όσον αφορά τη δημοκρατία, και, κυρίως, μόνο για την προϋπόθεση διεξαγωγής εκλογών. Με άλλα λόγια, έθεσαν τον όρο της διεξαγωγής εκλογών, ως προϋπόθεση για τη συνέχισης της παροχής βοήθειας. Αυτό ισχύει για τη σχέση της Ε.Ε., τόσο με τις χώρες υπό ένταξη, όσο και με τις χώρες του Τρίτου Κόσμου (μόνο δημοκρατικές χώρες μπορούν να γίνουν μέλη της Ένωσης), όπως και για τον ΟΑΣΕ.

το 1991, η Ε.Ε. δήλωσε ότι η δημοκρατική μετάβαση αποτελεί προϋπόθεση για την αποδοχή αναπτυξιακής βοήθειας (βλ. Olsen G.M., *The European Union: An Ad Hoc Policy with a Low Priority*, στο Schraeder P., In *Exporting Democracy: Rhetoric vs. Reality*, Lynne Rienner, Boulder, Colo, 2002, σελ. 131-145:131). Και από το 1990, όρισε ως βασικά στοιχεία όλης της αναπτυξιακής συνεργασίας, με τις συμφωνίες του Lomé και του Cotonu - που διέπουν τις σχέσεις της Ε.Ε. με τις χώρες του Τρίτου Κόσμου, τα δικαιώματα του ανθρώπου, τις δημοκρατικές αρχές και το κράτος δικαίου. Και, όντως, από το 1992 όλες οι συμβάσεις, εμπορίου, βοήθειας και επένδυσης, της Ε.Ε. με τις χώρες του Τρίτου Κόσμου, η παραβίαση των οποίων μπορεί να οδηγήσει ακόμα και σε παύση της αναπτυξιακής διαδικασίας (βλ. E.U., *The European Union's Role in Promoting Human Rights and Democratization in Third Countries*, Communication from the Commission 4,9).

Μία μαζική και συνεχής παροχή βοήθειας σε κυβερνήσεις που παραβιάζουν τα δικαιώματα του ανθρώπου, μοιάζει με πράξη αποδοχής, αν όχι ενθάρρυνσης ή συνέργιας. (Uvin, σελ.63).

Ωστόσο, η παροχή αναπτυξιακής βοήθειας υπό όρους, μπορεί να βλάψει τους φτωχούς, όπως και οι οικονομικές κυρώσεις. Οπότε, αντιτίθεται στις αρχές των δικαιωμάτων του ανθρώπου εκ του αποτελέσματος (παρά τις καλές αρχικές προθέσεις) (βλ. Uvin, σελ.59), ενώ, δεν υπάρχουν μηχανισμοί λογοδοσίας για τους φορείς που την επιβάλλουν σε περίπτωση ύπαρξης αρνητικών επιπτώσεων σε μέρη ή στο σύνολο του πληθυσμού μίας χώρας, από την παύση της αναπτυξιακής βοήθειας (Uvin, σελ.65).

Ακόμα. Δεν αντιμετωπίζει τα αίτια των παραβιάσεων των δικαιωμάτων του ανθρώπου. (Uvin, σελ.65), οπότε, δεν αλλάζει την κατάσταση. Τα αποτελέσματα δεν θα είναι διαρκή, θα είναι προσωρινά και τεχνητά (Uvin, σελ.66). Επίσης, έχει κατηγορηθεί ότι, καταργεί την εσωτερική λογοδοσία και την κοινωνική μεταμόρφωση, την οποία προσπαθεί να επιτύχει (Uvin, σελ.68), καθώς η έγκριση ή μη της διεθνούς κοινότητας καθίσταται σημαντική για τις προοπτικές επιβίωσης ενός

κράτους, πολύ περισσότερο από κάθε εσωτερικό κριτήριο κυβερνητικής λογοδοσίας. (Clapham C., *Africa and the International System: The Politics of State Survival*, 1996, σελ.15). οι κυβερνήσεις δεν θεωρούνται πλέον, υπεύθυνες για την αναπτυξιακή πορεία της χώρας, ούτε λογοδοτούν πλέον στους πολίτες τους, αλλά στη διεθνή κοινότητα...

Συμπερασματικά, η παροχή αναπτυξιακής βοήθειας, υπό πολιτικές προϋποθέσεις, θεωρείται αναποτελεσματική, κατά γενική αίσθηση.

Για το λόγο αυτό, προτάθηκαν κάποιες βελτιώσεις της, όπως, να είναι πιο στοχευμένη, να είναι επιλεκτική ή να εφαρμόζεται με βάση τις επιδόσεις μιας χώρας, και όχι με βάση τις προθέσεις της, και διαδικαστική conditionality, που σημαίνει μεγαλύτερο διάλογο με τις κυβερνήσεις, με στόχο να κατέχουν ως δικό τους το πρόγραμμα αναπτυξιακής βοήθειας.

Θα πρέπει να σχεδιάζεται, με τρόπο που να μην επιβάλλει κόστη στις ευάλωτες πληθυσμιακές ομάδες. Θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη την γνώμη των πολιτών του κράτους για την εφαρμογή ή όχι της παύσης της αναπτυξιακής βοήθειας κατά το μέγιστο δυνατόν, γεγονός που θα αύξανε και τη νομιμοποίησή της. Η παύση θα πρέπει να γίνεται σταδιακά. Θα πρέπει να επενδύει στην ενίσχυση του εσωτερικού κράτους δικαίου, ανεξάρτητα από τη συμβατότητά του με τα δικαιώματα του ανθρώπου. Θα πρέπει να βασίζεται σε πολυμερείς διαδικασίες και θεσμούς (Uvin, σελ, 63-64).

Η πολιτική conditionality αποτελεί πάγιο αίτημα των ΜΚΟ, όπως η Διεθνής Αμνηστία και το Human Rights Watch.

Ωστόσο, παρ' ότι μόνο ρητορική, αυτές οι αλλαγές στην χρήση ορολογίας, σηματοδοτούν τα πρώτα βήματα για την πραγματική αλλαγή οράματος, αναδιαμορφώνοντάς το σιγά – σιγά, με άλλα λόγια, μπορεί βραχυπρόθεσμα να μην ποροσφέρει πολλά στην πράξη, αλλά, μακροχρόνια, μπορεί να κάνει τη διαφορά.

Το 2003, όλοι οι διεθνείς αναπτυξιακοί οργανισμοί, εφαρμόζουν, από το 2003, τις Εκθέσεις Στρατηγικών Μείωσης της Φτώχειας, οι οποίες συλλέγουν στοιχεία για τις πολιτικές της κυβέρνησης. Στόχος των ΕΣΜΦ, είναι η μεγαλύτερη συμμετοχή της κυβέρνησης στο σχεδιασμό των προγραμμάτων διαρθρωτικής αλλαγής, με σκοπό την αύξηση της κυβερνητικής εσωτερικής λογοδοσίας. Ωστόσο, παραμένουν πολιτικές διαρθρωτικής αλλαγής (bl. Uvin, σελ.73-76). Είναι, μια βελτιωμένη εκδοχή των προγραμμάτων διαρθρωτικής αλλαγής, από τη σκοπιά των δικαιωμάτων του ανθρώπου, εφόσον ενσωματώνουν αρχές όπως η διαφάνεια και η συμμετοχή.

Ωστόσο, τα δικαιώματα του ανθρώπου, δεν παίζουν ρόλο: οι πολιτικές τους, ούτε εμπνέονται από τα δικαιώματα του ανθρώπου, ούτε εκλαμβάνονται με όρους δικαιωμάτων του ανθρώπου. Συμπερασματικά, τα δικαιώματα του ανθρώπου, δεν αποτελούν μέρος της όλης διαδικασίας. Δεν μπορείς «να αγοράσεις» τα δικαιώματα του ανθρώπου, με «τα λεφτά σου». (Uvin, σελ.77).

Η παροχή αναπτυξιακής βοήθειας υπό όρους, μπορεί να μειώσει την ποιότητα της διακυβέρνησης, την εσωτερική λογοδοσία των κυβερνήσεων, τη νομιμότητα της αντιπολίτευσης και την ικανότητα ανάπτυξης εσωτερικών διαδικασιών αλλαγής (Uvin, sel.77)

Ο Uvin, προτείνει, την **συμπεριφορά βασισμένη σε αρχές (principled behavior)**, σύμφωνα με την οποία, η παύση της αναπτυξιακής βοήθειας, λαμβάνει σχώρα ως μορφή δήλωσης άρνησης συνεργασίας με τις κυβερνήσεις που παραβιάζουν τα δικαιώματα του ανθρώπου, χωρίς να περιμένουν κάποιο αντάλλαγμα. (sel. 78), με άλλα λόγια, αντί για αναστολή της αναπτυξιακής βοήθειας, περιμένοντας αυτό να έχει μία θετική επίδραση στις επιδόσεις αναφορικά με τα δικαιώματα του ανθρώπου, μιλάμε για παύση, στέλνοντας ένα ηθικό μήνυμα. Αλλά, και αυτό θα πρέπει να διέπεται από τις αρχές που αναφέραμε πιο πάνω..., ώστε να εξασφαλίζεται ότι τα πιο ευάλωτα στρώματα της κοινωνίας δεν θα επηρεαστούν αρνητικά(καθόσον, σε πολλές περιοχές, πολλοί άνθρωποι επιβιώνουν μόνο χάριν της αναπτυξιακής βοήθειας).

Τα δικαιώματα του ανθρώπου θα μπορούσαν να αποτελούν μέρος αυτών των πολιτικών εύκολα.

Γ) θετική υποστήριξη: αποτελεί το επόμενο βήμα της ενσωμάτωσης των δικαιωμάτων του ανθρώπου στις πολιτικές μείωσης της φτώχειας (και τις αναπτυξιακές πολιτικές): αντί να προσπαθούν να πιέσουν τις χώρες να σεβαστούν τα δικαιώματα του ανθρώπου, ο στόχος είναι να δημιουργήσουν τις συνθήκες για την πραγματοποίηση συγκεκριμένων αποτελεσμάτων, αναφορικά με την κατάσταση των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Στόχοι τους είναι: η ενδυνάμωση της κοινωνίας ή των νομοθετικών οργάνων, η βελτίωση των νομικών και θεσμικών δομών του κράτους δικαίου, η ενίσχυση των ΜΜΜ και των ΜΚΟ δικαιωμάτων του ανθρώπου, η θεσμοποίηση της εκπαίδευσης των σωμάτων ασφαλείας, του στρατού στα δικαιώματα του ανθρώπου, και η αναμόρφωση του δικαστικού συστήματος. Τα συγκεκριμένα προγράμματα εμπλέκουν έναν μεγάλο αριθμό δράσεων, όπως, ΜΚΟ,

κοινωνικές υπηρεσίες, πολίτες, διοίκηση, δικαστήρια, δημοσιογράφους, σώματα ασφαλείας κ.τ.λ.

Εδώ, τα δικαιώματα του ανθρώπου παίζουν, μάλλον συμπληρωματικό ρόλο, παρά ενσωματώνονται στις υπόλοιπες πολιτικές. (Uvin, σελ.84). αποτελούν ανεξάρτητα, από τις άλλες πολιτικές προγράμματα. Και αφορούν μόνο τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα (Σελ.85)». Αυτό αποτελεί και την πρώτη φάση, κατά την οποία, η αναπτυξιακή βοήθεια επενδύεται σε προγράμματα που προωθούν στην πράξη τα δικαιώματα του ανθρώπου. Και έχουν αναπτυχθεί τα τελευταία δέκα χρόνια, κυρίως για την προώθηση της δημοκρατίας(bl. Uvin, sel.85).

Για παράδειγμα, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο δημιούργησε το 1994, την Ευρωπαϊκή Πρωτοβουλία για τη Δημοκρατία και τα Δικαιώματα του Ανθρώπου.(European Initiative for Democracy and Human Rights).

Επίσης, η Παγκόσμια Τράπεζα λάνσαρε την ιδέα της καλής διακυβέρνησης, το 1969. ->απολιτικοί όροι.....της δημοκρατίας ->πολιτική ουδετερότητα, μη-επέμβαση

Το Άρθρο IV , Τομέας 10: «η Τράπεζα και τα στελέχη της δεν θα παρεμβαίνουν στις πολιτικές υποθέσεις κανενός μέλους, ούτε και θα επηρεάζονται στις αποφάσεις τους , από τον πολιτικό χαρακτήρα του εκάστοτε μέλους ή μελών».

Αλλά, το θέμα είναι: συμμετέχουν όλοι οι άνθρωποι ισότιμα στη δυναμική της κοινωνικής εξέλιξης; Έχουν τη δυνατότητα αναφοράς παραπόνων και πρόσβαση σε επανόρθωση; Είναι τα οφέλη που παράγει η αναπτυξιακή βοήθεια βιώσιμα, ή βασίζονται στη φιλανθρωπία;

Η απολιτική γλώσσα που μιλάνε, δεν επιτρέπει τη διεξαγωγή συζητήσεων για τα ουσιαστικά θέματα, ενώ ενέχει τον κίνδυνο παγίωσης αυτής της κατάστασης. Η συνεχής μείωση των ζητημάτων πολιτικής επιλογής, σε ζητήματα τεχνικά. (Uvin, σελ.97 -98), εν τέλει αφήνουν αυτούς στην εξουσία να πορεύονται, και να ξεφεύγουν, τη στιγμή που οι παραβιάσεις συνεχίζονται....

Η ενδυνάμωση της κοινωνίας των πολιτών, (μία έννοια που σημαίνει το σύνολο των εθελοντικών οργανώσεων που κριτικάρουν την κυβέρνηση), ποιοι είναι αυτοί οι άνθρωποι, ποιους εκπροσωπούν, πώς γνωρίζουμε ότι εκπροσωπούν το κοινό συμφέρον; Πώς γνωρίζουμε ότι είναι πολιτικά ανεξάρτητες; Οπότε, η στήριξη της κοινωνίας των πολιτών είναι μια βαθιά πολιτική πράξη (σελ.101), εφόσον, οι παρέχοντες αναπτυξιακή βοήθεια επιλέγουν ποιους φορείς της κοινωνίας των πολιτών θα ενισχύσουν.

Μόνο το Κράτος μπορεί να παρέχει δικαιώματα (SEL.107). Εάν το Κράτος περάσει ένα νόμο για την προστασία ενός δικαιώματος, τότε και οι πολίτες μπορούν να οργανωθούν για να το διεκδικήσουν. Οπότε, έχει μακροχρόνια αποτελέσματα. Οι ΜΚΟ παρέχουν μόνο υποστήριξη, όχι νομικά δικαιώματα.

Η εξωτερική βοήθεια, τελικά, αυξάνει την εξωτερική λογοδοσία της κυβέρνησης, και μειώνει την εσωτερική λογοδοσία και τη συζήτηση με την κοινωνία.

Και αποτελούν ,εν τέλει, μία πολιτική επέμβαση.

Συμπερασματικά, η θετική υποστήριξη, έχει λίγα οφέλη να προσφέρει, καθώς, και αυτή γίνεται μέσα στα πλαίσια των προγραμμάτων διαρθρωτικής αλλαγής. (Σελ.118). Και , τελικά, αποτελεί άλλη μία μορφή αναπτυξιακής βοήθειας υπό όρους, εφόσον, οι δωρητές αποφασίζουν ποιες χώρες θα βοηθήσουν, και ποιες οργανώσεις. (σελ.19).

Δ) μία προσέγγιση με βάση τα δικαιώματα του ανθρώπου

Σε μία πραγματική προσέγγιση της φτώχειας (και της ανάπτυξης) με βάση τα δικαιώματα του ανθρώπου, τα δικαιώματα του ανθρώπου αποτελούν **συστατικό στοιχείο** των προγραμμάτων κατάπολέμησης της φτώχειας (των προγραμμάτων αναπτυξιακής βοήθειας).

Σε πολλούς οργανισμούς πραγματώνεται ένα μεγαλύτερο επίπεδο ενσωμάτωσης, όπου τα όρια μεταξύ δικαιωμάτων του ανθρώπου και ανάπτυξης καθίστανται δυσδιάκριτα (σελ.122), και τα δύο γίνονται αδιαχώριστα τμήματα της ίδιας διαδικασίας κοινωνικής αλλαγής.

Αυτό που συμβαίνει είναι ότι οι διεθνείς οργανισμοί, με το να υιοθετούν την προσέγγιση του Σεν παραμένουν χωρίς δεσμεύσεις (Σελ125).

Συγκρίνοντας μία προσέγγιση με βάση τις ανάγκες και μία προσέγγιση με βάση τα δικαιώματα του ανθρώπου στην τροφή...η ουσία της διαφοράς είναι ότι στην πρώτη, αυτοί που οφελούνται δεν έχουν ενεργή αξίωση διασφάλισης ότι οι ανάγκες τους θα καλυφθούν, και δεν υπάρχει νομικά δεσμευτική υποχρέωση ή καθήκον για κανέναν να διασφαλίσει τις ανάγκες τους. Αντίθετα, μία προσέγγιση με βάση τα δικαιώματα του ανθρώπου αναγνωρίζει αυτούς που ωφελούνται ως ενεργά υποκείμενα, ως δικαιούχους και εγκαθιστά καθήκοντα ή υποχρεώσεις για τους φορείς στους οποίους οι αξιώσεις απευθύνονται (Jonsson U., Shuman Rights Approach to Development Programming, UNICEF, 1999, New York, σελ.49).

Τελικά, υπάρχουν δύο τρόποι που μία προσέγγιση με βάση τα δικαιώματα του ανθρώπου διαφέρει από τις δύο προηγούμενες προσεγγίσεις:

- A) βασίζεται σε αξιώσεις και όχι σε φιλανθρωπία
- B) διαφοροποιεί τη διαδικασία με την οποία η αναπτυξιακή βοήθεια προσφέρεται (σελ.175)

Ως προς το πρώτο, μία προσέγγιση με βάση τα δικαιώματα του ανθρώπου σημαίνει ότι η φύση της αναπτυξιακής βοήθειας είναι να βοηθάει τους ανθρώπους να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους, όχι να τους παρέχει φιλανθρωπία. Ως αποτέλεσμα, θα πρέπει να σκέφτεται σε όρους πολιτικής, ανισότητας, αποκλεισμού, κοινωνικών δομών, και διακρίσεων, όχι απλά να αντιλαμβάνεται τη φτώχεια ως φυσικό φαινόμενο ή κάποια φυσική κατάσταση.

Τα δικαιώματα του ανθρώπου δημιουργούν υποχρεώσεις και προσφέρουν την δυνατότητα αγωγίμης αξίωσης.

Ως προς το δεύτερο, μία προσέγγιση με βάση τα δικαιώματα του ανθρώπου ότι η αναπτυξιακή διαδικασία, η ίδια, θα πρέπει να σέβεται και να εκπληρώνει τα δικαιώματα του ανθρώπου. (σελ.176).

Μία προσέγγιση με βάση τα δικαιώματα του ανθρώπου μπορεί να προβεί σε πλούσιες δραστηριότητες και προσεγγίσεις, όπως, να επενδύσει στους μηχανισμούς δικαιωμάτων του ανθρώπου, να υποστηρίζει τις τοπικές ΜΚΟ, να υποστηρίζουν οι ίδιοι οι οργανισμοί τα δικαιώματα του ανθρώπου, να υιοθετήσουν μία προσέγγιση με βάση τις παραβιάσεις, να θέσουν και να συμμορφώνονται με εσωτερικά στάνταρντ δικαιωμάτων του ανθρώπου, να επενδύσει στην προώθηση του κράτους δικαίου, να διευρύνει το φάσμα των συνεργατών της, στην τοπική κοινωνία και να επιλέγουν με ποιους συνεργάζονται, με βάση τα δικαιώματα του ανθρώπου.

5. Case Studies

5.1. Η.Ε.: Η Ακραία Φτώχεια Ως Παραβίαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Από την υιοθέτηση της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων το 1948, μόλις το 1990, η φτώχεια άρχισε να απασχολεί ενεργά τα Η.Ε. Από τότε, έχει αποτελέσει θέμα μιας σειράς ψηφισμάτων και εκθέσεων της Γενικής Συνέλευσης, του

Γενικού Γραμματέα, της Επιτροπής/Συμβουλίου και της Υποεπιτροπής Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Ταυτόχρονα, τα Η.Ε. άρχισαν να εξετάζουν την ακραία φτώχεια ως ζήτημα δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Η Γενική Συνέλευση των Η.Ε., για παράδειγμα, με ψήφισμά της, το 1992, δήλωσε ότι η ακραία φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός αποτελούν παραβίαση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, και ότι η φτώχεια αποτελεί τη μεγαλύτερη απειλή για τα ανθρώπινα δικαιώματα, την ευημερία και την επιβίωση του μεγαλύτερου του πληθυσμού⁴¹⁴.

Το 1995, η Γενική Συνέλευση ανακοίνωσε την έναρξη της πρώτης Δεκαετίας των Η.Ε. για την Εξάλειψη της Φτώχειας (1997-2006)⁴¹⁵, επιβεβαιώνοντας ότι *«η ικανοποίηση των βασικών ανθρώπινων αναγκών αποτελεί βασικό στοιχείο της εξάλειψης της φτώχειας, αυτές οι ανάγκες διασυνδέονται στενά και περιλαμβάνουν τη διατροφή, την υγεία, το νερό και την εξυγίανση, την εκπαίδευση, την εργασία, τη στέγαση και τη συμμετοχή στην πολιτιστική και κοινωνική ζωή»*⁴¹⁶, στα πλαίσια του Πλαισίου Δράσης της Κοπεγχάγης, ένδειξη της δέσμευσης της διεθνούς κοινότητας να αντιμετωπίσει το *«ηθικά απαράδεκτο και αναχρονιστικό φαινόμενο της φτώχειας σε έναν πλούσιο κόσμο»*⁴¹⁷, δίνοντας έμφαση στην ανάγκη επίτευξης μιας νέας ισορροπίας μεταξύ της οικονομικής, της κοινωνικής και της πολιτιστικής ανάπτυξης⁴¹⁸.

Στο ίδιο ψήφισμα, η Γενική Συνέλευση δήλωσε ότι οι εθνικές και διεθνείς συνθήκες και πολιτικές αποτελούν συστατικά στοιχεία της εξάλειψης της φτώχειας, και θα πρέπει να αποσκοπούν στην κοινωνική και οικονομική ενσωμάτωση των ανθρώπων που ζουν στη φτώχεια και στην *προώθηση και προστασία όλων των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών για όλους*⁴¹⁹. Όπως

⁴¹⁴ UNGA Res 53/146, Human Rights and Extreme Poverty, 18 December 1992.

⁴¹⁵ UN GA Res. 50/207, 20 December, 1995. 'Βλ. για παράδειγμα, Observance of the International Year for the Eradication of Poverty and Proclamation of the 1st United Nations Decade for the Elimination of Poverty, UNGA Res.A/Res/50/107, 1995.

⁴¹⁶ Όπως παρ., υποσ.1, παρ. 1.

⁴¹⁷ Implementation of existing human rights norms and standards in the context of the fight against extreme poverty - Progress report submitted by José Bengoa, E/CN.4/Sub.2/2005/20/Add.1, Annex III, σελ. 12.

⁴¹⁸ United Nations Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities, Report on Human Rights and Extreme Poverty, UN Doc. E/CN.4/Sub.2/1996/13, παρ. 174.

⁴¹⁹ UNGA Res 51/ 178, παρ. 4.

επιβεβαίωσε η Γενική Συνέλευση των Η.Ε. το 1996, η εξάλειψη της φτώχειας είναι η ηθική, κοινωνική, πολιτική και οικονομική προστακτική της ανθρωπότητας⁴²⁰.

Από τα τέλη του 1980, η ακραία φτώχεια θεωρείται θέμα δικαιωμάτων του ανθρώπου από την Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και την, τότε, Υπο-Επιτροπή για την Πρόληψη των Διακρίσεων και της Προστασίας των Μειονοτήτων. Με την υιοθέτηση του ψηφίσματος 1989/10, η Επιτροπή, για πρώτη φορά αναγνώρισε την ακραία φτώχεια ως ανεξάρτητο ζήτημα ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Το ενδιαφέρον αυτό προέκυψε από τις ανησυχίες για την διαχρονικότητα της φτώχειας και της ακραίας φτώχειας, τόσο στις αναπτυσσόμενες χώρες, όσο και στις ανεπτυγμένες χώρες, και τις συνέπειές της στην πραγματοποίηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, το γεγονός ότι το χάσμα μεταξύ των αναπτυγμένων και αναπτυσσόμενων κρατών διευρύνεται, καθίσταται όλο και πιο αδιαμφισβήτητο. Ο στόχος για την εξάλειψη της φτώχειας αντιμετωπίστηκε από διαφορετικές πλευρές, μέσω του εμπορίου, της κοινωνικής και πολιτικής επιστήμης και των οικονομικών.

Από την Προσέγγιση των Βασικών Αναγκών της δεκαετίας του 1970⁴²¹, στο Ανθρώπινο Πρόσωπο της Φτώχειας τη δεκαετία του 1990⁴²², και ύστερα, από την πρωτοβουλία Φωνές των Φτωχών της νέας χιλιετίας⁴²³, σήμερα αναγνωρίζεται ότι η φτώχεια δημιουργεί κοινωνικό αποκλεισμό, εφόσον συνιστά απειλή για την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του πολίτη, την ατομική και συλλογική ασφάλεια και, σε πολλές περιπτώσεις, για το ίδιο το δικαίωμα στη ζωή.

Καθώς οι προηγούμενες προσεγγίσεις καταπολέμησης της φτώχειας μέσω της ανάπτυξης έδειχναν ότι είχαν αποτύχει, κρίθηκαν ως ανεπαρκείς να αντιμετωπίσουν την πολυπλοκότητα της ακραίας φτώχειας και να προτείνουν αντίστοιχες λύσεις, σήμερα, τα Η.Ε. έχουν υιοθετήσει την προσέγγιση της φτώχειας μέσω των δικαιωμάτων του ανθρώπου, μια προσπάθεια αναγνώρισης συγκεκριμένων

⁴²⁰ UNGA Res 51/178, 1996. Από το 1996 και μετά, η Γενική Συνέλευση αναφέρεται με μεγαλύτερη συνέπεια στην ακραία φτώχεια. Βλ. για παράδειγμα, UNGA Resolutions: A/Res/51/97, A/Res/52/193, A/Res/53/146 και A/54/232.

⁴²¹ Βλ. Shue H., Basic Rights : Subsistence, Affluence and U.S. Foreign Policy, Princeton University Press, Princeton, 2nd edition, 1996

⁴²² UNDP, Globalisation needs a human face, Development Report 1999,

⁴²³ Narayan Deepa, Voices of the Poor, Can Anyone Hear Us?, Oxford University Press, World Bank, 2000.

δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, ως μέρος της διαδικασίας εξάλειψης της φτώχειας. Η σημαντική αυτή εννοιολογική στροφή συνέβαλε στην προώθηση της αναγκαίας σχέσης μεταξύ των δικαιωμάτων του ανθρώπου και της φτώχειας.

Η υιοθέτηση της Διακήρυξης της Βιέννης, το 1993, στο Παγκόσμιο Συνέδριο για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, έθεσε για πρώτη φορά, μετά την Οικουμενική Διακήρυξη του 1948, την ακραία φτώχεια ως ζήτημα δικαιωμάτων του ανθρώπου, συνδέοντάς τη με την αναπτυξιακή διαδικασία και την κοινωνική πρόοδο:

«το Παγκόσμιο Συνέδριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου επιβεβαιώνει ότι η ακραία φτώχεια αποτελεί παραβίαση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και ότι επείγοντα βήματα είναι απαραίτητα για την επίτευξη μεγαλύτερης γνώσης για την ακραία φτώχεια και τις αιτίες της, συμπεριλαμβανομένων αυτών που συνδέονται με το πρόβλημα της ανάπτυξης, ώστε να προωθηθούν τα δικαιώματα των φτωχότερων, και να δοθεί ένα τέλος στην ακραία φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό και να προωθηθεί η απόλαυση των καρπών της κοινωνικής πρόόδου. Η ενθάρρυνση της συμμετοχής των φτωχότερων ανθρώπων στη διαδικασία λήψης αποφάσεων της κοινότητας στην οποία ζουν, η προώθηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και οι προσπάθειες καταπολέμησης της ακραίας φτώχειας, είναι σημαντικά για τα Κράτη»⁴²⁴

Η Διακήρυξη της Βιέννης αναγνωρίζει ρητά την ακραία φτώχεια ως παραβίαση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας.

Το 2000, η Διακήρυξη της Χιλιετίας ανακοίνωσε την εκστρατεία των Η.Ε. ενάντια στη Φτώχεια, μέσω της προώθησης της αρχής της «ελευθερίας από τη στέρηση», ως τον πρώτο Αναπτυξιακό Στόχο της Χιλιετίας⁴²⁵:

«Θα κάνουμε όλες τις προσπάθειες για να ελευθερώσουμε τους συνανθρώπους μας, άνδρες, γυναίκες και παιδιά από τις άθλιες και απάνθρωπες συνθήκες της ακραίας φτώχειας, στις οποίες εκτίθενται πάνω από ένα δισεκατομμύριο από αυτούς. Δεσμευόμαστε να καταστήσουμε το δικαίωμα στην ανάπτυξη μια πραγματικότητα για όλους και να ελευθερώσουμε όλη την ανθρώπινη φυλή από τη στέρηση».

Για πρώτη φορά, τα Κράτη αναγνώρισαν ρητά τη σύνδεση μεταξύ της πραγματοποίησης του δικαιώματος στην ανάπτυξη και την ανάγκη εξάλειψης της φτώχειας, συνεπώς, και τη σύνδεση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και της φτώχειας. Ωστόσο, η Διακήρυξη της Χιλιετίας δεν διασαφηνίζει τη συγκεκριμένη

⁴²⁴ Παρ. 25 της Διακήρυξης της Βιέννης.

⁴²⁵ Σχετικά με τους Αναπτυξιακούς Στόχους της Χιλιετίας, βλ. United Nations Millenium Summit, <http://www.un.org/millenium/summit.htm> και <http://www.un.org/milleniumgoals/index.shtml>. Ακόμα, UNGA Res.A/RES/S-24/2

σχέση. Αντίθετα, διαχωρίζει δομικά τις δεσμεύσεις για την εξάλειψη της φτώχειας⁴²⁶ και για τα δικαιώματα του ανθρώπου⁴²⁷, από τις δεσμεύσεις για την προστασία των ευάλωτων πληθυσμιακών ομάδων⁴²⁸.

Η Υποεπιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου για την Προώθηση και την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου προωθεί μια προσέγγιση της φτώχειας με βάση τα ανθρώπινα δικαιώματα, αλλά μόνο στην περίπτωση της ακραίας φτώχειας:

α) η ακραία φτώχεια και ο αποκλεισμός από την κοινωνία συνιστούν παραβίαση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και ότι επείγουσα εθνική και διεθνής δράση απαιτείται, κατά συνέπεια, για την εξάλειψή τους [...]

*β) η ύπαρξη ευρέως διαδεδομένης απόλυτης φτώχειας εμποδίζει την πλήρη και αποτελεσματική απόλαυση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και καθιστά τη δημοκρατία και τη λαϊκή συμμετοχή εύθραυστη*⁴²⁹.

Το 2001, η Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου διοργάνωσε ένα Σεμινάριο Εμπειρογνομόνων, για τη μελέτη της σχέσης μεταξύ των δικαιωμάτων του ανθρώπου και της φτώχειας, το οποίο κατέστησε ιδιαίτερος σαφή τη σχέση μεταξύ δικαιωμάτων του ανθρώπου, φτώχειας και ανθρώπινης ανάπτυξης:

«[...]οι φτωχοί άνθρωποι βιώνουν παραβιάσεις ενός ευρέους φάσματος δικαιωμάτων, που όλα-εάν γίνονταν σεβαστά ή εκπληρώνονταν-θα συνέβαλαν στην έξοδό τους [των φτωχών ανθρώπων] από τη φτώχεια. Μέρος του προβλήματος έχει αναγνωρισθεί ως έλλειψη σεβασμού του δικαιώματος σε ένα επαρκές βιοτικό επίπεδο, το οποίο καθιστά δυσκολότερο για αυτούς που ζουν στη φτώχεια να εκμεταλλευτούν τις υπηρεσίες που παρέχονται, ή να ωφεληθούν από τα αναπτυξιακά προγράμματα που στοχεύουν στη βελτίωση της κατάστασής τους. Υπό αυτή την έννοια, η φτώχεια είναι ένα δομικό πρόβλημα, που δεν μπορεί να επιλυθεί χωρίς τον σεβασμό των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Η δυνατότητα άσκησης του δικαιώματος στο φαγητό, στη στέγαση, στην ιατρική φροντίδα και την εκπαίδευση, διαμέσου των δικαιωμάτων της συμμετοχής, της έκφρασης και άλλων ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων, είναι ζωτική για την ανάπτυξη του ατόμου και για την κοινωνία [στην προσπάθειά της] να εξαλείψει τη φτώχεια. Όλα αυτά τα δικαιώματα αποτελούν ήδη μέρος του κανονιστικού

⁴²⁶ παρ. 11 έως 21.

⁴²⁷ παρ.24 και 35.

⁴²⁸ παρ.26.

⁴²⁹ Βλ. Resolution 2001/31, Human Rights and Extreme Poverty, παρ.1.

πλαίσιου του διεθνούς δικαίου των δικαιωμάτων του ανθρώπου, αλλά χρειάζεται να δοθεί έμφαση αναφορικά με τους φτωχούς ανθρώπους»⁴³⁰.

Οι συμμετέχοντες τόνισαν, επιπλέον, την ανάγκη ανταπόκρισης στη φτώχεια σε όρους προσβασιμότητας, ευπάθειας και διαθεσιμότητας των αγαθών και των υπηρεσιών⁴³¹.

Μια Ad Hoc Ομάδα Εργασίας δημιουργήθηκε, ως αποτέλεσμα, το 2001, με αποστολή να προετοιμάσει μια μελέτη για το σχεδιασμό μιας διεθνούς διακήρυξης για την ακραία φτώχεια και τα δικαιώματα του ανθρώπου, εφαρμόζοντας τα υπάρχοντα πρότυπα και θεσμούς των δικαιωμάτων του ανθρώπου⁴³². Η συγκεκριμένη Ομάδα Εργασίας, με συντονιστή τον José Bengoa, τόνισε το σεβασμό τεσσάρων δικαιωμάτων, τα οποία απορρέουν από το δικαίωμα στη ζωή: το δικαίωμα στην επαρκή τροφή, στο πόσιμο νερό, στην στέγαση και στην υγεία⁴³³. Αργότερα, ωστόσο, αποφάσισε ότι «η ακραία φτώχεια πρέπει να ορισθεί ως μια κατάσταση που εκθέτει σε κίνδυνο όλα τα δικαιώματα»⁴³⁴, εφόσον ορισμένοι συμμετέχοντες έδωσαν έμφαση στο γεγονός ότι και άλλα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα είναι εξαιρετικής σημασίας, όπως το δικαίωμα στην υπηκοότητα και το δικαίωμα στην ελευθερία της έκφρασης, όπως και η έννοια της αξιοπρέπειας και η αρχή της μη διάκρισης⁴³⁵.

Η Επιτροπή CEDAW αποτελεί ίσως το όργανο των Η.Ε. που δίστασε λιγότερο να αναγνωρίσει τη φτώχεια ως δομική παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των γυναικών:

«Ένα από τα κύρια εμπόδια στην εφαρμογή του Συμφώνου είναι η φτώχεια, που επηρεάζει 44 τοις εκατό των Περουβιανών γυναικών. Η κατάσταση χειροτερεύει, με 18 τοις εκατό των γυναικών να ζουν υπό καθεστώς ακραίας φτώχειας. Η μακροχρόνια φτώχεια ως αποτέλεσμα των πολιτικών δομικής προσαρμογής χώρισε από την

⁴³⁰ UN Doc. E/CN.4/2001/54/Add.1, παρ. 20.

⁴³¹ Όπως παρ., υποσ. 17, παρ. 24.

⁴³² “Sub-Commission ad hoc group of experts on the implementation of existing human rights norms and standards in the context of the fight against extreme poverty”, Βλ. Sub-Commission Res. 2001/8, που συστήνει την ad hoc ομάδα εργασίας, Res. 2002/13 και Res. 2004/7 και Programme of work of the ad hoc working group established to prepare a study to contribute to the drafting of an international declaration on extreme poverty and human rights, E/CN.4/Sub.2/2005/15, Ιούνιος 2002.

⁴³³ Όπως παρ. υποσ., παρ. 15. Τα Άρθρα 11 και 12 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα εγγυόνται τα συγκεκριμένα δικαιώματα σε όλες τις καταστάσεις παραβιάσεων και προβλέπουν κρατικές υποχρεώσεις των Κρατών Μερών για άμεση εγγύηση, ανάλογα με τους διαθέσιμους πόρους τους, του κεντρικού περιεχομένου καθενός από αυτά τα δικαιώματα.

⁴³⁴ Implementation of Existing Human Rights Norms and Standards in the Context of the Fight Against Extreme Poverty-Progress Report submitted by José Bengoa, Coordinator of the ad hoc group of experts, UN Doc. E/CN.4/Sub.2/2005/20/Add.1, σελ. 9.

⁴³⁵ Όπως παρ., σελ. 10.

κοινωνική ανάπτυξη, την βοήθεια για το χρέος και τα επακόλουθα της τρομοκρατίας οδήγησαν σε μια σοβαρή υποβάθμιση της ποιότητας της ζωής για εκατομμύρια γυναίκες, που δεν έχουν πρόσβαση στην εκπαίδευση, στις ιατρικές και νοσοκομειακές υπηρεσίες, την εργασία και τα απαραίτητα βασικά μέσα συντήρησης. Παρά την εθνική στρατηγική για την άμβλυνση της φτώχειας που εισήγαγε η Κυβέρνηση, η *feminization* της φτώχειας αποτελεί πραγματικότητα για τη χώρα, και χειροτερεύει στις αγροτικές περιοχές και στους καταυλισμούς αυτοχθόνων, καθώς και στις περιοχές που έχουν ανακηρυχθεί ζώνες έκτακτης ανάγκης. Παρ' όλο που η Επιτροπή παρατηρεί ότι οι κυβερνητικοί μακροοικονομικοί δείκτες δείχνουν πρόοδο, και ότι έχει υπάρξει σημαντική μείωση του ποσοστού των ανθρώπων που κατηγοριοποιούνται ως φτωχοί, περισσότερο από το μισό πληθυσμό της χώρας (13 εκατομμύρια) υποφέρουν από την φτώχεια ή την ακραία φτώχεια»⁴³⁶.

Στην Παγκόσμια Διάσκεψη του 2005, οι ηγέτες του κόσμου ανανέωσαν την αποφασιστικότητά τους να διασφαλίσουν την πλήρη πραγματοποίηση των Αναπτυξιακών Στόχων της Χιλιετίας, συμπεριλαμβανομένης της εξάλειψης της φτώχειας και της πείνας, τονίζοντας «το δικαίωμα των ανθρώπων να ζουν στην ελευθερία και την αξιοπρέπεια, ελεύθεροι από την φτώχεια και την απελπισία»⁴³⁷

Το Γραφείο του Υπατου Αρμοστή των Η.Ε. εξέδωσε τις *Αρχές και Κατευθυντήριες Οδηγίες για μια Προσέγγιση των Στρατηγικών Εξάλειψης της Φτώχειας, με βάση τα Δικαιώματα του Ανθρώπου*, με σκοπό να βοηθήσουν χώρες, διεθνείς οργανισμούς και επαγγελματίες της ανάπτυξης στη μετάφραση των κανόνων, αρχών και στάνταρ των δικαιωμάτων του ανθρώπου, σε πολιτικές και στρατηγικές πρόληψης της φτώχειας⁴³⁸.

Η Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει μελετήσει τη σχέση μεταξύ δικαιωμάτων του ανθρώπου και ακραίας φτώχειας από το 1990, όταν με το ψήφισμά της, 1990/15, ζήτησε από την Υποεπιτροπή για την Προώθηση και την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου(γνωστή πριν το 1999, ως Υποεπιτροπή για την Πρόληψη των Διακρίσεων και την Προστασία των Μειονοτήτων) να μελετήσει το ζήτημα. Ως αποτέλεσμα, η Υποεπιτροπή όρισε έναν Ειδικό Εντεταλμένο για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και την Ακραία Φτώχεια, τον Ντεσπούι.

⁴³⁶ Concluding Observations of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women: Peru, UN Doc. A/53/38/Rev.1, July 1998, παρ. 310.

⁴³⁷ 2005 World Summit Outcome, παρ.143.

⁴³⁸ UN OHCHR, Guidelines and Principles, σελ.iii

Το UNDP αντιμετωπίζει το ζήτημα της φτώχειας ως άρνησης των δικαιωμάτων του ανθρώπου από την προοπτική της ανθρώπινης ανάπτυξης. Το 1997, στην Έκθεση για την Ανθρώπινη Ανάπτυξη, δήλωσε ότι η φτώχεια μπορεί να σημαίνει πολύ περισσότερα από την έλλειψη των απαραίτητων για την υλική ευημερία. Μπορεί, ακόμα, να σημαίνει «την άρνηση των πιο βασικών ευκαιριών και επιλογών για την ανθρώπινη ανάπτυξη- να διεξάγει [το άτομο] μια μακρόχρονη και υγιεινή, δημιουργική ζωή και να απολαμβάνει ένα επαρκές βιοτικό επίπεδο, ελευθερία, αξιοπρέπεια, αυτοεκτίμηση και σεβασμό για τους άλλους». Η Έκθεση για την Ανθρώπινη Ανάπτυξη του 2000 προχωράει κατά πολύ προς την ενσωμάτωση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, μέσω του κεντρικού της μηνύματος ότι «η φτώχεια περιορίζει την ελευθερία και στερεί από το άτομο την αξιοπρέπειά του». Ως συνέπεια, το ζήτημα της ελευθερίας από τη φτώχεια αποτελεί ζήτημα δικαιωμάτων του ανθρώπου, και η Έκθεση, ανταποκρινόμενη, καλεί για ένα πλαίσιο ανάπτυξης, εμπορίου και επενδύσεων που προστατεύει και προωθεί τα δικαιώματα του ανθρώπου. Ακόμα., προτείνει ότι οι πολιτικές για την ανακούφιση του εξωτερικού χρέους και τα προγράμματα δομικής αναπροσαρμογής θα πρέπει να αξιολογούνται ανάλογα με τον αντίκτυπό τους στα δικαιώματα του ανθρώπου.

Ο Οργανισμός Επισιτισμού και Γεωργίας FAO (Food and Agriculture Organization) επιβεβαίωσε «το δικαίωμα όλων στην πρόσβαση σε ασφαλή και θρεπτική τροφή» (Declaration of the World Food Summit:Five Years Later, June 2002) και έδωσε εντολή στον Ύπατο Αρμοστή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου να καθορίσει τα δικαιώματα που συνδέονται με την τροφή. Το Νομικό Γραφείο του FAO συνέβαλε στη συζήτηση για το δικαίωμα στην τροφή, δημοσιεύοντας μια νομοθετική μελέτη για «Το Δικαίωμα στην Επαρκή Τροφή σε καταστάσεις έκτακτης ανάγκης» (The Right to Adequate Food in Emergencies, FAO Legislative Study, No.77, June 2002). Η συγκεκριμένη μελέτη αναλύει το κανονιστικό περιεχόμενο του δικαιώματος στην επαρκή τροφή σε καταστάσεις άμεσης ανάγκης και δίνει ιδιαίτερη έμφαση στις υποχρεώσεις των κρατών, αλλά και των μη- κρατικών δρώντων, να σέβονται, να προστατεύουν και να εκπληρώνουν το συγκεκριμένο δικαίωμα.

Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας WHO (World Health Organisation) αναγνωρίζει το δικαίωμα στην υγεία ως θεμελιώδες δικαίωμα στο καταστατικό του, το οποίο δηλώνει ότι «η απόλαυση του υψηλότερου επιπέδου υγείας αποτελεί ένα από τα θεμελιώδη δικαιώματα κάθε ανθρώπου, χωρίς διάκριση λόγω φύλου, φυλής, θρησκείας, και πολιτικών πεποιθήσεων, οικονομικής ή κοινωνικής κατάστασης». Ο

Π.Ο.Υ. συνέβαλε στην ανάπτυξη κατευθυντήριων οδηγιών για την αρωγή των χωρών στην προετοιμασία τακτικών εκθέσεων που κατατίθενται στα συμβατικά όργανα του ΟΗΕ. Ακόμα, συμμετέχει στις εργασίες της Επιτροπής και της Υποεπιτροπής Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, σε ζητήματα που έχουν άμεσες και έμμεσες επιπτώσεις στο δικαίωμα στην υγεία, συμπεριλαμβανομένων των ζητημάτων των δικαιωμάτων του ανθρώπου και της ακραίας φτώχειας. Το 2008, ο WHO δημοσίευσε την έκθεση «Ανθρώπινα Δικαιώματα, Υγεία και Στρατηγικές Μείωσης της Φτώχειας», που θέτει τις αρχές μιας προσέγγισης μείωσης της φτώχειας και βελτίωσης της υγείας, με βάση τα δικαιώματα του ανθρώπου, στα πλαίσια μιας αναπτυξιακής πολιτικής, που απορρέει από την προσπάθεια επίτευξης των Αναπτυξιακών Στόχων της Χιλιετίας. (World Health Organization and UN OHCHR, Human Rights, Health and Poverty Reduction Strategies, Geneva, 2008). Έχει εκδώσει μια σειρά εκθέσεων για την υγεία και τα δικαιώματα του ανθρώπου.

Το 2003, ο Γενικός Διευθυντής της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας, στην Έκθεσή του «Βγαίνοντας από τη Φτώχεια» (Working out of Poverty), αναλύει τους τρόπους με τους οποίους η ΔΟΕ μπορεί να ανταποκριθεί στις φιλοδοξίες των ατόμων που ζουν στη φτώχεια, και αφορά την άμεση σύνδεση μεταξύ της αξιοπρεπούς εργασίας, ως ζήτημα της ανάπτυξης και της εξάλειψης της φτώχειας. Υπογραμμίζει ότι «αυτή η στρατηγική αφορά κάτι περισσότερο από την αύξηση των εισοδημάτων. Αφορά τα δικαιώματα, την αξιοπρέπεια, και μια φωνή. Τελικά, αφορά την οικονομική, κοινωνική και πολιτική ενδυνάμωση των ανθρώπων» (Report of the Director- General of the International Labour Organisation “Working out of Poverty”, 2003, σελ.17).

Το 2004, η UNICEF αναγνώρισε την παγκόσμια εκπαίδευση, την ισότητα των δύο φύλων, και την ενδυνάμωση των γυναικών ως κεντρικά ζητήματα για την εξάλειψη της φτώχειας και δεσμεύτηκε να υλοποιήσει μια προσέγγιση της εκπαίδευσης με βάση τα δικαιώματα του ανθρώπου.

4.2. UNESCO: Η Φτώχεια ως Παραβίαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Η UNESCO ανταποκρίθηκε στο κάλεσμα του Γ.Γ. , να αναδιοργανώσει τα προγράμματά της με στόχο την επίτευξη των Αναπτυξιακών Στόχων της Χιλιετίας, με τη δημιουργία του προγράμματος για την «Εξάλειψη της Φτώχειας, ειδικά της

Ακραίας Φτώχειας»⁴³⁹, το οποίο ενέκρινε η Γενική Συνέλευση, το Νοέμβριο του 2001, ως μέρος της Στρατηγικής Μέσης Περιόδου 2002-7 της UNESCO (Medium – Term Strategy)⁴⁴⁰.

Η UNESCO προωθεί τη διεθνή συνεργασία μεταξύ των Κρατών Μελών στον τομέα της εκπαίδευσης, των επιστημών, του πολιτισμού και της επικοινωνίας και θεωρείται ο «ηθικός πυλώνας» των Η.Ε.

Ο Γενικός-Διευθυντής της UNESCO ανέθεσε το συντονισμό και την πνευματική και ερμηνευτική ηγεσία του προγράμματος στον μικρότερο τομέα της UNESCO, τον Τομέα Κοινωνικών και Ανθρωπιστικών Επιστημών (SHS-Sector of Social and Human Sciences)⁴⁴¹, ο οποίος και θα ενορχήστρωνε ένα πρόγραμμα που θα ενέπλεκε και τους πέντε τομείς της UNESCO⁴⁴². Ο Τομέας Κοινωνικών και Ανθρωπιστικών Επιστημών έχει ως αποστολή την πρόοδο της γνώσης, των προτύπων και της πνευματικής συνεργασίας, με στόχο τη διευκόλυνση των κοινωνικών μετατροπών, διαμέσω των οποίων οι αξίες της δικαιοσύνης, της ελευθερίας και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας θα μπορούν να πραγματοποιηθούν πλήρως.

Το πρόγραμμα είχε ήδη αποκτήσει την βασική του δομή, όταν ορίστηκε ως Βοηθός Γενικού Διευθυντή του Τομέα Κοινωνικών και Ανθρωπιστικών Επιστημών, Πιέρ Σανέ (Pierre Sané), στον οποίο ανατέθηκε η περαιτέρω ανάπτυξη και εφαρμογή του προγράμματος για τη φτώχεια.

Η προσωπικότητα του Σανέ και η προηγούμενη θητεία στον τομέα των μη κυβερνητικών οργανώσεων, με αποκορύφωμα την δεκαετή περίοδο 1991 - 2002, κατά τη διάρκεια της οποίας, διετέλεσε Γενικός Γραμματέας της Διεθνούς Αμνηστίας, προσέφερε στο πρόγραμμα για τη φτώχεια μια απροσδόκητη δυναμική. Ο Σανέ διαφοροποίησε την αρχική μορφή του προγράμματος, δημιουργώντας μια σειρά υπο - προγραμμάτων, εμπλέκοντας στη συζήτηση ένα διεθνές δίκτυο φιλοσόφων, οικονομολόγων, δικηγόρων και άλλων διανοούμενων, με σκοπό να

⁴³⁹ “The eradication of poverty, especially, extreme poverty”, UNESCO Small Grants Programme on Poverty Eradication: Building national capacities for research and policy analysis, Summary of the findings and recommendations of the selected research projects, Φεβρουάριος 2008, σελ. VII. Διαθέσιμο: <http://unesdoc.unesco.org/images/0016/001609/160989E.pdf>

⁴⁴⁰ Η UNESCO λειτουργεί με στρατηγικές διάρκειας έξι χρόνων, οι οποίες διαιρούνται περαιτέρω σε περιόδους δύο ετών.

⁴⁴¹ Επίσημος ιστότοπος: http://portal.unesco.org/shs/en/ev.phpURL_ID=1396&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

⁴⁴² McNeil Desmond and StClair Lera Asunción, Global Poverty, Ethics and Human Rights: The Role of Multilateral Organisations, Taylor and Francis, 2009, σελ. 118.

εξερευνήσουν τον ισχυρισμό ότι η φτώχεια αποτελεί παραβίαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου.⁴⁴³

Ο Σανέ ήθελε να προωθήσει όσο το δυνατόν περισσότερο τα δικαιώματα των φτωχών, στα πλαίσια του συστήματος των Η.Ε. και, κατά συνέπεια, να ενισχύσει την προσέγγιση της φτώχειας ως ζήτημα των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Για το συγκεκριμένο λόγο επέλεξε να προωθήσει την ιδέα ότι η φτώχεια αποτελεί παραβίαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, και της επακόλουθης ιδέας, ότι ως παραβίαση, η φτώχεια πρέπει να καταργηθεί. Σε μια ομιλία υποστήριξης της προσέγγισης της φτώχειας ως παραβίαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, δήλωσε ότι εύχεται να εναποθέσει « ένα ισχυρό λεξιλόγιο στα χέρια των ομάδων της κοινωνίας των πολιτών, που πραγματικά θα ενδυναμώσει τους φτωχούς ώστε να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους»⁴⁴⁴.

Η UNESCO, υπό την καθοδήγηση του Σανέ, εγκαινίασε μια εκστρατεία αναγνώρισης της φτώχειας ως παραβίασης των δικαιωμάτων του ανθρώπου και , ως τέτοιας, προώθησης της κατάργησής της. Οι στόχοι της εκστρατείας και η αναγκαιότητα εγκαινιάσής της, αναφέρονται ρητά στο κείμενο εργασίας *Abolishing Poverty Through the International Human Rights Framework: Towards an International Strategy for the Social and Human Sciences*". Στην εισαγωγή του αναφέρεται ότι:

«το κείμενο περιγράφει τον ξεχωριστό ρόλο και την υποχρέωση της UNESCO, στην οποία έχει ανατεθεί μια ηθική εντολή μέσα στο σύστημα των Η.Ε., να αντιμετωπίσει το πρόβλημα της φτώχειας ως ηθική υποχρέωση και αναγκαιότητα, που πρέπει να εμπλέξει την παγκόσμια κοινότητα. Η Επιτροπή [Δικαιωμάτων του Ανθρώπου] των Η.Ε. έχει ήδη αποδεχθεί ότι η φτώχεια είναι άρνηση όλων των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Η UNESCO συμπεραίνει από αυτό ότι η φτώχεια είναι μια παραβίαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και , ως τέτοια, πρέπει να θεωρηθεί παράνομη, σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο. Η βαθειά γνώση ότι η φτώχεια είναι μια άρνηση όλων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, παρ' όλο που είναι αποδεκτή τόσο από το σύστημα των Η.Ε. όσο και από τη διεθνή κοινότητα που ασχολείται με την μείωση της φτώχειας, ακόμα δεν έχει προχωρήσει πέρα από το στάδιο της ρητορείας. Η UNESCO, οπότε αντιλαμβάνεται ως ειδικό της καθήκον, στα πλαίσια των

⁴⁴³ “intersectoral projects under the cross-cutting theme (CCT)”, όπως παρ., υποσ.1, πρόλογος, σελ. VII.

⁴⁴⁴ Παράτιθεται στο McNeill D. And St. Clair Lera As., σελ. 123.

Αναπτυξιακών Στόχων της Χιλιετίας, να προωθήσει μια ενορχηστρωμένη παγκόσμια καμπάνια επιρροής του συστήματος των Η.Ε., της πολιτικής βούλησης των κυβερνήσεων και των μη-κυβερνητικών οργανώσεων, να εσωτερικοποιήσουν την ιδέα ότι η φτώχεια είναι μια παραβίαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, και να ευαισθητοποιήσει την εθνική και παγκόσμια αντίληψη αναφορικά με τις πολιτικές επιπλοκές αυτής της θεμελιώδους παραδειγματικής στροφής⁴⁴⁵

Μέχρι το 2008, είχαν πραγματοποιηθεί 53 πιλοτικά προγράμματα, εκ των οποίων, τέσσερα ερευνητικά προγράμματα αφορούσαν ειδικά την εξερεύνηση της σύνδεσης μεταξύ της φτώχειας και των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Από τα παραπάνω τέσσερα προγράμματα, δύο ερευνητικά προγράμματα φτώχειας- το πρόγραμμα *Ethical and human rights dimensions of poverty: towards a new paradigm in the fight against poverty*⁴⁴⁶ και το πρόγραμμα *UNESCO Small Grants Programme on Poverty Eradication, Building National Capacities for Research and Policy Analysis*⁴⁴⁷ - ασχολήθηκαν ενεργά με το ζήτημα της φτώχειας ως παραβίασης των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Η αρχική φιλοδοξία του προγράμματος *Ethical and human rights dimensions of poverty: towards a new paradigm in the fight against poverty* ήταν να διερευνήσει τα θετικά και τα αρνητικά του ισχυρισμού ότι η φτώχεια αποτελεί παραβίαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, και να προωθήσει την κατάργηση της φτώχειας.

Το πρόγραμμα φιλοδοξούσε αρχικά να υποστηρίξει μια σειρά διεπιστημονικών ακαδημαϊκών συζητήσεων και επακόλουθων ακαδημαϊκών εκδόσεων που θα ανέπτυσαν και θα προωθούσαν το σύνδεσμο μεταξύ φτώχειας και δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Κεντρικό στοιχείο του προγράμματος ήταν η πραγματοποίηση σεμιναρίων παγκοσμίως, με τη συμμετοχή διανοουμένων-φιλοσόφων, οικονομολόγων, δικηγόρων και κοινωνιολόγων- οι οποίοι θα εξέταζαν τα θέματα της φτώχειας και των δικαιωμάτων του ανθρώπου, με σκοπό να θέσουν τα θεωρητικά και εννοιολογικά θεμέλια της προσέγγισης της φτώχειας ως παραβίασης δικαιωμάτων του ανθρώπου.

⁴⁴⁵ Αναπαραγωγή του κειμένου, στο McNeill D. And St. Clair Lera As., σελ. 124-125.

⁴⁴⁶ Το πρόγραμμα ξεκίνησε το 2001. Επίσημος ιστότοπος: http://portal.unesco.org/shs/fr/ev.php-URL_ID=3557&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

⁴⁴⁷ Το συγκεκριμένο πρόγραμμα ξεκίνησε το 2004. Προσφέρει μικρά δάνεια μέχρι και δέκα χιλιάδες δολάρια (αμερικής) σε ερευνητές, για εμπειρική έρευνα στις χώρες της υπο-Σαχάριας Αφρικής, τη Νότια Ασία, τη Λατινική Αμερική και την Καραϊβική. Επίσημος ιστότοπος: http://portal.unesco.org/shs/en/ev.php-URL_ID=4936&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

Το πρόγραμμα άρχισε να λειτουργεί το 2002, ενώ διοργανώθηκαν τέσσερα σεμινάρια για τις φιλοσοφικές πλευρές του ζητήματος της φτώχειας ως παραβίασης των δικαιωμάτων του ανθρώπου μέσα στο 2003, ένα για τις οικονομικές πτυχές του ζητήματος, το Σεπτέμβριο του 2003, στο Νέο Δελχί της Ινδίας και ένα σεμινάριο για τις νομικές πτυχές, το Μάιο του 2003, στο Σάο Πάολο.

Ο Τόμας Πογκ (Thomas Pogge), που μόλις είχε θέσει τα φιλοσοφικά θεμέλια του ισχυρισμού ότι η φτώχεια αποτελεί ανθρώπινο δικαίωμα, και συγκεκριμένα, ένα αρνητικό ανθρώπινο δικαίωμα, το *δικαίωμα της ελευθερίας από την δριμύ φτώχεια* (the right to be free from severe poverty)⁴⁴⁸, ορίστηκε ως συν-συντονιστής του πρώτου σεμιναρίου, το 2003, στην Οξφόρδη.

Κατά τη διάρκεια του σεμιναρίου, η δήλωση ότι η φτώχεια αποτελεί παραβίαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, έδωσε πνοή σε έντονες συζητήσεις και σκεπτικισμό εκ μέρους των συμμετεχόντων. Πολλοί από αυτούς ισχυρίστηκαν ότι η συγκεκριμένη δήλωση είναι υπερβολικά ριζοσπαστική, αμφισβητώντας, κατά συνέπεια, τη δυνατότητα υποστήριξής της. Όπως ανέφερε ένας συμμετέχων, « θα χρειαστεί να αλλάξει όλος ο τρόπος [λειτουργίας] της αναπτυξιακής βοήθειας και της γραφειοκρατίας της , εάν ποτέ αποκτήσει βάση η άποψη ότι η φτώχεια αποτελεί παραβίαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Οι νομικοί επιστήμονες που συμμετείχαν στα συνέδρια, επεσήμαναν ότι η χρησιμοποίηση του όρου «παραβίαση», προϋποθέτει την αναγνώριση του φορέα της παραβίασης, για να καταστεί δικάσιμος ο ισχυρισμός ότι η φτώχεια αποτελεί παραβίαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Η αναγνώριση του φορέα της παραβίασης, όμως, στην περίπτωση της φτώχειας είναι σχεδόν αδύνατος, ενώ τα δικαστικά συστήματα δεν είναι συνηθισμένα, ούτε προετοιμασμένα να χειριστούν μια τέτοια πρόκληση, οπότε, είναι *ανακριβές να μιλάμε για παραβιάσεις σε τέτοιες περιπτώσεις.*

Τα συνέδρια κατέληξαν στην υιοθέτηση της πιο ήπιας έκφρασης του *δικαιώματος στην ελευθερία από τη φτώχεια*⁴⁴⁹, που αποτελεί και την επίσημη θέση,

⁴⁴⁸ Στο βιβλίο του World Poverty and Human Rights, 2002

⁴⁴⁹ Τα πορίσματα των συζητήσεων, συγκεντρώθηκαν από τον Thomas Pogge, το 2007, στον τόμο Freedom from Poverty as a Human Right: Who Owes What to the Very Poor?. Για μια πλήρη εικόνα του προγράμματος της UNESCO για τη φτώχεια και για την επίσημη θέση της, για το δικαίωμα της ελευθερίας από τη φτώχεια ως ανθρώπινο δικαίωμα, βλ. UNESCO Programme for "Eradication of Poverty, Especially Extreme Poverty", Intersectoral Programme Poverty Eradication, Poverty and Human Rights Programme, Office of the Assistant Director-General, Social and Human Sciences Sector, διαθέσιμο: <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001415/141598E.pdf>

πλέον, της UNESCO για την φτώχεια⁴⁵⁰, ενώ η εκστρατεία για την κατάργηση της φτώχειας ως παραβίασης των δικαιωμάτων του ανθρώπου έλαβε τέλος το 2003, ύστερα από την άσκηση εσωτερικής πίεσης για να χαμηλώσουν οι τόνοι⁴⁵¹, και να αντικατασταθεί σταδιακά ο όρος «παραβίαση»⁴⁵². Οι συζητήσεις, ωστόσο, για την χρησιμοποίηση του και η χρησιμοποίηση του όρου «παραβίαση», στο εσωτερικό του Τομέα Κοινωνικών και Ανθρωπιστικών Επιστημών συνεχίστηκαν, τουλάχιστον έως τον Φεβρουάριο του 2008. Το πρόγραμμα της διερεύνησης των επιπτώσεων μιας διαφορετικής προοπτικής της φτώχειας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ακόμα και από την UNESCO, έναν οργανισμό ελεύθερο από τους περιορισμούς που αντιμετωπίζουν οι οικονομικοί οργανισμοί, όπως το UNDP και η Παγκόσμια Τράπεζα, κρατήθηκε «κάτω από το ραντάρ», όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Σενκλαίρ (StClair)⁴⁵³.

Το ανθρώπινο δικαίωμα της ελευθερίας από τη φτώχεια, σύμφωνα με την UNESCO, συμπεριλαμβάνει το δικαίωμα στην τροφή, τη στέγαση και την ένδυση, το δικαίωμα σε ένα ασφαλές περιβάλλον, το δικαίωμα στην υγεία και τις υγειονομικές υπηρεσίες, το δικαίωμα στην εκπαίδευση, το δικαίωμα σε μια αξιοπρεπή εργασία, το δικαίωμα στα επιστημονικά και τεχνολογικά επιτεύγματα, το δικαίωμα στην πολιτιστική ταυτότητα (δικαίωμα συμμετοχής στην πολιτιστική ζωή της κοινότητας), το δικαίωμα ίσης πρόσβασης στην δικαιοσύνη, το δικαίωμα ελευθερίας της έκφρασης, το δικαίωμα της συμμετοχής στα κοινά, το δικαίωμα στην ειρήνη και την ασφάλεια, και την αρχή της ισότητας και της μη-διάκρισης. Η UNESCO πραγματοποιεί επιτόπια προγράμματα με βάση τα παραπάνω ανθρώπινα δικαιώματα,

⁴⁵⁰ Επόμενα σεμινάρια του συγκεκριμένου προγράμματος που είχαν οργανωθεί, ακυρώθηκαν, ενώ υπήρξαν και περικοπές στη χρηματοδότησή του (σελ. 126). Η St. Clair Asunción, η οποία και συμμετείχε σε κάποια σεμινάρια του προγράμματος, αναφέρει σχετικά: «ένα πρόγραμμα που θα μπορούσε να αποτελέσει σημαντικό χώρο συζητήσεων για τα θετικά και τα αρνητικά του χαρακτηρισμού της φτώχειας ως παραβίασης των δικαιωμάτων του ανθρώπου, και του τρόπου με τον οποίο θα καταργηθεί-αντί απλά να μειωθεί- η φτώχεια, ένα πρόγραμμα που θα μπορούσε να έχει βοηθήσει στην αύξηση της αντίληψης των πολιτικών επιλοκών και των διεθνών υποχρεώσεων που θα απέρρεαν από αυτό τον ισχυρισμό, πνίχτηκε....», McNeil Desmond and StClair Lera Asunción, σελ.120-121.

⁴⁵¹ McNeil Desmond and StClair Lera Asunción, σελ. 125.

⁴⁵², όπως φαίνεται στο UNESCO Small Grants Programme on Poverty Eradication: Building national capacities for research and policy analysis, Summary of the findings and recommendations of the selected research projects, Φεβρουάριος 2008, και ειδικότερα, στα κεφάλαια: Public Debate: Is poverty a human rights issue?, σελ. 21-30, Alfredo Bruto da Costa, Poverty and Human Rights, σελ. 31-36, Adama Dieng, The relationship between poverty and human rights: foundation and ethical imperative, σελ. 47-56, και Arnaldo Ventura, Poverty eradication - a matter of dignity and human rights, σελ. 57-64.

⁴⁵³ Όπως παρ., υποσ.27, σελ.114.

σε διάφορες χώρες του κόσμου, ανάλογα με τις αντίστοιχες ανάγκες της κάθε χώρας ξεχωριστά.

4.3. Ο Ανεξάρτητος Εμπειρογνώμονας της Υποεπιτροπής των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και την Ακραία Φτώχεια.

Η μη-κυβερνητική οργάνωση ATD Fourth World έθεσε πρώτη το θέμα της ακραίας φτώχειας στην Υπο-Επιτροπή και την Επιτροπή. Το 1987, η ATD Fourth World⁴⁵⁴ μαζί με άλλες μη-κυβερνητικές οργανώσεις, ζήτησαν από την Επιτροπή των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου να εξετάσει το ζήτημα της ακραίας φτώχειας. Τον ίδιο χρόνο, ζητήθηκε από τον τότε Ειδικό Εντεταλμένο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα, Danilo Turk, να εξετάσει τη σύνδεση μεταξύ ακραίας φτώχειας και δικαιωμάτων του ανθρώπου, ο οποίος στις επόμενες εκθέσεις του, τόνισε την ανάγκη εκπόνησης μιας ειδικής μελέτης του ζητήματος.

Το 1992, η Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου ζήτησε από την Υποεπιτροπή να εκπονήσει μια μελέτη για τα δικαιώματα του ανθρώπου και την Ακραία Φτώχεια. Η Υποεπιτροπή δημιούργησε την εντολή του *Ειδικού Εντεταλμένου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και την Ακραία Φτώχεια*, η οποία ανατέθηκε στον Λέαντρο Ντεσπουί (Leandro Despouy)⁴⁵⁵. Η εντολή του ήταν να εξετάσει τις επιπτώσεις της φτώχειας στην απόλαυση όλων των δικαιωμάτων, και όχι μόνο των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών⁴⁵⁶.

Ο Ντεσπουί, όντας ο πρώτος που εξερεύνησε τη σχέση της ακραίας φτώχειας με τα δικαιώματα του ανθρώπου, έδωσε και τον πρώτο ορισμό της φτώχειας υπό το πρίσμα των δικαιωμάτων του ανθρώπου, βασιζόμενος στον ορισμό που πρότεινε ο ιδρυτής του κινήματος ATD:

«η έλλειψη βασικής ασφάλειας υποδηλώνει την απουσία ενός ή περισσότερων παραγόντων που δίνουν τη δυνατότητα στα άτομα και τις οικογένειες να αναλάβουν τις βασικές υποχρεώσεις και να απολαύσουν τα θεμελιώδη δικαιώματα. η κατάσταση

⁴⁵⁴ Η μη-κυβερνητική οργάνωση ADT Fourth World ιδρύθηκε το 1950 και γρήγορα αναπτύχθηκε σε κίνημα, με κεντρικό ζήτημα τη συμβολή στην εξάλειψη της ακραίας φτώχειας, μέσα από την άμεση επαφή με τους ανθρώπους που ζουν σε συνθήκες ακραίας φτώχειας. Η προώθηση της συμμετοχής των φτωχών ανθρώπων και της ενδυνάμωσής τους είναι το κύριο έργο του κινήματος.

⁴⁵⁵ 1993 έως 1996, η εντολή του ανανεώθηκε μια φορά.

⁴⁵⁶

μπορεί να γίνει ευρέως διαδεδομένη και να καταλήξει σε περισσότερο σοβαρές και μόνιμες επιπτώσεις. Η έλλειψη βασικής ασφάλειας οδηγεί σε χρόνια φτώχεια, όταν ταυτόχρονα συμβιβάζει τις ευκαιρίες των ατόμων να ανακτήσουν τα δικαιώματά τους και να αναλάβουν ξανά τις υποχρεώσεις τους, στο προσεχές μέλλον»⁴⁵⁷.

Ο Ντεσπουί τόνισε ότι όλα τα δικαιώματα επέμεινε στο φαύλο κύκλο της φτώχειας και στη διαιώνιση του φαινομένου από γενιά σε γενιά, τονίζοντας ότι κάθε μορφή αβεβαιότητας θα έθετε σε κίνδυνο μια άλλη και θα οδηγούσε σε μια αλυσιδωτή κατάρρευση (domino effect), κάτι του οποίου η κατανόηση είναι θεμελιώδης για την κατανόηση του δεσμού μεταξύ της φτώχειας και των δικαιωμάτων του ανθρώπου. υπογράμμισε ότι όλα τα δικαιώματα επηρεάζονται, και έδωσε το χαρακτηριστικό παράδειγμα του δικαιώματος να καταγραφής της γέννησης. Η μεγάλη πλειονότητα των φτωχών παιδιών, όπως τα παιδιά του δρόμου, δεν δηλώνεται η γέννησή τους, με αποτέλεσμα να μην έχουν νομική ύπαρξη, γεγονός που τα καθιστά ακόμα πιο ευάλωτα στις παραβιάσεις των δικαιωμάτων του ανθρώπου, ακόμα και στις εκτελέσεις⁴⁵⁸.

Επίσης, τόνισε την ανάγκη συμμετοχής των ατόμων που ζουν σε ακραία φτώχεια και των οργάνων και ινστιτούτων που δουλεύουν με αυτούς, στα πλαίσια των Η.Ε.⁴⁵⁹.

Στοχεύοντας σε έναν πιο ακριβή ορισμό της ακραίας φτώχειας, πρότεινε την εξέταση ενός συνδυασμού παραμέτρων:

- την ιστορική διάσταση της φτώχειας
- το γεγονός ότι η ακραία φτώχεια αφορά το ίδιο, τόσο τις αναπτυσσόμενες όσο και τις βιομηχανοποιημένες χώρες, ωστόσο σε διαφορετικούς βαθμούς
- τη σύνδεση μεταξύ φτώχειας και αποκλεισμού, με τη φτώχεια αναπόφευκτα να οδηγεί στον αποκλεισμό
- τη διάκριση μεταξύ φτώχειας και ακραίας φτώχειας, όχι μόνο σε οικονομικούς όρους αλλά πάνω απ' όλα σε σχέση με τον αντίκτυπό τους στην απόλαυση των δικαιωμάτων του ανθρώπου. σε αυτό το πλαίσιο αναφοράς, τόνισε ότι «η ακραία φτώχεια είναι η άρνηση όχι μόνο των οικονομικών, κοινωνικών, και

⁴⁵⁷ Report of the French Economic and Social Council, Grande pauvreté et précarité économique et sociale, Journal Officiel de la République Française, Avis du Rapport du Conseil économique et social, 1987, No. 6, 28 February 1987.

⁴⁵⁸ Implementation of Existing Human Rights Norms and Standards in the Context of the Fight Against Extreme Poverty-Progress Report submitted by José Bengoa, Coordinator of the ad hoc group of experts, UN Doc. E/CN.4/Sub.2/2005/20/Add.1, σελ. 11.

⁴⁵⁹ Όπως παρ., υποσ., σελ. 8.

πολιτιστικών δικαιωμάτων, αλλά όλων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών»

-τις βλαβερές συνέπειες για τα δικαιώματα του ανθρώπου της διατήρησης της κατάστασης της ανασφάλειας στην οποία, τα άτομα ζουν σε συνθήκες ακραίας φτώχειας, βρίσκουν τους εαυτούς τους για χρόνια και, κάποιες φορές, για γενιές. Αναφέρθηκε στον «φαύλο κύκλο της φτώχειας», δείχνοντας ότι η ακραία φτώχεια αφορά την άρνηση όλων των δικαιωμάτων, ένας οριζόντιος φαύλος κύκλος, με μια συσσωρευτική ή αλυσιδωτής κατάρρευσης/ντόμινο επίδραση στερήσεων ή ατυχιών, έναν «κάθετο φαύλο κύκλο», και μια επίπτωση στιγματισμού και αποκλεισμού.

Στην τελευταία του έκθεση, το 1996, την «Έκθεση Despouy», ενώ δεν κατέληξε σε κάποιον ορισμό, επέμεινε στην ανάγκη ενός ορισμού της ακραίας φτώχειας με βάση τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Τόνισε, ακόμα, τη σημασία της μάθησης για τη σχέση της ακραίας φτώχειας απευθείας από την εμπειρία και τις φωνές των ανθρώπων που ζουν σε καθεστώς ακραίας φτώχειας, αντλώντας έμπνευση από το έργο μη-κυβερνητικών οργανώσεων και, κυρίως, από την ATD Fourth World. Και υπεράσπισε τη συμμετοχή τους στο σχεδιασμό των στρατηγικών ενάντια στη φτώχεια.

Η Lizin⁴⁶⁰ ως Ανεξάρτητος Εμπειρογνώμων πρότεινε έναν ορισμό της φτώχειας που λαμβάνει υπόψη του πολλαπλές παραβιάσεις διαφορετικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων⁴⁶¹, σύμφωνα με τους ορισμούς των Ειδικών των Υπο-Επιτροπών για τα Συμβατικά Κείμενα, συμπεριλαμβανομένου της ΕΟΚΠΑ, χωρίς να διαχωρίζει το δικαίωμα της ζωής από τα υπόλοιπα δικαιώματα. Έδωσε έμφαση σε μια αλληλοεξαρτώμενη κατανόηση των αιτιών και συνεπειών της φτώχειας και της ακραίας φτώχειας, που έχει να κάνει τόσο με τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα (συμμετοχή στην ανάπτυξη και τα προγράμματα καταπολέμησης της φτώχειας, έλλειψη αποτελεσματικής υπηκοότητας, ανικανότητα απόλαυσης των βασικών ελευθεριών), όσο και με τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα.

⁴⁶⁰ Ann Marie Lizin (Βέλγιο), διετέλεσε Ανεξάρτητος Εμπειρογνώμονας από τον Απρίλιο του 1998 μέχρι τον Ιούλιο του 2004.

⁴⁶¹ Βλ. τις εκθέσεις της Human rights and extreme poverty-Report submitted by the independent expert, UN Doc. E/CN.4/2000/52, Report of the the Independent Expert on human rights and extreme poverty, UN Doc. E/CN.4/1999/48, Human rights and extreme poverty-Report from the independent expert, UN Doc. E/CN.4/2001/54 and Corr.1, Human rights and extreme poverty-Report from the independent expert, UN Doc. E/CN.4/2002/55 και Human rights and extreme poverty-Report submitted by the independent expert, UN Doc. E/CN.4/2003/52.

Το 1998, δύο χρόνια μετά την λήξη της εντολής της Υπο –Επιτροπής, η Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, στο ψήφισμά της 1998/25, δημιούργησε μια καινούργια εντολή στο ζήτημα των δικαιωμάτων του ανθρώπου και της ακραίας φτώχειας, τον Ανεξάρτητο Εμπειρογνώμονα για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και την Ακραία Φτώχεια. Ύστερα από τρεις και...ανανεώσεις⁴⁶², το 2008⁴⁶³, η εντολή του περιλαμβάνει:

α) να αξιολογήσει τη σχέση μεταξύ των δικαιωμάτων του ανθρώπου και της ακραίας φτώχειας.

β) να εξετάζει και να αναφέρει στα Κράτη μέλη σχετικά με τις πρωτοβουλίες που έχουν αναληφθεί για την προώθηση και την προστασία των δικαιωμάτων των ανθρώπων που ζουν σε συνθήκες ακραίας φτώχειας.

γ) να αναγνωρίζει προσεγγίσεις για την απομάκρυνση όλων των εμποδίων, συμπεριλαμβανομένου των θεσμικών εμποδίων, στην πλήρη απόλαυση των δικαιωμάτων των ανθρώπων που ζουν σε καθεστώς ακραίας φτώχειας και να αναγνωρίζει επαρκή μέτρα για την προώθηση αυτών των δικαιωμάτων.

δ) να προβαίνει σε συστάσεις για τους τρόπους με τους οποίους τα άτομα που ζουν σε συνθήκες ακραίας φτώχειας μπορούν να συμμετέχουν στον καθορισμό των μέτρων που τους αφορούν.

ε) να μελετά τις επιπτώσεις των διακρίσεων και να δίνει ιδιαίτερη προσοχή στην κατάσταση των γυναικών, των παιδιών και άλλων ευάλωτων ομάδων, συμπεριλαμβανομένων ατόμων με ειδικές ανάγκες που ζουν υπό καθεστώς ακραίας φτώχειας.

ζ) να συμμετέχει στην αξιολόγηση της εφαρμογής της Δεύτερης Δεκαετίας των Η.Ε. για την Εξάλειψη της Φτώχειας και να καταθέτει προτάσεις για την πραγματοποίηση των Αναπτυξιακών Στόχων της Χιλιετίας, ειδικά του πρώτου στόχου.

η) να αναπτύσσει συνεργασία με τα όργανα των Η.Ε. που ασχολούνται με το ίδιο θέμα και να συνεχίσει να συμμετέχει στα σχετικά με την ακραία φτώχεια διεθνή συνέδρια.

Ο Ανεξάρτητος Εμπειρογνώμονας πραγματοποιεί επιτόπιες επισκέψεις στα Κράτη –μέλη, ανταποκρίνεται στις πληροφορίες που λαμβάνει για την κατάσταση των δικαιωμάτων του ανθρώπου των ατόμων που ζουν σε συνθήκες ακραίας

⁴⁶² Βλ. UN Human Rights Commission, Res. 1998/25, και Res. 2000/12 και Res. 2004

⁴⁶³ Βλ. UN Human Rights Council Res. 8/11 του 2008 (UN Doc. A/HRC/8/11)

φτώχειας, αναπτύσσει εποικοδομητικό διάλογο με τις Κυβερνήσεις, τους διεθνείς οργανισμούς, την πολιτεία και άλλους σχετικούς δρώντες, καταθέτει ετήσιες εκθέσεις στο Συμβούλιο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και στη Γενική Συνέλευση.

Η Ann-Marie Lizin, επιπλέον, τόνισε τη διαφορά μεταξύ των προσεγγίσεων της φτώχειας με βάση τις ανάγκες και των προσεγγίσεων με βάση τα ανθρώπινα δικαιώματα:

«μια στρατηγική βασικών αναγκών ενσωματώνει ένα βέβαιο στοιχείο φιλανθρωπίας, ενώ μια προσέγγιση με βάση τη φτώχεια, όχι μόνο ορίζει τους δικαιούχους και τη φύση αυτών των αναγκών, αλλά αναγνωρίζει τους δικαιούχους ως ενεργά υποκείμενα και κατόχους δικαιωμάτων και εγκαθιστά καθήκοντα ή υποχρεώσεις σε αυτούς ενάντια στους οποίους μια απαίτηση μπορεί να εγερθεί για να διασφαλίσει ότι οι ανάγκες θα εκπληρωθούν. Η αυξημένη λογοδοσία είναι το κλειδί για βελτιωμένη αποτελεσματικότητα και διαφάνεια δράσης και ως τέτοια προσφέρει τη δυνατότητα μιας «προστιθέμενης αξίας» απορρέουσας από την εφαρμογή μιας προσέγγισης ανθρωπίνων δικαιωμάτων»⁴⁶⁴.

Ακόμα, δήλωσε ότι η φτώχεια και η ακραία φτώχεια εκτός από ζητήματα δικαιωμάτων του ανθρώπου, εκφράζουν και παραβιάσεις δικαιωμάτων του ανθρώπου, γεγονός που απαιτεί να δοθεί ένα τέλος στη διχοτόμηση μεταξύ του πολιτικού λόγου για τη φτώχεια και την νομική αντίληψη όλων των αξιώσεων των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Τέλος, προώθησε την ανάγκη νομοθεσίας ενός εθνικού ελάχιστου εισοδήματος⁴⁶⁵, ως μέσο καταπολέμησης της ακραίας φτώχειας, και επέμεινε στα οφέλη των συμμετοχικών διαδικασιών καθορισμού του προϋπολογισμού⁴⁶⁶.

Στην έκθεσή της το 2000, για τις εθνικές «καλύτερες πρακτικές» με στόχο τη μείωση της φτώχειας και της ακραίας φτώχειας, κατέληξε ότι πολλές τέτοιες πρακτικές δείχνουν ανησυχίες για τη συμμετοχή των φτωχών στη διαδικασία σχεδιασμού των μέτρων κατά της φτώχειας. Άλλες προστατεύουν το δικαίωμα κάθε ατόμου σε ένα ελάχιστο εισόδημα, ή, στην περίπτωση των λιγότερο ανεπτυγμένων χωρών, το δικαίωμα σε ένα ειδικό επίδομα για τα βασικά έξοδα σχετικά με τη στέγαση, την υγεία, την εκπαίδευση ή το φαγητό. Τέτοιες εθνικές «καλύτερες

⁴⁶⁴ Report of the Independent Expert on human rights and extreme poverty, UN Doc. E/CN.4/1999/48, παρ. 34.

⁴⁶⁵ Βλ. UN Doc. E/CN.4/1999/48, παρ. 131 και UN Doc. E/CN.4/2000/52, παρ. 98.

⁴⁶⁶

πρακτικές» συμβάλλουν στην προώθηση του δικαιώματος σε ένα αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης, που εγγυάται το άρθρο 11 του CESC.

Επέμεινε στη σημασία της συμμετοχής και της ενδυνάμωσης των ανθρώπων που ζουν σε συνθήκες ακραίας φτώχειας στις συζητήσεις και τις αποφάσεις που τους αφορούν, όπως και ο Desrouy. Μια από τις κύριες συνεισφορές της ήταν να αναγνωρίσει το ζήτημα της αναγνώρισης της νομικής προσωπικότητας και της εθνικότητας ως μείζων θέμα στενά συνδεδεμένο με την ακραία φτώχεια. Η Lizin έδωσε έμφαση, επίσης, στη δυνατότητα αποκέντρωσης της άμβλυνσης της φτώχειας. Ακόμα. Ασχολήθηκε με τις διασυνδέσεις της φτώχειας με τη μετανάστευση και την εμπορία ανθρώπων.

Το 2004, το Συμβούλιο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου όρισε Ανεξάρτητο Εμπειρογνώμονα τον Αργούν Σενγούπτα, πρώην Ανεξάρτητος Εμπειρογνώμονας για το Δικαίωμα στην Ανάπτυξη.

Ο Σενγούπτα εξερεύνησε τη σχέση μεταξύ φτώχειας και δικαιωμάτων του ανθρώπου, και προέβη σε συνδέσεις με το δικαίωμα στην ανάπτυξη.

4.4. Η Δι-Αμερικανική Αναπτυξιακή Τράπεζα: Κοινωνικό Κεφάλαιο, Ηθική και Ανάπτυξη

Η Δι-Αμερικανική Αναπτυξιακή Τράπεζα (Inter-American Development Bank) ιδρύθηκε το 1959. Αποτελεί την παλαιότερη και μεγαλύτερη περιφερειακή τράπεζα στον κόσμο, ενώ η δράση της καλύπτει τις χώρες της Λατινικής Αμερικής και της Καραϊβικής. Ο στόχος της Τράπεζας είναι να συμβάλλει στην επιτάχυνση της διαδικασίας της οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης των κρατών μελών της περιοχής, τόσο κάθε μιας χώρας ξεχωριστά, όσο και της περιοχής ως σύνολο. Η Τράπεζα βοηθάει τις χώρες στη διαμόρφωση αναπτυξιακών πολιτικών και παρέχει οικονομική και τεχνική βοήθεια για την πραγματοποίηση βιώσιμης περιβαλλοντικής οικονομικής ανάπτυξης, την ενίσχυση της κοινωνικής ισότητας, και τη μάχη κατά της φτώχειας, εκσυγχρονίζοντας το κράτος, και ενθαρρύνοντας το ελεύθερο εμπόριο και την τοπική ολοκλήρωση⁴⁶⁷.

Η Διαμερικανική Αναπτυξιακή Τράπεζα αναγνώρισε το 1994, ότι «η δημοκρατία και ο σεβασμός των δικαιωμάτων του ανθρώπου έχουν βοηθήσει στη

⁴⁶⁷ Επίσημος ιστότοπος: <http://www.iadb.org>

δημιουργία κατάλληλων συνθηκών για την ανάπτυξη»⁴⁶⁸. Από τότε, η Τράπεζα έχει χρηματοδοτήσει αρκετά προγράμματα, τα οποία άπτονται άμεσα ζητημάτων δικαιωμάτων του ανθρώπου, παρ'όλο που η προώθηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων δεν αποτελεί άμεσο στόχο της⁴⁶⁹. Στόχο για την Τράπεζα αποτελεί η προώθηση της δημοκρατικής διακυβέρνησης (και όχι απλά της χρηστής διακυβέρνησης⁴⁷⁰) ως απαραίτητο συστατικό της αειφόρου ανάπτυξης⁴⁷¹. Η δημοκρατία, με τη σειρά της, εγγυάται τα δικαιώματα του ανθρώπου και μπορεί να συνεισφέρει στη μάχη ενάντια στη φτώχεια και την ανισότητα⁴⁷².

Στα πλαίσια της στρατηγικής Εκσυγχρονισμού του Κράτους, για παράδειγμα, η Τράπεζα ενθάρρυνε προγράμματα ενίσχυσης του κράτους δικαίου, που «διασφαλίζουν ότι τα δικαστικά συστήματα είναι ανεξάρτητα και αποτελεσματικά, αξιόπιστα, και προσβάσιμα, χωρίς διακρίσεις με βάση τη φυλή, το φύλο ή άλλη σχετική κατηγορία, και εγγυώνται τα δικαιώματα των πολιτών»⁴⁷³. Ειδικά για τα δικαιώματα του ανθρώπου, η Τράπεζα προβλέπει τη μεταρρύθμιση των δικαστικών συστημάτων με στόχο την προστασία της ασφάλειας των πολιτών και τη διασφάλιση του νομικού ελέγχου της χρήσης βίας⁴⁷⁴: «σε αυτό τον τομέα, τα προγράμματα της Τράπεζας θα προσπαθήσουν να καταστήσουν την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου και τις διαδικαστικές εγγυήσεις συμβατές με την ανάγκη καταπολέμησης της βίας, της εγκληματικότητας και της ατιμωρησίας, που υποβιβάζουν το επενδυτικό κλίμα και επιβάλλουν ένα κόστος στους πολίτες, ειδικά τους πιο φτωχούς...»⁴⁷⁵.

Η πολιτική της Τράπεζας στο συγκεκριμένο τομέα δηλώνει ότι «είναι αδύνατο να προοδεύσει η βιώσιμη και ορθονομική ανάπτυξη χωρίς πρόοδο στη νομική προβλεψιμότητα και στην ισότητα ενώπιον του νόμου όλων των πολιτών»⁴⁷⁶. Τα προγράμματα της Τράπεζας στον τομέα της δικαστικής μεταρρύθμισης χρησιμοποιούν, επιπλέον, δείκτες μέτρησης της εφαρμογής τους, οι οποίοι στηρίζονται στα δικαιώματα του ανθρώπου, όπως, τον αριθμό των υποθέσεων που

⁴⁶⁸ IDB, Report on the Eighth General Increase in the Resources of the Inter-American Development Bank, AB-1704, Washington D.C.: IDB, 12 August 1994, σελ. 27.

⁴⁶⁹ Biebesheimer Christina, The Inter-American Development Bank, στο Alston Philip and Robinson Mary, Human Rights and Development: Towards Mutual Reinforcement, Oxford University Press, 2005, σελ. 270.

⁴⁷⁰ Όπως παρ., υποσ. 17, σελ. 271

⁴⁷¹ Όπως παρ., υποσ. 17, σελ. 272.

⁴⁷² Όπως παρ., υποσ. 17, σελ. 273.

⁴⁷³ Όπως παρ., υποσ. 17, σελ. 277 -278.

⁴⁷⁴ IDB, Modernization of the State Strategy Document, GN-2235, Washington D.C.: IDB, July 2003, σελ. 14-15, διαθέσιμο: www.iadb.org/sds/doc/SGC-GN-2235-1-e.pdf

⁴⁷⁵ Όπως παρ., υποσ. 22, σελ. 15-16.

⁴⁷⁶ Όπως παρ., υποσ. 22, σελ. 14.

απορρίπτονται από τα δικαστήρια λόγω ανορθόδοξης δίωξης, το ποσοστό καταδίκης των μη-φτωχών και το ποσοστό φυλακισμένων χωρίς να τους έχει αποδοθεί ποινή.

Επιπλέον, πολλά προγράμματα δίνουν έμφαση στην ανάγκη ενίσχυσης της πρόσβασης στη δικαιοσύνη, ενώ σχεδόν όλα τα προγράμματα συμπεριλαμβάνουν μέτρα που στοχεύουν στη μείωση των διακρίσεων από τα δικαστικά συστήματα, εις βάρος των γυναικών, των μειονοτήτων, και των ατόμων που τους στερούνται τα πολιτικά τους δικαιώματα, ενώ η Τράπεζα χρηματοδοτεί προγράμματα βοήθειας προς τις κοινότητες ιθαγενών και τους συνηγόρους δικαιωμάτων του ανθρώπου⁴⁷⁷

Κατά τον ίδιο τρόπο, η Τράπεζα εφάρμοσε προγράμματα πρόληψης της ενδοοικογενειακής βίας, ενώ χρηματοδότησε προγράμματα επιμόρφωσης στα δικαιώματα του ανθρώπου και ενίσχυσης της δυνατότητας εφαρμογής των διεθνών συνθηκών δικαιωμάτων του ανθρώπου σε εθνικό επίπεδο, όπως το Εκπαιδευτικό Εργαστήριο Θεμελιωδών Δικαιωμάτων για δικαστικούς της Λατινικής Αμερικής και το πρόγραμμα Δικαστικής Εκπαίδευσης: Προς μια Νομική Ισότητα, το οποίο αφορούσε την εφαρμογή των διεθνών συμβάσεων ειδικά για τις γυναίκες, από τους δικαστικούς λειτουργούς στα εθνικά δικαστήρια.

Η Τράπεζα, ακόμα, υποστηρίζει τη συμμετοχή στο στάδιο λήψης αποφάσεων για την εκπόνηση των διάφορων προγραμμάτων της, των ατόμων στους οποίους τα σχετικά προγράμματα απευθύνονται⁴⁷⁸.

Όσον αφορά την καταπολέμηση της φτώχειας, η Τράπεζα χρηματοδοτεί προγράμματα αγροτικής ανάπτυξης και ανάπτυξης των φτωχών που ζουν σε αστικές περιοχές, όπως και προγράμματα τα οποία φιλοδοξούν να τερματίσουν πρότυπα διακρίσεων και αποκλεισμού από την κοινωνία, όπως τα κοινωνικά προγράμματα για την Φτώχεια και την Ανισότητα, τις Γυναίκες και την Ανάπτυξη και τους Αυτόχθονες και την Ανάπτυξη των Κοινοτήτων. Ταυτόχρονα, όλα τα προγράμματα ελέγχονται για πιθανές επιπτώσεις στις γυναίκες, τις μειονότητες, τις ευάλωτες ομάδες ατόμων και στο περιβάλλον.

Η Τράπεζα συνεργάζεται, τέλος, με μη-κυβερνητικές οργανώσεις, οι οποίες αναλαμβάνουν την εκτέλεση πολλών προγραμμάτων και τον έλεγχο του βαθμού εφαρμογής τους από τις εκάστοτε κυβερνήσεις.

Τα δικαιώματα του ανθρώπου επηρεάζουν την πολιτική της Δι-Αμερικανικής Τράπεζας, ίσως περισσότερο από οποιονδήποτε άλλο οικονομικό οργανισμό⁴⁷⁹.

⁴⁷⁷ Όπως παρ., υπος. 17, σελ. 284-285.

⁴⁷⁸ Όπως παρ., υπος. 17, σελ. 292

Ωστόσο, ο όρος «δικαιώματα του ανθρώπου» δεν εμφανίζεται σχεδόν πουθενά, ενώ, αντί για το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη, χρησιμοποιούνται όροι, όπως «κράτος δικαίου».

Επίλογος

Το δίκαιο των δικαιωμάτων του ανθρώπου αποδεικνύεται αρκετά ισχυρή βάση για την απόδοση ευθυνών, τόσο αρνητικών αλλά και θετικών, στα κράτη, αλλά και σε μη – κρατικούς δρώντες και στη διεθνή κοινότητα ως σύνολο, εάν δοθεί έμφαση στην αρχή της οφειλόμενης επιμέλειας (*due diligence*).

Η προσέγγιση της φτώχειας ως *per se* παραβίασης όλων των δικαιωμάτων αμφισβητεί την παραδοσιακή διχοτόμηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου σε ατομικά και πολιτικά δικαιώματα. Αντιθέτως, αποτελεί μια **ολιστική προσέγγιση**, η οποία τονίζει την αλληλεξάρτηση μεταξύ των δύο Γενικών Δικαιωμάτων. Παρ' όλο που η φτώχεια φαίνεται να αφορά κυρίως τη δεύτερη γενιά δικαιωμάτων, στο πλαίσιο των δικαιωμάτων του ανθρώπου, προβάλλει το γεγονός ότι η πραγματοποίηση ή απόλαυση των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων, εξαρτώνται σημαντικά από το βαθμό πραγματοποίησης ή απόλαυσης των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων και ελευθεριών, εξελίσσοντας το διεθνές δίκαιο.

Ωστόσο, το νομικό πλαίσιο της διεθνούς προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου χρειάζεται ακόμα περισσότερη ενίσχυση και ανάπτυξη, για να δύναται να αποτελέσει έναν μηχανισμό προστασίας των δικαιωμάτων των φτωχών. Τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα, θα γίνουν παγκοσμίως αχώριμα, όταν ενσωματωθούν ισότιμα στην εσωτερική έννομη τάξη όλων των κρατών. Η έναρξη της διαδικασίας υπογραφής και επικύρωσης του Προαιρετικού Πρωτοκόλλου του διεθνούς ΣΟΠΔ, στις 24 Σεπτεμβρίου 2009, το οποίο δίνει τη δυνατότητα στην Επιτροπή Οικονομικών, Κοινωνικών και Πολιτιστικών Δικαιωμάτων να εξετάζει ατομικές προσφυγές, αποτελεί ένα ακόμη βήμα προς αυτή την κατεύθυνση.

Εν κατακλείδι, παρ' όλο που ο τρόπος και το περιεχόμενο μιας προσέγγισης της φτώχειας με βάση τα δικαιώματα του ανθρώπου δεν έχει διασαφηνιστεί πλήρως,

⁴⁷⁹ Βλ. Alston P. and Robinson Mary, *The Challenges of Ensuring the Mutuality of Human Rights and Development Endeavours*, στο Alston Philip and Robinson Mary, *Human Rights and Development: Towards Mutual Reinforcement*, Oxford University Press, 2005, σελ. 12.

⁴⁷⁹ Όπως παρ., υποσ. 44, σελ. 271, σελ. 12.

υπάρχει συναίνεση, ότι μια τέτοια προσέγγιση θα ενισχύσει τον αγώνα εξάλειψης της φτώχειας.

.....

Ελληνόγλωσση

- Γεώργιος Δ. Κωνσταντίνος, Παγκοσμιοποίηση και φτώχεια: Το ιδεολογικό πλαίσιο και οι πολιτικές των διεθνών οργανισμών για την καταπολέμηση της φτώχειας, Αναμετρήσεις με τον 21^ο αιώνα, Μεταίχμιο, 2006.
- Καλτσούνης Αντώνης, Ανάπτυξη – Υπανάπτυξη. Ιστορική Εξέλιξη, στο: Τσάλτας Ι. Γρηγ., Αφρική και Ανάπτυξη, Η Τελευταία Παγκόσμια Πρόκληση –Ευκαιρία, Ι.Σιδέρης, Αθήνα, 2003.
- Δασκαλάκης Γ., Η συνταγματική προστασία των κοινωνικών δικαιωμάτων, Αθήνα, 1964.
- Σεν Αμάρτσα (μετ. Φιλίππος Αγ.), Για την Ηθική και την Οικονομία, εκδ. Καστανιώτη, 2000.
- Σεν Αμάρτσα (μετ. Αστερίου Ελ.), Η Ανάπτυξη ως Ελευθερία, εκδ. Καστανιώτη, 2006
- Τσάλτας Ι.Γρηγ., Αναπτυξιακό Φαινόμενο και Τρίτος Κόσμος, Πολιτικές και Διεθνές Δίκαιο της Ανάπτυξης, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα, 1991.
- Περράκης Ε.Στ., Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, εκδ. Αντ.Ν.Σάκουλας, Αθήνα, 2009.

Ξενόγλωσση

- Addo, M.K. (ed.), Human Rights Standards and the Responsibility of Transnational Corporations, Kluwer Law International, The Hague, 1999.
- Alkire Sabina, Valuing freedoms: Sen's capability approach and poverty reduction, Oxford University Press, 2002
- Alston, P., *"Ships Passing in the Night: The Current State of the Human Rights and Development Debate Seen Through the Lens of the Millennium Development Goals,"* 27 Human Rights Quarterly 755-829, 775-78 (2005).
- Alston, Philip (ed), Non-State Actors and Human Rights, Oxford University Press, 2005.
- Alston Philip and Robinson Mary, Human Rights and Development: Towards Mutual Reinforcement, Oxford University Press, 2005
- Alston Philip, "The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights", in United Nations Center for Human Rights, Manual on Human Rights Reporting, United Nations, New York, 1991, pp.39-77.
- Amitsis Gabriel, "Developing Universal Anti-poverty Regimes", in Williams Lucy, Kjønsstad Asbjørn and Robson Peter, Law Poverty: The Legal System and Poverty Reduction, Zed Books, 2003, pp.210-239.
- Biebesheimer Christina, *The Inter-American Development Bank*, στο Alston Philip and Robinson Mary, Human Rights and Development: Towards Mutual Reinforcement, Oxford University Press, 2005, σελ. 269-296.
- Bilchitz, Poverty and Fundamental Rights: The Justification and Enforcement of Socio-Economic Rights, Oxford University Press, 2007.
- Campbell Tom, Poverty as a Violation of Human Rights: Inhumanity or Injustice?, Centre for Applied Philosophy and Public Ethics, 2003.

- Chapman A., *A "Violations Approach" for Monitoring the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*, Human Rights Quarterly, 1996, pp.23-66.
- Chapman A. and Russell E. (eds.), *Core Obligations: Building a Framework for Economic, Social and Cultural Rights*, 2002.
- Chinkin C., *The UN Decade on the Elimination of Poverty: What Role for International Law*", Current Legal Problems, 2001, pp. 553.
- Chinkin C., *Lecture at the One Day Conference on Children's Rights and Child Poverty*, LSE, 16 October 2003.
- Clapham, A., 2005, *Human Rights Obligations of Non-State Actors*, Oxford University Press, Oxford and New York, 2005
- Craston, *Human Rights Real and Supposed*, in Raphael D.D. (ed.), *Political Theory and the Rights of Men*, Macmillan, London, 1967.
- Dankwa Victor, Flinterman Cees and Leckie Scott, *Commentary on the Maastricht Guidelines on Violations of Economic, Social and Cultural Rights*, Human Rights Quarterly, Vol. 20, No. 3 (Aug., 1998), pp. 705-730
- Eide Asbjørn, Eide Weche Barth, Goonatilake Sus., Gussow J. and Omawale (eds.), *Food as a Human Right*, The United Nations University, 1984.
- Eide A. et al., "Human Rights and the elimination of poverty", in Kjonstad A. and Veit Wilson J (eds), *Law, Power and Poverty*, CROP, Bergen, 1997, pp.117-36.
- Eide A. et al., *The Universal Declaration of Human Rights – a Commentary*, Scandinavian University Press, Oslo, 1992.
- Eide A., *Realization of Social AND Economic Rights and the Minimum Thresold Approach*, Vol.10, 1 -2, 1989, pp.
- Gauri, V., "Social Rights and Economics: Claims to Health Care and Education in Developing Countries," in Alston, P. and Robinson, M. (eds.), *Human Rights and Development: Towards Mutual Reinforcement* (Oxford University Press, 2005).
- Farmer Paul, *Pathologies of Power: Health, Human Rights and the new War on the Poor*, University of California Press, 2005.
- Follesdal Andreas, Pogge W. Thomas (eds.), *Real World justice: grounds, principles, human rights, and social institutions*, Studies in global justice vol.1, Springer, Dordrecht, 2005.
- Foscarninis Maria, *Download Spiral: Homelessness and Its Criminalisation*, Yale L. and Policy Rev.1, 14, 1996.
- France Conseil économique et social, Wresinski J., *Chronic Poverty and Lack of Basic Security: The Wresinski Report of the Economic and Social Council of France*, New Fourth World Movement, 1994.
- Freeman M. D. A., *Lloyd's Introduction to Jurisprudence*, Sweet and Maxwell, London, 1994.
- Ghai P. Yash and Cottrell Jill, *Economic, social and cultural rights in practice: the role of judges in implementing economic, social and cultural rights*, Commonwealth Secretariat, 2004
- Goldewijk Klein Berma, *Poverty, Dignity and Humiliation on Poverty as a Violation of Human Rights and Access to Justice*, World Forum on Human Rights, Nantes, France, 16-19 May 2004, σελ.
- Higgins, R., *Problems and Processes: International Law and How we Use It*, Clarendon Press, Oxford, 2004, p.24-25.
- Kaufmann, D., Kraay, A. and Zoido-Lobaton, P., *"Governance Matters: From Measurement to Action,"* 37(2) Finance and Development 10-13 (2000)

- Kaufmann, D., "Human Rights and Governance: The Empirical Challenge," in Alston, P. and Robinson, M. (eds.), *Human Rights and Development: Towards Mutual Reinforcement* (Oxford University Press, 2005).
- Koubi Geneviène, *La Pauvrete, une violation des droits de l'homme*, UNESCO Poverty Project "*Ethical and Human Rights Dimensions of Poverty: Towards a New Paradigm in the Fight Against Poverty*", Philosophy Seminar, Paris –April, , διαθέσιμο:
<http://portal.unesco.org/shs/fr/files/4429/10799494891Koubifr.pdf/Koubifr.pdf>
- Leary Virginia, *A Violations Approach to the Right to Work (Labour Rights*, SIM Special 20, <http://www.uu.nl/content/20-05.pdf>.
- Leckie Scott, *Step towards Indivisibility: Identifying the Key Features of Violations of Economic, Social and Cultural Rights*, *Human Rights Quarterly*, Vol.20, No.1, 1998, pp.81-124.
- Leckie Scott and Callagher Anne, *Economic, Social and Cultural Rights: A Legal Resource Guide*, University of Pennsylvania Press, 2006.
- Marks S. and Clapham A., *International Human Rights Lexicon*, Oxford University Press, 2005.
- McNeil Desmond and StClair Lera Asunción, *Global Poverty, Ethics and Human Rights: The Role of Multilateral Organisations*, Taylor and Francis, 2009
- Miller David, *National Responsibility and Global Justice*, Oxford University Press, 2007.
- Mureinik E., *Beyond a Charter of Luxuries*, *SAJHR*, Vol.8, 1992, pp:464-74.
- Nussbaum M., *Capabilities and Human Rights*, *Fordham Law Review*, Vol.66, pp.273-300.
- Nussbaum, M., *Women and Human Development: The Capabilities Approach*, Cambridge University Press, Cambridge, 2001
- O' Byrne Darren, *Human Rights*, Pearson Education, 2003.
- O' Neil T., *Human Rights and Poverty Reduction: Realisation, Confrontation and Strategies*, Overseas Development Institute, London, 2006.
- Pogge Thomas, *Eradicating Systemic Poverty: brief from a global resources dividend*, *Journal of Human Development*, Vol.2, No.1, 2001.
- Pogge W. Thomas/UNESCO (eds.), *Freedom from Poverty as a Human Rights: Who owes what to the very poor?*, Oxford University Press, 2007.
- Pogge W. Thomas, *World Poverty and Human Rights: Cosmopolitan Responsibilities and Reforms*, 2nd ed., Polity, Cambridge, 2008.
- Pogge, Thomas (2004) 'The First UN Millennium Development Goal: A Cause for Celebration?', *Journal of Human Development* Vol 5, issue 3, σελ. 377-397.
- Pogge, Thomas (2005) 'Severe Poverty as a Violation of Negative Duties,' *Ethics and International Affairs* 19 (1): 55-84.
- Pogge, Thomas (2007) 'Severe Poverty as a Human Rights Violation,' in *Freedom from Poverty as a Human Right: Who Owes What to the Very Poor*. Oxford: Oxford University Press 2007.
- Pogge Thomas, *World Poverty and Human Rights*, *Ethics and International Affairs*, Vol.19, issue 1, 2005
- Pogge Thomas, *Recognised and Violated by International Law: The Rights of the Global Poor*, 2006.
- Pogge Thomas, *Severe Poverty as a Human Rights Law*, UNESCO Poverty Project "*Ethical and Human Rights Dimensions of Poverty: Towards a New Paradigm in the Fight Against Poverty*", Philosophy Seminar, All Souls College, Oxford, March 2003, διαθέσιμο:

http://portal.unesco.org/shs/fr/files/4363/10980840881Pogge_29_August.pdf/Pogge%2B29%2BAugust

- Rehman Javaid, *International Human Rights Law*, Pearson Education, 2003
- Salomon E. Margot, *Global Responsibility for Human Rights: World Poverty and the Development of International Law*, Oxford University Press, 2007.
- Roxx T, *Understanding Grootboom-A Response to Cass R. Sunstein*, *Constitutional Forum*, Vol. 12 (2), 2002, pp. 41 -55.
- Salomon E.M., *International Human Rights Obligations in Context: Structural Obstacles and the Demands of Global Justice*, στο Andreassen B-A and Marks SP (eds.), *Development as a Human Right: Legal, Political and Economic Dimensions*, Harvard School of Public Health, Harvard University Press, 2006, σελ. 107-111.
- Sané Pierre, *Poverty, the Next Frontier in the Struggle for Human Rights*, *International Social Science Journal*, Vol. 56, Issue 180, 2004, pp.271-275.
- Sané Pierre, UNESCO Assistant Director General for Social and Human Sciences, *Reducing Poverty: how human rights can help*, 20 January 2005;
- Sepulveda Magdalena, *The nature of the obligations under the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*, Intersentia 2003.
- Shue H., *Basic Rights : Subsistence, Affluence and U.S. Foreign Policy*, Princeton University Press, Princeton, 2nd edition, 1996
- Simma B. and Alston P., *The Sources of Human Rights Law: Custom, Jus Cogens, and General Principles*, *Australian Yearbook of International Law*, Vol.12, 1988-89, p.12.
- Simma Bruno, *The Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*, στο Matscher Franz (ed.), *The Implementation of Economic and Social Rights: National, International and Comparative Aspects*, 1991, σελ. 79.
- Smith G. Alan, *Human rights and choice in poverty: food security, dependency, and human rights-based development aid for the third world rural poor*, Praeger, Westport, 1997.
- Steiner H., Alston P., Goodman R., *International Human Rights in Context, Law, Politics, Morals, Text and Materials*, 3d edition, Oxford University Press, 2008
- Steinberg C., *Can Reasonableness Protect the Poor? A Review of South Africa's Socio-Economic Rights Jurisprudence*, *SALJ*, Vol.123, 2006, pp. 264-84.
- Sunstein C., *Forward :Leaving Things Undecided*, *Harvard Law Review*, Vol.110, 2006, pp.6-101.
- Symonides J. and UNESCO, *Human Rights: new Dimensions and Challenges*, Ashgate, 1998.
- Townsend Peter, Gordon David, *World poverty: new policies to defeat an old enemy*, The Policy Press, 2002.
- Tushnet M., *Social Welfare Rights and the Forms of Judicial Review*, *Texqs Law Review*, Vol.82, pp. 1895-919.
- UNDP. *Human Development Reports*, United Nations Publications, 1990- 2008
- UNDP, *Poverty Report-Overcoming Human Poverty*, United Nations Publications, New York, 2000
- Van der Linden Harry, *Is Global Poverty a Moral Problem for Citizens of Affluent Societies?*, UNESCO Poverty Project “*Ethical and Human Rights Dimensions of Poverty: Towards a New Paradigm in the Fight Against Poverty*”, Philosophy Seminar, Instabul, August, 2003, διαθέσιμο: http://portal.unesco.org/shs/fr/files/4418/10797155131Van_der_linden1.pdf/Van%2Bder%2Blinden1.pdf

- Van Genugten Willem, “The Use of Human Rights Instruments in the Struggle against (extreme) Poverty”, in Kjonstad A. and Veit Wilson J (eds), *Law, Power and Poverty*, CROP, Bergen, 1997, pp.99-115.
- Van Genugten Willem and Perez-Bustillo Camilo, *The Poverty of Rights: Human Rights and the Eradication of Poverty*, Zed Books, 2001.
- Van Genugten W., Hunt P. and Mathews S. (ed.), *World Bank, the IMF and Human Rights*, Wolf Legal Publishers, Netherlands, 2003.
- Van Hoof, *The Legal Nature of Economic, Social and Cultural Rights: A Rebuttal of Some Traditional Views*, στο Alston Philip and Tomasevski Katarina (eds.), *The Right to Food*, 1984, pp.
- Veit Wilson J. H., *Setting Adequacy Standards – How Governments Define Minimum Incomes*, Policy Press, Bristol, 1998.
- Vierdag E.W., *The Legal Nature of the Rights Granted by the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*, Netherlands Yearbook of International Law, Vol. 9, 1978, pp.69-105.
- Vizard Polly, *Poverty and Human Rights: Sen’s “Capability Perspective” Explored*, Oxford University Press, 2006.
- Williams Lucy, *International Poverty Law*, International Science Council, Zed Books, 2006.
- Williams Lucy, Kjonstad Asbjørn and Robson Peter, *Law Poverty: The Legal System and Poverty Reduction*, Zed Books, 2003

Εκδόσεις Ηνωμένων Εθνών

- United Nations Publication, “Right to Adequate Food as a Human Right”, Study Series No.1, Sales No.E.89.XIV.2, New York, 1989.
- Eide A., *Updated Study on the Right to Adequate Food and to be Free from Hunger*, UN Docs.E/CN.4/Sub.2/1999/12, 1999

Εκθέσεις

- **Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights**
- *Principles and Guidelines for a Human Rights Approach to Poverty Reduction Strategies* *το έχω*
- *Draft Guidelines on a Human Rights Approach to Poverty Reduction Strategies* (2002)
- *Human Rights and Poverty Reduction: A Conceptual Framework*, United Nations, New York and Geneva, 2004. *το έχω*
- *Frequently Asked Questions on a Human Rights-based Approach to Development Cooperation*, United Nations, New York and Geneva, 2006. *το έχω*
- *Definitions on Poverty*, UN Doc.HR/GVA/POVERTY/SEM/2001/2, 2001.
- **World Bank**
- Deepa Narayan, ed., *Empowerment and Poverty Reduction: A Sourcebook*, Washington, D.C., World Bank, 2002.
- Wodon Quentin/ World Bank, *Attacking Extreme Poverty: Learning from the Experience of the International Movement AID FourthWord*, WorldBank Publications, 2001.
- *World Development Report 2000/1: Attacking Poverty*, Washington, DC, 2000.

- World Bank, World Development Report 2006: Equity and Development, Oxford University Press, New York, 2006.
- Narayan et al., *Voices of the Poor*, Vol. 2 – Crying Out for Change, p. 281.
- Narayan Deepa, *Voices of the Poor, Can Anyone Hear Us?*, Oxford University Press, World Bank, 2000.
- Bridging the gap between human rights and development: from normative principles to operational relevance, lecture by the United Nations High Commissioner for Human Rights at the World Bank, 3 December 2001. See <http://www.ohchr.org>.

- UNDP

- UNDP, Poverty Reduction and Human Rights. A Practice Note, March 2003
- UNDP, Overcoming Human Poverty, 2000, p. 5.
- UNDP, Integrating Human Rights with Sustainable Development, New Work, 1998.

